FRIEDRICH NIETZSCHE

İNSANCA, PEK İNSANCA-1

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

FRIEDRICH NIETZSCHE

İNSANCA, PEK İNSANCA-1

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 2647

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRIEDRICH NIETZSCHE

İNSANCA, PEK İNSANCA-1
ÖZGÜR TİNLİLER İÇİN BİR KİTAP

özgün adı
MENSCHLICHES, ALLZUMENSCHLICHES
EIN BUCH FÜR FREIE GEISTER

almanca aslından çeviren
MUSTAFA TÜZEL

SertifIKA NO: 11213

editör
KORAY KARASULU

görsel yönetmen
BİROL BAYRAM

grafik tasarım ve uygulama
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. bASIM, ekim 2012, istanbul

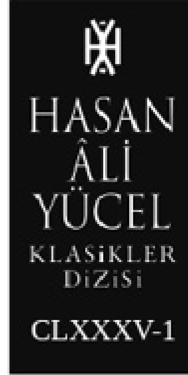
ISBN 978-605-360-716-8 (ciltli)
ISBN 978-605-360-717-5 (karton kapaklı)

baskı
YAYLACIK MATBAACILIK
litros yolu fatih sanayi sitesi no: 12/197-203
topkapı istanbul
(0212) 612 58 60
SertifikA NO: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, meşelik sokak no: 2/4 beyoğlu 34433 istanbul

Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

FRIEDRICH NIETZSCHE

İNSANCA, PEK İNSANCA-1

ÖZGÜR TİNLİLER İÇİN BİR KİTAP

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sorrento’da (1876’dan 1877’ye) bir kış konaklaması sırasında oluşan bu monologsal kitap, 30 Mayıs 1878 tarihinin yakınlaşması, tinin en büyük özgürleştiricilerinden birine tam saatinde kişisel bir saygı sunma arzusunu çok canlı bir biçimde uyandırmasaydı, şimdi kamuoyuna açılmayacaktı.

Nietzsche’nin Birinci Baskı’ya Notu, 1878.

Önsöz Yerine

“– Bir süre, insanların kendilerini verdikleri değişik uğraşıları tartıp biçtim ve içlerinden en iyisini seçmeye çalıştım. Ama bu işi yaparken ne gibi düşüncelere vardığımı burada anlatmam gerekmiyor: Kendi payıma hiçbir şey kendi amacıma sıkı sıkıya bağlı kalmaktan daha iyi görünmedi gözüme, yani: bütün ömrümü, aklı-tem ve biçimle aramak için kullanmaktan. Çünkü bu yolda giderken tadına bakmaya başladığım meyveler, kanımca bu yaşamda daha hoşu, daha masumu bulunamayacak türdendiler; ayrıca, bu inceleme tarzından yararlandığımdan beri her gün, hep bir önemi olan ve kesinlikle herkesin bilmediği yeni bir şey keşfettim. Sonunda ruhumu öyle bir mutluluk kapladı ki, tüm öteki şeyler ona hiçbir acı veremezdi.”

Cartesius’un Latincesinden.
Birinci Baskı’ya, 1878

Önsöz

1

Tragedya'nın Doğuşu'ndan geçenlerde yayımlanan *Bir Gelecek Felsefesi'nin Önoyunu*'na kadar yazılarımın tümünde ortak ve öne çıkan bir yön bulunduğu büyük bir şaşkınlığa düşürerek sık sık ve her zaman söylenmiştir bana: denilmiştir ki, tümünde dikkatsiz kuşlar için tuzaklar ve ağlar varmış ve âdeta alışılmış değer vermelerin ve değer verilen alışkanlıkların tersyüz edilmesi için sürekli üstü kapalı meydan okumalar içeriyorlarmış. Nasıl yani? Hepsi de sadece – insanca pek insanca mı? Bu iniltiyle çıkılıyormuş yazılarımdan dışarıya, ahlakın kendisine karşı bir ürkme ve güvensizlik de eksik olmuyormuş, bir defa onu en kötü şeylerin sözcüsü yapmayı denemek ve bunun için yüreklendirmek hiç de kötü değilmiş: Sanki bu şeyler belki sadece en çok iftiraya uğrayanlarmış gibi. Kuşkunun öğretildiği okul adı verildi yazılarıma, daha çok hor görmenin okulu, ne mutlu ki cesaretin de, evet atılganlığın da. Aslında ben bile inanmıyorum, herhangi bir zamanda herhangi birinin aynı derinlikte bir kuşkuyla ve sadece şeytanın avukatlığını ara sıra yapan biri olarak değil, bir o kadar da teolojik konuşacak olursak, tanrının düşmanı ve ona meydan okuyan birisi olarak da dünyaya baktığına; her derin kuşkuda yatan sonuçları, onlara her mutlak bakış farklılığının kendisine kapılanı yargıladığı, yalnız kalmanın donmalarını ve korkularını öğrenen birisi

anlayacaktır, kendimden dinlenmek için, âdeta kendimi bir süreliğine unutmak için, ne kadar sık herhangi bir yere – herhangi bir hürmete ya da düşmanlığa ya da bilimselliğe ya da yüzeyselliğe ya da aptallığa – sığınmaya çalıştığımı; gereksindiğim şeyi bulamadığım yerde, neden onu yapay olarak elde etmek, gerektiğinde sahtesini yapmak, uydurmak zorunda kaldığımı da anlayacaktır (– hem şairler başka ne yaptılar ki? Yoksa tüm şu sanatın dünyada ne işi vardı?) Ama benim kür yapmak ve kendimi yeniden oluşturmak için sürekli, yeniden gereksindiğim en acil şey tek başına görecek kadar tek başına olmadığıma inanmaktı, görülende ve arzulananda akrabalık ve eşitlik olduğuna dair büyülü bir sanı, dostluğa güvende bir soluklanış, hiçbir kuşkuya ve soru işaretine yer olmayan iki kişilik bir körlük; ön planlardan, üst yüzeylerden, yakında olandan, en yakında olandan, rengi, teni ve görünürlüğü olan her şeyden alınan bir haz. Belki de bu açıdan bir hayli "yapaylık" içinde olduğum, bir hayli ince kalpazanlık yaptığım öne sürülebilirdi: Örneğin ahlak konusunda yeterince açık görüşlü olduğum bir dönemde Schopenhauer'in kör ahlak istenci karşısında gözlerimi bile isteye yumduğum; bunun gibi Richard Wagner'in iflah olmaz romantikliği konusunda, sanki bir son değil de bir başlangıçmış gibi kendimi aldattığım; bunun gibi Yunanlılar konusunda, bunun gibi Almanlar ve gelecekleri konusunda – ve belki de böyle uzun bir 'bunun gibi'ler listesi daha vardır? – diyelim ki tüm bunlar doğrudur ve doğru bir gerekçeyle bana isnat edilmektedir, böyle bir kendini aldatmada, ne kadar kendini koruma hilesi, ne kadar akıl ve daha üst bir himaye içerildiğine dair ne biliyorsunuz, ne bilebilirdiniz – ve kendi hakikatliliğimin lüksünü kendime yeniden tanıyabilmek için bana daha ne kadar sahtelik gerektiğini?… Yeter, yaşıyorum daha; hem yaşam, ahlak tarafından sonuna dek düşünülmemiştir bile: Yanılma ister, yanılmayla yaşar… doğru değil mi ama? Bu yüzden şimdiden başlıyorum, yine her zaman yaptığım şeyi yapıyorum, ben, eski ahlak düşmanı ve kuş avcısı – ve ahlaksız konuşuyorum, ahlakdışı, "iyinin ve kötünün ötesinde"? –

2

– Böylece, bir aralar gerek duyduğumda kendi kendime "özgür tinlileri" de uydurmuştum, İnsanca, Pek İnsanca başlıklı bu efkârlı, cesur kitabın adandığı kişileri: Böylesi "özgür tinliler" yoktur, olmamıştır, – ama o sıralar onlara, dediğim gibi, yarenlik etmek amacıyla gerek duyuyordum en kötü şeylerin ortasında (hastalık, yalnızlaşma, yabancılar, hüzün, eylemsizlik): İnsanın canı muhabbet etmek ve gülmek istediğinde muhabbet edilen ve birlikte gülünen mert dostlar ve hayaletlerdi onlar ve can sıkmaya başladıklarında da defedilen – eksikliği duyulan arkadaşlar için bir telafi. Böylesi özgür tinlilerin bir gün olabileceğinden, Avrupa'mızın yarınki ve ertesi günkü evlatları arasında böyle uyanık ve pervasız dostlara, sadece benim örneğimdeki gibi hayaller ve münzevinin gölge oyunu olarak değil de, etiyle kemiğiyle ve elle tutulur, gözle görünür bir biçimde sahip olabileceğinden: İşte ben bundan hiç kuşku duymak istemem. Onların şimdiden geldiğini görüyorum, yavaş yavaş; belki de onların hangi yazgılarda ortaya çıktıklarını, hangi yollardan geldiklerini gördüğümü peşin peşin betimlediğimde, onların gelişini hızlandırmak için bir şey yapıyorumdur? – –

3

Tahmin edilebilir ki "özgür tin" türünden bir tin önce mükemmelliğe varıncaya dek olgunlaşmış ve tatlılaşmıştır, en belirleyici olayını bağlarından büyük bir kurtuluşta yaşamıştır ve daha öncesinde bir o kadar bağlı bir tin olmuştur ve köşesine ve sütununa sonsuza dek zincirli görünmüştür. En sıkı bağlayan nedir? Âdeta kopmaz olan ipler hangileridir? Yüce ve seçkin insanların ödevleri şunlar olacaktır: gençliğe özgü haliyle o derin saygı, eskiden beri saygı duyulan ve şerefli olan her şey karşısında o ürperti ve o incelik; yetiştikleri toprağa, onlara yol gösterenlere, tapınmayı öğrendikleri tapınağa duyulan şükran – tam da en yüce anları en sıkı

bağlayacaktır onları, en uzun süre yükümlü kılacaktır. Böylesine bağlanmış olanlar için bağlarından o büyük kurtuluş apansız, bir deprem gibi gelir: Genç ruh birdenbire sarsılır, etkilenir, irkilir – kendisi de anlamaz olup biteni. Bir devindirici güç, bir tazyik hükmeder ona bir buyruk gibi: Bir istek, bir dilek uyanır, çekip gitmek, nereye ve her ne pahasına olursa olsun; keşfedilmemiş bir dünyaya duyulan yoğun ve tehlikeli bir merak alevlenir tüm duyularında. “Burada yaşamaktansa, ölmek daha iyi” – böyle çınlar o buyurgan ses ve baştan çıkarma: Ve bu “burada”, bu “bizim burası”, o ana dek sevdiği her şeydir! Sevdiği şey karşısında apansız bir korku ve kuşku, “ödev” bildiği şeye karşı yıldırım gibi çakan bir horgörü, gezginliğe, yabana, yabancılaşmaya, üşütmeye, ayılmaya, donmaya duyulan isyancı, keyfi, bir volkan gibi iten bir istek, sevgiyle duyulan bir nefret, belki o ana dek taptığı ve sevdiği yere, geriye doğru kutsal olanı kirletmeye yönelik bir hamle ve bir geriye bakış, belki az önce yaptığı şey hakkında bir utanç kızarması ve aynı zamanda onu yaptığı için bir ferahlama, esrik, içsel, ferahlatıcı bir ürperti, bir zaferin kendini ele verdiği – bir zafer? Neye karşı? Kime karşı? Esrarengiz, sorularla dolu, kuşku götürür bir zafer, ama yine de ilk zafer – böylesine kötü ve sancılı bir şey, bağlardan büyük kurtuluşun tarihinde yer alır. İnsanı mahvedebilecek bir hastalıktır aynı zamanda; kendini-belirlemeye, kendi değerlerini koymaya yönelik bu ilk güç ve istenç patlaması, bu özgür istenç istemi: Ve bundan sonra özgürleşenin, bağlarından kurtulanın, şeyler üzerindeki egemenliğini kanıtlamaya çalıştığı yabanıl çabalarda ve tuhaflıklarda ne kadar çok hastalık dile gelir! Zalimce dolaşır ortalıkta doyurulmamış bir şehvetle; eline geçirdiklerine ödetir gururunun tehlikeli gerilimini; paramparça eder kendisine çekici geleni. Kötü bir kahkahayla tersyüz eder örtülmüş, herhangi bir utançla esirgenmiş bulduğunu: bu şeylerin tersyüz edildikleri zaman nasıl göründüklerini araştırır. Belki de teveccühünü şimdiye dek kötü bir ünü olana yöneltmesinde bir keyfilik ve keyfilikten duyulan zevk vardır – merakla ve baştan çıkarırcasına en yasak olana sokulmasında. Gidip gelmelerinin ve sürtmelerinin arka planında – çünkü huzursuz ve hedefsiz dolaşır, tıpkı bir çöldeymiş gibi – gitgide daha tehlikeli olan bir merakın soru işareti yatar.

“Tüm değerler tersyüz edilemez mi? Belki de kötüdür iyi? Ve tanrı sadece bir buluşu ve inceliğidir şeytanın? Belki de her şey sahtedir en temelinde? Ve biz aldatılanlar isek eğer, tam da bu yüzden aldatanlar da değil miyiz? Aldatanlar da olmamız gerekmez mi?” – bu tür düşünceler yol gösterir ona ve yoldan çıkarır onu, hep daha ileriye, hep daha aşağıya. Yalnızlık kuşatır ve halkalanır etrafında, hep daha tehditkâr, boğucu, yürek sıkıcı o korkunç tanrıça ve mater saeva cupidinum[1] – ama kim biliyor ki günümüzde, yalnızlığın ne olduğunu?…

4

Bu hastalıklı yalnızlaşmadan, böylesi deneme yıllarının çölünden, bir bilgi aracı ve olta iğnesi olarak hastalıktan bile vazgeçemeyen o muazzam, taşkın güvenliliğe ve sağlıklılığa kadar daha çok yol vardır, bir o kadar da yüreğin kendini kendi egemenliği ve disiplini altına sokması olan ve çok sayıda ve birbirine karşıt düşünme biçimine giden yollara izin veren tinin o olgun özgürlüğüne kadar; – tinin kendi yollarında örneğin kendisini yitirmesi, kendisine âşık olması ve herhangi bir köşede esrik sızıp kalması tehlikesini dışlayan bolluğun o içsel kapsamlılığı ve nazeninliğine kadar; plastik, tamamen iyileştirici, yeniden üretici, yeniden kurucu o güçlerin büyük sağlığın işareti olan o fazlalığına, özgür tinliye deneme üzerinden yaşama ve kendini maceraya sunabilme tehlikeli ayrıcalığını veren o fazlalığa kadar: Özgür tinlinin ustalık ayrıcalığı! Bu arada uzun iyileşme yılları geçebilir; çoğu kez kendini sağlık olarak gizlemeye ve ortaya çıkarmaya yeltenen inatçı bir sağlık istencinin hükmettiği ve dizginleri eline aldığı, çok renkli, sancılı-büyülü değişimlerle dolu yıllar. Yazgısı bu olan bir insanın daha sonra duygulanmadan anımsamayacağı bir ara durum vardı burada: solgun bir ince ışık ve güneş talihi özgüdür ona, bir kuş-özgürlüğü, kuş-bakışı, kuş-küstahlığı, merakın ve zarif aşağılamanın birbirine bağlandıkları üçüncü bir şey. Bir “özgür tinli” – bu soğuk sözcük iyi gelir o durumda, ısıtır âdeta. Yaşar insan, artık aşkın ve nefretin zincirlerinde değil,

evetsiz, hayırsız, gönüllü yakın, gönüllü uzak, en çok da uzaklaşmayı severek, kıyısından geçerek, uça uça uzaklaşarak, yeniden ötelere, yeniden yükseklere uçarak; nazenindir insan, tıpkı bir zamanlar altında muazzam bir çok çeşitliliği görmüş biri gibi, – ve kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri dert edinenlerin tam tersi biri olur. Aslında özgür tinliyi bundan böyle ilgilendiren, şeylerdir sadece – ve ne kadar çok şey! – kendisinin artık dert edinmediği…

5

İyileşmeye bir adım daha: Ve özgür tinli yeniden yakınlaşır yaşama, elbette yavaşça, âdeta ayak sürüyerek, âdeta güvensizce. Yeniden ısınır etrafı, sararır âdeta; derinlik kazanır duygu ve duygudaşlık, her türden ılık rüzgâr geçip gider üstünden. Âdeta, gözleri ancak şimdi yakına açılıyormuş gibi gelir ona. Şaşkındır ve oturur sessizce: Neredeydi ki o? Bu yakın ve en yakın şeyler: ne kadar da değişmiş görünürler ona! Şükranla bakar geriye; – kendi gezginliğine, katılığına ve kendine yabancılaşmasına, kendi uzak bakışlarına ve soğuk yüksekliklere kuş uçuşlarına şükranla. Narin, ağırkanlı, köşesinde oturan biri gibi hep "kendi yerinde", hep "kendi kendinde" kalmamış olması ne iyi! Kendinin dışında idi o: hiç kuşku yok ki! Ancak şimdi görüyor kendi kendini, – ve ne sürprizler buluyor bu sırada! Ne denenmemiş ürpertiler! İyileşmekte olanın yorgunluğunda, eski hastalığında, hastalığının nüksedişlerinde hâlâ ne mutluluk! Nasıl da hoşuna gider acı çekerek oturmak sessizce, sabrını büyütmek, güneşte uzanmak! Kim anlar onun gibi, kıştaki mutluluktan, duvardaki güneş lekesinden! Dünyanın en minnettar, en mütevazı hayvanlarıdır yüzünü yaşama yeniden yarı yarıya dönenler, iyileşmekte olanlar ve kertenkeleler: – hiçbir günü arkadan sürüklenen kuyruğuna bir methiye iliştirmeden geride bırakmayanlar vardır aralarında. Ciddi konuşmak gerekirse: Her türlü kötümserliğe (bilindiği gibi eski idealistlerin ve yalancı keçilerin kanser hasarlarına) karşı esaslı bir kürdür, bir süre hasta kalmak ve sonra daha

uzun, daha uzun bir süre sağlıklı, demem o ki “daha sağlıklı” olmak. Bilgelik, yaşam bilgeliği vardır sağlığı bile kendine uzun bir süre sadece küçük dozlarda uygun görmekte.

6

O zaman, hâlâ deli dolu, hâlâ değişken bir sağlığın apansız ışıkları altında, nihayet açılmaya başlayabilir özgür ve gitgide daha da özgürleşen tinliye, o büyük bağlarından kurtuluşun o zamana dek belleğinde karanlık, kuşkulu, handiyse dokunulmaz bir biçimde beklemiş olan sırrının perdesi. Uzun süredir sormaya bile cesaret edemediyse “Neden böyle uzakta? Böyle yalnız? Saygı duyduğum her şeyden vazgeçerek? Saygı duymanın kendisinden bile vazgeçerek? Niye bu katılık, bu güvensizlik, bu nefret kendi erdemlerime karşı?” diye – şimdi yüksek sesle sormaya cesaret eder bunları ve şimdiden bir yanıt gibi bir şeyler de duyar. “Sen ki kendi kendinin efendisi olmalıydın, kendi erdemlerinin de. Önceden onlar senin efendindi: Ama onlar ancak öteki aletlerinin yanında birer aletin olabilirler senin. Sen ki kendi yanalığın ve karşılığın üzerinde güç kazanmalı ve onları yerinden almayı ve yeniden yerine takmayı bilmeliydin duruma göre, yüksek amaçlarının gerektirdiğince. Sen ki her değer vermedeki perspektifsel olanı kavramayı öğrenmeliydin – ufukların ötelenmesini, bozulmasını ve görünüşteki teleolojisini ve perspektifsel olana ait her şeyi; karşıt değerler bağlamındaki bir parça aptallığı ve her yanalığa, her karşılığa değen tüm entelektüel kayıpları da. Sen ki her yana ve karşı’daki zorunlu adaletsizliği kavramayı öğrenmeliydin, yaşamın kopmaz bir parçası olan adaletsizliği, perspektifsel olanla ve kendi adaletsizliğiyle koşullanmış olarak yaşamı. Sen ki her şeyden önce gözlerinle görmeliydin, adaletsizliğin nerede her zaman en büyük olduğunu: elbette yaşamın en küçük, en dar, en yetersiz, en ilksel geliştiği ve yine de kendini şeylerin amacı ve ölçütü olarak görmekten ve kendini sürdürmek için daha yüksek, daha büyük, daha zengin olanı gizliden gizliye ve dar kafalılıkla ve aralıksız ufalamaktan ve

kuşkulu bir duruma sokmaktan kendini alamadığı yerde – sıradüzeni sorununu ve perspektifin ve erkin ve hukukun kapsamlılığının birlikte boy attıklarını gözlerinle görmeliydin. Sen ki – yeter, özgür tinli biliyor artık hangi “sen ki…”ye itaat ettiğini ve şimdi neyi yapabileceğini, neyi ancak şimdi – yapmaya hakkı olduğunu…

7

Özgür tinli o bağlarından kurtulma sırrı bağlamında böyle yanıtlar kendi kendini ve kendi örneğini genelleştirip, kendi yaşantısı hakkında karar vererek bitirir sözlerini. “Benim başıma ne geldiyse,” der kendi kendine, “bir görevin ta kendisi olmak ve ‘dünyaya gelmek’ isteyen herkesin başına gelmeli.” Bu görevin gizli gücü ve zorunluluğu, onun tek tek yazgıları arasında ve içinde, bilincinde olunmayan bir hamilelik gibi hüküm sürecektir – kendisi bu görevi göze almadan ve adını öğrenmeden çok önce. Yazgımız biz onu henüz bilmesek de hüküm sürer üstümüzde; gelecektir bugünümüze kuralları koyan. Diyelim ki sıradüzeni sorunu olsun bizim sorunumuz olduğunu söyleyebildiğimiz; biz özgür tinliler, şimdi yaşamımızın öğleninde anlıyoruz ancak, karşımıza çıkabilmeden önce ne gibi hazırlıklara, dolambaçlı yollara, sınamalara, baştan çıkarmalara, kılık değiştirmelere gerek duyduğunu bu sorunun ve “insan” denilen o iç dünyanın serüvencileri ve dünyaya yelken açanları olarak ve yine “insan” denilen o “daha yüksek”in “üst üste”nin ölçüsünü alanlar olarak bizim, ruhtaki ve bedendeki en katmerli ve en çelişkili sıkıntı ve mutluluk durumlarını nasıl ancak deneyimlemek zorunda olduğumuzu – dört bir yana koşturarak, âdeta korkusuzca, hiçbir şeyi hor görmeden, hiçbir şeyi yitirmeden, her şeyin tadına bakarak, her şeyi rastlantısal olandan arındırarak ve âdeta eleyerek – ta ki sonunda diyebilelim biz özgür tinliler: “İşte – yeni bir sorun! İşte basamaklarında bizzat durduğumuz ve çıktığımız uzun bir merdiven, – bir zamanlar bizzat kendimizin oluşturduğu! İşte bir

daha yüksek, bir daha derin, bir bizim-aramızda, muazzam uzun bir düzen, bir sıradüzeni bu gördüğümüz: İşte – bizim sorunumuz!” – –

8

Bu kitabın, yukarıda betimlenen gelişmenin hangi noktasına ait olduğu (ya da yerleştirildiği –) hiçbir psikologun ve im yorumcusunun gözünden bir an bile kaçmayacaktır. Ama günümüzde nerede psikologlar var ki? Fransa’da elbette; belki Rusya’da; kesinlikle Almanya’da değil. Günümüz Almanlarının bu durumu bir şeref vesilesi olarak bile görebilmelerinin gerekçeleri de eksik değil: Yeterince kötü bir şey, bu konuda Alman olmayan bir biçimde yetişmiş ve oluşmuş birisi için! Okurlarını geniş bir ülkeler ve halklar çevresinde bulabilmiş olan – yaklaşık on yıldır yollarda – ve ham yabancı kulaklarının da dinlemeye kandırılacakları herhangi bir müzik ve flüt sanatından anlaması gereken bu Alman kitabı, – tam da Almanya’da en ihmalkâr bir biçimde okunmuş, en kötü bir biçimde işitilmiştir: Nedir bunun nedeni? – “Çok şey istiyor,” yanıtı verildi bana, “kaba ödevlerin zahmeti olmadan yöneliyor insanlara, ince ve nazenin duyular istiyor, fazlalığı gerektiriyor, zaman fazlalığını, gökyüzünün ve gönlün aydınlığını, en cüretkâr anlamıyla huzuru: iyi şeyler bunlar – biz günümüz Almanları bunlara sahip değiliz ve bu yüzden de veremeyiz bunları.” – Böyle bir yanıt karşısında felsefem susmamı salık veriyor bana ve başka soru sormamamı; ne de olsa, bazı durumlarda, özdeyişte de belirtildiği gibi, kişinin filozof kalması için yapması gereken – susmaktır.[2]

Nice, 1886 İlkbaharı

1 Arzuların merhametsiz anası (Lat.) Horatius’tan. (ç.n.)

2 Boethius’un “si tacuisses, philosophus mansisses” (sussaydın filozof olarak kalırdın) sözüne gönderme. (ç.n.)

Birinci Ana Bölüm

İlk ve Son Şeyler Üzerine

1

Kavramların ve duyguların kimyası. – Felsefi sorunlar, iki bin yıl önce olduğu gibi, şimdi yeniden hemen hemen her konuda aynı soru biçimini alıyorlar: Bir şey kendi karşıtından nasıl doğabilir, örneğin akıllıca bir şey akılsızca bir şeyden, duyumsayan cansızdan, mantık mantıksızlıktan, kayıtsızca bakmak şehvetle istemekten, başkaları için yaşamak egoizmden, hakikat yanılgılardan? Metafizik felsefe bu zorluk karşısında şimdiye dek, birinin diğerinden doğuşunu yadsımakta ve daha yüksek değer biçilen şeylerin doğrudan doğruya "kendinde şey"in çekirdeğinde ve özünde, mucizevî bir başlangıcı olduğunu kabul etmekte buldu çareyi. Buna karşılık artık doğa biliminden ayrı düşünülemeyecek olan, tüm felsefi yöntemlerin en yenisi tarihsel felsefe, tekil vakalarda (ve tahminen tüm vakalarda bu sonuca varacaktır) popüler ya da metafizik kavrayışın bildik abartması dışında karşıtlıkların bulunmadığını ve bu karşı karşıya koymanın temelinde aklın bir yanılgısının yattığını saptadı: Bu felsefenin açıklamasına göre, tam olarak söylendiğinde, ne egoist olmayan bir eylem, ne de tamamen kayıtsız bir bakış vardır, bunların ikisi de yüceltmedir

sadece, temel unsurları âdeta buharlaşmış gibidir ve var olduğunu sadece en dikkatli gözleme gösterir. – Gereksindiğimiz ve bize ancak tek tek bilimlerin bugünkü düzeyinde verilebilecek tek şey bir kimyadır: Ahlaksal, dinsel, estetik tasarım ve duyumların, bir de kültürün ve toplumun büyük ve küçük ilişkilerindeyken, hatta yalnızlık içindeyken kendimizde yaşantıladığımız tüm heyecanların bir kimyası: Ya bu kimya, bu alanda da en harika renklerin en aşağı, hatta aşağılanası maddelerden oluştuğu sonucuna varırsa? Çoğu kimse bu tür incelemeleri izlemekten hoşlanacak mıdır? İnsanlık köken ve başlangıçlar hakkındaki soruları aklından silip atmayı sever: Karşıt eğilimi içinde hissetmek için âdeta insanlıktan çıkmış olmak gerekmez mi? –

2

Filozofların baş yanılgısı: – Tüm filozofların ortak bir yanılgısı vardır, şimdiki zamanın insanını çıkış noktası alırlar ve hedefe de bu insanın analizi yoluyla varacaklarını düşünürler. “İnsan”ı ister istemez bir aeterna veritas,[1] tüm anaforlarda hep aynı kalan, şeylerin güvenilir bir ölçütü olarak canlandırırlar gözlerinde. Filozofun insan hakkında söylediği her şey, aslında çok sınırlı bir zaman diliminin insanı hakkında bir tanıklıktan öteye gitmez. Tarihsel anlam, duyu eksikliği, tüm filozofların irsî kusurudur, hatta bazı filozoflar insanın belirli dinlerin, belirli siyasal olayların etkisiyle oluşmuş en yeni biçimlenişini, çıkış noktası olarak alınması gereken sabit biçim olarak kabul ederler birdenbire. İnsanın bir oluşum ürünü olduğunu, bilme yetisinin de bir oluşum ürünü olduğunu öğrenmek istemezler; hatta içlerinden bazıları tüm dünyayı bu bilme yetisinden çıkarak kurarlar. – Oysa insan gelişimindeki özsel olan her şey kadim zamanlarda, bizim yaklaşık olarak bildiğimiz o dört bin yıldan çok önce olup bitmiştir; bu yıllarda insan çok fazla değişmemiş olabilir. Ne ki filozof, günümüz insanında “içgüdüler”i görür ve bunların insanın değişmez gerçeklerinden olduğunu ve bu bakımdan genel olarak dünyanın anlaşılması için bir anahtar

oluşturabileceklerini kabul eder; tüm teleoloji son dört bin yılın insanı hakkında, dünyadaki tüm olayların doğal yönlerinin başlangıçtan itibaren ona doğru olduğu bengi bir insandan konuşur gibi konuşulması üzerine kurulmuştur. Her şey oluşum ürünüdür oysa; bengi gerçekler yoktur: Tıpkı mutlak hakikatlerin olmayışı gibi. – Bu yüzden şu andan itibaren tarihsel felsefe yapmak ve onunla birlikte mütevazılaşma erdemi gereklidir.

3

Göze çarpmayan hakikatlere değer biçilmesi. – Kesin bir yöntemle bulunan, göze çarpmayan küçük hakikatlere, metafizik ve sanatçı çağlardan ve kişilerden kaynaklanan mutluluk verici ve göz alıcı hatalardan daha büyük bir değer biçilmesi, yüksek bir kültürün belirtisidir. İlkin alaycı bir gülümsemeyle yaklaşılmıştır birincilere; sanki burada eşit haklara sahip olanlar asla karşı karşıya duramazmış gibi: Birileri ne denli alçakgönüllü, sade, yavan ve hatta görünüşte cesaret kırıcı duruyorsa, diğerleri de o denli güzel, gösterişli, esriklik verici ve hatta mutlandırıcı durmaktadırlar. Oysaki güç bela elde edilen, belirli, kalıcı olan ve bu yüzden sonraki her bilgi için önemli sonuçlar doğuracak olandır yine de yüksek olan, ondan yana olmak erkekçedir ve yüreklilik, sadelik, kanaatkârlık belirtisidir. Zamanla sadece birey değil sonunda tüm insanlık da dayanıklı, kalıcı bilgilere daha yüksek değer biçilmesine alıştığında ve hakikatlerin esinlenmesine ve mucize gibi iletilmesine duyduğu inancı yitirdiğinde bu erkekliğe yükselecektir. – Göze çarpmayan hakikatlere değer biçilmesi ve tin egemenlik kazanmaya başladığında, güzele ve yüzeye ilişkin ölçütleriyle biçimlere tapanların, alay etmek için önceleri iyi gerekçeleri olacaktır elbette: Ne var ki ya sadece gözleri en sade biçimin çekiciliğine henüz açılmadığı için, ya da o zihinle eğitilmiş insanlar, onun tarafından daha uzun bir süredir bütünüyle ve içsel olarak nüfuz edilmedikleri için ve bu yüzden hâlâ düşüncesizce eski biçimleri taklit ettikleri (ve bunu da bir konuya yeterince önem vermeyen herkes gibi yeterince kötü yaptığı) için. Eskiden zihin sıkı bir düşünmeyle

yorulmazdı, bu yüzden simgeleri ve biçimleri kurmasına dayanırdı ciddiyeti. Bu durum değişmiştir; simgesel olanın ciddiyeti, alçak kültürün belirleyici özelliği olmuştur; nasıl ki bizim sanatlarımız gitgide daha entelektüel, duyularımız daha tinsel oluyorsa; örneğin neyin duyulara hoş geldiğine ilişkin şimdi yüzyıl öncesindekinden tümüyle farklı yargılarda bulunuluyorsa; yaşamımızın biçimleri de gitgide daha tinsel, tüm zamanların gözüyle belki daha çirkin oluyor, ama sadece bu göz, içsel, tinsel güzelliğin dünyasının nasıl sürekli derinleşip genişlediğini ve zeki bakışın şimdi hepimiz için ne ölçüde en güzel beden yapısı ve en yüce yapı olarak geçerli olabileceğini göremediği için.

4

Astroloji ve türdeşleri. – Dinsel, ahlaksal ve estetik duygunun nesnelerinin sadece şeylerin yüzeyine ait olmaları muhtemeldir, oysa insan burada en azından dünyanın yüreğine dokunduğuna inanmaktan hoşlanır; bu şeyler kendisini böylesine derinden mutlu ve böylesine derinden mutsuz kıldıkları için yanılmaktadır ve burada da astrolojideki gururun aynısını göstermektedir. Çünkü beriki Samanyolu’nun insan yazgısının çevresinde döndüğünü öne sürmektedir; ahlaklı insan ise, gönlünde asıl yatanın, aynı zamanda şeylerin özü ve yüreği de olması gerektiğini varsayar.

5

Rüyanın yanlış anlaşılması. – Uygarlığın en başlarında insan, rüyasında ikinci bir gerçek dünyayı tanıdığını sanıyordu; işte tüm metafiziğin kökeni budur. Rüyalar olmasaydı dünyanın bölünmesi için bir neden bulunamazdı. Ruh ve bedenin ayrılması da rüyanın en eski kavranışıyla bağlantılıdır, ruh görünüşlü bir beden kabulü, yani tüm ruhlar inancının ve olasılıkla tanrı inancının da kökeni bununla bağlantılıdır. “Ölü yaşamını sürdürüyor; çünkü

yaşayanlara rüyada görünüyor”: böyle çıkarım yapıldı vaktiyle, binlerce yıl boyunca.

6

Bilimin tini bütünüyle değil, kısmen güçlü. – Bilimin birbirinden ayrılmış en küçük alanları salt nesnel olarak ele alınır: Buna karşılık büyük genel bilimler, bir bütün olarak bakıldığında şu soruyu – tamamen nesnellik dışı bir sorudur elbette – ağızlarına alır: Ne için? Neyin yararına? Bu yarar gözetişleri yüzünden, bir bütün olarak parçalarından daha az kişisellik dışı ele alınırlar. Tüm bilgi piramidinin tepesinde yer alan felsefede ise, genel olarak bilginin yararına ilişkin soru ister istemez ortaya atılır ve her felsefenin bilgiye en büyük yararı atfetme niyeti bilinçsizce vardır. Bu yüzden tüm felsefelerde bu denli yüksek perdeden bir metafizik ve fiziğin önemsiz görünen çözümleri karşısında bu denli ürküntü vardır; çünkü bilginin yaşam için öneminin olabildiğince büyük görünmesi gerekir. Bilimin tekil alanları ile felsefe arasındaki uzlaşmazlık burada yatar. Sonuncusu, sanatın istediğini, yaşama ve eyleme olanca derinliği ve önemi vermeyi ister; birincisinde ise bilgi aranır, başka hiçbir şey değil, – bundan ne sonuç çıkarsa çıksın. Şimdiye kadar elinde felsefenin bir bilgi savunusuna dönüşmediği tek bir filozof bile çıkmamıştır; hiç olmazsa bu noktada felsefeye en büyük yararlılık atfedilmesi gerektiği için her biri iyimserdir. Hepsi de mantığın zulmü altındadır: Ve mantık da özü gereği iyimserliktir.

7

Bilimdeki oyunbozan. – Felsefe şu soruyu sorunca ayrıldı bilimden: İnsanı en mutlu yaşatan dünya ve yaşam bilgisi hangisi? Sokratesçi

okullarda gerçekleşti bu: Mutluluk görüş açısıyla bağlandı bilimsel araştırmanın atardamarları – ve bugün hâlâ yapılıyor bu.

8

Doğanın pnömatik[2] açıklanışı. – Metafizik, doğanın yazısını âdeta pnömatik bir biçimde açıklar, tıpkı eskiden kilisenin ve bilginlerinin Kitab-ı Mukaddes'i açıklayışları gibi. Aynı kesin açıklama sanatı tarzını doğanın üzerinde uygulamak için çok fazla anlama yetisi gereklidir, şimdi filologların tüm kitaplara ilişkin olarak başardıkları gibi: Yazının ne söylemek istediğini sadece anlamak, ama ikinci bir anlamı aramamak, hatta varsaymamak niyetiyle. Ama nasıl ki kitaplar söz konusu olduğunda bile kötü açıklama sanatı asla tamamen aşılmış değilse ve en iyi eğitimli toplumda bile alegorik ve mistik ifadenin kalıntılarına hâlâ sürekli olarak rastlanılıyorsa: Doğa söz konusu olduğunda da durum böyledir – hatta daha da kötüdür.

9

Metafizik dünya. – Doğrudur, metafizik bir dünya var olabilir; bunun mutlak olasılığıyla başa çıkılamaz. Tüm şeyleri insan kafasıyla görüyoruz ve kesip atamayız bu kafayı; oysaki bu kafa kesip atılabilseydi, dünyada geriye ne kalacağı sorusu gene de kalırdı geride. Bu katıksız bilimsel bir sorundur ve insanların sorun etmesine çok uygun değildir; ama şimdiye dek metafizik kabulleri insanlara değerli, dehşetli, zevkli kılan, bu kabulleri üreten her ne varsa tutku, yanılgı ve kendini aldatmadır; bilginin en iyi yöntemleri değil, en kötüleri buna inanmayı öğretirler. Bu yöntemler açığa çıkartıldıklarında mevcut tüm dinlerin ve metafiziklerin temeli olarak çürütülmüşlerdir. O zaman hâlâ söz konusu olasılık kalır geride; ancak hiçbir şey yapılamaz onunla, meğerki mutluluk, esenlik ve yaşamın böyle

bir olasılığın örümcek ipine asılmasına izin verilsin. – Çünkü metafizik dünya hakkında bir öteki oluş, ulaşılamaz, kavranamaz bir öteki oluş dışında hiçbir şey söylenemezdi; olumsuz niteliklere sahip bir şey olurdu bu dünya. – Böyle bir dünyanın varlığı çok iyi kanıtlanmış olsaydı bile, tüm bilgilerin en önemsizinin tam da bu dünyanın bilgisi olduğu kesinleşirdi: Fırtına tehlikesiyle karşı karşıya kalmış bir denizciye, suyun kimyasal analizi bilgisinin görünmesi gerektiğinden daha da önemsiz.

10

Metafiziğin gelecekteki zararsızlığı. – Din, sanat ve ahlak, ortaya çıkışlarında, başlangıçta ve aldıkları yol boyunca metafizik müdahalelerden medet umulmadan tanımlandıkları anda, salt kuramsal olan "kendinde şey" ve "görünüş" sorununa yönelik en yoğun ilgi sona erer. Çünkü burada da yazıldığı gibi: Din, sanat ve ahlakla "kendinde dünyanın özüne" dokunuyor olmayız, tasarımın alanındayızdır onlarda, hiçbir "önsezi" bizi daha ileriye götürmez. Dünya imgemizin, dünyanın açığa çıkarılmış özünden ne denli güçlü bir biçimde farklı olabileceği sorusu, büyük bir huzur içinde fizyolojiye ve organizmaların ve kavramların gelişim tarihine devredilecektir.

11

Sözümona bilim olarak dil. – Dilin, kültürün gelişimi açısından önemi, insanın dilde var olanın yanında kendine ait bir dünya, var olan dünyayı temelden değiştirebileceği ve kendini onun efendisi kılabileceği kadar sağlam gördüğü bir yer kurmasında yatmaktadır. İnsan şeylerin kavramlarına ve adlarına uzun zaman dilimleri boyunca aeternae veritates olarak inandığı sürece, kendini hayvanın üstüne koyduğu o gururu edinmiştir: Dilde gerçekten dünyanın bilgisine sahip olduğunu sanmıştır.

Dili oluşturan, şeylere sadece birer tanım verdiğine inanacak kadar alçakgönüllü değildi, şeyler üzerine en yüksek bilgiyi sözcüklerle dile getirdiğini sanıyordu. Burada da, hakikatin bulunduğu inancından akmıştır en güçlü enerji pınarları, insan çok sonraları – ancak şimdilerde – yavaş yavaş anlamaktadır ki, dile duyduğu inançla büyük bir yanılgıyı yaygınlaştırmıştır. Ne mutlu ki aklın o inanca dayanan gelişmesini insanların yeniden eski haline getirebilmesi için çok geçtir. Mantık da gerçek dünyada hiçbir şeyin karşılık düşmediği varsayımlara – örneğin şeylerin eşitliği, aynı şeyin zamanın değişik noktalarında özdeş kaldığı varsayımına – dayanır: oysa söz konusu bilim buna karşıt (gerçek dünyada böyle şeylerin bulunduğuna ilişkin) inanç sayesinde ortaya çıkmıştır. Matematikte de durum aynıdır, doğada tam bir doğru çizgi, gerçek bir daire, mutlak bir büyüklük ölçüsü bulunmadığı daha en başından biliniyor olsaydı, elbette matematik diye bir şey ortaya çıkmazdı.

12

Rüya ve kültür. – Beynin uykuda en çok yavaşlayan işlevi bellektir: Tamamen durmaz, – ama insanlığın kadim zamanlarında herkesin güpegündüz ve uyanık durumdayken içinde bulunmuş olması gereken bir yetersizlik durumuna getirilir. Keyfi ve darmadağınık bir halde, şeyleri sürekli en geçici benzerlikler temelinde birbiriyle karıştırır: Ama halklar da mitolojilerini aynı keyfilikle ve darmadağınıklıkla uydurmuşlardı ve şimdi bile seyyahlar, yabanıl insanın unutkanlığa ne çok eğilimi olduğunu, belleğin kısa bir uyum sağlamasından sonra zihninin ileri geri sendelemeye başladığını ve sırf zayıf düştüğü için yalanlar ve saçmalıklar ürettiğini gözlemliyorlar. Ama rüya görürken hepimiz bu yabanıl insan gibiyizdir; rüyada içine düştüğümüz kötü sanının nedeni, kötü anımsama ve yanlış benzetmedir: Öyle ki, bir rüyayı açıkça yeniden gözümüzün önüne getirdiğimizde, içimizde bu kadar çok delilik barındırdığımız için ürkeriz kendimizden. – Tüm rüya tasarımlarının, onların gerçekliğine mutlak inancı

öngerektiren kusursuz netliği, insanlığın erken dönemindeki halüsinasyonun olağanüstü sık olduğu ve bazen tüm cemaatleri, tüm halkları aynı zamanda ele geçirdiği durumları anımsatıyor bize. Demek ki: Uykuda ve rüyada eski insanlığın ödevini bir kez daha yeni baştan yapıyoruz.

13

Rüyanın mantığı. – Uyku sırasında sinir sistemimiz çok çeşitli iç olaylar tarafından sürekli uyarılır, hemen hemen tüm iç organlar ifrazatta bulunurlar ve faaliyettedirler; kan atılgan dolaşımını sürdürür, uyuyan kişinin konumu bazı uzuvlarını sıkıştırır, mide hazmeder ve devinimleriyle öteki organları rahatsız eder, bağırsaklar kıvranırlar, kafanın duruşu kasları olağandışı konumlara getirir, ayakkabısız ve tabanları yere basmayan ayaklar olağandışılık duygusuna neden olurlar, bedenin değişik giysiler içinde oluşu da öyle, – tüm bunlar her günkü değişimleri ve düzeylerine göre olağandışılıklarıyla tüm sistemi beynin işlevlerine varıncaya dek uyarırlar: Böylece zihnin, şaşırmak ve bu uyarılmanın nedenlerini aramak için yüzlerce gerekçesi vardır; rüya ise bu uyarılmış duyumlar için nedenlerin, yani varsayılan nedenlerin aranması ve tasarlanmasıdır. Örneğin ayaklarını iki iple bağlayan biri, rüyasında iki yılanın ayaklarına dolandığını görür elbette; bu ilk önce bir hipotezdir, sonra inanç olur, görsel bir tasarım ve uydurmaca da eşlik eder buna: “Benim, uyuyan kişinin sahip olduğu duyumun sebebi bu yılanlar olmalı,” – böyle yargıda bulunur uyuyan kişinin zihni. Böyle açıklanan yakın geçmiş uyarılmış hayal gücü aracılığıyla, uyuyan kişinin şimdiki zamanı haline gelir. Rüya gören birinin kulağına gelen güçlü bir sesi, örneğin çan sesini, rüyasında top atışlarıyla karıştırdığını, yani önce o sese neden olan koşulları, sonra sesin kendisini yaşantıladığını sanarak, sesi bundan sonra açıkladığını herkes kendi deneyiminden bilir. – Peki nasıl oluyor da rüya gören kişinin uyanıkken böyle soğukkanlı, özenli ve hipotezler konusunda böyle kuşkucu olabilen zihni, rüyada hep böyle yanılgıya düşebiliyor? Öyle ki bir duygunun

açıklanması için, doğruluğuna derhal inanmak için, akla gelen en iyi ilk hipotez yeterli olabiliyor? (Çünkü rüyamızda, rüyanın gerçeklik olduğuna inanırız, yani hipotezimizi tamamen kanıtlanmış kabul ederiz). – Demem o ki: İnsan rüyasında şimdi hâlâ nasıl sonuç çıkarıyorsa, insanlık uyanık haldeyken de binlerce yıl boyunca öyle sonuç çıkardı: Zihin, açıklama gerektiren bir şeyi açıklamak için düşündüğü ilk sebebi yeterli buldu ve hakikat olarak kabul etti. (Seyyahların anlattıklarına göre, yabanıl insanlar bugün bile böyle davranıyorlar). İnsanlığın bu kadim parçası, rüya gördüğümüzde içimizde devam etmektedir, çünkü daha yüksek aklın üzerinde geliştiği ve her insanda hâlâ geliştiği temel budur: Rüya bizi insan kültürünün en eski durumlarına geri götürür ve onları daha iyi anlamak için bir araç sunar. Rüya düşünmesi şimdi bize böyle kolay gelmektedir, çünkü biz insanlığın muazzam gelişme yollarında, tam da akla gelen herhangi ilk fikirden yola çıkan bu fantastik ve ucuz açıklama biçiminde, çok iyi alıştırmalar yapmışızdır. Bu bakımdan rüya, gündüzün daha yüksek kültürün yönelttiği ağır düşünme taleplerini karşılaması gereken beyin için bir dinlenmedir. – Rüyanın âdeta kapısı ve avlusu olarak benzer bir süreci, uyanık zihinde bile gözlemleyebiliriz. Gözlerimizi yumduğumuzda beyin bir dolu ışık izlenimi ve renk üretir, olasılıkla bunlar beyine gün boyunca gelen tüm ışık etkilerinin bir sonucu ve yankısıdırlar. Ama şimdi anlama yetisi (hayal gücüyle ittifak halinde) kendinde biçimsiz bu renk oyunlarını hemen belirli figürler, biçimler, manzaralar, hareketli gruplar halinde işler. Buradaki asıl süreç yine bir tür etkiden nedene doğru çıkarım yapmaktır; zihin, bu ışık izlenimleri ve renkler nereden geliyor diye sorduğunda bu figürleri ve biçimleri neden olarak farz eder: Bunlar zihne o renklerin ve ışıkların nedenleri olarak görünür, çünkü zihin gündüz vakti, açık gözlerle, her renge, her ışık izlenimine yol açan bir neden bulmaya alışkındır. Burada da hayal gücü kendi üretiminde günün yüzdeki izlenimlerine dayanarak, zihnin önüne sürekli imgeler sunmaktadır; rüyadaki hayal gücü de aynen böyle yapmaktadır: – Yani varsayılan neden, sonuçtan çıkartılmakta ve sonuçtan sonra olduğu düşünülmektedir: tüm bunlar olağanüstü bir hızla gerçekleşmekte ve gözbağcının oyunundaki gibi bir kafa karışıklığı ortaya

çıkmakta, bir sırayla gerçekleşen olaylar aynı anda, hatta ters bir sırayla gerçekleşiyor görünebilmektedir. – Bu süreçlerden, akıl ve anlama yetisi işlevlerimizin şimdi bile farkında olmadan o ilkel açıklama biçimlerine başvuruyorlarsa, daha keskin mantıksal düşüncenin, neden ve etkide titizlenilmesinin ne kadar geç geliştirildiğini çıkarabiliriz. – Şair ve sanatçı da kendi ruh hallerine ve durumlarına, kesinlikle doğru olmayan nedenler atfeder; bu bakımdan, eski insanlığı andırır ve onun anlaşılması için bize yardımcı olabilir.

14

Birlikte çınlamak: – Tüm daha güçlü ruh halleri, akraba duyum ve ruh hallerinin birlikte çınlamasını getirirler beraberlerinde; âdeta belleği altüst ederler. Bellek bu ruh hallerinde içimizdeki bir şeyi anımsar ve benzer durumlarla kökenlerinin bilincine varır. Böylelikle duygu ve düşüncelerin alışıldık hızlı bağlantıları oluşur, bunlar sonunda birbirlerini yıldırım hızıyla izliyorlarsa, artık birer karışım olarak değil, bütünlükler olarak duyumsanırlar. Bu anlamda sanki bunlar birer bütünlermiş gibi ahlaki duygulardan, dinsel duygulardan söz edilir: Hakikatte ise yüzlerce kaynağı ve yan kolu olan ırmaklardır bunlar. Burada da, sıklıkla rastlandığı gibi, sözcüğün tek oluşu, nesnenin birliğini garantilemez.

15

Dünyada iç ve dış yok. – Nasıl ki Demokritos yukarı ve aşağı kavramlarını hiçbir anlam taşımadıkları sonsuz uzaya aktardıysa, filozoflar da genel olarak “iç” ve “dış” kavramını dünyanın özüne ve görünüşüne aktardılar, filozoflar derin duygularla içerisinin derinliklerine inildiğini, doğanın yüreğine yaklaşıldığını öne sürüyorlar. Oysa bu duygular ancak onlarla, bizim derin dediğimiz belirli karmaşık düşünce yapıları, hiç

farkında olunmadan düzenli olarak uyarıldıkları ölçüde derindirler; bir duygu, biz ona eşlik eden düşünceleri derin saydığımız için derindir. Oysaki derin düşünce hakikatten yine de çok uzak olabilir, örneğin her metafizik düşünce gibi, derin duygulardan araya karıştırılan düşünce unsurları çıkartılırsa, güçlü duygu kalır geriye, bu da bilgi için kendisinden başka bir şeyin garantisini vermez, tıpkı güçlü inancın, inanılan şeyin gerçekliğini değil sadece kendi güçlülüğünü kanıtlaması gibi.

16

Görünüş ve kendinde şey. – Filozoflar yaşam ve deneyim karşısında – görünüş dünyası dedikleri şey karşısında – hiç kaldırılmamak üzere asılmış ve değişmez bir sabitlikte hep aynı olayı gösteren bir resmin karşısındaymış gibi dururlar: Bu resmi yapan varlık hakkında, yani her zaman görünüşler dünyasının yeterli nedeni olarak görülen kendinde şey hakkında bir çıkarımda bulunabilmek için, bu olayı doğru yorumlamak gerektiğini söylerler. Buna karşılık daha katı mantıkçılar, metafizik olan kavramını keskin bir biçimde koşulsuz olanın ve dolayısıyla koşullamayanın da kavramı olarak saptadıktan sonra, mutlak olan (metafizik dünya) ile bizim bildiğimiz dünya arasındaki her türlü bağıntıyı reddetmişlerdir: Öyle ki görünüşte görünen kesinlikle kendinde şey değildir ve görünüşten kendinde şeye yapılan her türlü çıkarımın yadsınması gerekecektir. Ne var ki iki taraf da şimdi biz insanlar için yaşam ve deneyim demek olan o resmin yavaş yavaş oluşmuş olduğunu, aslında hâlâ tamamen oluşum halinde olduğunu ve bu yüzden sabit bir büyüklük olarak kabul edilmemesi gerektiğini, kendisinden yola çıkılarak, eser sahibi (yeterli neden) hakkında bir çıkarımın yapılamayacağı ya da yadsınamayacağı olasılığını görmezden gelir. Binlerce yıldan beri ahlaki, estetik dinsel iddialarla, kör bir eğilimle, tutku ya da korkuyla dünyaya baktığımız ve mantıkdışı düşüncenin kötü alışkanlıklarında kendimizi tam anlamıyla sefahate kaptırdığımız için bu dünya yavaş yavaş tuhaf bir biçimde rengârenk, korkunç derin anlamlı, ruh

dolu olmuş, renk kazanmıştır, ama bizler kolorist[3] olmuşuzdur: İnsan anlağı, görünüşün görünmesini sağlamış ve yanlışa dayalı kendi temel kavrayışlarını şeylerin içine aktarmıştır. Geç, çok geç anımsar ve şimdi deneyim dünyası ve kendinde şey ona birbirinden öyle olağanüstü farklı ve ayrı görünürler ki, birinden diğerine çıkarımda bulunulmasını yadsır ya da tüyler ürpertici bir gizemlilikle, anlağımızdan kişisel istencimizden vazgeçmeye davet eder: Böylelikle özsel olana varmak için, özsel olmak için. Yine başkaları da bizim görünüşler dünyamızın tüm karakteristik özelliklerini, yani anlaksal yanılgılarla uydurulan ve bize miras bırakılan dünya tasarımını bir araya topladılar ve anlağı suçlu ilan etmek yerine, son derece tekinsiz bu gerçek dünya karakterinin nedeni olarak şeylerin özünü suçladılar ve varlıktan kurtuluşu vaaz ettiler. – En son bir düşüncenin ortaya çıkış tarihinde en büyük zaferini kutlayacak olan sürekli ve meşakkatli bilim süreci, tüm bu kavrayışlarla nihai bir biçimde başa çıkacaktır, vardığı sonuç da belki şu cümleyle bitecektir: Şimdi bizim dünya dediğimiz şey, organik varlıkların tüm gelişimi içinde yavaş yavaş ortaya çıkmış, bir iç içelik oluşturmuş <bulunan> ve şimdi tüm geçmişin biriktirilmiş hazinesi olarak bize miras bırakılan – hazine olarak; çünkü bizim insanlığımızın değeri buna dayanır – bir sürü yanılgının ve hayal ürününün sonucudur. Kesin bilim kadim duyumsama alışkanlıklarımızın gücünü esas olarak kıramayacağından, bizi bu tasarım dünyasından gerçekte çok az kurtarabilir – pek de istenmez zaten bu. – Ama o dünyanın tasarım olarak ortaya çıkışının tarihini yavaş yavaş ve adım adım aydınlatabilir – ve bizi hiç olmazsa birkaç saniyeliğine tüm sürecin dışına çıkarabilir. Belki o zaman idrak ederiz, kendinde şeyin Homerosvari bir kahkahadan fazlasına layık olmadığını: çok fazla şeymiş, hatta her şeymiş gibi göründüğünü, ama aslında boş, yani anlamının boş olduğunu.

Metafizik açıklamalar. – Genç insan metafizik açıklamalara değer verir, çünkü nahoş ya da aşağılık bulduğu şeylerin içinde son derece önemli bir şeyi gösterirler ona: Ve o, kendinden hoşnut değilse, kendinde çok fazla kınadığı şeyde dünyanın en iç gizemini ya da dünyanın sefaletini görünce, bu duygu onu rahatlatır. Kendini sorumsuz hissetmek ve şeyleri birdenbire daha ilginç bulmak – metafiziğe borçlu olduğu çifte iyilik olarak kabul eder bunu. Gerçi daha sonra tüm metafizik açıklama tarzından kuşkulanmaya başlar, belki o zaman tüm o etkinin başka bir yoldan yine iyi ve bilimsel olarak elde edilebildiğini görür: En azından fiziksel ve tarihsel açıklamalar, bir o kadar sorumsuzluk duygusu doğurabilirler ve belki böylece yaşama ve kendi sorunlarına duyduğu ilgi daha bir alevlenir.

18

Metafiziğin temel sorunları. – Bir gün gelip de düşünmenin ortaya çıkışının tarihi yazıldığında, mükemmel bir mantıkçının şu ilkesi de yeni bir ışık altında aydınlanmış olacaktır: “Bilen öznenin başlangıçtaki genel yasası; kendinde her nesneyi kendi özünde, kendi kendisiyle özdeş, yani kendi kendine var olan ve temelde aynı kalan ve değişmez olarak, kısaca bir töz olarak görme içsel zorunluluğuna dayanır.” Burada “başlangıçsal” denilen bu yasa da bir oluşum ürünüdür: Bu eğilimin aşağı organizmalarda nasıl yavaş yavaş oluştuğu, bu organizmaların aptal köstebek gözlerinin ilkin hep aynı şeyden başka bir şey görmediği, sonra değişik zevk ve acı uyarılmaları daha belirginleştiğinde, yavaş yavaş değişik tözlerin, ama her biri tek bir nitelikle, yani böyle bir organizmayla tek bir ilişki içinde ayrımsandığı bir gün gösterilecektir. – Mantıksal olanın ilk aşaması yargıdır; özü ise, en iyi mantıkçıların saptamasına göre inanca dayanır. Her türlü inancın temelinde, duyumsayan özne bağlamında hoş ya da acı verici olanın duyumsanması yatar. Bu iki tekil duyumun sonucu olarak üçüncü bir duyum, en düşük biçimiyle yargıdır. – Biz organik varlıkları başlangıçta her nesnede, onunla bizim aramızdaki haz ve acı ilişkisinden başka bir şey

ilgilendirmez. Bu ilişkinin bilincine vardığımız anlar arasında, duyumsama durumları arasında dinginlik, duyumsamama anları yer alır: O zaman dünya ve o şey bizim ilgimiz dışındadır, onda bir değişiklik fark etmeyiz (şimdi bile yoğun ilgi duyan bir kimsenin, önünden birinin geçtiğini fark etmeyişi gibi). Bitki için tüm şeyler genellikle dingindir, bengidir, her şey kendine eşittir. Aşağı organizmalar döneminden insana kadar, hep aynı şeylerin var olduğu inancı miras kalmıştır (ancak en yüksek bilim sayesinde oluşturulan deneyim çelişir bu ilkeyle). Hatta belki de başlangıçtan itibaren, organik olan her şeyin ilk inancı geri kalan tüm dünyanın bir ve devinimsiz olduğuydu. – Mantıksal düşüncenin o ilk aşamasına en uzak düşen şey de nedensellik düşüncesidir: evet, şimdi bile aslında tüm duyumların ve eylemlerin özgür istencin edimleri olduğunu düşünürüz; duyumsayan birey kendi kendini incelediğinde her duyumu, her değişikliği yalıtılmış, yani koşulsuz, bağlamsız bir şey olarak kabul eder: öncekiyle ya da sonrakiyle bir bağlantısı olmadan, bizden çıkmaktadır ortaya. Acıkırız ama başlangıçta, organizmanın sürdürülmeyi istediğini düşünmeyiz, bu duygu kendisini nedensiz ve amaçsız kabul ettirmek istiyor gibidir, kendini yalıtmakta ve kendini keyfî saymaktadır. Demek ki: İstenç özgürlüğü inancı, tüm organik olanların başlangıçsal bir yanılgısıdır, öyle eskidir ki mantıksal olanın uyarımları vardır içinde; koşulsuz tözlere ve özdeş şeylere duyulan inanç da başlangıçsal bir inançtır, tüm organik olanların eski bir yanılgısıdır. Ama tüm metafizik, özellikle tözden ve istenç özgürlüğünden vazgeçerse bilim olarak tanımlanabilir, insanın temel yanılgılarını, temel hakikatlermiş gibi ele alan bir bilim olarak.

19

Sayı. – Sayıların yasalarının bulunuşu, birden fazla aynı şey bulunduğuna (gerçekte aynı şey yoktur), en azından şeylerin bulunduğuna (ama “şey” yoktur) ilişkin daha en başlarda hüküm süren yanılgı temelinde gerçekleşmiştir. Çokluğun varsayılması, her zaman, defalarca görünen bir

şeyin var olmasını gerektirir: Ama daha burada egemendir yanılgı, daha burada var olmayan özler, birimler uydururuz. – Uzam ve zaman duyumlarımız yanlıştır, çünkü tutarlı bir biçimde sınandıklarında mantıksal çelişkilere vardırırlar. Tüm bilimsel saptamalarda her zaman kaçınılmaz olarak bazı yanlış büyüklüklerle hesap yaparız: Ama bu büyüklükler örneğin zaman ve uzam duyumu gibi, en azından sabit oldukları için, bilimin sonuçları yine de birbirleriyle bağıntıları içinde tam bir kesinlik ve güvenilirlik kazanırlar; onların üzerinde başka şeyler inşa edilebilir – ta ki yanılgıya dayanan o temel kabulün, o sabit hataların, örneğin atom öğretisinde sonuçlarla çeliştikleri nihai sona kadar. Orada hâlâ devindirilen bir "şeyin" ya da maddesel bir "töz"ün varlığını kabul etmek zorunluluğu duyarız, tüm bir bilim süreci de şeysel (maddesel) olan her şeyi devinimi içinde çözmeyi görev edinmiştir: Burada da duyumumuzla hâlâ devineni ve devindirileni birbirlerinden ayırırız ve bu çemberin dışına çıkamayız, çünkü şeylere duyulan inanç bizim varlığımızla çok eskiden beri iç içedir. – Kant'ın "anlama yetisi yasalarını doğadan türetmez, bunları kendisi koyar" sözü, onunla bağlanmak zorunda olduğumuz dünya (doğa = tasarım olarak, yani yanılgı olarak dünya) ama anlağın bir dolu yanılgısının bir toplamı olan, doğa kavramı açısından tamamen doğrudur. – Sayıların yasaları, bizim tasarımımız olmayan bir dünyaya asla uygulanamaz: Bu yasalar sadece insan-dünyasında geçerlidir.

20

Birkaç basamak geriye. – İnsan batıl inançtan ve dinden kaynaklanan kavramların ve korkuların dışına çıktığında ve örneğin artık sevgili küçük meleğe ya da ilk günaha inanmadığında, ruhların kurtuluşundan söz etmeyi de unuttuğunda kesinlikle çok yüksek bir kültür aşamasına ulaşılmış olacaktır: Bu özgürleşme aşamasına vardığında, büyük bir temkinlilikle metafiziği de aşması gerekir. Ama bundan sonra geriye doğru bir devinim gereklidir: Bu tür tasarımlardaki tarihsel yetkiyi ve de psikolojik yetkiyi

kavramalı, insanlığın en büyük desteğinin oradan doğru nasıl geldiğini ve böyle geriye doğru bir devinim yapılmazsa, şimdiye kadarki insanlığın en iyi kazanımlarından yoksun kalınacağını görmelidir. – Felsefi metafizik söz konusu olduğunda şimdi olumsuz hedefe (çünkü her olumlu metafizik bir yanılgıdır) ulaşmış birçoklarını görüyorum, ama birkaç basamak geriye inen çok az kişi var; kişi merdivenin son basamağından elbette öteye bakmalıdır, ama onun üstünde durmak istememelidir. En aydınlanmış olanlar işi sadece metafizikten özgürleşmeye ve üstünlükle ona geri bakmaya kadar vardırabiliyorlar: Oysa hipodromda olduğu gibi burada da yolun sonundan dönme zorunluluğu vardır.

21

Kuşkunun tahmini zaferi. – Bir an için kuşkucu çıkış noktasını kabul edelim: Diyelim ki başka, metafizik bir dünya yok ve bildiğimiz biricik dünya hakkındaki metafizikten alınmış tüm açıklamalar bizim için kullanışsızdır; o zaman insanları ve şeyleri hangi bakışla göreceğiz? Bunun üzerinde düşünülebilir; metafizik bir şey Kant ve Schopenhauer tarafından bilimsel olarak kanıtlanmış mıdır, sorusu reddedilmiş olsa bile, yararı vardır bu düşünmenin. Çünkü tarihsel olasılığa göre insanların bütünle ve genelle bu ilişkide bir zamanlar kuşkucu olmuş olmaları pekâlâ olanaklıdır; şu soru çıkar şimdi de ortaya: O zaman, insan toplumu, böyle bir düşünüşün etkisi altında nasıl biçimlenecek? Belki de herhangi bir metafizik dünyanın bilimsel kanıtlanışı, insanlık ona karşı güvensizlik duymaktan artık kurtulamayacağı için bile çok zordur. Ve metafiziğe karşı güvensizlik duyulduğunda, genel olarak, doğrudan doğruya çürütüldüğü ve artık ona inanılamayacağı zaman doğabilecek sonuçların aynıları doğar. Bu tarihsel soru, insanlığın metafizik olmayan bir düşünüşü açısından, her iki durumda da aynı kalır.

22

"Monumentum aere perennius"a[4] inançsızlık. – Metafizik görüşlere son vermenin başlıca zararı, bireyin kısa ömrünü çok fazla dikkate alması ve kalıcı, yüzyıllara uzanan kurumlar inşa etmek için güçlü dürtülere sahip olmamasıdır; diktiği ağacın meyvesini de kendisi toplamak ister ve bu yüzden de yüzyıllar boyunca hep aynı bakımı gerektirecek ve uzun kuşaklar boyunca gölge verecek olan ağaçları dikmek istemeyecektir. Çünkü metafizik görüşler, bundan sonra insanlığın tüm geleceğinin üzerine yerleştirilmek ve inşa edilmek zorunda olduğu en son kesin temeli içerdikleri inancını verirler; kişi, örneğin bir kilise, bir manastır vakfettiğinde, kendi kurtuluşunu kolaylaştırır, bunun ruhun bengi yaşamında hesaplanacağını ve karşılığının verileceğini düşünür, ruhun bengi kurtuluşu için bir çalışmadır bu. – Bilim de sonuçlarıyla böyle bir inanç doğurabilir mi? Aslında en sadık müttefiki olarak kuşkuya ve güvensizliğe gereksinir; yine de dokunulamaz, yani kuşkunun tüm saldırılarına, tüm çürütmelere dayanan hakikatlerin toplamı, zamanla öyle büyüyebilir ki (örneğin sağlık alanında, diyetetikte), bunun üzerine "bengi" yapıtlar kurmaya karar verilebilir. Şimdilik bizim heyecanlı gündelik-varoluşumuzun metafizik çağın uzun soluklu dinginliğiyle oluşturduğu kontrastın etkisi henüz güçlüdür, çünkü iki dönem henüz birbirlerine çok yakındır; tekil insan şimdi sadece kendi ömründe bile kalıcı ve nihai olarak yerleşemeyeceği kadar çok içsel ve dışsal gelişmelerden geçiyor. Tümüyle modern bir insan, örneğin bir ev inşa etmek istediğinde, kendini diri diri bir mozoleye gömmek istiyormuş gibi bir duyguya kapılıyor.

23

Karşılaştırma çağı. – İnsanlar geleneğe ne denli az bağlıysalar, güdülerin içsel devinimi o denli büyük olacaktır; buna uygun olarak, insanların dışsal

huzursuzluğu, hercümerci, çabaların çok sesliliği de bir o kadar büyük olacaktır. Şimdi kim hâlâ kendini ve soyunu bir yere bağlamak için kesin bir zorunluluk duyuyor ki? Kimin için hâlâ kesin bağlayıcı bir şey var ki? Sanatların tüm biçem türleri nasıl yan yana üretiliyorlarsa, ahlaklılığın, törelerin, kültürlerin tüm aşamaları ve türleri de öyle. – Böyle bir çağ, değişik dünya görüşlerinin, törelerin, kültürlerin karşılaştırılabilmelerinden ve yan yana yaşanabilmelerinden alıyor önemini; eskiden, her kültürün daima yerel olan egemenliğinde olanaksızdı böyle bir durum, buna karşılık düşecek biçimde tüm sanatsal biçem türleri de yere ve zamana bağlıydı. Şimdi estetik duygunun artışı, kendini karşılaştırmaya sunan bu denli çok biçim arasında nihai bir karar verecek: Çoğunu – yani, onun tarafından reddedilenlerin tümünü – yok olmaya terk edecek. Şimdi yüksek ahlakın biçim ve alışkanlıklarında da bir seçme gerçekleşiyor, bunun da düşük ahlaklılıkların yok olmasından başka bir hedefi olamaz. Karşılaştırma çağı bu! Çağın gururudur bu – haklı olarak, acısıdır da. Bu acıdan korkmuyoruz! Daha çok, çağın bize verdiği görevi elimizden geldiğince büyük tasavvur etmek istiyoruz: Bizden sonraki dünya böyle kutsayacaktır bizi – bir dünya ki, kendini tamamlanmış orijinal halk-kültürlerinin de, karşılaştırma kültürünün de üzerinde görecek, ama her iki kültür türüne de, saygıdeğer eski çağlar olarak şükranla bakacak.

24

İlerlemenin olanaklılığı. – Eski kültürün bir aydını, artık ilerlemeye inanan insanlarla görüşmemeye yemin ederse, buna hakkı vardır. Çünkü eski kültür, büyüklüğünü ve iyiliğini geride bıraktı ve tarih eğitimi, bu kültürün artık bir daha canlılık kazanamayacağını itiraf etmeye zorluyor insanı; bunu yadsımak için dayanılmaz bir ahmaklık ya da bir o kadar katlanılmaz bağnazlık gereklidir. Ama insanlar, kendilerini yeni bir kültüre geliştirmeye bilinçli olarak karar verebilirler, daha önce kendilerini bilinçsizce ve rastlantıyla geliştirmişlerdi: Şimdi insanların doğumu,

beslenmeleri, eğitimleri, öğretimleri için daha iyi koşullar yaratabilirler, bütün olarak dünyayı ekonomik bir biçimde yönetebilirler, genel olarak insanların güçlerini birbirlerine karşı dengeleyebilir ve kullanabilirler. Bu yeni bilinçli kültür, eski kültürü, bir bütün olarak bakılırsa bilinçsiz bir hayvan ve bitki yaşamını sürdürmüş olan kültürü öldürüyor; ilerlemeye duyulan güvensizliği de öldürüyor, – ilerleme olanaklıdır. Demem o ki, ilerlemenin zorunlu olarak gerçekleşmesi gerektiğine inanmak aceleciliktir ve âdeta anlamsızdır; ama olanaklı olduğu nasıl yadsınabilir ki? Buna karşılık, eski kültür anlamında ve onun doğrultusunda bir ilerleme düşünülemez bile. Romantik hayal gücü her ne kadar "ilerleme" sözcüğünü de, kendi hedefleri, (örneğin tamamlanmış orijinal halk-kültürleri) için kullanıyorsa da: bunun imgesini her halükârda geçmişten almaktadır; bu alandaki düşüncesinin ve tasarımının hiçbir orijinalliği yoktur.

25

Kişisel ahlak ve dünya ahlakı. – Bir tanrının, dünyanın yazgılarını genel olarak yönlendirdiğine ve insanlığın yolunda, görünen tüm dönemeçlere karşın, ona mükemmel bir biçimde kılavuzluk ettiğine duyulan inancın sona ermesinden beri, insanların kendilerine ekümenik[5], tüm yeryüzünü kaplayan hedefler koymaları gerekiyor. Eski ahlak, yani Kant'ın ahlakı bireylerden, tüm insanlardan bekledikleri eylemleri yapmalarını istiyor: Bu güzel, naif bir konuydu; sanki her birey, hangi davranış tarzının insanlığın tümüne esenlik vereceğini, yani genel olarak hangi eylemlerin arzulanır olduğunu bilebilirmiş gibi; bu da, serbest ticaret kuramı gibi, genel uyumun, doğuştan gelen daha iyi olma yasalarına göre, kendiliğinden oluşması gerekliğini varsayan bir kuramdır. Belki de gelecekte insanların gereksinimlerine toplu bir bakış, tüm insanların aynı davranmalarının hiç de arzulanır olmadığını gösterecektir, belki de ekümenik hedefler uğruna, insanlığın tüm yollarında özel, hatta belki de koşullara göre kötü görevler verilmesi gerekebilecektir. – Her durumda insanlık böyle bilinçli bir toptan

yönetim yoluyla kendini yok etmeyecekse, ekümenik hedeflerin bilimsel ölçütü olarak evvela kültürün koşullarının şimdiye kadarki tüm düzeyleri aşan bilgisinin bulunması gerekecektir. Gelecek yüzyılın büyük kafalarının önündeki muazzam görev budur.

26

İlerleme olarak gericilik. – Bazen insanlığın geçmiş bir evresini bir kez daha çağıran haşin, şiddetçi ve yırtıcı ama yine de geri kalmış tinler görünüyor: Aleyhine çalıştıkları yeni akımların henüz yeterince güçlü olmadığını, onlarda bir şeylerin eksik olduğunu kanıtlamaya yarıyor bu tinler: Yoksa o yeni akımlar bu ruh çağırıcılara karşı daha iyi direnç gösterebilirlerdi. Örneğin Luther'in Reformasyonu, onun yüzyılında tinin tüm özgürlük kıpırdanmalarının henüz belirsiz, narin, toy olduklarını kanıtlıyor; bilim henüz başını kaldıramamıştı. Tüm bir Rönesans, çok geçmeden üstüne yeniden kar yağacak erken bir ilkbahar gibi görünüyor. Ama bizim yüzyılımızda da Schopenhauer'in metafiziği, bilimsel tinin şimdi de yeterince güçlü olmadığını kanıtladı: Bu yüzden tüm bir Ortaçağ Hıristiyan dünya görüşü ve insan-duyumu, tüm Hıristiyan dogmalarının yok edilmesi çoktan başarıldığı halde, Schopenhauer'in öğretisinde bir kez daha bir diriliş yaşayabildi. Schopenhauer'in öğretisine çok fazla bilim giriyor, ama bu öğretiye egemen olan bilim değil de eski, pek bildik "metafizik gereksinim"dir. Elbette Schopenhauer'in en büyük ve en paha biçilmez yararlarından birisi, duyumumuzu, insanı ve dünyayı incelemenin daha eski, daha güçlü türlerine zorla geri götürmesidir ki, başka hiçbir yol bizi böyle kolaylıkla oralara götürmezdi. Tarih ve adalet açısından kazanç çok büyüktür: Sanırım şimdi hiç kimse Schopenhauer'in yardımı olmadan Hıristiyanlığa ve Asyalı akrabalarına yeniden adalet sağlamayı kolay kolay başaramayacaktır: Hâlâ mevcut olan Hıristiyanlığın zemininden bunu yapmak elbette olanaksızdır. Ancak adaletin bu büyük başarısından sonra, ancak Aydınlanma Döneminin beraberinde getirdiği tarihsel bakış türünü,

böyle önemli bir noktada tashih etmemizden sonra, Aydınlanma'nın bayrağını – üzerinde üç isim yazılı bayrağı: Petrarca, Erasmus, Voltaire – yeniden daha ileriye taşıyabiliriz. Gericiliği bir ilerlemeye dönüştürdük.

27

Dinin ikamesi. – Bir felsefe, halka dinin ikamesi olarak sunulduğunda, hakkında güzel konuşmak gerektiğine inanılıyor. Gerçekte tinsel ekonomide zaman zaman başka konuya geçen düşünce çevrimlerine gerek vardır; bu yüzden dinden bilimsel bakışa geçiş şiddetli, tehlikeli bir sıçramadır, yapılmaması tavsiye edilen bir şeydir. Bu bakımdan böyle bir tavsiye yerindedir. Ne var ki, dinin tatmin ettiği ve şimdi de felsefenin tatmin etmesi beklenen gereksinimlerin değişmez olmadıklarını da nihayet öğrenmek gerekir; bunlar da zayıflatılabilir ya da kökleri kurutulabilir. Örneğin Hıristiyan ruh sıkıntısı, manevi düşkünlük karşısında ah etme, ruhsal kurtuluş tasası düşünülsün, – tüm bunlar sadece aklın yanılgılarından kaynaklanan ve tatmin edilmek bir yana, düpedüz yok edilmeyi hak eden tasarımlardır. Bir felsefe bu gereksinimleri tatmin ederek, ya da onları bertaraf ederek de yararlı olabilir; çünkü bunlar öğretilmiş, zamanla sınırlı gereksinimlerdir, bilimle çelişen varsayımlara dayanırlar. Burada, bir geçiş yapmak için, duygularla aşırı yüklü maneviyatı hafifletmek amacıyla, sanattan daha çok yararlanılabilir; çünkü sanat aracılığıyla söz konusu tasarımlar, metafizik bir felsefeyle olduğundan daha az sürdürülürler. Sonra, sanattan gerçekten özgürleştiren felsefi bir bilime daha kolay geçilebilir.

28

Adı çıkmış sözcükler. – Bıktırıncaya dek kullanılan iyimserlik ve kötümserlik sözcüklerine son! Çünkü kullanım nedenleri günden güne yok oluyor: Artık sadece gevezeler hâlâ böyle kaçınılmaz bir biçimde ihtiyaç

duyuyor onlara. Çünkü tüm dünyada, herhangi birisi, dünyaların en iyisini yaratmış olması gereken bir tanrıyı savunmak zorunda değilse, kendisi iyi ve mükemmel ise neden iyimser olmak istesin? – Hangi düşünen kişi bir tanrı hipotezine gerek duyuyor ki hâlâ? – Ancak tanrının avukatlarını, teologları ya da teolojiyle uğraşan filozofları kızdırmaya ve karşı iddiayı güçlü bir biçimde ortaya koymaya ilgi duyulmuyorsa, kötümserliğe inandığını belirtmek için de bir neden bulunmamaktadır: Kötünün hüküm sürdüğünü, acının hazdan daha büyük olduğunu, dünyanın baştan savma bir ürün, kötü bir yaşama istencinin bir görünüşü olduğu iddiasını. Ama şimdi teologlar kimin umurunda – teologlardan başka? – Tüm bir teoloji ve ona karşı verilen mücadele bir yana, dünyanın bırakın en iyi ya da en kötü dünya olmasını, iyi ve kötü olmadığı ve bu “iyi” ve “kötü” kavramlarının sadece insanlarla bağıntılı olarak bir anlam kazandıkları, hatta belki burada, alışılageldik kullanılış biçimlerinde bile yetkili olmadıkları ortadadır: Küfreden ve yücelten dünya görüşünden her halükârda vazgeçmeliyiz.

29

Çiçeklerin kokusuyla esrimiş. – Deniliyor ki insanlık gemisi, yüklendikçe daha güçlü bir su çekimine sahiptir; insanın ne denli derin düşünürse, ne denli narin hissederse, kendini ne denli yüksek görürse, öteki hayvanlarla arasındaki mesafe ne denli büyük olursa – hayvanlar arasında ne denli deha olarak görünürse – dünyanın gerçek özüne ve bu özün bilgisine o denli yakınlaşacağına inanılır: Bilim aracılığıyla gerçekten de yapar bunu, ama daha çok dinleri ve sanatları aracılığıyla yaptığını düşünür. Gerçi bunlar dünyanın birer çiçeğidirler, ama kesinlikle dünyanın köküne daha yakın değillerdir gövdeden; hemen hemen herkesin buna inanmasına karşın, şeylerin özü onlardan yola çıkarak hiç de daha iyi anlaşılamaz. Bu yanılgı insanı dinler ve sanatlar gibi bir çiçeği açtırtacak kadar derin, hassas ve icatçı yapmıştır. Salt bilgi bunu yapamazdı. Dünyanın özünü gözlerimizin önüne seren, hepimizde en nahoş hayal kırıklığını yaratır. Kendinde şey

olarak dünya değil, tasarım (yanılgı) olarak dünyadır böyle anlam yüklü, derin, harika olan, mutluluğu ve mutsuzluğu bağrında taşıyan. Bu sonuç dünyanın mantıksal olarak olumsuzlanması felsefesine vardırır: Bu felsefe ise dünyanın pratik bir olumlanması ile olduğu kadar, bunun tam tersi ile de bağdaştırılabilir.

30

Çıkarım yapmakta kötü alışkanlıklar. – İnsanların en yaygın yanlış çıkarımları şunlardır: Bir nesne vardır, öyleyse bir hakkı vardır. Burada yaşama yetkinliğinden amaca uygunluk, amaca uygunluktan da haklılık sonucu çıkarılmaktadır. Sonra: Bir görüş mutluluk verir, o halde doğru görüştür, sonucu iyidir, o halde kendisi de iyi ve doğrudur. Burada mutluluk verici, iyi sıfatı yararlıdır anlamında yüklenmektedir sonuca ve dolayısıyla neden de aynı iyi sıfatıyla ama burada mantıksal-olarak-geçerlidir anlamında donatılmaktadır. Cümleleri tersine çevirdiğimizde: Bir şey kendini kabul ettiremez, kendini sürdüremez, o halde haksızdır; bir görüş rahatsızlık verir, tedirgin eder, o halde yanlıştır. Bu tarzda çıkarımda bulunmanın hatalı yönüyle çok sık karşılaşan ve onun sonuçlarından muzdarip olan bir özgür tinli, genel olarak elbette bir o denli yanlış çıkarımlar olan, tam karşıt çıkarımlarda bulunmanın baştan çıkarıcılığına kapılır: Bir nesne kendini kabul ettiremez, o halde iyidir; bir görüş sıkıntı verir, huzursuz kılar, o halde doğrudur.

31

Mantıkdışı zorunlu. – Bir düşünürü umutsuzluğa düşürebilecek şeylerden biri de, mantıkdışı olanın insanlar için gerekli olduğu ve mantıkdışı olandan birçok iyinin doğduğu bilgisidir. Mantıkdışı olan, tutkularda, dilde, sanatta, dinde ve genel olarak yaşama değer kazandıran her şeyde öyle sağlam bir

biçimde yerleşiktir ki, bu güzel şeylere iflah olmaz bir biçimde zarar vermeden onlardan çekip almak mümkün değildir onu. İnsan doğasının salt mantıksal bir doğaya dönüştürülebileceğine inanabilenler, pek naif insanlardır yalnızca; ama bu hedefe yaklaşmanın dereceleri olsaydı, bu yolda neler neler yitirilmeyecekti ki! En akıllı insan bile zaman zaman yeniden doğaya, yani tüm şeyler karşısındaki mantıkdışı temel tutumuna ihtiyaç duyar.

32

Haksız olmak zorunlu. – Yaşamın değeri hakkındaki tüm yargılar mantıkdışı olarak geliştirilmiştir ve bu yüzden haksızdırlar. Yargının saf olmayışı ilkin malzemenin elde bulunuş tarzından, yani yetersiz oluşundan, ikinci olarak bu malzemeden toplamın oluşturuluş tarzından ve üçüncü olarak da konunun her bir parçasının da yine saf olmayan bilginin bir sonucu oluşundan ve bunun tam bir zorunluluk oluşundan kaynaklanmaktadır. Örneğin bir insan hakkındaki hiçbir deneyim, insan bize ne kadar yakın durursa dursun, onu tümüyle değerlendirmemizde mantıklı olarak haklı olacağımız kadar eksiksiz değildir; tüm değerlendirmeler acelecidirler ve öyle olmak zorundadırlar. Sonuçta, kullandığımız ölçüt değiştirilemez bir büyüklük değil, kendi özümüzdür; bizim ruh hallerimiz ve yalpalamalarımız vardır, yine de herhangi bir şeyin bizimle ilişkisini adil bir biçimde değerlendirmek için kendimizi sabit bir ölçüt olarak tanımak zorundayızdır. Belki de tüm bunlardan hiçbir yargıda bulunulmaması sonucu çıkacaktır; ah keşke değer biçmeden, antipati ve sempati duymadan yaşanabilseydi! – Çünkü her türlü antipati duyma hali, bir değer biçmeyle bağlantılıdır, her türlü sempati duyma hali de öyle. Gerekli olanı isteme, zararlı olandan kaçınma duygusu olmadan, bir şeye doğru yönelme ya da bir şeyden uzaklaşma dürtüsü, hedefin değeri hakkında bilgili bir değer biçmenin eşlik etmediği bir dürtü bulunmamaktadır insanda. Biz daha en başından mantıkdışı ve bu yüzden

adaletsiz varlıklarız ve bunu bilebiliriz: en büyük ve en çözülemez uyumsuzluklarından birisidir bu varoluşun.

33

Yaşam hakkındaki yanılgı, yaşam için zorunlu. – Yaşamın değeri ve kıymeti hakkındaki her inanç, saf olmayan bir düşünmeye dayanır; bu inanç ancak, insanlığın genel yaşamına ve çektiği acılara yönelik duygudaşlığın, bireyde çok az gelişmiş olmasıyla mümkündür. Kendilerinden ötesini de düşünen ender insanlar bile, bu genel yaşamı değil, onun sınırlandırılmış bölümlerini dikkate alırlar. Kişi dikkatini özellikle istisnalara, yani yüksek yeteneklere ve arı ruhlara yöneltmeyi bildiğinde, bunların ortaya çıkışını dünyanın tüm gelişmesinin hedefi olarak kabul eder ve etkinliklerinden sevinç duyar, böylece yaşamın değerine inanılabilir, çünkü öteki insanlar açıkça görmezden gelinmekte: yani saf olmayan bir şekilde düşünülmektedir. Bunun gibi, tüm insanlar dikkate alınır ama onların yalnızca bir dürtü türü, daha az egoistçe olanı, kabul edilir ve öteki dürtüler dolayısıyla mazur görülürse: yine bir bütün olarak insanlıktan bir şeyler umulabilir ve bu bakımdan, yaşamın değerine inanılabilir: yani bu durumda da düşüncenin saf olmayışı sayesinde. Kişi hangi biçimde davranırsa davransın, insanlar arasında bir istisnadır bu davranışıyla. Oysa insanların büyük bir çoğunluğu, yaşama fazla mızmızlanmadan katlanıyor ve böylelikle varoluşun değerine inanıyorlar, ama tam da herkes kendi başına olmak ve kendini kanıtlamak isteyerek inanıyor buna, o istisna kişiler gibi çıkmıyorlar kendilerinden dışarıya: kişisel olmayan hiçbir şeyi dikkate almıyorlar bile ya da en fazla zayıf bir gölge kadar çekiyor dikkatlerini. Sadece bundan ibarettir sıradan, sokaktaki insanın gözünde dünyanın değeri, dünyadan daha önemli gördüğü için kendisini. Muzdarip olduğu büyük hayal gücü eksikliği, başka varlıklarla empati kuramamasına ve bu yüzden onların yazgısını ve acılarını olabildiğince az paylaşmasına neden olur. Bunları gerçekten paylaşmak isteyen kimse, yaşamın değerinden

kuşku duymalıdır; insanlığın tüm bilincini kendi içinde kavrayıp hissetmeyi başarırsa, varoluşa lanet okuyarak çökecektir – çünkü bir bütün olarak insanlığın hedefleri yoktur, bunun sonucu olarak, insan tüm akışa baktığında, bir avuntu ve tutamak değil, kendi umutsuzluğudur orada bulabildiği. Yaptığı her şeyde insanların nihai hedefsizliğini görür, kendi etkinliği gözünde bir israf niteliğine bürünür böylece. Ne var ki kendini insanlık olarak (ve yalnızca birey olarak değil) tıpkı doğada israf edildiğini gördüğümüz tek tek çiçekler gibi israf edilmiş hissetmek, tüm duyguların üstünde bir duygudur. – Ama kimin yetisi vardır ki buna? Elbette sadece bir şairin: ve şairler her zaman bilirler kendilerini avutmayı.

34

Sakinleşmek için. – Ama böylelikle felsefemiz trajedi olmayacak mı? Hakikat yaşama, daha iyiye düşman olmayacak mı? Bir soru dilimizin ucuna kadar gelmiştir de sanki dışarı çıkmak istemiyordur: bilinçli olarak hakikat dışında kalınabilir mi? Yoksa, bunu yapmak gerekiyorsa, ölümü seçmek daha iyi değil midir? Çünkü bir gereklilik yoktur artık; ahlak bir gereklilik olduğu sürece, tıpkı din gibi, bizim inceleme tarzımızca yok edilmiştir. Bilgi güdü olarak sadece hazzın ve acının, yararın ve zararın kalmasına izin verebilir: peki ama bu güdüler hakikat duygusuyla nasıl bir arada iş göreceklerdir? Çünkü onlar da yanılgılarla temas halindedir (söylediğimiz gibi, sempati ve antipati ve onların çok adaletsiz ölümleri bizim hazzımızı ve acımızı esas olarak belirledikleri sürece). Tüm insan yaşamı hakikat dışılığın derinliklerine batmıştır; birey kendi geçmişine derinden kederlenmeden, şimdiki güdülerini, onur güdüsü gibi saçma sapan bulmadan ve kendisini geleceğe ve bir mutluluğa doğru sürükleyen tutkularına alayla, aşağılamayla yaklaşmadan, onu bu kuyudan dışarıya çıkaramaz. Doğru mudur, varılan kişisel sonuç olarak umutsuzluğu, varılan kuramsal sonuç olarak bir yıkım felsefesini beraberinde getiren tek bir düşünüş biçimi mi kalır geriye? – Sanırım, bilginin etkisi hakkındaki karar

bir insanın mizacı aracılığıyla verilecektir: betimlenen ve tekil karakterlerde mümkün olan etki gibi, onun sayesinde şimdikinden çok daha basit, coşkulanımlarından daha arınmış bir yaşamın doğacağı bir başka etki de düşünebilirdim: öyle ki, şiddetli arzulamaların eski güdüleri, miras alınmış eski alışkanlıktan ötürü önceleri hâlâ bir güce sahip olacaklardır, ama arındırıcı bilginin etkisiyle yavaş yavaş zayıflayacaklardır. Sonunda insanlar arasında ve kendisiyle baş başayken doğadaki gibi yaşayacaktır kişi, övgü, suçlama, kıskançlık olmadan, şimdiye dek sadece korkulan birçok şeyden, bir tiyatro oyunundan zevk alır gibi zevk alarak yaşayacaktır. Vurgu'dan kurtulunacak ve sadece doğa olunmadığı, ya da doğadan daha fazlası olunduğu düşüncesinin dürtüklemesi artık hissedilmeyecektir. Elbette, dediğimiz gibi, bunun için iyi bir mizaç, sağlam, yumuşak ve esasen neşeli bir ruh, kendini kötülüklerden ve ani patlamalardan sakınması gerekmeyen ve dışavurumlarında hırıltılı seslerden ve bağnazlıktan eser bulunmayan bir ruh hali de gereklidir – uzun süre zincire bağlı kalmış yaşlı köpeklerin ve insanların o bilinen can sıkıcı özellikleri. Yaşamın olağan zincirlerinden, artık sadece hep daha iyi bilmek için yaşayacak kadar kurtulmuş olan bir insan, öteki insanların gözünde bir değere sahip şeylerin birçoğundan, hatta hemen hemen hepsinden, hiçbir kıskançlık ve sıkıntı duymadan vazgeçebilmelidir; arzu edilir bir durum olarak insanlar, töreler, yasalar ve şeylerin geleneksel değerlendirilmeleri üzerinde özgürce, korkusuzca süzülmek ona yetmelidir. Bu durumdan duyduğu sevinci seve seve paylaşır ve belki de yoktur paylaşacak başka şeyi, – yani bir yoksunluk, bir vazgeçme daha içeren bir şeyi. Yine de ondan daha fazlası istenirse, kafasını anlayışla sallayarak kardeşine, özgür eylem insanına işaret edecek ve belki biraz da alay etmekten geri kalmayacaktır: çünkü onun "özgürlüğü"nün kendine özgü bir niteliği vardır.

1 Bengi hakikat. (Lat.) (ç.n.)

2 Pnömatik açıklama: Kitab-ı Mukaddes'te kutsal ruhun gizli olduğu ve ancak kutsal ruhu içinde barındıranlar tarafından anlaşılabileceği öğretisi. M.S. I.-II. yüzyılda Gnostikler tarafından savunulmuştur. Pnöma (Pneuma), eski Yunancada ruh, soluk anlamına gelir. (ç.n.)

3 Koloristler (Coloristen): Resimleri sonradan renklendirenler. (ç.n.)

4 Çağlar boyu kalacak anıt. (Lat.) (ç.n.)
5 Ekümenik: Evrensel. (ç.n.)

İkinci Ana Bölüm

Ahlaki Duyguların Tarihi Üzerine

35

Psikolojik gözlemin avantajları. – İnsanca, pek insanca üzerine düşünmenin – ya da daha bilgince bir anlatımla: psikolojik gözlemin – yaşamın yükünü hafifletilebilecek araçlardan biri olduğu, bu sanatı icra etmenin zor durumlarda zihin açıklığı ve can sıkıcı bir ortamda oyalanma sağlayacağı, insanın kendi yaşamının en dikenli ve en üzücü yollarından özdeyişler toplayabileceği ve böylelikle kendini biraz daha iyi hissedebileceği: inanılan, bilinen buydu – önceki yüzyıllarda. Psikolojik gözlem yoksulluğunun en azından Almanya'da, hatta Avrupa'da, birçok işaretle kendini belli ettiği bu yüzyıl neden unuttu bunu? Tam da romanda, öyküde ve felsefi incelemede değil – bunlar müstesna insanların işidir; daha çok da kamusal olayların ve kişiliklerin değerlendirilmesinde: ama psikolojik parçalarına ayırma ve toplama sanatı her şeyden önce insanlar hakkında çok şeyin, insan hakkında ise hiçbir şeyin konuşulmadığı zümrelerin cemaatinde eksiktir. Peki bu en zengin ve en masum sohbet konusundan neden kaçılıyor? Psikolojik özdeyişin büyük ustaları bile neden okunmuyor artık? – çünkü, hiç abartmasız konuşacak olursak: Avrupa'da

La Rochefoucauld’yu ve onun düşünsel ve sanatsal akrabalarını okumuş bir aydın ender bulunur; onları tanıyan ve aşağılamayan birisi ise daha da enderdir. Muhtemelen bu sıra dışı okur da, söz konusu sanatçıların biçiminin kendisine vermesi gerekenden daha az zevk alacaktır onlardan; çünkü en incelmiş kafa bile özdeyiş-bileyiciliği sanatına eğitilmemiş, o sanatta yarışmamışsa, bu sanatın değerini yeterince anlayacak durumda değildir. Böyle pratik bir eğitim görülmediğinde, bu yaratma ve biçimlendirme olduğundan daha hafife alınır, başarılmış ve çekiciliği olan yeterli keskinlikte hissedilemez. Bu yüzden özdeyişlerin şimdiki okurları, onlardan nispeten önemsiz bir haz, hatta dişlerinin kovuğunu bile doldurmayan bir tat alırlar, renkli kabartma taşlara bakan sıradan insanlar gibidirler: sevemedikleri için överler ve hayranlık duymaya hemen hazırdırlar, ama daha da çabuk hazırdırlar çekip gitmeye.

36

İtiraz. – Yoksa psikolojik gözlemin, varoluşun uyarıcı, iyileştirici ve rahatlatıcı araçlarından olduğu ilkesinin bir sağlamasının mı yapılması gerekiyor? Şimdi yetişenin bakışını ondan kasıtlı olarak uzaklaştırmak için, bu sanatın nahoş sonuçları hakkında yeterince ikna olunması mı gerekiyor? Aslında, bir insanın toplam mutluluğu açısından, insan doğasının iyiliğine kör bir inanç, insani eylemlerin çözümlenmesine karşı öğretilmiş bir isteksizlik, ruhun çıplaklığı karşısında bir tür utangaçlık, gerçekten de tek tek vakalarda yararlı olan psikolojik ileri görüşlülük özelliğinden daha arzulanır şeyler olabilir; hem belki de iyiye, erdemli insanlara ve eylemlere, dünyada kişisel olmayan bir iyi niyetin bolluğuna duyulan inanç insanları daha az güvensiz kıldığı ölçüde daha iyi kılmıştır. Plutharkos’un kahramanları coşkuyla taklit edildiğinde ve eylemlerinin güdüsünün izini kuşkuyla sürmekten nefret edildiğinde, hakikate değil ama insan toplumunun esenliğine katkıda bulunulur: psikolojik yanılgı ve genel olarak bu alandaki atalet, insanlığın ileri gitmesine yardımcı oluyor; öte yandan

hakikatin bilgisi belki de bir hipotezin teşvik edici gücüyle, La Rochefoucauld'nun "Sentences et maximes morales"inin ilk baskısında en başa koyduğundan daha fazlasını kazanıyor: "Ce que le monde nomme vertu n'est d'ordinaire qu'un fantôme formé par nos passions, à qui on donne un nom honnête pour faire impunément ce qu'on veut."[6] La Rochefoucauld ve ruh incelemesinin diğer Fransız ustaları (ki yakın zamanlarda bir Alman, "Psikolojik Gözlemler"in yazarı da katıldı aralarına) her defasında hep on ikiden vuran keskin nişancılara benziyorlar, – ama insan doğasının on ikisinden. Becerileri şaşkınlık uyandırıyor, ama nihayet bilimin değil insan dostluğunun ruhunun kılavuzluk ettiği bir izleyici, küçültme ve kuşkulanma bilincini insan ruhlarına dikmiş görünen bir sanatı lanetliyor.

37

Yine de. – Şimdi hesap ve sağlaması nasıl olursa olsun: belirli bir bilimin şimdiki durumunda, ahlaki gözlemin diriltilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir ve psikolojik teşrih masasının, neşterlerinin ve penslerinin korkunç görüntüsü insanlıktan esirgenemez. Çünkü burada, sözüm ona ahlaki duyguların kökenini ve tarihini sorgulayan ve ileri aşamalarında karmaşık sosyolojik sorunları ortaya koyup çözmesi gereken bir bilim hüküm sürmektedir: – eski felsefenin bu sonunculardan haberi bile yoktur ve ahlaki duyguların kökeninin ve tarihinin araştırılmasına, her zaman yetersiz bahanelerle yan çizmiştir. Bunun sonuçları nelerdir: en büyük filozofların yanılgılarının çıkış noktalarının, genellikle belirli insani eylemlerin ve duyguların yanlış bir açıklanışı olduğu; yanlış bir analiz, örneğin sözüm ona egoist eylemlerin analizi temelinde yanlış bir etiğin yükseldiği; sonra yine bu etiğin yüzü suyu hürmetine dinden ve mitolojik canavarlardan yararlanıldığı ve sonunda bu karanlık ruhların gölgesinin fiziğe ve dünya görüşünün tümüne de düştüğü birçok örnekle kanıtlandıktan sonra, şimdi bu sonuçlar çok net olarak görülebilmektedir. Psikolojik

gözlemin yüzeyselliğinin, insanların yargılarına ve çıkarımlarına en tehlikeli tuzakları kurduğu ve sürekli olarak hep yeniden kurduğu kesinse, şimdi taş üstüne taş, çakıl üstüne çakıl koymaktan yorulmayan o çalışma sabrı ve böyle alçakgönüllü bir çalışmadan utanmamak ve her türlü horgörmeye karşı aynı inatçılığı göstermek için aynı kanaatkâr yüreklilik gereklidir. Doğrudur: insanca ve pek insanca hakkında sayısız tekil değinme, bilimsel bilgiye değil, zekice cilveye her türlü kurbanı sunmaya alışkın olan toplum çevrelerinde henüz keşfedilmiş ve dile getirilmiştir; ahlaki özdeyişin o eski vatanının kokusuda – çok baştan çıkarıcı bir koku – bu türün tamamının üzerine âdeta çıkmayacak bir biçimde sinmiştir: öyle ki bu yüzden bilimsel insan, bu türe ve onun ciddiyetine karşı belli bir güvensizliği ister istemez hissettirmektedir. Ama sonuçlara işaret etmek yeterlidir: çünkü psikolojik gözlem toprağında en ciddisinden hangi ürünlerin yetiştiği, daha şimdiden görülmeye başlamıştır. Peki, en gözü pek ve en soğukkanlı düşünürlerden birisinin, *Ahlaki Duyguların Kökeni Üzerine* kitabının yazarının, insan eylemleri üzerindeki etkili ve etkileyici analizleri sayesinde vardığı ilke nedir? “Ahlaklı insan,” diyor kendisi, “düşünülür (metafizik) dünyaya, fiziksel insandan daha yakın değildir.” Tarihsel bilginin çekiç darbeleri altında sertleşen ve keskinleşen bu ilke, belki bir gün herhangi bir gelecekte, insanların “metafizik gereksinimi”nin köklerine vurulacak balta işlevi görebilir – genel esenliğe iyilikten çok, felaket mi getireceğini kim söyleyebilir? – ama her halükârda en üstün sonuçların bir ilkesi olacaktır, aynı anda hem verimli hem korkunç olacaktır ve tüm büyük bilgilerin sahip oldukları o ikili yüzle bakacaktır dünyaya.

38

Ne bakımdan yararlı. – Demek ki: psikolojik gözlemin insanlara daha çok yarar mı sağladığı, yoksa zarar mı verdiği sorusu yine de yanıtsız kalmaktadır; ama psikolojik gözlemin, bilim onsuz yapamayacağı için gerekli olduğu da kesindir. Ne ki, bilim kesin amaçları gözetmeyi bilmez,

tıpkı doğanın da bilmeyişi gibi: doğanın zaman zaman son derece amaca uygun şeyleri, istemeden ortaya koyması gibi, doğanın kavramlarda taklit edilmesi olarak gerçek bilim de insanların yararını ve esenliğini zaman zaman ve hatta sık sık destekleyecek ve amaca uygun olana ulaşacaktır – ama yine istemeden yapacaktır bunu. Böyle bir inceleme tarzını solumaktan üşür gibi olanın ise, belki de pek ateş yoktur içinde: iyisi mi şöyle bir baksın etrafına, buz kompreslerinin zorunlu olduğu hastalıkları ve hiçbir havayı kendisi için yeterince soğuk ve dondurucu bulmayacak kadar ateşten ve ruhtan yoğrulmuş insanları görecektir. Ayrıca: pek ciddi bireylerin ve halkların, düşüncesizliklere gereksinim duymaları, pek atılgan ve devingen başka birey ve halkların da, sağlıkları için zaman zaman ağır ve ezici yüklere gereksinim duymaları gibi: bizler, gözle görülür bir biçimde giderek daha çok yanıp tutuşan bir çağın daha akıllı insanları olarak bizler de, en azından hâlâ olduğumuz gibi, böyle sağlam, masum ve ılımlı kalmak için ve belki de bu çağa bir ayna tutmak ve kendi üzerinde düşünmeyi sağlamakta işe yaramak için, mevcut tüm söndürücü ve soğutucu araçlara el atmak zorunda değil miyiz? –

39

Düşünülür özgürlük masalı. – Herhangi bir kimseyi sorumlu kılmamızı sağlayan duyguların, yani ahlaki denilen duyguların tarihi şu üç ana evreden geçiyor. İlkin tek tek eylemler, güdüleri hiç dikkate alınmayıp, sadece yararlı ya da zararlı sonuçları yüzünden iyi ya da kötü olarak tanımlanıyorlar. Ne var ki bu tanımlamaların kökeni çok geçmeden unutuluyor ve eylemlerin kendilerinde, sonuçları dikkate alınmadan, “iyi” ya da “kötü” özelliklerinin bulunduğu sanısına kapılınıyor: dilin taşın kendisini sert, ağacın kendisini yeşil olarak tanımlamasına yol açan yanılgının aynısıyla – ama, sonuç olanı neden gibi kavrayarak. Böylece iyi ya da kötü olmak güdüye atfediliyor ve eylemlere ahlaki açıdan kendinde muğlak gözüyle bakılıyor. Daha da ileri gidilip, iyi ya da kötü sıfatları artık

tek tek güdülere değil, bir güdünün bitkilerin topraktan filizlenmesi gibi büyüdüğü yere, insanın tüm özüne veriliyor. Böylece bir insan sırayla önce etkileri, sonra eylemleri, sonra güdüleri ve en sonunda özü açısından sorumlu kılınıyor. Şimdi sonunda, bütünüyle zorunlu bir sonuç olması ve geçmişteki ve bugündeki olayların unsurlarıyla ve etkileriyle somutlaşması bakımından, bu özün de sorumlu olamayacağı: yani insanın hiçbir şey için, ne özü, ne güdüleri, ne eylemleri, ne de etkileri için sorumlu tutulamayacağı keşfediliyor. Böylelikle ahlaki duyguların tarihinin, bir yanılgının, sorumluluk yanılgısının tarihi olduğu bilgisine varılmıştır: bu yanılgı da istenç özgürlüğü yanılgısına dayanmaktadır. – Schopenhauer buna karşı şöyle bir çıkarımda bulundu: belirli eylemler iç sıkıntısını ("suçluluk bilincini") beraberlerinde getirdikleri için, bir sorumluluk var olmalıdır: çünkü eğer insanın tüm eylemleri – gerçekte olduğu ve bu filozofun da benimsediği gibi – bir zorunluluk sonucu gerçekleşmeyip de, – Schopenhauer'in yadsıdığı gibi – insanın kendisi aynı zorunlulukla tüm özüne ulaşıyor olsaydı, bu iç sıkıntısını duyması için bir neden olmazdı. Schopenhauer bu iç sıkıntısı olgusundan yola çıkarak, insanın gerçi eylemleri bağlamında değil ama özü bağlamında bir biçimde sahip olmuş olması gereken bir özgürlüğü kanıtlayabileceğine inanıyor: yani şöyle ya da böyle eyleme değil de, şöyle ya da böyle olma özgürlüğü. Schopenhauer'e göre, esse'den,[7] özgürlük ve sorumluluk alanından, operari,[8] yani kesin nedensellik, zorunluluk ve sorumsuzluk alanı doğuyor. Gerçi söz konusu iç sıkıntısı görünürde operari'yle ilişkilidir – bu bakımdan yanılgılıdır, – ama aslında, özgür bir istencin ediminin, bir bireyin varoluşunun temel nedeni olduğu, esse'yle ilişkilidir; insan ne olmak isterse onu olacaktır, olmayı istemesi, varoluşundan öncedir. – Burada yanlış bir çıkarımda bulunulmakta, iç sıkıntısı olgusundan, bu iç sıkıntısının haklılığı, akla uygunluğu sonucuna varılmaktadır; işte Schopenhauer, bu yanlış çıkarımdan sözüm ona düşünülür özgürlüğe ilişkin fantastik mantıksal sonuca varmaktadır. Oysa, edimden sonraki iç sıkıntısının hiç de akılcı olması gerekmez: elbette akılcı değildir, çünkü edimin zorunlu olarak

gerçekleşmesi gerekmediğine dair yanılgılı varsayıma dayanır. Demek: insan özgür olduğu için değil, ama kendisini özgür sandığı için pişmanlık ve vicdan azabı duyar. – Ayrıca bu iç sıkıntısı unutulabilecek bir şeydir, onu duyumsadığı eylemler bağlamında başka birçok insanda da yoktur. Çok değişken, törenin ve kültürün gelişimine bağlı bir konudur ve belki de dünya tarihinin nispeten kısa bir süresince vardır. – Hiç kimse kendi edimlerinden sorumlu değildir, hiç kimse kendi özünden sorumlu değildir; yargıda bulunmak da bir tür adaletsizliktir. Bu durum, bireyin kendi kendisi hakkında yargıda bulunması için de geçerlidir. Bu ilke güneş ışığı kadar aydınlıktır ve yine de burada herkes gölgeye ve hakikat dışına geri çekilmeyi tercih ediyor: sonucundan korktuğu için.

40

Üst-hayvan. – İçimizdeki canavar kandırılmak ister; ahlak beyaz bir yalandır, o bizi parçalamasın diye. Ahlakın kabullerinde yatan yanılgılar olmasaydı, insan hayvan kalırdı. Fakat böyle yapmakla, insan kendini daha yüksek bir şey olarak kabul etti ve kendine daha katı yasalar koydu. Bu yüzden hayvanlığa daha yakın kalmış aşamalara karşı bir nefret duyuyor: kölelerin eskiden bir insan-olmayan olarak, bir eşya olarak horgörülmeleri bununla açıklanabilir.

41

Değişmez karakter. – Karakterin değişmez olduğu, kesin anlamda doğru değildir; bu yaygın ilke burada daha çok, bir insanın kısa ömründe etkili olan güdülerin genellikle binlerce yılın belirgin el yazılarını bozacak kadar derinde iz bırakmadıkları anlamına gelir. Seksen bin yaşında bir insan düşünülseydi onda mutlak değişken bir karakter bulunurdu, öyle ki ondan

art arda sayısız değişik birey gelişirdi. İnsan yaşamının kısalığı, insanın özellikleri hakkında bazı yanılgılı iddialarda bulunulmasına yol açıyor.

42

İyilerin düzeni ve ahlak. – Ahlaklı olmayı ya da ahlaka aykırı olmayı şimdi küçük, büyük, en büyük bir egoizmin, birini ya da bir diğerini isteyişine göre, bir kez varsayılan iyilerin sıradüzeni belirliyor. Küçük bir iyiyi (örneğin duyusal hazzı) daha yüksek değer biçilen bir iyiye (örneğin sağlığa) tercih etmek ahlaka aykırı kabul ediliyor; esenliği özgürlüğe tercih etmek de öyle. Oysaki iyilerin sıradüzeni tüm zamanlarda sabit ve aynı kalmış değildir; bir kimse intikamı adalete tercih ediyorsa, daha eski bir kültürün ölçütüne göre ahlaklıdır, şimdikinin ölçütüne göre ise ahlaka aykırıdır. Demek ki "ahlaka aykırı", bir kimsenin, her bir yeni kültürün getirdiği daha yüksek, daha incelmiş, daha zekice güdüleri henüz yeterince güçlü bir biçimde duyumsamadığını gösteriyor: bir geride kalışı imliyor ama her zaman sadece derece farkına göre. – İyilerin sıradüzeni ise ahlaksal görüş açılarına göre kurulup, değiştirilmiyor; elbette bir eylemin ahlaklı mı yoksa ahlaka aykırı mı olduğuna, bu sıradüzenin her defaki saptanışına göre karar verilecektir.

43

Geri kalmışlar olarak zalim insanlar. – Şimdi zalim olan insanları, eski kültürlerin bugüne kalmış aşamaları olarak kabul etmeliyiz: insanlık coğrafyasının genellikle gizli kalan, daha derinlerdeki formasyonları açığa vurur onlarda. Geri kalmış insanlardır onlar, beyinleri kalıtım sürecindeki tüm olası rastlantılar sayesinde o kadar hassas ve çok yönlü değişmiş değildir. Hepimizin bir zamanlar olduğumuz şeyi gösterirler bize ve dehşete düşürürler bizi: ama onların bu işteki sorumluluğu, bir parça granitin granit

olmaktaki sorumluluğu kadardır. Tek tek insan organlarının biçimlerinde balıklık durumunun anılarının bulunması gerektiği gibi, bizim beynimizde de o zihniyete karşılık düşen kıvrımlar ve oluklar bulunmalıdır. Ama artık duygularımızın ırmağının aktığı yatak bu kıvrımlar ve oluklar değildir.

44

Şükran duygusu ve intikam. – Güçlü olanın şükran duymasının nedeni şudur. Ona iyilik yapan, yaptığı iyilikle güçlünün alanına âdeta tecavüz etmiş ve oraya zorla girmiştir: şimdi de güçlü kişi, şükran duyma edimiyle, iyiliği yapanın alanına misilleme amacıyla tecavüz etmektedir. Yumuşak bir intikam biçimidir bu. Güçlü olan, şükran duygusunun hoşnutluğu içinde olmazsa, kendini güçsüz göstermiş olacak ve bundan böyle güçsüz sayılacaktır. Bu yüzden her iyiler toplumu, yani başlangıçta güçlüler toplumu şükran duygusunu ilk yükümlülükler arasına koyar. – Swift, insanların intikam duygusu besledikleri oranda şükran duygusu içinde oldukları ilkesini ortaya attı.

45

İyi ve kötünün ikili ön tarihi. – İyi ve kötü kavramının ikili bir ön tarihi vardır: bunlardan birisi egemen soyların ve kastların ruhundakidir. İyiye iyiyle, kötüye kötüyle karşılık verme gücüne sahip olan ve gerçekten de misillemede bulunan, yani şükran ve intikam duyguları içinde olan birine, iyi birisi denilir; güçsüz olan ve misillemede bulunamayanın kötü biri olduğu kabul edilir, iyi birisi olarak "iyilere", yani tüm bireyleri misilleme duygusuyla birbirlerine kenetlendikleri için ortaklık duygusuna sahip bir cemaate ait olunur. Kötü birisi olarak ise "kötülere", yani ortaklık duygusu olmayan, boyun eğdirilmiş, güçsüz insanlar yığınına dâhil olunur. İyiler bir kast oluştururlar, kötüler ise toz gibi bir kütledirler. İyi ve kötü bir süredir

seçkin ve bayağı, efendi ve kötü gibidir. Buna karşılık düşmana kötü gözüyle bakılmaz: misillemede bulunabilir o. Homeros'ta Troyalılar da Yunanlılar da iyidir. Bize zarar verenin değil, horgörülenin kötü olduğu kabul edilir. İyilerin cemaatinde iyi kalıtımsaldır; böyle iyi bir toprakta, bir kötünün yetişmesi olanaksızdır. İyilerden biri yine de iyilere yakışmayan bir şey yaparsa bahanelere sığınılır; örneğin suç bir tanrının üstüne atılır ve iyinin gözünü bağladığı ve onu çıldırttığı söylenir. – Birisi de ezilenlerin, güçsüzlerin ruhundakidir. Burada her bir diğer insan, ister seçkin olsun ister bayağı, düşman, acımasız, sömürücü, zalim, hilebaz kabul edilir. Bir insanı, hatta varsayılan her canlı varlığı, örneğin bir tanrıyı da karakterize eden bir sözcüktür kötü; insani olan, tanrısal olan, şeytani, kötü olandır. İyiliğin yardımseverlik, acıma gibi belirtileri hile, korkunç bir sonun başlangıcı, uyuşturma ve kandırmaca olarak, kısacası incelmiş bir kötülük olarak algılanırlar korkuyla. Böyle bir anlayışa sahip bireylerden, bir cemaat değil, olsa olsa bir cemaatin en ham biçimi ortaya çıkar: öyle ki, bu iyi ve kötü kavrayışının egemen olduğu her yerde bireylerin, soylarının ve ırklarının çöküşü yakındır. – Bizim şimdiki törelliğimiz egemen soyların ve kastların zemininde yeşermiştir.

46

Acımak acı çekmekten güçlü. – Acımanın asıl acıyı çekmekten daha güçlü olduğu durumlar vardır. Örneğin dostlarımızdan birisi utanç verici bir duruma düşmüşse, bu durum bize kendimizin aynı duruma düşmesinden daha çok acı verir. Yani, bir kere onun karakterinin temizliğine kendisinden daha çok inanırız; sonra ona duyduğumuz sevgi, herhalde bu inanışımız yüzünden, onun kendisine duyduğu sevgiden daha güçlüdür. Onun egoizmi burada davranışının kötü sonuçlarına onun daha fazla katlanması gerektiği açısından, gerçekten bizim egoizmimizden daha çok acı çekse de, bizim içimizdeki egoist olmayan – bu sözcüğü asla kesin anlamıyla değil,

anlatımın hafifletilmesi olarak anlamak gerekir – yine de onun işlediği suçtan, onun içindeki egoist olmayanın etkilenmesinden daha çok etkilenir.

47

Hastalık hastalığı. – Başka bir kişi için duydukları empati ve kaygı yüzünden hastalık hastası olan insanlar vardır; bu sırada ortaya çıkan acıma türü, bir hastalıktan başka bir şey değildir. Bunun gibi, İsa Mesih'in çektiği acıları ve ölümünü sürekli gözlerinin önüne getiren yalnız ve dini duyguları canlı insanların kapıldığı bir tür Hıristiyan hastalık hastalığı da vardır.

48

İyiliğin ekonomisi. – İnsan ilişkilerindeki en şifalı bitkiler ve enerjiler olarak iyilik ve sevgi, öyle değerli hazinelerdir ki, bu merhem gibi araçları kullanırken olabildiğince ekonomik davranılmasını arzular gönül: ne var ki olanaksızdır bu. İyiliğin ekonomisi, en gözü pek ütopyacıların hayalidir.

49

İyi niyet. – Bilimin, dikkatini ender rastlanan büyük olgulara yönelttiğinden daha çok yöneltmesi gereken, küçük ama son derece sık rastlanan ve bu yüzden çok etkili olan olgular arasında iyi niyeti de saymak gerekir; ilişkideki o dostane zihniyet anlatımlarını, gözün içinin gülümseyişini, o el sıkmaları, genellikle hemen hemen her insani edimi âdeta sarmalayan o hoşnutluğu kastediyorum. Her öğretmen, her memur, kendisi için bir görev olanın üstüne bu çeşniyi de katar; insanlığın sürekli gerçekleştirilmesidir bu, içinde her şeyin yetiştiği ışığının dalgalarıdır âdeta; hele ki en yakın çevrede, ailenin içinde yaşam bu iyi niyet sayesinde yeşerir ve çiçeklenir. İyi yüreklilik, sevecenlik, yürekten nezaket, egoist olmayan

dürtünün hiç tükenmeyen pınarlarıdır ve aynı dürtünün acıma, şefkat ve fedakârlık denilen çok daha ünlü anlatımlarından çok daha güçlü yapılar kurmuşlardır kültürde. Ama onların değeri küçümsenir ve aslında: bunda pek de egoizm dışı bir şey yoktur. Bu küçük dozların toplamı ise yine de muazzamdır, toplam enerjileri, en güçlü enerjilerden birisidir. – Bunun gibi, dünyada bulanık gözlerin gördüğünden çok daha fazla mutluluk bulunur: yeter ki doğru hesaplansın ve her gün her şeyde, en zor durumdaki insan yaşamında bile bol bulunan tüm hoşnutluk anları unutulmasın.

50

Acıma uyandırmayı istemek. – La Rochefoucauld, otobiyografisinin (ilk basımı 1658) en dikkate değer yerinde akıl sahibi olan herkesi acıma duygusuna karşı uyarırken, bu duyguyu acı çekenlere yardım edecek ve bir mutsuzluğa güçlü bir biçimde müdahale edecek noktaya getirilmeleri için (akılla belirlenemediklerinden) tutkuya gereksinim duyan halktan kişilere bırakmayı tavsiye ederken doğru bir noktaya değiniyor; bu arada acıma, Rochefoucauld'nun (ve Platon'un) yargısına göre, ruhu zayıf düşürüyor. Gerçi acıma gösterilmelidir, ama ona sahip olmaktan kaçınılmalıdır: çünkü mutsuzlar öylesine aptaldırlar ki, onların nezdinde acıma göstermek, dünyanın en büyük iyiliğidir. – Belki de mutsuzların bu gereksinimi aptallık ve zihinsel bir eksiklik olarak, felaketi beraberinde getiren bir tür akıl hastalığı olarak (Rochefoucauld da böyle kavramış görünüyor) değil de tümüyle başka ve daha düşündürücü bir şey olarak anlaşıldığında, bu acıma duygusuna sahip olmak istemeye karşı daha güçlü bir uyarıda bulunulmalıdır. Daha çok kendilerine acınılsın diye ağlayıp bağıran ve bu yüzden durumlarının dikkati çekebileceği anı kollayan çocukları gözlemlemek yerinde olur; hastalarla ve ruhsal rahatsızlığı olanlarla ilişki içinde yaşandığında bu yakınmaların ve inlemelerin, mutsuzluğun sergilenmesinin, aslında orada bulunanlara acı çektirmek amacını güdüp gütmediğini sorar insan kendisine: sonra da

berikilerin dile getirdiği acıma, zayıflar ve acı çekenler için bir tesellidir, görürler ki tüm zayıflıklarına karşın en azından hâlâ bir güçleri vardır: acı çektirme gücü. Mutsuz kişi acıma gösterisinin onun bilincine çıkarttığı bu üstünlük duygusundan bir tür haz elde eder; kendini beğenmişliği kabarır, hâlâ dünyaya acı çektirecek kadar önemli biridir. Dolayısıyla acınma özlemi kendinden haz alma özlemidir, üstelik yakınlarına zarar verme pahasına; kendi özgün benliğini, olanca saygısızlığıyla gösterir insanlara: hiç de Rochefoucauld'nun dediği gibi "aptallığıyla" değil. – Toplumdaki tüm ikili konuşmalarda sorulan tüm sorulara verilen tüm yanıtların dörtte üçü, karşısındakine birazcık acı çektirmek içindir; birçok insan bu yüzden toplum içine girme gereksinimi duyar: toplum onlara güçlü oldukları duygusunu verir. Kötülük, kendini kabul ettirdiği böyle sayısız ama çok küçük dozlarda, güçlü bir yaşam uyarıcısıdır: tıpkı iyi niyetin aynı biçimde insanların dünyasında yaygınlaşması, her zaman hazır bir ilaç olması gibi. – Peki, acı çektirmenin hoşlarına gittiğini, başkalarını hiç olmazsa düşüncelerinde inciterek ve küçük kötülüğün tohumlarını onlara saçarak sık sık eğlendiklerini – hem de iyi eğlendiklerini – itiraf edecek çok sayıda dürüst kişi çıkacak mıdır? Çoğunluk dürüst değildir ve birkaç insan da böyle ayıp bir şeyden haberdar olmayacak kadar iyidir; bunlar böylelikle Prosper Mérimée'nin haklı olarak söylediğini zaten yadsıyabilirler: "Sachez aussi qu'il n'y a rien de plus commun que de faire le mal pour le plaisir de la faire."[9]

51

Görünüş nasıl varlık olur. – Bir tiyatro oyuncusu sonunda en büyük acısında, örneğin evladının cenazesinde bile, rolünün bıraktığı izlenimi ve genel sahnesel etkiyi düşünmekten vazgeçmez; kendi acısına ve bu acının dışavurumlarına, kendi kendisinin izleyicisi olarak ağlar. Hep bir ve aynı rolü oynayan ikiyüzlü biri sonunda ikiyüzlü olmaktan çıkar; örneğin gençliklerinde genellikle bilinçli ya da bilinçsizce ikiyüzlü olan rahipler

sonunda doğallık kazanırlar ve sonra gerçekten, hiçbir yapmacığa gerek duymadan düpedüz rahip olurlar; ya da babanın başaramadığını belki oğul, babasının ön sıçramasından yararlanıp, onun alışkanlığını miras alarak başarır. Birisi uzun bir süre ve inatla bir şey gibi görünmek isterse, sonunda bundan başka bir şey olmak zor gelecektir ona. Her insanın mesleği, hatta sanatçılarınki bile ikiyüzlülükle, dışarıdan bir taklitle, etkili olandan kopya çekilmesiyle başlar. Her zaman bir sevecenlik maskesi takınan biri, sonunda onlar olmadan sevecenlik ifadesinin elde edilemeyeceği güleryüzlü ruh halleri üzerinde bir güç kazanır – ve sonunda bu ruh halleri de onun üzerinde güç kazanır, kendisi güleryüzlü olur.

52

Aldatmada dürüstlük noktası. – Bütün büyük dolandırıcılarda, güçlerini borçlu oldukları kayda değer bir durum vardır. Tüm hazırlıkların içindeki asıl dolandırma ediminde, sesin titremesinin, anlatımın, jestlerin içinde, etkili sahnelemenin ortasında kendi kendilerine inanırlar: çevrelerindekilere mucizevî ve ezici biçimde hitap eden de budur. Din kurucularını, dolandırıcılardan ayıran, bu kendi kendini aldatma durumundan kurtulamamalarıdır: ya da kuşkunun baskın çıktığı o aydınlık anları çok ender yaşarlar; genellikle bu aydınlık anları kötü muhaliflere mal ederek avuturlar kendilerini. Dolandırıcıların da, din kurucuların da olağanüstü izlenimi bırakmaları için, kendini aldatma işbaşında olmalıdır. Çünkü insanlar, çok güçlü bir biçimde inanıldığı bariz olan şeyin doğruluğuna inanırlar.

53

Hakikatin sözde düzeyleri. – Çok yaygın yanlış çıkarımlardan biri de şudur: bir kimse bize karşı doğru ve içten olduğuna göre tutunamaz hakikati

söylüyordur. Böylece bir çocuk anne babasının yargılarına, bir Hıristiyan da kilisenin kurucusunun iddialarına inanır. Yine aynı nedenle, eski yüzyıllarda insanların mutluluklarından ve yaşamlarından fedakârlık ederek savundukları her şeyin yanılgılardan ibaret olduğunu kabul etmek istemez insan: belki de bunların hakikatin düzeyleri olduğu söylenir. Ama aslında bir kimse bir şeye içtenlikle inanmış, inancı uğruna savaşmış ve ölmüşse, onu harekete geçirenin aslında sadece bir yanılgı oluşunun, büyük bir haksızlık olduğunu düşünürler. Böyle bir süreç bengi adalete aykırı görünür; bu yüzden duyarlı insanların yüreği her zaman kafalarına karşı şu ilkeyi belirler: ahlaksal eylemlerle entelektüel görüşler arasında kesinlikle zorunlu bir bağ bulunmalıdır. Ne yazık ki durum farklıdır; çünkü bengi adalet yoktur.

54

Yalan. – İnsanlar gündelik yaşamlarında niçin genellikle hakikati söyler? – Bir tanrı yalan söylemeyi yasakladığı için değil elbette. Tersine, ilkin: daha rahat olduğu için; çünkü yalan: buluş, rol yapma ve bellek gerektirir. (Bu yüzden Swift der ki: bir yalan söyleyen, üstlendiği ağır yükü nadiren fark eder; çünkü bir yalanı sürdürebilmek için, başka yirmi yalan daha bulmak zorundadır.) Sonra: basit ilişkilerde doğrudan doğruya ben şunu istiyorum, ben şunu yaptım vb. demek daha avantajlıdır; o halde, otoritenin ve zorlamanın yolu, aldatmanın yolundan daha güvenlidir. – Ama bir çocuk karmakarışık ev içi ilişkilerde yetiştirildiyse, yalanı da aynı doğallıkla kullanır ve ister istemez her zaman çıkarına uygun düşeni söyler; bir hakikat duygusu, yalana karşı bir antipati ona tamamen yabancı ve uzaktır, böylece tüm masumluğuyla yalan söyler.

55

İnanç yüzünden ahlaka kuşku düşürmek. – Sadece ikiyüzlüler tarafından temsil edilen hiçbir iktidar tutunamaz; Katolik Kilisesi ne kadar çok “dünyevi” unsur barındırsa da gücü, kendileri için yaşamı zor ve anlamlı kılan ve bakışları ve erimiş bedenleri gece nöbetlerini, açlığı, coşkulu ibadetleri, hatta belki de kırbaç darbelerini anlatan, şimdi bile bolca bulunan o ruhani doğalarına dayanmaktadır; bunlar insanları etkiler ve korkutur: ya böyle yaşamak zorunlu olsaydı? – Budur onları görünce dilin ucuna gelen ürpertici soru. Bu kuşkuyu yayarak, güçlerinin temelini tekrar tekrar sağlamlaştırmış olurlar; özgür düşünceliler bile kendilerinden böylesine vazgeçenlere karşı, katı bir hakikat duygusuyla karşı koymaya ve “seni aldatılmış, aldatma!” demeye cesaret edemezler – Onları ayıran kavrayışların farklılığıdır sadece, kesinlikle bir iyilik ya da kötülük farkı değil; ama sevilmeyene haksız davranmak da âdettendir. Örneğin Cizvitlerin kurnazlığından ve rezil sanatlarından söz edilir, ama her bir Cizvit’in kendisine nasıl bir kendini yenmeyi dayattığı ve Cizvit ders kitaplarının vaaz ettiği, kolaylaştırılmış yaşam pratiğinin kesinlikle onların değil, sıradan insanların işine yaradığı görmezden gelinir. Elbette biz aydınlanmışların da tamamen aynı taktik ve örgütlenmeyle böyle iyi birer araç, kendini yenme, yorulmazlık, fedakârlık sayesinde aynı ölçüde takdire değer olup olmayacağımız sorulabilir.

56

Bilginin radikal kötü üzerindeki zaferi. – Bir süreliğine son derece kötü ve yoz insanlar hakkında bir tasarıma sahip olmuş olmak, bilge olmak isteyen kişiye büyük bir kazanç sağlar: bu tasarım da, tam karşıtı gibi yanlıştır; ama uzun zaman dilimleri boyunca egemen olmuştur ve kökleri bize ve bizim dünyamıza kadar uzanmıştır. Kendimizi kavramak için onları kavramamız gerekir; ama sonra daha yükseğe çıkmak için, onların üstüne basmamız gerekir. Sonra görürüz ki metafizik anlamda günahlar yoktur; ama aynı anlamda erdemler de yoktur; tüm bu törel tasarımlar alanı sürekli

dalgalanma halindedir; iyiye ve kötüye, ahlaklıya ve ahlakdışına ilişkin daha yüksek ve daha alçak kavramlar vardır. Şeylerden, onların bilgisinden fazlasını istemeyenin ruhu kolaylıkla huzur bulur ve hırs yüzünden değil, olsa olsa cahillik yüzünden yanlış yapar (ya da dünyanın dediği gibi, günah işler). Artık arzularını karalamak ve köklerini kurutmak istemeyecektir; ama ona tamamen egemen olan biricik hedefi, – her zaman olabildiğince iyi bilmek – onu soğukkanlı yapacak ve içindeki tüm yabanıllığı yatıştıracaktır. Ayrıca, ona eziyet eden bir sürü tasarımdan kurtulmuştur: artık cehennem azabı, günahkârlık, iyiye yatkın olmama sözcükleri onun için bir şey ifade etmez: bunlarda sadece yanlış dünya ve yaşam görüşlerinin uçuşan hayaletlerini görür.

57

İnsanın kendini bölmesi olarak ahlak. – Kendi konusuna gerçekten gönül vermiş bir yazar, herhangi birisinin çıkıp da aynı konuyu daha anlaşılır bir biçimde serimleyerek ve bu konudaki sorunları hiç açık bırakmadan yanıtlayarak kendisini ortadan silmesini arzular. Seven bir kız, sevgisinin fedakâr sadakatini, sevdiğinin sadakatsizliğinde kanıtlayabilmeyi arzular. Bir asker, zafer kazanan vatanı için savaş meydanında şehit düşmeyi arzular. Çünkü vatanın zaferiyle birlikte onun en büyük arzusu da zafer kazanmıştır. Bir ana çocuğuna, kendisinden esirgediği şeyi, uykuyu, en iyi yemeği, yerine göre sağlığını, servetini verir. – Peki tüm bunlar egoizm dışı durumlar mıdır? Bu ahlaklılık eylemleri Schopenhauer’in deyişiyle “olanaksız ama yine de gerçek” oldukları için birer mucize midirler? Tüm bu örneklerde insanın kendisine ait bir şeyi, bir düşünceyi, bir isteği, bir ürünü, kendisine ait başka bir şeyden daha çok sevdiği, yani kendi varlığını iki parçaya böldüğü ve bir parçayı diğerine feda ettiği açık değil midir? Dikkafalı birisinin: “Şu insanın karşısında geri çekilmektense, kurşuna dizileyim daha iyi” demesi, özünde farklı bir şey midir? Anılan her örnekte bir şeye duyulan eğilim (arzu, dürtü, istek) mevcuttur; bu eğilime ayak

uydurmak ise “egoizm dışı” değildir. – Ahlakta insan birey olarak değil, bölünmüş olarak davranır.[10]

58

Neyin sözü verilebilir. – İnsan eylemlerin sözünü verebilir, duyguların değil; çünkü duygular istem dışıdır. Birisine onu her zaman sevme ya da ondan nefret etme ya da sadık olma sözü veren kimse, gücünün dışındaki bir şeyin sözünü veriyordur; gerçi genellikle sevginin, nefretin ve sadakatin ürünü olan ama başka güdülerden de doğabilen eylemlerin sözünü elbette verebilir: çünkü bir eyleme götüren birden fazla yol ve güdü vardır. O halde birini her zaman sevme sözü şu anlama gelir: seni sevdiğim sürece sana sevgi eylemlerini göstereceğim, seni artık sevmezsem başka güdülerle de olsa aynı eylemleri görmeye devam edeceksin benden: böylece tanıdıklarımızın zihninde sevginin hiç değişmediği ve hâlâ aynı olduğu görünüşü kalacak. – Demek ki insan kendini kandırmadan birisine ebedi sevgi vaadinde bulunduğunda, sevgi görüntüsünün süreceğine söz vermektedir.

59

Anlak ve ahlak. – Verilen sözleri tutabilmek için iyi bir belleğe sahip olmalı kişi. Acıma duyabilmek için kuvvetli bir hayal gücüne sahip olmalı. Bu kadar sıkı sıkıya bağlıdır ahlak, anlağın iyiliğine.

60

İntikam almayı istemek ve intikam almak. – Bir intikam düşüncesine sahip olmak ve bunu uygulamak, şiddetli ama geçici bir ateş nöbetine tutulmak demektir: uygulayacak gücü ve cesareti olmadan, bir intikam

düşüncesine sahip olmak demekse, kronik bir ızdırabı, bedenin ve ruhun zehirlenmesini içten içe yaşamak demektir. Sadece niyetleri gören bir ahlak, her iki duruma da eşit değer biçer; genellikle ilk duruma daha kötü olduğu değeri biçilir (intikam eyleminin belki beraberinde getirdiği kötü sonuçlar yüzünden). Her iki değerlendirme de basiretsizdir.

61

Bekleye-bilmek. – Bekleye-bilmek o denli zordur ki en büyük şairler bekleyememeyi şiirlerinin konusu yapmaktan yüksünmemişlerdir. Örneğin Shakespeare *Othello*’da, Sophokles *Aias*’ta: Aias duygularını bir gün daha soğutabilseydi, kehanetin bildirdiği gibi intihar etmeyi gerekli görmeyecekti; herhalde incinmiş kibrinin korkunç kışkırtmalarını elinin tersiyle itecek ve kendi kendine şöyle diyecekti: benim durumumda kim bir koyunu bir kahraman zannetmezdi ki? Bu kadar korkunç bir şey mi bu? Tam tersine, sıradan insani bir şey: Aias kendini böyle avutabilirdi. Tutku beklemez; büyük adamların yaşamındaki trajik yön, genellikle onların dönemleriyle ve çevrelerindeki insanların düzeysizliğiyle çatışmaları değil, yapıtlarını bir yıl, iki yıl öteleyememeleridir; bekleyemezler. – Tüm düellolarda, danışılan kişilerin saptaması gereken tek şey tarafların daha bekleyebilip bekleyemeyeceğidir: eğer bekleyemeyeceklerse, her iki taraf da “ya ben yaşarım, o zaman öbürü derhal ölmelidir, ya da tam tersi” dediği sürece bir düello mantıklıdır. Böyle bir durumda beklemek demek, incinmiş onurun korkunç işkencesine onu inciten yüzünden daha uzun bir süre katlanmak demektir ve bu acı, yaşam uğruna katlanılmaya değer olan acıdan daha büyük bir acı olabilir.

62

İntikamın tadını çıkarma. – Hakarete uğradıklarını hisseden ham insanlar, uğradıkları hakaretin derecesini olabildiğince yükseltirler ve bunun nedenini aşırı abartılmış sözcüklerle anlatırlar; sırf, bir kez uyanmış olan nefret ve intikam duygusunun tadını çıkarmak için.

63

Küçümsemenin değeri. – Kendilerine duydukları saygıyı ve eylemlerindeki belirli bir beceriklilği koruyabilmek için tanıdıkları tüm insanları hayallerinde küçük düşürme ve küçümseme gereği duyan insanların sayısı hiç de az değildir, belki de büyük bir çoğunluğu oluşturur bunlar. Ama küçük insanlar çoğunlukta olduğundan ve söz konusu becerikliliğe sahip olmaları ya da onu yitirmeleri büyük bir önem taşıdığından, işte –

64

Çabuk öfkelenen. – Bize çabucak öfkelenen birine karşı, karşımızda bir zamanlar canımıza kastetmiş biri varmış gibi dikkatli olmalıyız: çünkü hâlâ yaşıyor oluşumuzun nedeni, onun öldürme gücünün eksikliğidir; bakışlar yetseydi buna, çoktan gelirdi ölüm başımıza. Birisini fiziksel vahşiliği görünür kılarak, korku uyandırarak susturmak kaba kültürün bir parçasıdır. – Seçkinlerin hizmetlilerine yönelttikleri o soğuk bakış da, insanla insan arasındaki o kast sınırlamalarının bir kalıntısı, kaba antikçağdan bir parçadır; eskinin koruyucuları olan kadınlar bu yadigârı da, daha bir sadakatle korumuşlardır.

65

Dürüstlük nereye götürebilir. – Birisinin, kendisini eyleme geçiren ve tüm insanların güdüleri kadar iyi ve kötü olan güdüler hakkında, zaman zaman çok dürüstçe konuşmak gibi kötü bir alışkanlığı vardı. Önce kızgınlık doğurdu, sonra kuşku, zamanla âdeta dışlandı ve toplumdan aforoz edildi, sonunda yargı başka zaman hiç dikkate almadığı ya da göz yumduğu vesilelerle anımsadı böyle rezil bir varlığı. Genel sır hakkında susmasını bilemeyişi ve hiç kimsenin görmek istemediğini – kendi kendisini – görme yolundaki sorumsuzca eğilimi onu hapse ve erken bir ölüme götürdü.

66

Cezayı gerektirir, hiç cezalandırılmadı. – Suçlulara karşı işlediğimiz suç, onlara alçak muamelesi yapmamızdır.

67

Erdemin kutsal basitliği. – Her erdemin ayrıcalıkları vardır: örneğin yakılmaya mahkum edilmiş birinin yakılacağı odun yığınına, kendi bir kucak odununu götürmek gibi.

68

Ahlaklılık ve başarı. – Bir eylemin ahlaklı ya da ahlaksız yönlerini, özellikle onun başarısından sonra değerlendirenler, izleyiciler değildir sadece: hayır, eylemcinin kendisi yapar bunu. Çünkü güdüler ve niyetler nadiren yeterince net ve basittirler ve bu arada bellek de eylemin başarısıyla bulanıklaşır, öyle ki insan bizzat kendi eylemine yanlış güdüler atfeder ya da önemsiz güdüleri önemliymişler gibi ele alır. Başarı çoğunlukla bir eyleme vicdanın tamamen dürüst pırıltısını kazandırır, bir başarısızlık ise en horgörülesi eylemin üzerine vicdan azabının gölgesini düşürür. “Bana

sadece başarıyı verin: onunla tüm dürüst ruhları da kendi yanıma çektim – ve kendimi de kendime karşı dürüst kıldım” diye düşünen politikacının ünlü pratiği de bundan kaynaklanır. – Benzer bir biçimde başarı, daha doğru gerekçelendirmenin yerine geçecektir. Şimdi bile birçok aydın, Hıristiyanlığın Yunan felsefesi üzerindeki zaferinin, Hıristiyanların daha büyük bir hakikate sahip oluşlarının bir kanıtı olduğunu düşünüyor – bu örnekte sadece daha kaba ve daha zalim olanın, daha zihinsel ve daha narin olan üzerinde zafer kazanmış olmasına karşın. Daha büyük hakikatin ne olduğu ise, uyanan bilimlerin harfi harfine Epikür’ün felsefesine dayanmalarından, Hıristiyanlığı ise harfi harfine reddetmiş olmalarından anlaşılabilir.

69

Sevgi ve adalet. – Neden sevgiye adaletin aleyhine daha büyük bir değer verilir ve sanki ondan çok daha yüce bir varlıkmış gibi en güzel şeyler sevgi hakkında söylenir? Oysa sevgi adaletten açıkça daha aptal değil midir? – Elbette, işte tam da bu yüzden herkes için çok daha rahattır. Aptaldır ve zengin bir bereket sepeti vardır; bu sepetten dağıtır tüm armağanlarını – herkese, bunu hak etmeyene, hatta bir teşekkür olsun etmeyene bile. Tarafsızdır, İncil’den ve deneyimden bildiğimiz gibi sadece haksızları değil, duruma bağlı olarak haklıları da iliklerine dek ıslatan yağmur kadar.

70

İdam. – Nasıl oluyor da idam bizi bir cinayetten daha çok incitiyor? Yargıçların soğukluğu, utanç verici ön hazırlıklar, burada bir insanın başkalarının gözünü korkutmak amacıyla araç olarak kullanıldığı kavrayışıdır bunun nedeni. Çünkü bir suç varsa bile cezalandırılıyor

değildir: eğitimcilerde, anne babalarda, çevrelerde, bizdedir o suç, katilde değil – neden olan koşulları kastediyorum.

71

Umut. – Pandora kötülük dolu kabı getirip açtı. Tanrıların insanlara bir hediyesiydi bu; dıştan bakıldığında güzel, baştan çıkarıcı bir hediyeydi ve "Mutluluk Kabı" denmişti ona. Sonra tüm kötülükler, canlı, kanatlı varlıklar uçtular dışarıya: o gün bugündür uçuşup dururlar ortalıkta ve gece gündüz zarar verirler insanlara. Tek bir kötülük henüz çıkamamıştı kaptan dışarıya: o sırada Pandora, Zeus'un isteğiyle kapatınca kapağı, kalmıştı o kötülük kabın içinde. Şimdi mutluluk kabını her zaman evinde tutar insan ve bir hazinenin bulunduğunu zanneder bu kabın içinde; onun emrindedir hazine, uzatır elini canı istedikçe: çünkü bilemez Pandora'nın getirdiği kabın kötülük kabı olduğunu da, geride kalan kötülüğü mutluluk verici en büyük şey zanneder, – umuttur o şey. – Zeus, öteki kötülüklerden de fazlasıyla eziyet çeken insanın, yaşamı kestirip atmamasını, hep yeni eziyetler çekmeye devam etmesini istemişti. Bunun için insanlara umudu verdi: aslında kötülüklerin en kötüsüdür umut, çünkü insanın çektiği eziyeti uzatır.

72

Ahlaki açıdan galeyana gelmenin derecesi bilinmiyor. – Kişinin belirli sarsıcı görüntüleri ve izlenimleri alıp almadığı – örneğin haksız yere idam edilmiş, öldürülmüş ya da işkence edilmiş bir baba, sadakatsiz bir kadın, zalim bir düşman saldırısı gibi – tutkularımızın akkor haline gelip gelmediğine ve tüm yaşamı yönlendirip yönlendirmediklerine bağlıdır. Hiç kimse koşulların, acımanın, öfkelenmenin kendini nereye götürebileceğini bilmez, galeyana gelme derecesini bilmez. Acınası küçük ilişkiler, acınası

kılarlar; genellikle yaşantıların niteliğine değil niceliğine bağlıdır alçak ve yüksek insan, iyisiyle kötüsüyle.

73

İsteği dışında şehit. – Bir partide arkadaşlarına karşı çıkamayacak denli korkak ve ödlek bir insan vardı: onu her işe koşarlardı, ondan her şeyi isterlerdi, çünkü dostlarının kendisi hakkında kötü düşünmeleri, ölümden daha çok korkuturdu onu; zavallı, zayıf bir ruhtu o. Bunu anladılar ve anılan özelliklerinin temelinde onu bir kahraman ve hatta bir şehit yaptılar. Ödlek insan, içinden her zaman hayır dediği halde, hep evet sözü çıktı dudaklarından, partisinin görüşleri için öldüğü idam sehpasında bile: o sırada eski yoldaşlarından biri vardı yanında, sözleri ve bakışlarıyla öyle bir baskı yapmıştı ki ona, gerçekten ciddi bir biçimde karşılamıştı ölümü ve o zamandan beri de bir şehit ve büyük bir kişilik olarak övülür durur.

74

Gündelik ölçüt. – Eylemlerin aşırıları kibre, ılımlıları alışkanlığa ve aptalcaları korkuya yorulursa nadiren yanılgıya düşülür.

75

Erdem hakkındaki yanlış anlama. – Erdemsizliği hazla bağlantısı içinde tanımış biri, tıpkı ardında haz düşkünü bir gençlik bırakmış biri gibi, erdemin acıyla bağlantılı olması gerektiğini zanneder. Buna karşılık, tutkularından ve günahlarından çok çekmiş birisi, erdemde huzuru ve ruhun mutluluğunu özler. Bu yüzden, erdemli iki kişinin birbirini hiç anlamaması mümkündür.

76

Münzevi. – Münzevi, erdem balını acı eyler.

77

Kişinin saygınlığını davaya aktarmak. – Genel olarak sevgi ve başkasının yararına kendini feda etme eylemlerine, nerede görülürlerse görülsünler saygı duyulur. Böylelikle, bu tarzda sevilen ya da insanın kendini feda ettiği şeylerin değeri artırılmış olur: kendi başlarına çok değerli olmasalar bile. Yürekli bir ordu, uğrunda savaştığı davaya ikna eder.

78

Hırs, ahlaksal duygunun bir ikamesi. – Hırslı olmayan kişilerde, ahlaksal duygu eksik olmamalıdır. Hırslı kişiler, bu duygu olmadan da başlarının çaresine bakabilirler, hemen hemen aynı başarıyla. – Bu yüzden mütevazı, hırs nedir bilmeyen ailelerin oğulları, ahlaksal duygularını bir kez yitirdiklerinde, genellikle hızla yükselerek, tam bir namussuz olurlar.

79

Kibir zenginleştirir. – İnsan tini kibirsiz ne de yoksul olurdu! Ama bu haliyle, her türden müşteriyi cezbeden, iyi doldurulmuş ve hep yeniden dolan bir mağazaya benzer: Her şeyi bulabilirsiniz orada, her şeyi alabilirsiniz, yeter ki geçerli parayı (hayranlık) getirin yanınızda.

80

Yaşlı ve ölüm. – Dinin yöneltiği talepler bir yana, elbette şöyle sorulabilir: güçlerinin azaldığını hisseden yaşlı bir adamın, tamamen aklı başındayken kendine bir hedef koymak yerine yavaş yavaş tükenişini ve çözülüşünü beklemesi neden daha övgüye değer olsun ki? Bu durumda intihar son derece doğal ve akla yatkın bir eylemdir: aklın bir zaferi olarak haklılıkla bir saygı uyandıracaktır: ve eski zamanlarda Yunan Felsefesi'nin önde gelenleri en yiğit Roma vatanseverleri intihar ederek ölmeyi seçtiklerinde, uyandırmıştır da. Buna karşın, hekimlerden endişeli tavsiyeler alarak ve en zavallı tarzda yaşayarak, yaşamın asıl hedefine daha da yakınlaşma gücüne sahip olmadan, günbegün ömrünü uzatmak çok daha az saygıdeğerdir. – Dinler, intihar talebine yönelik lanetlerle doludur: böylelikle yaşama âşık olanlar da kendi kendilerine dalkavukluk ederler.

81

Acı çekenin ve failin yanılgıları. – Zengin, yoksulun sahip olduğu bir şeyi (örneğin bir prens, köylünün sevgilisini) elinden alırsa, yoksulda bir yanılgı oluşur; sahip olduğu az şeyi elinden alması için, zenginin tamamen alçak olması gerektiğini düşünür. Oysa zengin tek bir mülkün değerini pek de derinden duyumsamaz, çünkü çok şeye sahip olmaya alışkındır: bu yüzden kendini yoksulun ruhunun yerine koyamaz ve yoksulun zannettiği kadar da haksızlık etmemektedir. İkisi de birbirleri hakkında yanlış tasarımlara sahiptirler. Tarihte en çok can sıkan, güçlünün haksızlığı, göründüğü kadar büyük değildir. Büyük iddiaları bulunan, yüksek bir varlık olmaya yönelik kalıtımsal duygu bile oldukça soğukkanlı kılar ve vicdanı rahatlatır: hatta hepimiz kendimizle bir başka varlık arasındaki fark çok büyükse, artık hiçbir haksızlık duyumsamayız ve örneğin bir sivrisineği, hiçbir vicdan azabı duymadan öldürürüz. Örneğin (tüm eski Yunanlıların olağanüstü asil olarak tanımladıkları) Kserkses'in bir babanın oğlunu elinden alarak, ordunun bir seferine duyduğu korkak, uğursuz bir güvensizliği dile getirdiği için parçalattırmasında, hiçbir kötülük belirtisi yoktur: bu olayda birey can

sıkıcı bir böcek gibi bertaraf edilir, bir dünya hâkiminde eziyet verici duygular uyandıramayacak kadar düşük biridir o. Her zalim, kötü davrandığını zannettiği ölçüde zalim değildir; acının tasarımı, acı çekmenin kendisiyle aynı şey değildir. Küçük samimiyetsizliklerle kamuoyunu yanıltan gazetecinin, adaletsiz yargıcın durumu da aynıdır. Tüm bu örneklerde neden ve sonuç tamamen farklı duygu ve düşünce gruplarıyla çevrilidir; oysa ister istemez, failin ve acı çekenin aynı şeyi düşündükleri ve duyumsadıkları varsayılır ve bu varsayım uyarınca birinin suçu, diğerinin çektiği acıyla ölçülür.

82

Ruhun derisi. – Nasıl ki kemikler, et parçaları, iç organlar ve damarlar, görüntüyü insan için katlanılabilir kılan bir deriyle örtülüyseler, ruhun heyecanları ve tutkuları da kibirle örtülüdür: kibir ruhun derisidir.

83

Erdemin uykusu. – Erdem uyuduysa, daha dinç uyanacaktır.

84

Utancın incelmişliği. – İnsanlar pis bir şeyi düşünmekten utanmazlar, ama bu pis düşüncelerin kendilerine yakıştırılacağını tasarladıklarında utanırlar.

85

Kötülük enderdir. – İnsanların çoğu, kötü olamayacak kadar çok meşguldürler kendileriyle.

86

Terazinin dili. – İnsan över ya da kınar, yargı gücümüzü ışıtmaya hangisinin daha çok olanak verdiğine göre.

87

Luka 18: 14'ün düzeltilmişi. – Kendini alçaltan, yükseltilmek ister.[11]

88

İntiharın engellenişi. – İnsanın yaşamını elinden almak için bir yasa vardır, ama onun ölümünü elinden almamız için hiçbir yasa yoktur: sadece zulümdür bu.

89

Kibirlilik. – İnsanların iyi kanaati, bizim için önemlidir, çünkü bir kere bize yararı vardır, sonra onları sevindirmek isteriz (çocuklar anne babalarını, öğrenciler öğretmenleri ve genel olarak iyi niyetli insanlar tüm öteki insanları). Sadece, bir kimse için insanların iyi kanaatinin yarar ya da sevindirme isteği dışında da önem taşıdığı yerde kibirden söz ediyoruz. Bu durumda 'insan kendisini sevindirmek istemektedir, ama bunu çevresindeki insanların sırtından ya da onları kendisi hakkında yanlış bir kanaat sahibi olmaya kandırarak ya da tüm bu ötekilere (kıskançlık uyandırarak) sıkıntı verecek bir "iyi kanaat" derecesini görmezden gelerek yapmaktadır. Kişi genellikle başkalarının kanaati sayesinde kendisi hakkında sahip olduğu kanaati onaylatmak ve kendi kendisine doğrulamak istemektedir; ne var ki güçlü otorite alışkanlığı – insan kadar eski bir alışkanlık – birçoklarını kendine duyduğu inancı da bir otoriteye dayamaya, yani ötekilerden almaya

yöneltir: başkalarının yargı gücüne kendilerininkinden daha çok güvenirler. – Kendi kendine duyulan ilgi, kendini eğlendirme arzusu, kibirli kişide öyle yüksektir ki, başkalarını kendisi hakkında yanlış, çok yüksek bir değer biçmeye kandırır ve sonra da başkalarının otoritesine dayanır: yani yanılgıya yol açar ve sonra da bu yanılgıya inanır. – Söylemek gerekir ki kibirli insanlar kendileri kadar başkalarının da hoşuna gitmek istiyor değillerdir ve bunu yaparken kendi yararlarını ihmal edecek kadar ileri giderler; çünkü salt kendi kendilerini sevindirmek, kendilerinden haz duymak için sık sık çevrelerindeki insanları kendilerine karşı elverişsiz, düşmanca, kıskanç, yani zararlı bir ruh hali içine sokmakla ilgilenirler.

90

İnsan sevgisinin sınırı. – Ötekinin bir aptal, kötü bir herif olduğunu ilan eden her kişi, sonunda o kişi böyle birisi olmadığını gösterdiğinde öfkelenir.

91

Moralité larmoyente.[12] – Ne büyük bir zevk verir ahlaklılık! Soylu, yüce gönüllü eylemlerin salt anlatılışında bile ne büyük bir sevinç gözyaşı seli aktığını anımsayalım yeter! – Tamamen sorumsuz oluşa duyulan inanç yaygınlık kazandığında, yaşamın bu büyüsü ortadan kalkacaktır.

92

Adaletin kökeni. – Adaletin (hakseverliğin) kökeni, Thoukydides'in (Atina ve Mel elçilerinin korkunç konuşmalarında) doğru bir biçimde kavradığı gibi, yaklaşık olarak eşit güce sahip olanlar arasındadır; açıkça görülebilir bir güç üstünlüğünün bulunmadığı ve başarısız bir savaşın karşılıklı zararlar vereceği yerde anlaşma ve karşılıklı talepleri pazarlık

etme düşüncesi doğar: adaletin başlangıçsal karakteri, takas karakteridir. Her iki taraf, kendilerinin ötekinden daha fazla değer verdiği şeyi alarak, ötekini memnun eder. Karşı tarafa bundan böyle kendisine ait olmasını istediği şey verilir ve buna karşılık istenilen alınır. Demek ki adalet yaklaşık olarak eşit güç konumlarında bir misilleme ve takastır: böylece intikam kökensel olarak adalet alanına aittir, bir tür takastır. Şükran duyma da öyle. – Elbette adalet anlaşılır bir kendini koruma görüş açısına dayanmaktadır, yani şu düşüncedeki bencilliğe: "Niye kendime boş yere zarar vereyim ve belki bu yüzden hedefime de ulaşamayayım ki?" – Adaletin kökeni hakkında bu kadar. İnsanlar zihinsel alışkanlıkları uyarınca sözüm ona adil, haksever eylemlerin başlangıçtaki amacını unuttukları için ve özellikle binlerce yıl boyunca çocuklar bu tür eylemlere hayranlık duymayı ve onları taklit etmeyi öğrendikleri için adil bir eylemin egoizm içermeyen bir eylem olduğu görüntüsü doğmuştur zamanla: ne var ki adalete biçilen yüksek değer bu görüntüye dayanmaktadır ve ayrıca tüm değer biçmeler gibi hâlâ sürekli olarak artmaktadır: çünkü büyük değer verilen bir şey fedakârlık yoluyla elde edilmeye çalışılır, taklit edilir, çoğaltılır ve bireylerin gösterdikleri çaba ve gayretin değerinin de eklenmesiyle artar değeri. – Unutkanlık olmasaydı dünya ne kadar az ahlaklı görünürdü! Bir şair, tanrının unutkanlığı insan onurunun mabedinin eşiğine bekçi olarak yerleştirdiğini söyleyebilirdi.

93

Zayıf olanın hakları üzerine. – Herhangi birisi, örneğin kuşatma altındaki bir kent koşullar gereği daha güçlü birine boyun eğerse, bunun karşı koşulu kişinin kendini yok edebilmesi, kentin yakılabilmesi ve böylece güçlüye büyük bir zarar verilebilmesidir. Bu yüzden, hakların saptanmasına zemin oluşturabilecek bir tür eşitlik doğmaktadır. Düşmanın çıkarı korumadan yanadır. – Bu bakımdan köleler ve efendiler arasında da haklar vardır, yani tam da köleye sahip olmanın efendi açısından, yararlı ve önemli olması

ölçüsünde. Hak başlangıçta, birinin diğerine değerli, önemli, vazgeçilmez, yenilmez vesaire göründüğü kadardır. Bu açıdan daha zayıf olanın da hakları vardır, ama daha azdır bunlar. Bu yüzden söylenmiştir ünlü unusquisque tantum juris habet, quantum potentia valet[13] (ya da daha doğrusu: quantum potentia valere creditur[14]) sözü.

94

Şimdiye kadarki ahlaklılığın üç evresi. – Hayvanın insan olduğunun ilk belirtisi, eylemlerinin artık anlık esenlikle değil kalıcı olanla ilişkili olması, yani insanın yararlı, amaca uygun olmasıdır: o zaman önce aklın özgür iktidarı çıkar ortaya. Daha üst bir düzeye ulaşılmıştır, insan onur ilkesine göre eylediğinde: bu ilke sayesinde bir yere yerleştirir kendini, boyun eğer ortak duygulara ve bu da sadece kişisel olarak anlaşılan yararlılığın kendisini yönlendirdiği evrenin üzerine çıkarır onu: saygı duyar ve saygı duyulmak ister, yani yararı, kendisinin başkaları hakkında, başkalarının da kendisi hakkında düşündüklerine bağlı olarak kavrar. Sonunda şimdiye kadarki ahlaklılığın en üst düzeyinde şeyler ve insanlar hakkındaki kendi ölçütlerine göre eyler, kendi belirler kendisi ve başkaları için neyin onurlu ve yararlı olduğunu; hep daha çok geliştirilen yararlı ve onurlu kavramı uyarınca görüşlerin yasa koyucusu olmuştur. Bilgisi ona en yararlı, yani genel olarak kalıcı yararı kişisel yararın önüne, genel kalıcı geçerliliğin saygıyla kabul edilişini, anlık geçerliliğin önüne koyma yetisini verir ona; bir kolektif-birey olarak yaşar ve eyler.

95

Olgun bireyin ahlakı. – Şimdiye kadar, ahlaklı eylemin asıl karakteristiğinin, kişisel olmayan yönü olduğu kabul edilmiştir; başlangıçta kişisel olmayan tüm eylemlerin övülmesinin ve ödüllendirilmesinin nedeni

genel yararı gözetmeleriydi. Şimdi tam da kişisel gözetmede genel olan için de en büyük yararın bulunduğu, her geçen gün daha iyi anlaşıldığına göre, bu görüşlerde bir değişikliğin sırası değil midir: tam da kesinlikle kişisel bir eylemin, (bir genel yararlılık olarak) ahlak kavramına karşılık düştüğü bir zamanda? Kendinden tam bir kişi yapmak ve tüm edimlerinde bu kişinin en büyük esenliğini dikkate almak – böylesi ötekilerin yararına merhametli heyecanlardan ve eylemlerden daha ileriye götürür. Elbette hepimiz, hâlâ kendimizdeki kişisel olanı çok az dikkate almaktan muzdaribiz, kötü yetişmiştir o, – itiraf edelim bunu: daha çok, bilincimiz bu kişisel olandan zorla uzaklaştırıldı ve devlete, bilime, yardıma muhtaçlara kurban edildi, sanki kötü olan, kurban edilmesi gereken oymuş gibi. Şimdi de çevremizdeki insanlar için çalışmak istiyoruz, ama sadece bu çalışmada kendimiz için en büyük yararı bulduğumuz ölçüde, ne fazla, ne eksik. Tüm sorun kişinin kendi yararından ne anladığında; tam da olgunlaşmamış, gelişmemiş, ham birey en ham biçimde anlayacaktır onu.

96

Töre ve törel. – Ahlaklı, törel, etik olmak demek çok eski bir yasaya ya da geleneğe itaat etmek demektir. Bu itaatin zorla mı yoksa istekle mi gerçekleştiğinin hiçbir önemi yoktur, yeter ki gerçekleşsin. Duruma göre törel olan neyse, onu âdeta doğuştan gibi, uzun bir kalıtımdan sonra, yani kolaylıkla ve seve seve yapana (örneğin intikam almak, eski Yunanlılardaki gibi iyi töreye giriyorsa, intikam alana) “iyi” denir. Ona iyi denir, çünkü kendisi “bir amaç için” iyidir; ama iyi niyet, acıma ve benzeri şeyler, töreler değiştiği halde hep “bir amaç için iyi”, yani yararlı olarak duyumsandıklarından, şimdi özellikle iyi niyetlilere, yardımseverlere “iyi” denmektedir. Kötü demek “törel olmayan” (töredışı) olmak, töreye aykırı davranmak, ne denli akla uygun ya da aptalca olursa olsun, geleneğe karşı çıkmak demektir; ama komşusuna zarar vermek değişik zamanların törellik yasalarında özellikle zararlı olarak görülmüştür, bu yüzden şimdi özellikle

“kötü” sözcüğünden komşusuna[15] bilerek ve isteyerek zarar vereni anlıyoruz, insanları törel ve töredışı, iyi ve kötü ayrımını yapmaya yöneltmiş olan temel karşıtlık “egoist olmak” ve “egoist olmamak” değil, bir geleneğe, bir yasaya bağlı olmak ve bundan kopmuş olmaktır. Geleneğin nasıl doğduğunun bu açıdan hiçbir önemi yoktur, her halükârda iyi ya da kötü ya da herhangi bir içkin kategorik buyruk dikkate alınmadan, her şeyden önce bir cemaatin, bir halkın korunması amacıyla doğmuştur; yanlış yorumlanmış bir rastlantı temelinde doğmuş bulunan batıl inanca dayalı her görenek, ona uyulmasının törellik olduğu bir geleneği dayatır; bu gelenekten kopmak tehlikelidir, cemaat için, birey için olduğundan daha zararlıdır. (Çünkü tanrılık, küfrün ve ayrıcalıkları çiğnemenin cezasını cemaate verir, bireyi de ancak böylelikle cezalandırır). Şimdi her gelenek, kökeni ne kadar geride kalmışsa, ne denli unutulmuşsa, sürekli daha da saygınlık kazanır; bu geleneğe gösterilen saygı, kuşaktan kuşağa artar, gelenek sonunda kutsallaşır ve bir huşu uyandırır; her halükârda dindarlık ahlakı, egoist olmayan eylemler gerektiren ahlaktan çok daha eski bir ahlaktır.

97

Töredeki haz. – Hazzın önemli bir türü ve böylelikle ahlaklılık kaynağı, alışkanlıktan doğar. Alışkın olunan şey daha kolay, daha iyi, yani daha severek yapılır, bu sırada bir haz alınır ve alışkın olunan şeyin kendini kanıtladığı, yani yararlı olduğu deneyim sonucu bilinir; birlikte yaşanabilen bir töre yeni, henüz kanıtlanmamış tüm denemelerin tersine, iyileştirici, yararlı olduğunu göstermiştir. Buna göre töre hoş ve yararlı olanın birleşimidir, bunun ötesinde üzerinde düşünülmesini gerektirmez. İnsan zor kullanabildiği sürece, bunu törelerini uygulamak ve yaygınlaştırmak için kullanır, çünkü töreleri onun gözünde kanıtlanmış yaşam bilgeliğidir. Aynı biçimde, bireylerden oluşan bir cemaat, her bir üyeye aynı töreyi dayatır. Yanlış çıkarım şudur: kişi kendini bir töreyle iyi hissettiği, ya da en azından

o töre sayesinde varoluşunu kabul ettirdiği için, bu töre gereklidir, çünkü kişinin kendisini iyi hissetmesinin biricik olanağı olarak kabul edilir; yaşamdaki esenlik duygusu sadece bu töreden kaynaklanıyor görünmektedir. Alışılmış olanın böyle, varoluşun bir koşulu olarak kavranışı, törenin en ince ayrıntısına dek uygulanır: geri kalmış halklarda ve kültürlerde gerçek nedensellik kavrayışı çok az olduğu için, her şeyin aynı biçimde işlemesi, batıl inanca dayalı bir korkuyla izlenir; töre zor, katı, zahmetliyse bile, görünüşteki en büyük yararlılığı yüzünden korunur. Aynı derecedeki esenlik duygusunun, başka törelerde de var olabileceği, hatta daha yüksek derecelere ulaşılabileceği bilinmez. Elbette, tüm törelerin, en katılarının bile, zamanla gevşedikleri ve yumuşadıkları ve en katı yaşam biçiminin bile zamanla bir alışkanlığa, böylelikle bir hazza dönüşebileceği görülmektedir.

98

Haz ve sosyal içgüdü. – İnsan, kendinden aldığı haz duyumlarının yanı sıra, öteki insanlarla ilişkilerinden yeni tür bir haz da elde eder; böylelikle haz duyumları alanını hatırı sayılır ölçüde genişletir. Belki de bu alandaki bazı şeyleri, birbirleriyle, özellikle anneleri yavrularıyla oynadıklarında gözle görülür bir haz duyan hayvanlardan devralmıştır. Sonra, her dişiyi hemen hemen her erkeğe ve her erkeği hemen hemen her dişiye haz açısından ilginç gösteren cinsel ilişkileri düşünelim. İnsani ilişkiler temelindeki haz duyumu genel olarak insanları daha iyi yapar; hazzı birlikte tatmanın ortak sevinci hazzı artırır, bireye güven verir, onu daha iyi huylu yapar, güvensizliği, kıskançlığı ortadan kaldırır: çünkü kişi kendisini iyi hisseder ve ötekinin de aynı biçimde iyi hissettiğini görür. Hazzın aynı türden dışavurumları ortak his fantezisini, aynı şey olma duygusunu doğururlar: ortak acılar, ortak fırtınalar, tehlikeler, düşmanlar da aynı sonucu doğurur. Kuşkusuz bunun üzerine kurulur en eski ittifak: Bir acı tehlikesinin her bireyin yararına ortaklaşa ortadan kaldırılması ve ona karşı

ortaklaşa savunmadır bu ittifakın anlamı. Ve sosyal içgüdü, hazdan böyle doğar.

99

Sözüm ona kötü eylemlerdeki masum yön. – Tüm “kötü” eylemler kendini sürdürme dürtüsüyle, ya da daha doğrusu bireyin haz alma ve acıdan kaçınma niyetiyle güdülenmişlerdir; bu biçimde güdülenmişlerdir ama kötü değillerdir. “Kendinde acı vermek” de “kendinde haz vermek” de (Schopenhauer’deki anlamıyla, acıma) filozofların beyinlerinin dışında yoktur. Devlet öncesi durumda tam da aç olduğumuz ve ağaca doğru yürüdüğümüz bir sırada, ağacın bir meyvesini bizden önce almak isteyen varlıkları ister maymun olsun ister insan, öldürüyorduk: şimdi de, çorak bölgelere yaptığımız gezilerde, hayvanları öldürdüğümüz gibi. – Bizi şimdi en çok öfkelendiren kötü eylemler, bunu bize yapan ötekinin özgür bir istenç sahibi olduğu, yani bu kötülüğü yapıp yapmamanın kendi keyfine kaldığı yanılgısına dayanır. Bu keyfilik inancı nefret, intikam duygusu, kin uyandırır içimizde, tüm hayal gücümüzü kötüleştirir; oysa bir hayvanı sorumluluk sahibi olarak görmediğimiz için, ona daha az öfkeleniriz. Koruma dürtüsüyle değil de, misilleme olsun diye acı çektirmek – yanlış bir yargının sonucudur ve bu yüzden aynı biçimde masumdur. Birey, devlet öncesi durumda öteki varlıkları korkutmak için katı ve zalimce davranabilir: böyle korkutucu güç gösterileriyle varlığını sürdürmektir amacı. Zayıflara boyun eğdiren, güçlü, şiddet uygulayan, başlangıçtaki devlet kurucusu böyle davranır. Şimdi devletin hâlâ sahip olduğu hakka da sahiptir o; dahası: bunu engelleyebilecek başka bir hak yoktur. Her türlü ahlaklılığın zemini, ancak daha büyük bir birey, ya da kolektif bir birey, örneğin toplum, devlet bireylere boyun eğdirdiğinde, yani onları yalnızlıklarından çıkarıp, bir birliğin içine koyduğunda hazırlanmış olur. Baskı ahlaklılıktan önce gelir, ahlaklılığın kendisi de acıdan kaçınmak için boyun eğilen bir baskı olarak kalır uzun süre. Sonra bir töre olur, daha sonra gönüllü itaate dönüşür

ve sonunda âdeta bir içgüdü haline gelir: o zaman uzun süre alışkın olunan ve doğal olan her şey gibi hazla ilişkilenir – ve şimdi erdem denilir ona.

100

Utanç. – Utanç bir “gizem”in olduğu her yerde vardır; ama utanç, insan kültürünün daha eski zamanlarında büyük bir kapsamı olan, dinsel bir kavramdı. Her yerde sınırlandırılmış alanlar vardı; tanrısal hukuk, belirli koşullar dışında buralara ayak basmayı yasaklıyordu başlarda: haricilerin belirli yerlere ayak basmaması ve bu yerlerin yakınında ürperti ve korku hissetmeleri açısından, tamamen mekânsal bir yasaktı bu; bu duygu çoğu kez başka ilişkilere, örneğin olgun yaşların bir önceliği ve edinimi olarak, gençlerin bakışlarından, onların yararına uzak tutulması gereken cinsel ilişkilere aktarıldı: bu ilişkilerin korunması ve kutsal kabul edilmesi için birçok tanrının iş başında olduğu ve evlilerin yatak odasında bekçi olarak görevlendirildikleri düşünülüyordu. (Bu yüzden Türkçede bu odaya “Harem” “kutsal yer” adı verilir ve camilerin dış avluları için kullanılan aynı sözcükle imlenir.)[16] Bu yüzden bir merkez olarak krallık tebaa için gizlilik ve utanç dolu bir gizemdir: bunun sayısız etkileri, aslında hiç de utangaç olmayan halklarda hissedilebilir. Tüm içsel durumlar dünyası, sözüm ona “ruh” da, sonsuz zamanlar boyunca tanrısal kökenli olduğuna, tanrısal ilişkilere layık olduğuna inanıldıktan sonra, filozof-olmayan herkes için bir gizemdir hâlâ: buna göre bir tabudur ve utanç doğurur.

101

Yargılamayın. – Daha önceki dönemleri incelerken haksız yere küfür etmekten kaçınılmalıdır. Kölelikteki adaletsizlik, kişilere ve halklara boyun eğdirilmesindeki zalimlik, bizim ölçütlerimizle değerlendirilemez. Çünkü o zamanlar adalet içgüdüsü henüz bu denli gelişmemişti. Cenevreli Kalvin’i,

hekim Serveto’nun[17] yakılması yüzünden kim suçlayabilir? Bu, onun inanışları sonucunda tutarlı olarak ortaya çıkan bir eylemdi ve engizisyonun da doğal bir hakkı vardı; egemen görüşler yanlıştı sadece, yol açtıkları sonuç da bize katı görünüyor, çünkü o görüşler bize yabancı kaldılar. Ayrıca, hemen hemen herkes için sonsuz bir cehennem cezasının yanında, tek bir kişinin yakılmasının lafı mı olur? Oysa bu tasarım, o zamanlar çok daha büyük dehşetliliğiyle, bir tanrı tasarımına büyük zararlar da vermeden, tüm dünyaya egemen olmuştu. Bizde de siyasal mezheplere katı ve zalim davranılıyor, ama devletin zorunluluğuna inanmak öğrenildiği için, buradaki zalimlik, o görüşleri suçladığımız yerdeki kadar fazla hissedilmiyor. Çocukların ve İtalyanların hayvanlara karşı zalimliği anlayışsızlıktan kaynaklanıyor; hayvan özellikle kilise öğretisinin çıkarları yüzünden, insanın çok gerisine atılmıştır. – Tarihteki inanılması güç birçok dehşetli ve insanlık dışı olay da, emri verenin ve uygulayanın başka başka kişiler olduğu düşünülünce yumuşar gözümüzde; emri veren olayı görmez ve bu yüzden hayal gücündeki güçlü etkisini duyamaz, uygulayan ise üstüne itaat etmekte ve kendisini sorumsuz hissetmektedir. Birçok hükümdar ve askeri şef, öyle olmadıkları halde, hayal gücü eksikliğinden ötürü, kolaylıkla zalim ve katı görünürler. – Egoizm kötü değildir, çünkü “komşu” tasarımı – bu sözcük Hıristiyanlıktan gelmektedir ve hakikate karşılık düşmez – içimizde çok zayıftır; ve biz kendimizi onun karşısında âdeta bir bitki ya da bir taş karşısındaymışız gibi özgür ve sorumsuz hissederiz. Ötekinin acı çektiğinin öğrenilmesi gerekir: ve asla tamamen öğrenilemez.

102

“İnsan her zaman iyi eyler.” – Doğa bize bir fırtına gönderdiğinde ve bizi ıslattığında, onu ahlaksızlıkla suçlamıyoruz: peki zarar veren insanlara neden ahlaksız diyoruz? Çünkü onların keyfi davranan, özgür bir istenci olduğunu, doğada ise bir zorunluluk bulunduğunu kabul ediyoruz. Oysa bu

ayrım bir yanılgıdır. Sonra: kasten zarar vermeyi bile her koşulda ahlaksızlık olarak tanımlamıyoruz; örneğin bir sivrisineği, sırf vızıltısı hoşumuza gitmediği için, hiç tereddüt etmeden, kasten öldürüyoruz; kendimizi ve toplumu korumak için bir suçlu kasten cezalandırılıyor ve ona acı çektiriliyor. Birinci örnekte kendini korumak ya da kendi keyfini kaçırmamak için kasıtlı olarak acı çektiren bireydir; ikinci örnekte ise devlettir. Her ahlak, meşru müdafaa durumunda kasten zarar vermeyi kabul eder: yani kendini koruma söz konusu olduğunda! Ama bu iki görüş açısı, insanların insanlara yaptıkları tüm kötü eylemleri açıklamak için yeterlidir: insan haz almak ya da acıyı savuşturmak ister; herhangi bir anlamda, daima kendini korumak amacıyla eylemektedir. Sokrates ve Platon haklılar: insan ne yaparsa yapsın, her zaman iyidir yaptığı, yani: kendine iyi (yararlı) görüneni yapar, anlağının derecesine, akıllılığının her defasındaki ölçüsüne göre.

103

Kötülükteki masum yan. – Kötülüğün, örneğin intikam duygusu ya da daha güçlü bir sinirsel heyecan olarak hedefi, ötekine acı çektirmek değil, kendimize haz sağlamaktır. Her türlü alay etme bile, gücümüzü başkalarının üstünde uygulamanın ve bununla zevk verici üstünlük duygusuna ulaşmanın ne denli eğlendirici olduğunu göstermektedir. Peki, başkalarının acısı üzerinden haz duymakta ahlaksız bir yan var mıdır? Başkalarının zarar görmesinden zevk alma, Schopenhauer’in dediği gibi şeytanca mıdır? Oysa doğada, dalları koparmaktan, taşları yerinden sökmekten, yabanıl hayvanlarla savaşmaktan, hem de gücümüzün farkına varmak için zevk alıyoruz. Bir başkasının bizim gücümüzden acı çektiği bilgisi, başka durumda kendimizi sorumsuz hissettiğimiz aynı konuyu ahlaksız mı kılmalıdır? Eğer bu durum bilinmeseydi, kişinin kendi üstünlüğünden duyduğu haz da olmayacaktı ortada, bu haz ancak başkalarının çektiği acıda belli eder kendini, örneğin alay etmekte. Kendi başına hiçbir haz iyi ya da

kötü değildir; kendine haz sağlamak için, başkalarında acı uyandırmamak gerektiği hükmü nereden geliyor? Sadece yarar görüş açısından, yani sonuçları dikkate almaktan, zarar verilen kişiden ya da onu temsil eden devletten misilleme ya da intikam beklenilmesi durumundaki olası acıdan: başlangıçta, böylesi eylemleri kendine yasaklamanın nedenini ancak bu sağlamış olabilir. – Nasıl ki, söylendiği gibi, kötülüğün kendinde hedefi başkalarına acı vermek değilse, acımanın kendinde hedefi de başkalarına haz vermek değildir. Çünkü kişisel hazzın en az iki (belki daha çok) unsurunu barındırır içinde ve böylelikle kendi kendinden alınan bir hazdır bu: bir kere trajedideki acıma türünden, coşkudan alınan bir hazdır ve sonra, eyleme yöneltildiğinde, güç uygulanışındaki doyumdan alınan hazdır. Ayrıca yakınımızda acı çeken bir kişi varsa, acıma yüklü eylemlerle acıyı kendimizden uzaklaştırırız. – Bazı filozoflar dışında insanlar acımayı, ahlaksal duygular sıralamasında her zaman çok aşağıya yerleştirmişlerdir: haklı olarak.

104

Meşru müdafaa. – Eğer genel olarak meşru müdafaanın ahlaklı olduğu kabul ediliyorsa, sözüm ona ahlakdışı egoizmin tüm dışavurumlarının da öyle olduğunu kabul etmek gerekir: kişi kendini korumak ya da savunmak, başına gelecek bir kötülüğü önlemek için acı çektirir, gasp eder ya da öldürür; kendini korumak için hilenin ve aldatmanın gerekli olduğu yerde, yalan söyler. Kendi varoluşumuz ya da güvenliğimiz (esenlik duygumuzun korunması) söz konusuysa, kasten zarar vermenin ahlaklı olduğu kabul edilir; devlet de cezalandırdığında bu görüş açısıyla zarar verir, istemeden zarar vermekte elbette ahlakdışı bir yön bulunamaz, orada rastlantı hüküm sürer. Bizim varoluşumuzun, bizim esenlik duygumuzun korunmasının söz konusu olmadığı tek bir kasıtlı zarar verme türü var mıdır? Sırf kötülük olsun diye, örneğin zalimlikte bir zarar verme var mıdır? Bir eylemin ne kadar acı verdiği bilinmiyorsa, bu eylem bir kötülük eylemi değildir; bu

yüzden çocuk, hayvanlara karşı kötücül, kötü değildir: hayvanı kendi oyuncağıymış gibi incelemekte ve ona zarar vermektedir. Peki bir eylemin bir başkasına ne denli acı verdiği tamamen bilinir mi? Sinir sistemimizin yettiği ölçüde, kendimizi acıdan sakınırız: daha uzağa, yani çevremizdeki insanlara kadar yetseydi, hiç kimseye acı çektirmezdik (kendi kendimize de aynı şeyi yaptığımız, yani iyileşmek uğruna bir tarafımızı kestiğimiz, sağlık uğruna kendimizi yorup, zorladığımız durumlar dışında). Bir şeyin, bir kimseye acı çektirdiği sonucuna, benzetme yoluyla ulaşırız ve anımsama ve hayal gücünün kuvveti sayesinde bu sırada kendimizi de kötü hissedebiliriz. Peki diş ağrısı ile, diş ağrısına tanık olmanın doğurduğu acı (acıma) arasında ne gibi bir fark vardır? Şöyle ki: sözüm ona kötülük nedeniyle verilen zararda yaratılan acının derecesini her halükârda biz bilmeyiz; ama eylemde bir haz bulunduğu sürece (kendi güçlülüğünün, kendi güçlü heyecanının duygusu) eylem bireyin esenlik duygusunu korumak için gerçekleşir ve böylelikle, meşru müdafaa ve zorunlu yalanla aynı görüş açısına girer. Haz yoksa yaşam da yoktur; haz mücadelesi, yaşam mücadelesidir. Bireyin bu mücadeleyi, insanların kendisine iyi ya da kötü diyecekleri biçimde verip vermediğini anlağının ölçüsü ve yapısı belirler.

105

Ödüllendiren adalet. – Tamamen sorumsuz olma öğretisini tam olarak kavramış birisinin, sözüm ona cezalandıran ve ödüllendiren adaleti, adalet kavramıyla ilişkilendirmesi artık olanaksızdır: adalet, herkese hak ettiğini vermeye dayanıyorsa. Çünkü cezalandırılan cezayı hak etmemiştir: bundan sonra belirli eylemlerin yapılmaması için bir gözdağı aracı olarak kullanılır sadece; ödüllendirilen de bu ödülü hak etmemiştir: eylediğinden başka türlü eyleyemezdi zaten. Bu yüzden ödül daha sonraki eylemlerine bir güdü vermek amacıyla, onu ve başkalarını yüreklendirme anlamını taşır sadece: pistte koşan atlete övgüyle seslenilir, finişe varmış olana değil. Ne ceza ne de ödül, birisinin hak ettiği şeyler değildir; haklılıkla talep etmesi üzerine

değil, yararlılık nedeniyle verilirler ona. “Bilge kötü eylemde bulunulduğu için değil, kötü eylemde bulunulmasın diye cezalandırır” denildiği gibi “bilge, iyi eylemde bulunulduğu için ödüllendirmez” de denilmelidir. Ceza ve ödül ortadan kalkarsa, belirli eylemleri uzaklaştıran, belirli eylemlere yönelten en güçlü güdüler de ortadan kalkar; insanların yararı süreklilik kazanmaya çalışır; ceza ve ödül, kınama ve övgü, en duyarlı etkiyi kibirlilik üzerinde yarattıkları sürece, aynı yarar kibrin de sürekliliğini sağlamaya çalışır.

106

Şelalede. – Bir şelaleye bakarken, dalgaların sayısız bükülüşünde, kıvrılışında ve kırılışında istencin ve keyfiliğin özgürlüğünü gördüğümüzü düşünürüz; oysa hepsi zorunludur, her devinim matematiksel olarak hesaplanabilir, insan eylemlerinde de durum böyledir; her şeyi bilen birisi olsaydık, her eylemi önceden hesaplayabilecektik: bilginin ilerlemesini, her yanılgıyı, her kötülüğü de. Eyleyen kişi, keyfilik yanılsaması içindedir elbette; bir an için dünyanın tekerleği dursa ve her şeyi bilen, hesaplayan bir anlama yetisi bu moladan yararlanmak için orada bulunsaydı, her varlığın geleceğini en uzak zamanlara dek anlatabilir ve söz konusu tekerleğin bırakacağı her izi işaretleyebilirdi. Eyleyen kişinin kendisi hakkındaki yanılgısı, özgür istenç kabulü de, bu hesaplanabilir mekanizmaya dâhildir.

107

Sorumsuzluk ve masumiyet. – İnsanın kendi eylemleri ve varlığı karşısında tamamen sorumsuz oluşu, insanlığının asalet beratında sorumluluğu ve yükümlülüğü görmeye alışmış idrakli kişinin yutması gereken en acı damladır. Böylelikle tüm değer vermeleri, ödüllendirmeleri, antipatileri değersizleşmiş ve yanlış çıkmış olur: bir çilekeşe, bir kahramana

duyduğu en derin duygu bir yanılgı sayılmıştır; artık övemez, kınayamaz, çünkü doğayı ve zorunluluğu övmek ve kınamak abestir. Nasıl ki iyi bir sanat eserini seviyor, ama kendi başına hiçbir şey yapamayacağı için övmüyorsa, insanların ve kendi kendisinin eylemleri karşısında da bir bitkinin karşısında nasıl duruyorsa öyle durmalıdır. Onlardaki enerjiye, güzelliğe, berekete hayranlık duyabilir, ama bunda bir yararlılık bulamaz: kimyasal süreç ve elementlerin çatışması da, iyileşmeyi özleyen hastanın ızdırabı da, yararlılık değildir; tıpkı kişinin değişik güdüler arasında gidip geldiği ve sonunda kararını – denildiği gibi – en güçlü güdüden yana verdiği (ama hakikatte, en güçlü güdünün kararını bizden yana verdiği) ruhsal mücadeleler ve sıkıntılı durumların da birer yararlılık olmayışı gibi. Oysa tüm bu güdüler, onlara böyle yüce adlar versek de, kötü zehirler içerdiğine inandığımız köklerden yetişmişlerdir; iyi ve kötü eylemler arasında tür değil, derece ayrımı vardır olsa olsa. İyi eylemler yüceltilmiş kötü eylemlerdir; kötü eylemler kabalaştırılmış, ahmaklaştırılmış iyi eylemlerdir. Bireyin kendi kendinden haz duyma yolundaki biricik isteği (ve bundan yoksun kalma korkusu) kendini her koşulda doyurur, insan nasıl yapabiliyorsa, yani nasıl yapması gerekiyorsa öyle eyleyebilir: ister kibir, intikam, haz, yararlılık, kötülük hile eylemleriyle, isterse de fedakârlık, acıma, bilgi eylemleriyle. Bir kişinin bu istekle nereye dek uzanabileceğini yargı gücünün dereceleri belirler; her toplumun, her bireyin eylemlerini belirlediği ve başkalarının eylemlerini yargıladığı bir iyiler sıradüzeni sürekli vardır. Ancak bu ölçüt sürekli değişir, birçok eyleme kötü denilir ve sadece onlara karar veren zekânın derecesi çok düşük olduğu için aptalcadırlar. Evet, belli bir anlamda şimdi bile tüm eylemler aptalcadır, çünkü insan zekâsının şimdi ulaşılabilecek olan en yüksek derecesi de elbette aşılacaktır: sonra, geriye bakıldığında, bizim eylemlerimizin ve yargılarımızın tümü kısıtlı ve düşüncesizce yapılmış görüneceklerdir, şimdi bizim geri kalmış yabanıl halkların eylemlerini kısıtlı ve düşüncesizce bulmamız gibi. – Tüm bunları görmek, derin acılar doğurabilir, ama vardır bunun da bir avuntusu: bu tür acılar, doğum sancılarıdır. Kelebek, kozasından çıkmak ister, onu çekiştirir, parçalar: o zaman yabancı ışık,

özgürlük alanı kamaştırır gözünü ve şaşırtır onu. İnsanlığın ahlaksal bir insanlıktan bilge bir insanlığa dönüşüp dönüşemeyeceğine ilişkin ilk deneme, bu hüzne yetisi olan insanlarda – ne kadar az olacaklar! – yapılacaktır. Yeni bir İncil'in[18] güneşi, her bireyin ruhundaki en yüksek zirveye gönderir ilk ışınını: sonra sisler her zamankinden daha yoğun çöker ve en parlak ışıkla en koyu alacakaranlık yan yana durur. Her şey zorunluluktur, – böyle söyler yeni bilgi; bu bilginin kendisi de zorunluluktur. Her şey masumdur: bilgi de bu masumluğu kavrayış yoludur. Eğer haz, egoizm, kibir ahlaksal fenomenlerin ve onların en parlak ürününün, bilginin doğruluğu ve adilliği bilincinin üretilmesi için zorunluysa; yanılgı ve hayal gücünün şaşırması, insanlığın yavaş yavaş bu kendini aydınlatma ve kendini kurtarma derecesine onlar sayesinde yükselebileceği biricik araçlarsa – kimin hakkı vardır ki bu araçları küçümsemeye? Kimin hakkı vardır bu yolların nereye çıktığının farkına vardığında üzülmeye? Ahlak alanındaki her şey bir oluşum ürünüdür, değişebilir, sallantıdadır, her şey akar, doğrudur: – Ama her şey ırmağın içindedir de: bir hedefe doğru, isterse kalıtım yoluyla aldığımız, yanılgılı değerlendirme, sevme, nefret etme alışkanlığı egemenliğini sürdürsün üzerimizde, artan bilginin etkisiyle giderek zayıflayacaktır: aynı zeminde yeni bir alışkanlık, kavrama, sevmeme, nefret etmeme, her yönüyle görme alışkanlığı büyür yavaş yavaş içimizdeki aynı zeminde ve binlerce yıl sonra insanlığa, şimdi bilge olmayan, insafsız, suçun bilincinde olan insanı – diğerinin karşıtı değil, zorunlu ön basamağıdır bu – ortaya koyuşu gibi, bilge, masum (masumluğun-bilincinde) olan insanı da düzenli olarak ortaya koyacak gücü verecektir belki.

6 "Refléxions ou sentences et maximes morales" (1665) adlı kitaptan alıntı, insanların erdem adım verdiği şey, aslında tutkularımızın oluşturduğu bir hayaletten ibarettir; insan istediğini herhangi bir cezaya maruz kalmadan yapabilmek için sonradan bu hayalete şerefli bir isim takar. (ç.n.)
7 Olmak. (Lat.) (ç.n.)
8 Yapmak. (Lat.) (ç.n.)
9 Bilirsiniz ki, sırf yapmış olma zevki için kötülük yapmak kadar yaygın bir şey yok. (Fr.) (ç.n.)

10 Birey, bölünmüş: Nietzsche burada Almancada “birey” anlamına gelen, Latince kökenli “individuum” (bölünemeyen) ve Latince “dividuum” (bölünebilen) sözcükleriyle oynuyor. (ç.n.)

11 Luka 18: 14 şöyledir: “Çünkü kendini yükselten alçaltılacak, kendisini alçaltansa yükseltilecek.” (ç.n.)

12 Ağlamaklı ahlaklılık. (Fr.) (ç.n.)

13 Her bir kişinin hakkı, gücünün değeri kadardır. (Lat.) (ç.n.)

14 Gücünün değerine inandığı kadardır. (Lat.) (ç.n.)

15 Komşusuna (Nächsten): Almancada en yakındaki, komşu; genel olarak insan anlamında. (ç.n.)

16 Parantez içindeki açıklama Nietzsche’ye aittir. (ç.n.)

17 Serveto, Miguel: (1511?-1553) İspanyol hekim ve ilahiyatçı. (ç.n.)

18 İncil (Evangelium): İyi haber, müjde anlamına gelir. (ç.n.)

Üçüncü Ana Bölüm

Dinsel Yaşam

108

Kötülüğe karşı çifte savaşım. – Başımıza bir kötülük geldiğinde, ya nedenini ortadan kaldırarak başa çıkarız onunla, ya da duygularımız üstündeki etkisini değiştirerek: yani yararı belki daha sonra anlaşılacak bir iyilik olarak yeniden yorumlarız kötülüğü. Din ve sanat (ve de metafizik felsefe) kısmen yaşantılar hakkındaki yargımızı (örneğin "Tanrı sevdiğini terbiye eder" ilkesinin yardımıyla) değiştirerek, kısmen de acıdan, genel olarak duygudan bir haz almayı sağlayarak, (trajik sanat buradan alır çıkış noktasını) bu duygunun değişmesini sağlamaya çalışırlar. Kişi yeniden yorumlamaya ve bahane bulmaya ne denli eğilimli olursa, kötülüğün nedenlerini o denli az kavrayacak ve ortadan kaldıracaktır; örneğin diş hekiminden bildiğimiz geçici dindirme ve uyuşturma, kendisine daha ciddi acılarda da yeterli olur. Dinlerin ve tüm sanatın egemenliğinin narkoz etkisi ne denli azalırsa, insanlar kötülüğün gerçek kaldırılışını o denli daha kesin bir biçimde kavrarlar, elbette trajedi yazarları için daha kötüdür bu durum – çünkü trajedi için giderek daha az malzeme bulunur, çünkü acımasız, alt edilemez yazgının alanı giderek daralmaktadır, – ama rahipler için daha da

kötüdür: çünkü onlar şimdiye kadar, insani kötülüklerin narkozla uyuşturulmasından sağlıyorlardı yaşamlarını.

109

Keder bilgidir. – Rahiplerin yanlış iddialarını, bizden iyiyi isteyen, her eylemin, her anın, her düşüncenin bekçisi ve tanığı olan, bizi seven, her türlü felakette iyiliğimizi isteyen bir tanrının varlığını – o yanılgılar gibi iyileştirici, sakinleştirici ve esenlik verici hakikatlerle nasıl da seve seve değiştirmek isteriz bunları! Ne ki, yoktur böylesi hakikatler; felsefe bu yanılgıların karşısına olsa olsa yine metafizik görünüştelikler (temelde yine gerçek dışılıklar) koyabilir. Trajedi şurada ki, kişinin yüreğinde ve kafasında hakikatin kesin yöntemi varsa, öte yandan insanlığın gelişmesi sayesinde en yüksek türden şifa ve avunma araçlarına gerek duyacak denli narin, aşırı duyarlı, dertli olmuşsa, dinin ve metafiziğin bu dogmalarına inanamaz; bu yüzden insanın gördüğü hakikat yüzünden eriyip gitmesi tehlikesi doğar. Byron, ölümsüz dizelerde şöyle dile getiriyor bu durumu:

Sorrow is knowledge: they who know the most
must mourn the deepst o’er the fatal truth,
the tree of knowledge is not that of life.[19]

Bu tür kaygılara karşı, Horatius’un vakur aldırışsızlığını, en azından ruhun en kötü saatleri ve gün batımları için, çağırmaktan ve onunla birlikte kendine şöyle hitap etmekten daha iyi bir çare yoktur:

quid aeternis minorem
consiliis animum fatigas?
cur non sub alta vel platano vel hac
pinu jacentes –[20]

Elbette her düzeydeki kayıtsızlık ya da iç sıkıntısı, romantik bir geri dönüş ve firardan, Hıristiyanlığın herhangi bir biçimine yakınlaşmaktan daha

iyidir: çünkü Hıristiyanlıkla, bilginin günümüzde ulaştığı düzeye göre, kesinlikle entelektüel vicdanını iflah olmaz bir biçimde kirletmeden ve kendine ve başkalarına teslim etmeden ilgilenemez. Söz konusu acılar yeterince üzücü olabilirler: ama acı çekmeden de insanlığın bir önderi ve eğiticisi olunamaz; ve bunu denemek isteyip de artık o temiz vicdana sahip olmayanın vay haline!

110

Dindeki hakikat. – Aydınlanma döneminde dinin önemi yeterince anlaşılamamıştı, buna hiç kuşku yok: ama Aydınlanma'yı izleyen karşıtında da, dine sevgiyle hatta aşkla yaklaşıldığında ve ona örneğin dünyanın daha derin, hatta en derinden anlaşılması atfedildiğinde, adaletten yine hatırı sayılır ölçüde uzaklaşıldığı kesindir; dünyanın bu anlaşılmasının, "hakikate" mitsel olmayan biçimde sahip olmak için, bilimin dogmatik örtüsünü kaldırması gerekiyordu. Demek ki dinlerin – tüm Aydınlanma karşıtlarının iddiasıydı bu – sensu allegorico,[21] kitlenin anlamasına dikkat ederek, yeniçağın tüm hakiki bilimini ondan uzaklaştırmak yerine daima ona götürmüş olması bakımından kendinde bilgelik olan o kadim bilgeliği dile getirmeleri gerekiyor: öyle ki insanlığın en eski bilgeleri ile daha sonraki tüm bilgeleri arasında uyum, kavrayışların eşitliği hüküm sürsün ve – bir ilerlemeden söz edilmek isteniyorsa – bilgilerin bir ilerlemesi onların özüne değil, iletilmesine ilişkin olsun. Tüm bu din ve bilim kavrayışı baştan aşağıya yanılgılıdır; ve Schopenhauer'in belagati – bu yüksek sesli ama yine de ancak bir insan ömrü geçtikten sonra dinleyicilerine ulaşan belagat – onu koruma altına almış olmasaydı, hiç kimse şimdi bu kavrayışa inanmaya kalkmayacaktı. Schopenhauer'in dinsel-ahlaksal insan ve dünya yorumundan Hıristiyanlığın ve öteki dinlerin anlaşılması için çok şey kazanılabileceği ne denli kesinse, onun, dinin bilgi açısından değeri hakkında yanılgıya düştüğü de o denli kesindir. Kendisi bu konuda, hepsi de romantizmin yandaşı ve Aydınlanma ruhunun yeminli inkârcıları olan

döneminin-bilimsel öğretmenlerinin itaatkâr bir öğrencisiydi sadece; günümüzde doğmuş olsaydı, dinin sensus allegoricus'undan söz edebilmesi mümkün olmayacaktı; daha çok saygı duyacaktı hakikate, âdeti olduğu üzere şu sözcüklerle: şimdiye dek hiçbir din, ne dolaylı yoldan ne de doğrudan doğruya, ne dogma ne de mesel olarak, bir hakikat içermiş değildir. Çünkü her din korkudan ve gereksinimlerden doğmuştur, aklın dolambaçlı yollarından usulca girmiştir varoluşa; belki bir defasında bilim yüzünden tehlikede olduğu bir durumda, herhangi bir felsefi öğretiyi yalancıktan almıştır sisteminin içine, daha sonra içinde bulsunlar diye: ama teologların bir el çabukluğudur bu, bir dinin kendi kendinden kuşkulanmaya çoktan başladığı bir dönemden kalmadır. Felsefeyle dolup taşan, bilge bir çağın dini olarak Hıristiyanlıkta çok erkenden uygulanmış teolojinin bu el çabuklukları, o sensus allegoricus'un boş inancına götürmüşlerdir; ama daha çok da filozofların (aslında yarım varlıkların, şair filozofların ve felsefe yapan sanatçıların), kendi içlerinde buldukları tüm duyguları, insanın temel özleri olarak ele alma ve böylelikle kendi dinsel duygularının da sistemlerin düşünce yapısı üzerinde önemli bir etkide bulunmasına izin verme alışkanlıkları yol açmıştır buna. Filozoflar çoğu kez dinsel alışkanlıkların geleneğiyle ya da en azından o "metafizik gereksinim"in çok eskiden miras kalan gücüyle felsefe yaptıkları için, aslında Yahudi ya da Hıristiyan ya da Hint dinsel görüşlerine çok benzeyen – tıpkı çocukların anneye benzemesi gibi – öğretilere ulaşmışlardır ama bu örnekte babalar çocukların annesinin kim olduğundan, alışılageldiği üzere emin olamamışlar, – tersine şaşkınlıklarının masumluğuyla, tüm dinlerin ve bilimin aileden gelen benzerliği masalını uydurmuşlardı. Gerçekte ise din ile gerçek bilim arasında ne akrabalık, ne dostluk, ne de düşmanlık vardır: onlar başka başka yıldızlarda yaşarlar. Son umutların karanlığının ötesinde dinsel bir kuyrukluyıldızın ışıldamasına izin veren her felsefe, kendisinde bilim olarak sunduğu her şeyin üzerine kuşku düşürür: tüm bu her şey de tahminen yine dindir, bilim kılığında olsa bile. – Ayrıca: tüm halklar belirli dinsel şeyler – örneğin bir tanrının varlığı – hakkında görüş birliğinde olsalardı bile (laf aramızda bu noktada böyle bir şey söz konusu değildir),

bu görüş birliği sadece iddia edilen şeylere, örneğin bir tanrının varlığına yönelik bir karşı argüman olurdu: hakçası, consensus gentium[22] ve genel olarak consensus hominum[23] sadece bir delilik olabilir. Buna karşılık, hiçbir konuya ilişkin olarak bir consensus omnium sapientum[24] yoktur asla, Goethe'nin şiirinde sözü edilen tek bir istisnayla:

Tüm zamanların tüm bilgeleri
Gülümser ve göz kırparlar ve görüş birliği ederler ki:
Budalacadır, budalaları iyileştirmekte ısrarcı olmak!
Akıllılığın çocukları, delileri de
Deli kabul edin, olması gerektiği gibi!

Dizesiz ve uyaksız söyleyecek ve örneğimize uygulayacak olursak: consensus sapientum,[25] consensus gentium'un bir delilik olduğu yolundadır.

111

Dinsel tapınının kökeni. – Dinsel yaşamın en parlak günlerini yaşadığı zamanlara geri gidersek, artık paylaşmadığımız ve dinsel yaşamın kapılarının onun yüzünden sonsuza dek bize kapalı olduğunu gördüğümüz bir temel kanıyla karşılaşırız: doğa ve onunla ilişki hakkındadır bu kanı. O zamanlarda henüz doğa yasalarına ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir; ne yeryüzü ne de gökyüzü için bir zorunluluk vardır; bir mevsim, güneş ışığı, yağmur gelebilir de gelmeyebilir de. Doğal nedenselliğe ilişkin hiçbir kavram bulunmamaktadır. Kürek çekildiğinde, kürek çekmek değildir gemiyi devindiren, kürek çekmek bir cinin gemiyi devindirmeye zorlandığı büyüsel bir seremonidir sadece. Tüm hastalıklar, bizzat ölüm de, büyüsel etkilerin sonucudur. Hastalanmak ve ölmek asla doğal olarak gerçekleşmez; "doğal gidişat"a ilişkin tüm bir tasarım eksiktir, – bu tasarım ancak eski Yunanlılarda, yani insanlığın çok ileri bir evresinde, tanrıların üstünde yer

alan bir Moira[26] kavramında belirmeye başlar. Birisi ok attığında, hâlâ akıldışı bir el ve kuvvet vardır işin içinde; kaynaklar kuruduğunda ilk önce yeraltı cinleri ve onların kötülükleri gelir akla; bir insanı görünmez etkisiyle apansız yere seren, bir tanrının attığı ok olsa gerektir. Hindistan'da (Lubbock'a göre) bir marangoz çekicine, keserine ve öteki aletlerine kurbanlar sunar; bir Brahman yazı yazdığı kamışa, bir asker savaş meydanında kullandığı silahlara, bir duvarcı malasına, bir ırgat sabanına aynı tarzda davranır. Tüm doğa, dindar insanın tasarımında bilinçli ve istemli varlıkların eylemlerinin bir toplamı, devasa bir keyfilikler bütünüdür. Bizim dışımızdaki her şeye ilişkin olarak herhangi bir şeyin şöyle ve şöyle olacağına, şöyle olması gerektiğine ilişkin bir çıkarıma izin yoktur; yaklaşık olarak kesin, hesaplanabilir olanlar bizlerizdir: insan kuraldır, doğa kuralsızlıktır, – bu ilkeyi içerir dinsel açıdan üretken, ilk ham kültürlere egemen olan temel kanı. Biz, bugünün insanları âdeta tam tersini duyumsuyoruz: insan kendini iç dünyasında ne denli zengin hissederse, öznesi ne denli çoksesliyse, doğanın dengesi de o denli büyük bir etkide bulunur onun üzerinde; hepimiz, Goethe'den bu yana, doğayı modern ruhun büyük yatıştırıcısı olarak görüyoruz, dinginliğe, kendini evinde hissetmeye ve sakinleşmeye duyduğumuz özlemle kulak kesiliyoruz en büyük saatin sarkacının vuruşuna, sanki bu dengeyi içimize alabilir ve kendi kendimizin tadına ancak böyle varabilirmişizcesine. Eskiden tam tersi olurdu: halkların kaba, ilk durumlarını düşündüğümüzde ya da günümüzün yabanıllarına yakından baktığımızda, yasayla, gelenekle en güçlü bir biçimde belirlendiklerini görürüz: birey âdeta otomatik bir biçimde aynı şeye bağlanmıştır ve bir sarkacın tekdüzeliğiyle devinir. Doğa – kavranamayan, dehşetli, gizemli doğa – keyfiliğin, daha üstün gücün, özgürlüğün ülkesi olarak görünmek zorundadır onun gözüne, âdeta varoluşun insanüstü bir aşaması olarak, tanrı olarak. Ama şimdi böylesi dönemlerin ve durumların her bir bireyi varoluşunun, kendisinin, ailesinin ve devletinin mutluluğunun, tüm girişimlerin başarısının doğanın keyfiliklerine nasıl bağlı olduğunu hisseder: bazı doğa olaylarının tam zamanında olması, bazılarının da tam

zamanında olmaması gerekir. Bu korkunç bilinmeyen üzerinde nasıl etkide bulunulabilir, özgürlük ülkesi nasıl bağlanabilir? diye sorar kendine ve korka korka başlar araştırmaya: bu güçleri de kendi düzenliliği gibi, bir gelenek ve yasa yoluyla düzenli kılmanın bir yolu yordamı var mıdır? – Büyüye ve mucizeye inanan insanların düşünüşünün ardında, doğaya bir yasa koyma isteği yatar – : ve kısacası dinsel tapını bu düşünüşün bir ürünüdür. Bu insanların üstünde durdukları sorun, şu sorunla çok yakından akrabadır: daha zayıf bir kabile, daha güçlü olana nasıl yasalar dayatabilir, onu nasıl belirleyebilir, onun (zayıf kabileye karşı) eylemlerini nasıl yönlendirebilir? İlk önce en masum baskı türü, birisinin sempatisi kazanıldığı zaman uygulanan o baskı, gelecektir akla. Doğanın güçleri üstünde, onların eğilimi üzerine çekildiği sürece, yalvararak ve dua ederek, boyun eğerek, düzenli sunular ve hediyeler verme yükümlülüğü üstlenilerek, gönül okşayıcı yüceltmelerle baskı uygulanabilir: sevgi bağlar ve bağlanır. Sonra karşılıklı belirli davranış yükümlülüklerinin üstlenildiği, teminatların verildiği ve yeminlerin edildiği sözleşmeler yapılabilir. Ama büyü ve büyücülük yoluyla uygulanan, şiddet içeren bir baskı türü daha önemlidir. Nasıl ki insan büyücünün yardımıyla güçlü bir düşmanına zarar vermeyi ve onun kendisinden korkmasını sağlamayı biliyorsa, nasıl ki aşk büyüsü uzaktan etkili oluyorsa, zayıf insan da doğanın güçlü tinlerini belirleyebileceğine inanır. Tüm büyücülüğün başlıca yolu, herhangi birisine ait bir şeyi, saçları, tırnakları, sofrasındaki yemeğin bir parçasını, hatta onun resmini, ismini ele geçirmektir. Sonra bu araçlarla büyü yapılabilir; çünkü temel varsayım şudur: her tinsel olanın bedensel bir yanı da vardır; bu bedensel yanın yardımıyla tin bağlanabilir, ona zarar verilebilir, yok edilebilir; bedensel yan, tinin yakalanabileceği tutamak noktasıdır. Şimdi, insan insanları nasıl belirliyorsa, herhangi bir doğa tinini de öyle belirler; çünkü bu tinin de tutulabileceği bir bedensel yanı vardır. Ağaç ve onu oluşturan çekirdek kıyaslandığında – bu gizemli bir aradalık her iki biçimde de bir ve aynı tinin cisimlendiğini kanıtlar gibidir, birinde küçüktür, diğerinde büyük. Ansızın yuvarlanan bir kaya parçası, içinde bir tinin etkidiği bir bedendir; ıssız bir çayırda bir kaya bloğu duruyorsa, onun

buraya insan gücüyle getirildiğini düşünmek olanaksız görünür, bu yüzden kayanın kendi kendine devinmiş olması gerekir, yani: içinde bir tin barındırıyor olsa gerektir. Bir bedene sahip olan her şeye büyü yapılabilir, demek ki doğa tinlerine de. Bir tanrı, açıkça kendi resmine bağlıysa, onun üstünde (onu kurbanlarla beslemekten vazgeçerek, kırbaçlayarak, zincire vurarak ve benzeri edimlerle) doğrudan doğruya bir baskı da uygulanabilir. Çin'de yoksul insanlar tanrılarının kendilerinden esirgediği lütfu zorla elde etmek için onun resmini ipe bağlarlar, yırtarlar, sokaklardan, çamur ve gübre yığınlarının üzerinden geçirirler: "Seni cinin köpeği seni," derler, "görkemli bir tapınakta oturttuk seni, altınlarla süsledik, iyi besledik, sana kurbanlar getirdik, ama yine de nankörlük ediyorsun böyle." Azizlerin ve Meryem'in tasvirlerine, örneğin salgın hastalıklarda ya da kuraklıklarda görevlerini yerine getirmedikleri zaman uygulanan benzer yaptırımlara, Katolik ülkelerde bu yüzyılda bile hâlâ rastlanmaktadır. – Doğayla tüm bu büyüsel ilişkiler sayesinde sayısız seremoni doğmuştur: ve sonunda bu seremoniler keşmekeşi büyük boyutlara ulaştığında, onları sınıflandırmaya, sistematikleştirmeye çalışılmış, böylelikle doğanın genel akışının, yani büyük mevsimler çevriminin elverişli bir biçimde işlemesinin, bir işlemler sisteminin uygun akışı sayesinde güvenceye alındığı düşünülmüştür. Dinsel tapınının anlamı doğayı insanın yararına olacak biçimde belirlemek ve büyülemektir, yani doğaya, başlangıçta sahip olmadığı bir yasalara uygunluğu dayatmaktır; günümüzde ise ona uymak için doğanın yasalarını öğrenmeye çalışılıyor. Kısacası dinsel tapını insan ile insan arasındaki büyücülük tasarımlarına dayanır ve büyücü rahipten daha eskidir. Ama büyücü de başka ve daha soylu tasarımlara dayanır; insanlar arasındaki sempati ilişkisinin, iyi niyetin, minnetin, ricacının ricasının yerine getirilmesinin, düşmanlar arasındaki sözleşmelerin varlığını, teminatlar verilmesini, mülkiyetin korunması hakkını öngerektirir, insan kültürün çok geri aşamalarında bile doğanın karşısında güçsüz bir köle gibi durmamaktadır, doğanın zorunlu olarak iradesiz bir hizmetçisi değildir: dinin eski Yunan aşamasında, özellikle Olympos tanrılarıyla ilişkide biri daha seçkin, daha güçlü ve biri daha az seçkin olmak üzere iki kastın

birlikte yaşaması düşünülebilir; ama her iki kast da kökenleri gereği bir biçimde birliktedirler ve aynı türdendirler, birbirlerinden utanmaları gerekmez. Eski Yunan dinselliğindeki seçkin yön budur.

112

Bazı antik kurban aletlerine bakarken. – Bazı duyguların bizde nasıl yitip gittiği, örneğin burlesk, hatta müstehcen olanın, dinsel duyguyla birleşmesinde görülebilir: böyle bir karışımın olanaklılığı duygusu yitip gitmektedir, biz bu karışımın var olduğunu ancak tarihsel olarak, Demeter ve Dionysos şölenlerinden, Hıristiyan Paskalya oyunlarından ve gizemlerinden anlıyoruz: ama yüce olanın burleskle ve benzerleriyle birliğini, dokunaklı olanın gülünç olanla iç içeliğini hâlâ biliyoruz: belki de daha ileriki bir çağ artık bunu da anlayamayacak.

113

Antikçağ olarak Hıristiyanlık. – Bir Pazar sabahı yaşlı çanların çaldığını duyduğumuzda, sorarız kendimize: mümkün mü bu? Bu çanlar iki bin yıl önce çarmıha gerilmiş, Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemiş bir Yahudi için çalıyor. Böyle bir iddianın kanıtı yok. – Elbette bizim çağlarımızda Hıristiyan dini çok eski zamanlardan bugüne uzanan bir antikçağdır ve söz konusu iddiaya herkesin inanıyor oluşu – aksi halde, iddiaların sınanmasında çok katı davranılıyor – belki de bu mirasın en eski parçasıdır. Ölümlü bir kadından çocuklar peydahlayan bir tanrı; artık çalışmamaya, artık yargılamamaya, eli kulağındaki kıyamet gününün alametlerine dikkat etmeye çağıran bir bilge; bu masumu temsilci kurban olarak kabul eden bir adalet; havarilerinden kendi kanını içmelerini isteyen biri; dualar ve mucizeler; bir tanrıya karşı işlenen, bir tanrı tarafından bağışlanan günahlar; ölüm kapısından geçilerek varılacak bir öteki dünyadan duyulan korku;

çarmıhın amacını ve aşağılamasını artık bilmeyen bir çağda simge olarak çarmıh biçimi, – nasıl da korkunç, nasıl da kadim geçmişin mezarından çıkmış gibi geliyor tüm bunlar bize! Böyle bir şeye hâlâ inanıldığına inanmalı mı?

114

Hıristiyanlığın Yunanlı olmayan yanı. – Yunanlılar Homeros'un tanrılarını kendi üzerlerindeki efendiler ve kendilerini de onların altındaki köleler olarak görmüyorlardı Yahudiler gibi. Âdeta kendi kastlarının en başarılı örneklerinin yansımasını, yani bir ideali görüyorlardı, kendi varlıklarının bir karşıtını değil. Akraba olunduğu hissedilir, karşılıklı bir ilgi, bir tür güçbirliği[27] vardır. İnsan, kendine böyle tanrılar verdiğinde, seçkin olduğunu düşünür ve küçük ve daha yüksek aristokrasi arasındakine benzer bir ilişki içine koyar kendisini; İtalya halkları ise gerçek bir köylü dinine sahiplerdi, kötü ve kaprisli güç sahiplerine ve eziyet verici ruhlara karşı sürekli bir korkaklık içindeydiler o sırada. Olympos tanrıları geri çekildiğinde Yunan yaşamı da karanlıklaştı ve korkaklaştı. – Buna karşılık Hıristiyanlık insanı tamamen ezdi ve parçaladı, onu âdeta derin bir bataklığa gömdü; sonra insan, tamamen aşağılanmışlık duygusu içindeyken, ansızın tanrısal bir merhametin görkeminin ışıldamasını sağladı, böylece şaşıran, inayetle sersemleşen bir coşku çığlığı attı ve bir anda tüm cenneti içinde taşıdığına inandı. Bu hastalıklı duygu taşkınlığı üzerinden, bunun için gerekli olan derin kafa ve yürek yozlaşması üzerinden etkili olur Hıristiyanlığın tüm psikolojik buluşları: yok etmek, parçalamak, sersemletmek, esrik etmek ister, sadece tek bir şeyi istemez: ölçüyü ve bu yüzden en derin anlamıyla barbardır, Asyalıdır, seçkin olmayandır, Yunanlı olmayandır.

115

Ayrıcalıkla dindar olmak. – Soğukkanlı ve işinin ehli öyle insanlar vardır ki, din, yüksek insanlığın bir kenar danteli gibi işlenmiştir onlara: çok iyi başarırlar dindar kalmayı, güzelleştirir onları. – Herhangi bir silah yapım zanaatından – ağız ve kalem ucu da silah sayılmak üzere – anlamayan tüm insanlar dalkavuklaşırlar: böyleleri için Hıristiyan dini çok yararlıdır, çünkü dalkavukluk burada Hıristiyanca bir erdem görünümünü alır ve şaşırtıcı bir biçimde güzelleştirilir. – Gündelik yaşamlarını çok boş ve tekdüze bulan kişiler kolaylıkla dindarlaşırlar: kavranabilir ve bağışlanabilir bu, ancak gündelik yaşamları boş ve tekdüze geçmeyen insanlardan dindarlık beklemeye hakları yoktur.

116

Gündelik-Hıristiyan. – Eğer Hıristiyanlık intikamcı tanrıya, genel günahkârlığa, inayet seçimine ve sonsuz bir cehennem azabı tehlikesine ilişkin cümlelerinde haklı olsaydı, rahip, havari ya da keşiş olmamak ve korku ve titremeyle sadece kendi kurtuluşu için çalışmamak bir eblehlik ve karaktersizlik belirtisi olurdu; bengi yararı zamansal rahatlığa karşı böyle gözden çıkarmak anlamsız olurdu. Genel olarak inanılması koşuluyla, gündelik-Hıristiyan zavallı bir figürdür, gerçekten üçe kadar sayamayan bir insandır ve ayrıca tam da zihinsel açıdan cezai ehliyete sahip olmayışı yüzünden, Hıristiyanlığın ona müjdelediği gibi katı bir biçimde cezalandırılmayı da hak etmemiştir.

117

Hıristiyanlığın kurnazlığı üzerine. – İnsanın tamamen rezil,[28] günahkâr ve aşağılık olduğu, başka insanları aşağılamayı olanaksız kılacak ölçüde yüksek sesle öğretmesi, Hıristiyanlığın bir hilesidir. "İstediği gibi günah işleyebilir, özünde benden farklı değil ki: benim, her düzeyde rezil ve

aşağılık olan", böyle der kendine Hıristiyan. Ama bu duygu da en sivri dikenini yitirmiştir, çünkü Hıristiyan kendisinin birey olarak aşağılık olduğuna inanmaz: o zaten insan olduğu için kötüdür ve şu cümlede biraz teselli bulur: Hepimiz aynı türdeniz.

118

Kişilerin değişmesi. – Bir din egemen olmaya başladığında, ilk havarilerinin tümünü düşmanları olarak bulur karşısında.

119

Hıristiyanlığın yazgısı. – Hıristiyanlık yüreği hafifletmek için ortaya çıktı; ama şimdi, önce ağırlaştırması gerekti yüreği, daha sonra hafifletebilmek için. Bunun sonunda yok olacak.

120

Hazzın kanıtı. – Hoşa giden düşünce doğru kabul edilir: bu tüm dinlerin ondan böylesine gurur duydukları, oysa utanmaları gereken hazzın kanıtıdır (ya da kilisenin dediği gibi, gücün kanıtıdır). İnanç mutlu kılmasaydı, inanılmazdı ki ona: ne kadar az olurdu değeri!

121

Tehlikeli oyun. – Şimdi dinsel duygulara içinde yeniden yer veren kişi, sonra onların büyümesine de izin vermek zorundadır, başka türlü yapamaz. Bunun üzerine yavaş yavaş özü değişir, dinsel unsura bağlı olanı, komşu olanı tercih eder, tüm yargıda bulunma ve duyumsama ortamı bulutlanır,

dindar gölgelerle örtülür. Duygu dingin duramaz; bu yüzden temkinli olmalı.

122

Kör öğrenciler. – Bir kimse kendi öğretisinin, kendi sanat tarzının, kendi dininin güçlülüğünü ve zayıflığını çok iyi bildiği sürece, henüz azdır kuvveti. Öğretinin, dinin vesairenin zayıflığını henüz göremeyen öğrenci ve havari, ustasının itibarıyla ve kendisinin ona saygısıyla gözleri kamaşmış bir halde olduğu için, genellikle ustasından daha fazla güce sahiptir. Bir adamın ve yapıtın etkisi, kör öğrencileri olmadan büyük olmamıştır hiçbir zaman. Bir bilgiyi zafer kazanması için desteklemek, genellikle sadece aptallığın ağırlığı bilginin zaferini de zorla elde etsin diye, onu aptallıkla kardeş yapmak demektir.

123

Kiliselerin çöküşü. – Dinleri yok etmeye yetecek kadar bile din yok dünyada.

124

İnsanın günahsızlığı. – “Günahın dünyaya nasıl geldiği”, yani insanların birbirlerini, hatta tek bir insanın kendi kendisini, gerçekte olduğundan daha kara ve daha kötü gördüğü akıl yanılgıları sayesinde geldiği kavrandığında, duyumsama çok rahatlayacak ve insan ve dünya böylelikle bir masumiyet zaferi içinde görünecekler, bu da kişiye temelden iyi gelecek. İnsan doğanın ortasında her zaman kendinde çocuktur. Bu çocuk elbette bir kez çok korkunç bir rüya görür, ama gözlerini açtığında hâlâ cennette olduğunu görür.

125

Sanatçıların dindar olmayışları. – Homeros tanrılarının arasında evinde hisseder kendini ve bir şair olarak öyle rahat davranır ki onlara karşı, her halükârda dindarlıktan son derece uzak durmuş olması gerekir; halk inancının onun karşısına çıkardığı şeyi, – noksan, kaba, kısmen tüyler ürpertici bir batıl inancı – tıpkı bir yontucunun çamuruna davrandığı gibi özgürce ele almıştır, yani Aiskhylos'un ve Aristophanes'in sahip oldukları ve daha yakın çağda Rönesans'ın büyük sanatçılarına ve de Shake-speare ve Goethe'ye özgü bir önyargısızlıkla.

126

Yanlış yorumun sanatı ve gücü. – Ermişin tüm görümleri, korkuları, gevşemeleri, büyülenmeleri bilinen hastalık durumlarıdır ama onun tarafından, derinlere kök salmış dinsel ve psikolojik yanılgılar temelinde, tümüyle başka türlü yorumlanırlar, yani hastalık olarak değil. – Belki Sokrates'in Daimonion'u da kendindeki egonun ahlaksal düşünüş tarzı uyarınca, günümüzdekinden başka türlü yorumladığı bir kulak rahatsızlığıdır. Peygamberlerin ve kehanet rahiplerinin delilikleri ve sabuklamalarında da durum farklı değildir; tüm bunları bu kadar yapan her zaman yorumcuların kafasındaki ve yüreğindeki bilgi, hayal gücü, çabalama, ahlaklılık düzeyidir. Dâhiler ve ermiş diye anılan insanların en büyük etkilerinden birisi de, onları insanlığın kurtuluşları olarak yanlış anlayan yorumcuları zorla kazanmalarıdır.

127

Deliliğe saygı gösterilmesi. – Bir coşkunun zihni daha açık kıldığı ve iyi fikirler esinlediği fark edildiği için, en büyük coşkularla en iyi fikirlerin ve

esinlerin geleceği zannedildi: böylece delilere bilge ve kehanette bulunan kişiler olarak saygı gösterildi. Yanlış bir çıkarım var bunun temelinde.

128

Bilimin vaatleri. – Modern bilimin hedefi: olabildiğince az acı, olabildiğince uzun yaşam, – yani bir tür sonsuz mutluluk, dinlerin vaatlerinin yanında çok mütevazı kalıyor elbette.

129

Yasaklanmış eliaçıklık. – Birazını da hayal ürünü varlıklara sunabilecek kadar sevgi ve iyilik yok ki dünyada.

130

Dinsel tapının maneviyatta yaşamayı sürdürmesi. – Katolik Kilisesi ve ondan önce de tüm antik tapını, insanın olağandışı ruh halleri içine sokulduğu ve soğuk yarar hesaplarından ya da salt akılcı düşünceden sıyrıldığı araçların tüm alanına egemendi. Pes seslerle kendinden geçen bir kilise; gerilimlerini ister istemez cemaate aktaran ve cemaatin âdeta bir mucize geliyormuş gibi korkuyla kulak kesilmesini sağlayan bir ruhban sürüsünün boğuk, düzenli, sakıngan seslenişleri; bir tanrılığın evi olarak belirsizliğe doğru uzanan ve tüm karanlık mekânlarda heyecanlanan cemaati korkutan mimarinin soluğu; – gerekli varsayımlara artık inanılmıyorsa, insanları bu tür olayların içine kim yeniden sokmak ister? Ne var ki tüm bunların sonuçları yine de yitip gitmiş değildir: yüce, duygulanmış, önsezili, derin pişmanlık yüklü, umut dolu ruh hallerinin manevi dünyası, tapını sayesinde doğuştan verilidir insanda; şimdi bundan

ruhta varlığını sürdüren ise, o zamanlar tohum halindeyken filizlenip çiçeklenmiş, yetiştirilip büyütülmüştür.

131

Dindarlığın sonradan çıkan acıları. – Din alışkanlığından kurtulunduğuna ne denli inanılsa da, kavramsal içerik taşımayan dinsel duygular ve ruh halleriyle, örneğin müzikte karşılaşıldığında sevinilmeyecek derecede gerçekleşmiş değildir bu; bir felsefe bize metafizik umutların haklılığını, oradan ulaşılacak derin ruhsal huzuru gösterdiğinde ve örneğin "Rafael'in Madonna'sına bakıldığında görülen tam kesin İncil"den söz ettiğinde bu tür sözleri ve açıklamaları özellikle canı gönülden karşılarız: filozofun burada, vermek istediği şeyle, almaya hazır bir yüreğe karşılık düştüğünü kanıtlaması daha kolaydır. Buradan da anlıyoruz ki, daha az temkinli özgür tinliler aslında sadece dogmalardan rahatsız olmakta, ama dinsel duygunun büyüsünü de çok iyi bilmektedirler; ikincisini birincisi uğruna feda etmek ağırlarına gitmektedir. – Bilimsel felsefe bu gereksinim – bir oluşum ürünü olan ve bu yüzden geçici de olan bir gereksinim – temelinde araya gizlice yanılgıları da sokmamaya çok dikkat etmelidir: mantıkçılar bile ahlak ve sanattaki hakikat "sezgilerinden" (örneğin "şeylerin özünün bir olduğu" sezgisinden) söz ediyorlar: aslında onlara yasaklanmış olmalıydı bu. Özenle çıkarsanmış hakikatler ve böylesi "sezilmiş" şeyler arasında birincilerin anlağa ve ikincilerin de sezgiye borçlu oldukları, aşılamaz bir uçurum vardır. Açlık kendisini doyurmak için bir yemeğin var olduğunu kanıtlamaz, ama yemeği arzular. "Sezmek", bir şeyin var olduğunu herhangi bir derecede bilmek değil, o şeyi arzulandığı ya da kendisinden korkulduğu sürece olanaklı kabul etmek anlamına gelir; "sezgi" kesinlik toprağında bir adım ileriye götürmez. – Bir felsefenin dinsel renkli kesitlerinin, ötekilerden daha iyi kanıtlanmış olduklarına istem dışı bir biçimde inanılır: ama aslında tam tersidir durum, bunun böyle olabileceğine, – yani mutluluk verenin

hakiki de olduğuna – ilişkin içsel bir arzu vardır sadece. Bu arzu yanlış nedenleri, doğru nedenlermiş gibi görme yanılgısına düşürür bizi.

132

Hıristiyan kurtuluş gereksinimi üzerine. – Dikkatlice düşünüldüğünde bir Hıristiyan'ın ruhundaki kurtuluş gereksinimi denilen olayın mitolojiden bağımsız, yani salt psikolojik bir açıklamasına ulaşmak olanaklı olmalıdır. Gerçi şimdiye dek dinsel durumların ve süreçlerin psikolojik açıklamaları, kendisine özgür diyen bir teolojinin bu alanda yararsız tavrını sergilemesi yüzünden, bazı kötü ünler edinmişlerdir: çünkü bu teolojide de daha en baştan kurucusunun, Schleiermacher'ın[29] anlayışından da tahmin edilebileceği gibi, Hıristiyan dininin, varlığının sürdürülmesi ve dinsel "olguların" psikolojik analizinde demir atacak yeni bir zemin ve her şeyden önce yeni bir uğraşı bulacak Hıristiyan teologlarının var olmaya devam etmesi gözetilmiştir. Bu gibi öncülerin yolumuzu şaşırtmasına fırsat vermeden, sözü edilen fenomeni şöyle yorumlamaya cesaret ediyoruz: insan, eylemlerin kullanışlı bir sıradüzeninde alt sıralarda yer alan belirli eylemlerin bilincindedir, hatta kendisine âdeta tüm özü gibi değişmez görünen bu gibi eylemelere karşı bir eğilim keşfeder içinde. Kendini genel değerlendirmede en üst ve en yüce olarak kabul edilen öteki eylem türlerinde sınamayı ne çok ister, bencilce olmayan bir düşünüş biçimi izlemesi gereken, iyi bir bilinçle dolu olduğunu hissetmekten ne çok hoşlanır! Ama ne yazık ki sadece arzulamakla kalır: bu arzuyu yerine getirememenin hoşnutsuzluğu, genel olarak yaşamın yazgısının ya da kötü denilen o eylemlerin sonuçlarının kendisinde uyandırdığı tüm öteki hoşnutsuzluk türlerine eklenir; böylelikle derin bir keyifsizlik çıkar ortaya, bu keyifsizliği ve tüm nedenleri ortadan kaldırabilecek bir hekim arayışına girilir – insan kendini öteki insanlarla önyargısızca kıyaslasaydı, bu durum bu kadar acı duyumsanmazdı: çünkü sonra kendisinden önemli ölçüde hoşnutsuz olması için bir neden kalmazdı, o da insani hoşnutsuzluk ve

eksikliğin genel yükünden payına düşeni taşıyor olurdu. Oysaki insan sadece bencilce olmadıkları söylenen tüm eylemleri yapmaya yetkin olan ve bencilce olmayan bir düşünüş biçiminin sürekli bilinciyle yaşayan bir özle, tanrıyla kıyaslar kendisini; bu berrak aynaya baktığında, kendi özü bulanık, olağandışı bir biçimde çarpık görünür gözüne. Daha sonra, aynı özü düşünmek korkutur onu, çünkü cezalandırıcı bir adalet olarak süzülür o öz insanın hayal gücünde: küçük ve büyük tüm yaşantılarda onun öfkesini, onun tehditlerini gördüğüne, onun yargıçlığının ve cellâtlığının uyarı kırbaçlarını önceden duyumsadığına inanır. Sonsuz bir ceza süresi dikkate alındığında, ürkütücülük açısından tasavvur edilebilen tüm öteki korkunç olayları aşan bu tehlikede kim yardım edecek insana?

133

Bu durumun başka sonuçlarını ele almadan önce, insanın bu duruma "suçu" ve "günahı" yüzünden değil, aklın bir dizi yanılgısı yüzünden düştüğünü, kendi özünü o derece karanlık ve nefret etmeye değer görmesinin, aynanın bir hatası olduğunu ve söz konusu aynanın da kendi ürünü, insanın hayal gücünün ve yargı gücünün yetersiz bir ürünü olduğunu kabul etmemiz gerekir. Öncelikle sadece salt bencilce olmayan eylemlere yetkin bir öz, zümrüdüanka kuşundan daha da masalsıdır; açıkça tasavvur bile edilemez, tüm bir "bencilce olmayan eylem" kavramının sıkı bir sorgulamada tuzla buz oluşu bile yeterli bir nedendir bunun için. Şimdiye dek bir insanın, hiçbir kişisel güdü olmadan ve sadece başkaları için bir şeyler yaptığı görülmüş değildir; kendisiyle ilişkili olmayan, yani içsel bir zorunluluk (ki bunun nedeninin de kişisel bir gereksinim olması gerekirdi) içermeyen bir şeyi nasıl yapabilecekti ki? Ego, nasıl olur da egosuz davranabilirdi? – Buna karşılık zaman zaman kabul edildiği gibi tamamen sevgi olan bir tanrı, bencilce olmayan bir eyleme bile yetkin olamazdı: burada Lichtenberg'in daha düşük düzeydeki bir alandan alınmış olan bir düşüncesi gelir akla: "Genellikle söylenildiği gibi, başkaları için

hissetmemiz olanaksızdır; sadece kendimiz için hissederiz.” Cümle sert geliyor kulağa, ama doğru anlaşılırsa hiç de öyle değil. Kişi ne babasını, ne annesini, ne karısını, ne de çocuğunu sever, onların bizde uyandırdıkları hoş duygulardır sevdiği”, ya da La Rochefoucauld’nun söylediği gibi: “si on croit aimer sa maîtresse pour l’amour d’elle, on est bien trompé.”[30] Sevgi eylemlerine diğerlerinden daha fazla değer verilmesinin nedeni, yani bunun özleri gereği değil de yararlılıkları yüzünden yapılıyor oluşu hakkında, daha önce sözü edilen “Ahlaksal Duyguların Kökeni Üzerine” incelemelere bakılabilir. Ama bir insan tamamen o tanrı gibi sevgi olmak, her şeyi kendisi için değil başkaları için yapmak istemeyi arzulayacak olursa, bu sonuncusu sırf başkalarına biraz sevgi verebilmek amacıyla, kendisi için çok fazla şey yapması gerektiğinden dolayı bile olanaksızdır. Ayrıca bu durum, ötekinin kendisine sunulan her kurbanı, her yaşamı her defasında hep yeniden almak için yeterince egoist olmasını gerektirir: öyle ki sevgi ve fedakârlık insanlarının, sevgisiz ve fedakârlık yeteneği bulunmayan insanların varlıklarını sürdürmelerinden yana bir çıkarları olurdu ve en yüce ahlakın varlığını sürdürebilmesi için, âdeta ahlaksızlığın varoluşunu zorlaması gerekirdi (elbette böylelikle kendi kendisini ortadan kaldırırdı). – Dahası: bir tanrı tasarımı, inanıldığı sürece huzursuzluk verir ve maneviyatı bozar, ama bu tasarımın nasıl ortaya çıktığına ilişkin, karşılaştırmalı etnoloji biliminin bugünkü düzeyinde artık hiçbir kuşku duyulamaz; bu ortaya çıkış kavrandığında her türlü inanç geçersizleşir. Kendi özünü tanrıyla kıyaslayan bir Hıristiyan’ın durumu, kafası şövalye romanlarındaki kahramanların mucizeleriyle meşgul olduğu için kendi cesaretini küçümseyen Don Quijote’nin durumuna benzer; her iki örnekte de kullanılan ölçüt masal alanına girer. Ama tanrı tasarımı gereksizleşirse, tanrısal talimatlara karşı işlenmiş bir suç olarak, tanrı tarafından kutsanmış bir yaratıktaki bir leke olarak “günah” duygusu da gereksizleşir. O zaman herhalde dünyevi adaletin cezalarından ya da insanların aşağılamasından duyulan korkuyla çok iç içe ve akraba olan bir sıkıntı kalır sadece geriye; kişi gerçi eylemleriyle insani geleneği, insani kuralları ve düzenleri çiğnediğini, ama

böyle yapmakla henüz “ruhun sonsuz kurtuluşu”na ve tanrılıkla olan ilişkisine zarar vermediğini kavrarsa, vicdan rahatsızlığının verdiği sıkıntı, suç duygusundaki en sivri diken kırılır yine de. İnsan son olarak bir de tüm eylemlerinin mutlak zorunluluğuna ve tamamen sorumsuz olduklarına ilişkin felsefi inancı kazanmayı başarırsa ve bunu kanına ve canına işlerse, her türlü vicdan rahatsızlığının kalıntısı da ortadan kalkar.

134

Şimdi, bir Hıristiyan, bazı yanılgılar yüzünden, yani eylemlerinin ve duygularının yanlış ve bilimsellik dışı bir yorumu yüzünden, kendini horgörme hissine kapılmışsa; horgörme durumunun, vicdan rahatsızlığının, genel olarak keyifsizliğin kalıcı olmadığını, zaman zaman tüm bunların ruhundan uçup gittiği ve kendini yeniden özgür ve yürekli duyumsadığı saatlerin geldiğini büyük bir şaşkınlıkla fark etmesi gerekir. Hakikatte kendinden duyulan haz, kendi gücünden alınan keyif, her türlü derin heyecanın zorunlu azalışıyla ittifak yaparak getirmiştir zaferi; insan yeniden sevmektedir kendini, hissetmektedir bunu, – ama tam da bu sevgi, bu kendine yeni bir değer veriş, inanılmaz gelmektedir ona, bunda sadece yukarıdan bir inayet pırıltısının tamamen hak etmediği bir biçimde aşağıya akışını görebilir. Nasıl ki daha önce tüm olaylarda uyarılar, tehditler, azarlar ve tanrısal öfkenin her türlü işaretini gördüğüne inanıyorduysa, şimdi de tanrısal iyiye yormaktadır deneyimlerini: bir olay sevgi dolu, bir başkası yardımcı bir işaret etme gibi, bir başkası ve aslında kendisindeki tüm sevinçli ruh hali de, tanrının lütufkâr olduğunun bir kanıtı gibi görünmektedir gözüne. Daha önce sıkıntı durumunda eylemlerini yanlış yorumlayışı gibi, şimdi de özellikle yaşantılarını yanlış yorumlamaktadır; avutulmuş ruh halini kendi dışında hüküm süren bir gözün etkisi olarak, aslında kendi kendisini sevdiği sevgiyi de, tanrısal sevgi olarak kavramaktadır; inayet ve kurtuluşun başlangıcı dediği şey de, kendi kendini bağışlama ve kendi kendini kurtarmadır aslında.

135

Demek ki: belirli bir yanlış psikoloji, güdülerin ve yaşantıların yorumlanışında belirli bir hayal gücü türü, bir kişinin Hıristiyan olmasının ve kurtuluş gereksinimi duymasının zorunlu koşuludur. Aklın ve hayal gücünün bu yanılgısı kavranıldığında Hıristiyan olmaya son verilir.

136

Hıristiyan münzeviliği ve azizliği üzerine. – Tek tek düşünürler, ahlaklılığın münzevilik ve azizlik denilen ender görünüşlerinde, akılcı bir açıklamanın ışığını onun üzerine tutmanın handiyse küstahlık ve kutsallığa küfür olacağını, olağandışı bir şey bulunduğunu göstermek için ne denli çabalamışlarsa da: yine de bu küstahlığı yapmak için o denli güçlü bir baştan çıkarma vardır. Doğanın güçlü bir itkisi, tüm zamanlarda genel olarak söz konusu görünüşleri protesto etmeye yol açmıştır; bilim, daha önce söylediğimiz gibi, doğanın bir taklidi olduğu sürece en azından öne sürülen açıklanamazlık ve hatta yanına yaklaşılamazlık karşısında aynı itirazı yöneltme hakkını görür kendisinde. Elbette şimdiye kadar başaramamıştır bunu: henüz açıklanmamıştır söz konusu görünüşler, ahlaksal-mucizevî olana saygı gösteren, sözü edilen kişilerin çok hoşuna gitmektedir bu durum. Çünkü genel olarak konuşulduğunda: açıklanmamış olan büsbütün açıklanamaz, açıklanmamış olan büsbütün doğadışı, doğaüstü, mucizevî olmalıdır, – tüm dindarların ve metafizikçilerin (aynı zamanda düşünürseler sanatçıların da) ruhlarındaki talep budur; bilimsel insan ise bu talepte “kötü ilkeyi” görür. – Münzeviliğin ve azizliğin incelenmesi sırasında ilk önce varılacak ilk genel olasılık, bunların karmaşık bir doğalarının bulunduğudur: sonra, hemen hemen her yerde, hem fiziksel hem de ahlaksal dünyada sözde mucizevî olan, karmaşık olana ve çok katlı koşullu olana dayandırılmıştır başarıyla. Öyleyse, azizlerin ve

münzevilerin ruhlarındaki tek tek itkileri birbirinden ayırma ve sonuç olarak bize iç içeymiş gibi göründüklerini düşünme cesaretini gösterelim.

137

Kişinin kendi kendine karşı bir kafa tutuşu vardır ki, münzeviliğin bazı biçimleri bunun en yüceltilmiş dışavurumlarıdır. Bazı insanlar şiddetlerini ve iktidar hırslarını uygulamaya yönelik öyle büyük bir gereksinim duyarlar ki, başka nesnelerin eksikliğinde, ya da başka durumlarda hep başarısız kaldıklarından, sonunda kendi varlıklarının bazı bölümlerine, âdeta kendi benliklerinin kesitlerine ya da basamaklarına zulmederler. Örneğin kimi düşünür kendi ününü artırmaya ya da iyileştirmeye yaramayacağı apaçık olan görüşlere inanır; kimisi de âdeta ötekilerin aşağılamasını çeker üstüne, oysaki susarak saygınlığını koruması daha kolay olacaktır; başkaları da daha önceki görüşlerini inkâr ederler ve bundan böyle tutarsız biri olarak anılmaktan korkmazlar: tam tersine, çaba gösterirler bunun için ve atlarını ancak iyice yabanileştiğinde, terden sırılsıklam olduğunda, hırçınlaştığında çok seven gözü kara süvariler gibi davranırlar. Böylece insan kendi korkaklığıyla ve tir tir titreyen dişleriyle alay etmek için tehlikeli yollardan geçerek en yüksek dağlara çıkar; böylece filozof, pırıltılarında kendi görüntüsünün en kötü bir biçimde çirkinleşeceği münzevilik, mütevazılık ve azizlik görüşlerini savunur. Bu kendi kimliğini parçalayış, kendi doğasıyla bu alay ediş, dinlerin çok yararlandıkları bu spernere se sperni,[31] aslında kibirliliğin çok yüksek bir derecesidir. Dağdaki Vaaz'ın tüm ahlakı buna dâhildir: insan gerçek bir şehvet duyar abartılmış iddialarla kendi kendine tecavüz etmekten ve kendi ruhunda zalimce taleplerde bulunan bu şeyi daha sonra tanrılaştırmaktan. Her münzevilik ahlakında, insan kendisinin bir parçasına tanrı olarak tapar ve geri kalan parçasını da şeytanlaştırma gereği duyar. –

Ahlaklılık açısından saati saatine uymaz insanın, bilinen bir şeydir bu: insan ahlaklılığını büyük fedakârca kararlar verme ve feragat yeteneğine (ki süreklilik kazanıp bir alışkanlık haline geldiğinde azizliktir bu) göre değerlendirirse, duygulanımlarında en çok ahlaklıdır; yüksek heyecanlar her zamanki soğukkanlılığı ve duygusuzluğu içinde belki de asla yetkin olamayacağını sandığı yeni güdüler sunar ona. Nasıl olur bu? Herhalde büyük olan ve yüksek heyecanlar uyandıran her şeyin birbirine yakın oluşundan; insan bir kez olağandışı bir gerilim içine sokulduğunda korkunç bir intikama da, intikam gereksiniminin korkunç bir kırılmasına da karar verebilir. Devasa coşkunun etkisiyle, her halükârda büyük, muazzam, olağanüstü olanı ister ve kendi benliğini feda etmesinin de ona başkalarını feda etmesi kadar, ya da daha çok hoşnutluk verdiğini tesadüfen fark ettiğinde bunu seçer. Aslında tüm derdi coşkusunu boşaltmaktır; bu yüzden, gerilimini hafifletmek için, düşmanının mızrağını alır ve onu kendi göğsüne saplar. Sadece intikamda değil, feragatte de büyük bir yan bulunduğunu ancak uzun bir alışkanlık sonucu öğrenmek zorunda kaldı insanlık; kendi kendini feda eden bir tanrılık bu büyüklük türünün en güçlü ve en etkili simgesiydi. Yenilmesi en zor olan düşmanın yenilmesi olarak, bir duygulanımla ansızın başa çıkmak olarak – böyle görünür bu feragat ve bu bakımdan da ahlaksal olanın doruğu kabul edilir. Hakikatte bir tasarımın bir başkasıyla değiştirilmesidir söz konusu olan, bu sırada ruh hali yüksekliğini, taşkınlığını korur. Soğukkanlılığını kazanmış, duygulanımdan sakinleşmiş insanlar artık bu gibi anların ahlaklılığını anlayamazlar, ama bu anı birlikte yaşamış bulunan herkesin hayranlığı onları ayakta tutar; duygulanım ve edimlerinin anlaşılması değiştiğinde gururdur avuntuları. Demek ki: aslında feragat eylemleri de tam anlamıyla başkalarını düşünerek yapılmadıkça, ahlaklı değillerdir; öteki kişi daha çok yüksek gerilimli ruh haline, kendisini söz konusu feragat yoluyla hafifletmesi için bir vesile oluşturur sadece.

139

Münzevi de bazı açılardan yaşamı kolaylaştırmak ister, genellikle yabancı bir istence ya da kapsamlı bir yasa ve ritüele tamamen boyun eğme yoluna girerek; örneğin bir Brahman'ın hiçbir şeyi kendi keyfine bırakmayışı ve her dakikasını kutsal bir talimata uygun olarak belirleyişi gibi. Bu bağlılık durumu kendine egemen olmak için güçlü bir araçtır; kişi meşguldür, yani can sıkıntısı çekmez ve yine de başına buyrukluğu ve tutku tahriki yoktur; işini yaptıktan sonra sorumluluk duygusu ve böylelikle pişmanlığın verdiği eziyet de yoktur. Kendi istencinden sonsuza dek vazgeçmiştir ve bu sadece ara sıra vazgeçmekten daha kolaydır; tıpkı bir hırsı dizginlemektense, ondan tamamen vazgeçmenin daha kolay oluşu gibi. Günümüzde erkeğin devlet karşısındaki konumunu anımsayacak olursak koşulsuz itaatin, koşullu itaatten daha rahat olduğunu görürüz orada da. Demek ki aziz, kişiliğinden tamamen vazgeçerek yaşamını kolaylaştırmaktadır ve bu fenomene, ahlaklılığın en yüce kahramanlık eylemi olarak hayranlık duyulduğunda, yanılgıya düşülmektedir. Kişiliğinden sözü edilen bir biçimde kopmak yerine, onu hiçbir kararsızlığa ve muğlâklığa düşmeden yaşamak, her durumda daha zordur; ayrıca bunu yapmak daha fazla akıl ve düşünme gerektirir.

140

Açıklaması daha zor eylemlerin birçoğunda, insanın kendinde coşkudan aldığı hazzın anlatımlarını keşfettikten sonra, azizliğin ayırıcı özelliklerinden olan kendini aşağılamada ve (aç kalma ve kendini kırbaçlama yoluyla) kendine eziyet etme, kol ve bacakların çarpıtılması, delilik taklidi yapılması eylemlerinde de, bu yaratılıştaki kişilerin yaşama isteklerinin (sinirlerinin) genel olarak tükenmesine karşı savaştıkları bir yöntemi görmek istiyorum: büyük tinsel gevşekliklerinin ve betimlenen yabancı bir istence tabi olmanın onları sık sık düşürdüğü uyuşukluktan ve

can sıkıntısından hiç olmazsa bir süreliğine çıkmak için, en acı verici uyarma yöntemlerinden ve zulümlerden yararlanıyorlar.

141

Münzevinin ve azizin, yaşamı yine de katlanılabilir ve eğlenceli kılmak için uyguladığı en sıradan yöntem, zaman zaman savaşmak ve yenginin ve yenilginin yer değiştirmesidir. Bunun için de bir düşman gereklidir kendisine ve "iç düşman" dediğinde bulur aradığını. Özellikle kendini beğenmişliğe olan eğilimini, saygınlık ve iktidar düşkünlüğünü, sonra tensel hırslarını, yaşamını sürekli bir savaş ve kendini de iyi ve kötü ruhların birbirlerini karşılıklı yendikleri bir savaş alanı olarak görebilmek için kullanır. Bilindiği gibi tensel hayal gücü cinsel ilişkinin düzenliliğiyle dizginlenir, handiyse bastırılır. Çekiniklik ve ilişkinin düzenliliğiyle de, tam tersine dizginlerinden boşanır ve azar. Birçok Hıristiyan azizinin hayal gücü olağanüstü derecede kirliydi; hırsların içlerinde cirit atan gerçek cinler olduğu kuramı sayesinde, kendilerini hiç de bundan sorumlu hissetmiyorlardı; itiraflarındaki öğretici dürüstlüğü bu duyguya borçluyuz. Bu savaşın belirli bir düzeyde sürdürülmesi onların çıkarınaydı, çünkü dediğimiz gibi bu savaş sayesinde can sıkıcı, ıssız yaşamlarına renk geliyordu. Ancak bu kavganın, sürekli katılmalar ve aziz olmayan kişilerde hayranlık uyandırmak üzere yeterince önemli görünebilmesi için tenselliğin hep daha fazla karalanması ve damgalanması gerekiyordu, sonsuz lanet tehlikesi bu konularla öylesine sıkı sıkıya bağlanmıştı ki, Hıristiyanlar büyük olasılıkla çağlar boyunca vicdan rahatsızlığı içinde çocuk yapardı; böylelikle insanlığa elbette büyük bir zarar verilmiştir. Oysa hakikat burada tamamen tersyüz edilmiştir: ki bu da hakikat açısından özellikle yakışıksızdır. Gerçi Hıristiyanlık demişti ki; her insan günah içinde rahme düşmüş ve doğurulmuştur; Calderon'un karşı konulamaz, abartılı Hıristiyanlığında bu düşünce bir kez daha kendi kendisiyle iç içe geçirilip

dolanmıştı; öyle ki Calderon ünlü dizelerinde gelmiş geçmiş en tersine dönmüş paradoksu dile getirmeye cesaret edebilmişti:

İnsanın en büyük suçu
doğurulmuş olmasıdır.

Tüm kötümser dinlerde dölleme edimi, kendinde kötü olarak duyumsanır, ama bu kesinlikle genel-insani bir duyumsama değildir; tüm kötümserlerin bu konudaki yargısı bile aynı değildir. Örneğin Empedokles tüm erotik olaylarda utanç verici, şeytansı, günahkâr bir şey görmez; daha çok, kötülüğün büyük çayırında kurtuluş ve umut dolu bir ve biricik görünüşü, Afrodit'i bulur; kavganın sonsuza dek sürmeyeceğinin, sonunda asanın daha ılımlı bir cine verileceğinin bir güvencesi olarak kabul eder Afrodit'i. Kötümserliği meslek edinen Hıristiyanların çıkarları, dediğimiz gibi, bir başka görüşün iktidarda kalmasından yanaydı; yaşamlarının yalnızlığı ve tinsel ıssızlığına çare olarak her zaman yaşayan bir düşmana ihtiyaç duyuyorlardı: kendisiyle savaşılıp yenilmesi, onları aziz olmayanların gözünde hep yeni baştan kavranamaz, doğaüstü varlıklar olarak göstermeye yarayacak genel kabul görmüş bir düşman olmalıydı bu. Sonunda bu düşman, yaşam tarzlarının ve bozulmuş sağlıklarının bir sonucu olarak, sonsuza dek ellerinden kaçtığında, iç dünyalarının yeni şeytanlarla dolduğunu görmeyi hemen akıl ediyorlardı. Kurumluluk ve alçakgönüllülük kefelerinin inip çıkışı da, hırsın ve ruhsal dinginliğin yer değiştirmesi de, dalgın kafalarını çok iyi oyalıyordu. O zamanlar psikoloji, insanca olan her şeyi sadece kuşkulu kılmakla kalmayıp, karalamaya, kırbaçlamaya, çarmıha germeye yarıyordu, kişi kendini olabildiğince fena ve kötü bulmak istiyordu, ruhun kurtuluşundan kaygı duymak, kendi gücünden kuşkulanmak istiyordu. İnsanın kötü ve günah düşüncesini ilintilendirdiği doğal olan her şey (örneğin şimdi bile erotik olan açısından alışıldığı gibi) rahatsız eder hayal gücünü, karartır, ürkek bir bakışa yol açar, insanın kendi kendisiyle cebelleşmesine neden olur ve kuşkucu, güvensiz kılar onu; düşlerine bile eziyet edilmiş vicdanın nahoş tadı siner. Oysa doğal olandan

duyulan acı, şeylerin gerçekliğinde tamamen temelsizdir: sadece şeyler hakkındaki görüşlerin bir ürünüdür. İnsanların kaçınılmaz-doğal olanı kötü olarak tanımlamakla ve daha sonra da hep böyle duyumsamakla nasıl daha kötü oldukları, kolaylıkla görülebilir. İnsanı doğası gereği kötü ve günahkâr olarak görmek isteyen, doğayı onun gözünde kuşkulu kılıp, onun kendisini de kötü yapan dinin ve metafizikçilerin marifetidir bu: çünkü üstündeki doğa giysisini çıkaramadığı için kendisini kötü olarak duyumsamayı öğrenir böylece. Yavaş yavaş doğallığın içindeki uzun bir yaşamda, günahların bu yükü altında ezildiğini, bu yükü kaldırabilmek için doğaüstü güçlerin gerekli olduğunu hisseder; böylelikle daha önce sözü edilen ve gerçek değil, sadece kurmaca bir günahkârlığa düşen kurtuluş gereksinimi sahneye çıkar. Hıristiyanlığın ilk belgelerindeki ahlaksal düzenlemeler tek tek tarandığında, her yerde bu taleplerin, insan onları karşılayamasın diye aşırıya vardırıldığı görülecektir; bununla amaçlanan, insanın daha ahlaklı olması değil, kendini olabildiğince günahkâr hissetmesidir. Bu duygu insana güzel gelmeseydi, – böyle bir düşünceyi niçin üretir ve ona bu kadar uzun süre bağlı kalırdı? Nasıl ki antikçağda yaşama sevincini şatafatlı tapınılarla artırmak için ölçüsüz zihinsel enerji ve buluş yeteneği harcanmışsa, Hıristiyanlık döneminde de başka bir çaba için yine sayısız tin feda edilmiştir: insanın kendini her biçimde günahkâr hissetmesi ve genel olarak bununla heyecanlanması, canlanması, neşelenmesi gerekiyordu. Her ne pahasına olursa olsun heyecanlanmak, canlanmak, neşelenmek – gevşemiş, aşırı olgunlaşmış, aşırı kültürlenmiş bir dönemin sloganı değil mi bu? Tüm doğal duygular çemberi yüz kez dolanılmıştır, ruh yorgun düşmüştür kendisinden: bunun üzerine aziz ve münzevi yeni bir yaşam uyarıcısı türü buldular. Kendilerini herkesin gözünün önüne serdiler, çoğunluğun taklit etmesi için değil aslında, dünya ile dünyaüstü arasındaki sınırda sahnelenen, o zamanlar herkesin kâh cennet ışıklarını, kâh tekinsiz, derinliklerden gelen alev yalımlarını gördüğünü sandığı ürpertici ve yine de hayranlık verici bir oyun olarak. Azizin, dünyadaki kısa yaşamın her bakımdan korkunç anlamına, sonsuz yeni yaşam doğrultuları hakkındaki son karara dikili gözleri, yarı yarıya yok edilmiş bir bedendeki bu

aşağılayıcı göz, eski dünyanın insanlarını iliklerine kadar titretti; bakmak, ürpererek bakışını çevirmek, oyunun çekiciliğini yeniden duyumsamak, ona teslim olmak, kendini onda doyurmak, ruh akkor haline gelip, buz tutarak sarsılıncaya dek, – hayvan ve insan dövüşlerini seyretmeyi bile kanıksamış antikçağın bulduğu son eğlence buydu.

142

Söylediklerimizi özetleyecek olursak: azizin ya da azizlik yolundakinin yararlandığı o ruh hali, hepimizin çok iyi bildiği unsurlardan oluşur, ancak bu unsurlar, dinsellikten farklı tasarımların etkisi altında, başka renklerde görünürler ve sonra dinle ve varoluşun kesin anlamlılığıyla süslendiklerinde mazhar oldukları – en azından çok eski dönemlerde mazhar olabildikleri – hayranlık ve hatta tapınma kadar, güçlü bir biçimde insanların kınamasına maruz kalırlar. Aziz kişi bazen iktidar düşkünlüğünün yakın bir akrabası olan ve en yalnız kişiye bile erk duygusunu veren o inadı kendi kendisine uygular; kabarmış duygusu bazen tutkularını koyverme isteğinden, onları gururlu bir ruhun güçlü baskısı altında, yaban gülleri gibi ezme isteğine sıçrar; bazen rahatsız edici, eziyet verici, uyarıcı tüm duyumların sona ermesini, uyanık bir uykuyu, duygusuz hayvansal ve bitkisel bir gevşekliğin kucağında sürekli bir dinlenmeyi ister; bazen de kavga ister ve kendi içinde çıkartır onu, can sıkıntısı esneyen yüzüyle çıkmıştır karşısına çünkü: kendini tanrılaştırmasını, kendini aşağılayarak ve zulümle karşılar, hırslarının vahşice isyan edişine, günahın verdiği keskin acıya ve hatta yitmişlik tasarımına sevinir, kendi duygulanımına, örneğin en aşırı iktidar düşkünlüğüne tuzak kurmayı bilir, böylece en aşırı aşağılanmaya geçer ve kışkırtılmış ruhu bu karşıtlık sayesinde tamamen paramparça olur; ve son olarak: görümler, ölülerle ya da tanrısal varlıklarla konuşmalar çektiğinde canı, aslında ender türde bir şehvettir canının çektiği, ama belki de tüm öteki türlerin bir düğümle birbirine bağlı oldukları şehvet türüdür bu. Deneyim ve içgüdü yoluyla azizliğe ulaşma konularındaki otoritelerden

birisi olan Novalis, bir defasında naif bir sevinçle dile getirmişti tüm bu gizemi: “Kısa süre önce şehvetin, dinin ve zulmün birliğinin, insanların dikkatini çok yakın akraba olduklarına ve ortak eğilimlere sahip olduklarına çekmiş olması yeterince mucizevîdir.”

143

Azizin ne olduğu değil, aziz-olmayanların gözünde ne anlam taşıdığıdır ona dünya-tarihsel değerini kazandıran. Onun hakkında yanılgıya düştüklerinden, onun ruhsal durumlarını yanlış yorumladıklarından ve onu kesinlikle kıyaslanamaz ve yabancı türden insanüstü bir şey olarak kendilerinden olabildiğince güçlü bir biçimde ayırdıklarından dolayıdır ki: tüm halkların, tüm çağların hayal gücüne hükmedebildiği olağanüstü gücünü elde etmiştir aziz. O kendini tanımamıştır; kendi ruh hallerinin, eğilimlerinin, eylemlerinin el yazısını, Kitab-ı Mukaddes’in pnömatik yorumu kadar abartılı ve yapay olan bir yorum sanatına göre okumuştur. Doğasındaki eciş bücüş ve hastalıklı yan, tinsel yoksulluk, vicdan rahatsızlığı, mahvedilmiş sağlık, aşırı gergin sinirlerle bir arada kendisinin de, onu seyredenlerin de bakışlarından gizlenmiştir. Özellikle iyi bir insan değildi, özellikle bilge bir insan hiç değildi: ama insani ölçülerde iyiliğin ve bilgeliğin ötesine uzanan bir şeyi imliyordu. Ona inanmak, tanrısal ve mucizevî olana, tüm varoluşun dinsel bir anlamına, gelecekteki bir kıyamet gününe duyulan inancı destekliyordu. Hıristiyan halkların üzerinde ışıldayan bir kıyamet-güneşinin akşam parıltısında, azizin gölgesi müthiş büyümüştü, öyle bir yüksekliğe ulaşmıştı ki bu gölge, artık tanrıya inanmayan çağımızda bile, azizlere inanan yeterince düşünür bulunmaktadır hâlâ.

144

Tüm bir türün ortalamasına göre çizilmiş olan bu aziz resminin karşısına, daha hoş bir duygu doğurabilecek başka bir resim çıkarılabilir doğallıkla. Bu türün tek tek istisnaları, büyük bir yumuşaklık ve insan severlikle, olağandışı eylem gücünün büyüsüyle öne çıkabilirler; kimileri de belirli kuruntular onların tüm varlıkları üzerine ışık selleri akıttığı için son derece çekicidirler: örneğin doğuştan Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul eden ve bu yüzden kendini masum hisseden Hıristiyanlığın ünlü kurucusunda rastlanır bu duruma; böylece bir kuruntu sayesinde – ki çok katı yargılamamak gerek bunu, tüm bir antikçağ tanrının oğulları kaynamaktadır ne de olsa – aynı hedefe ulaşmıştır: Şimdi bilim sayesinde herkesin elde edebileceği tamamen masum olma, tamamen sorumsuz olma duygusuna. – Aynı şekilde Hıristiyan azizleri ile Yunan filozofları arasında bir ara basamakta yer alan ve bu bakımdan arı bir tip oluşturmayan Hint azizlerini de bir yana bıraktım: bilgi, bilim – var olduğunca – düşüncenin mantıksal terbiyesi ve eğitimi yoluyla öteki insanların üstüne çıkmak, Budacılarda bir azizlik belirtisi olarak teşvik edilmiştir; Hıristiyanlık dünyasında ise aynı özellikler uğursuzluk belirtisi olarak bir o kadar yadsınmış ve zındıklık ilan edilmiştir.

19 "Bilgidir keder: çok bilenler
en derin acıyı çekerler kaderin bilgisinden
Bilgi ağacı, yaşam ağacı değildir." (ç.n.)

20 "ne diye eziyet edersin boyuna
küçük ruha öğütlerle?
niye gülüp oynamazsın
göklerin altında ya da
çınarların, çamların –" (ç.n.)

21 Eğretileme duyusu. (Lat.) (ç.n.)

22 Sıradan insanların, halkın görüş birliği. (Lat.) (ç.n.)

23 İnsanların görüş birliği. (Lat.) (ç.n.)

24 Bütün bilgelerin görüş birliği. (Lat.) (ç.n.)

25 Bilgelerin görüş birliği. (Lat.) (ç.n.)

26 Yunan mitolojisinde, yazgının her bir insanın payına düşen bölümü. Yazgı tanrıçası olarak kişileştirilmiştir. (ç.n.)

27 Güçbirliği (Symmachie): Burada Eski Yunanistan'da kent devletler arasında, savaş durumunda yapılan ittifakları imleyen sözcük kullanılıyor. Güçleri birleştirme anlamına gelen "symmachie", bağımlılık içeren ittifakları da imler. (ç.n.)

28 Rezil (Unwürdig): Onursuz, layık olmayan. (ç.n.)

29 Schleiermacher, Friedrich Ernst: (1768-1834) Protestan ilahiyatçı ve filozof. Teolojiyle idealist felsefeyi birleştirmeye çalıştı. Platon'un diyaloglarını Almancaya çevirdi. (ç.n.)

30 "İnsan metresini onun aşkı için sevdiğini sanıyorsa çok yanılır." (ç.n.)

31 Nefret edenden nefret edilir. (ç.n.)

Dördüncü Ana Bölüm

Sanatçıların ve Yazarların Ruhundan

145

Yetkin olanın oluşum ürünü olmaması gerekir. – Tüm yetkin şeylerde oluş sorusunu sormamaya alışmışızdır: aksine, gözümüzün önünde duran şey sanki bir sihirbaz hamlesiyle peydahlanmış gibi seviniriz. Büyük olasılıkla bu konuda kadim bir mitolojik duygunun etkisindeyizdir hâlâ. Bize âdeta (örneğin Pästum'daki bir Yunan tapınağına girdiğimizde) bir sabah, tanrının biri böyle büyük günahlardan oynayarak kendi evini yapmış gibi gelir: bir başka defasında da ruhunu bir taşa dönüştürmüştür ansızın ve onun aracılığıyla konuşmak istemektedir şimdi de. Bir sanatçı, yapıtının ancak bir doğaçlama, mucizevî bir apansızlık sonucu ortaya çıktığı inancını uyandırabilirse, yetkin bir yapıt izlenimi vereceğini bilir; dolayısıyla bu yanılsamanın doğmasına yardımcı olur ve yaratımın başlangıcındaki coşkun huzursuzluk, işe körlemesine karışan düzensizlik, kulak kesilerek düşleme unsurlarını, izleyicinin ya da dinleyicinin ruhunu yetkin olanın apansız ortaya çıktığına inandırmak için, aldatma araçları olarak sanatın içine katar. – Sanat bilimi, kendiliğinden anlaşıldığı gibi, bu yanılsamayı en kesin bir

biçimde reddetmek ve anlağın sanatçının ağına düşmesine neden olan yanlış çıkarımlarını ve gevşemelerini göstermek durumundadır.

146

Sanatçının hakikat duyusu. – Hakikatlerin görülmesi açısından sanatçının ahlaklılığı, düşünürünkinden daha zayıftır; yaşamın parıltılı, derin anlamlı yorumlarından kesinlikle alıkoyamaz kendini ve yavan, sade yöntemlerden ve sonuçlardan uzak durur. Görünüşte insanın daha yüksek bir onuru ve anlamı için savaşım vermektedir; hakikatte ise kendi sanatı için en etkili ön koşullardan, yani fantastik, mitsel, muğlâk, aşırı olandan, simgesellik duygusundan, kişinin abartılmasından, dehada mucizevî bir yön bulunduğuna duyulan inançtan vazgeçmek istemez: bu yüzden, kendi yaratım tarzının sürmesini, ne kadar sade görünse de, her biçimdeki hakiki olana bilimsel bir adanmadan daha önemli bulur.

147

Ruh çağırıcı olarak sanat. – Sanat, korumanın yanı sıra, sararmış solmuş düşünceleri yeniden biraz renklendirme görevini de yerine getirir; bu görevi yerine getirirken değişik çağlar arasında bir bağ kurar ve o çağların ruhlarının geri gelmesini sağlar. Gerçi böylelikle ortaya çıkan, mezarların üstündeki gibi, ya da sevilen ölülerin düşlerle geri gelmesi gibi, görünüşte bir yaşamdır sadece ama hiç olmazsa o an için eski duygu yeniden canlanır ve unutulmuş bir ritimle çarpar yürek. Sanatın bu genel yararı yüzünden, sanatçının aydınlanmanın ve insanlığın erkekleştirilmesinin en ön saflarında yer almayışı hoş görülmelidir: yaşamı boyunca bir çocuk ya da bir yeniyetme olarak kalmış ve kendi sanat dürtüsüne yenik düştüğü noktada takılıp kalmıştır; ne ki yaşamın ilk basamaklarındaki duygular, kabul edildiği gibi, daha eski çağların duygularına yüzyılımızın duygularından

daha yakındır. İnsanlığı çocuklaştırmak, sanatçının ister istemez görevi olacaktır; budur onun şanı ve sınırlılığı.

148

Yaşamın kolaylaştırıcısı olarak şair. – Şairler de insanların yaşamlarını kolaylaştırmak istediklerinde ya bakışları meşakkatli şimdiki zamandan uzaklaştırırlar, ya da şimdiki zamanın geçmişten ışımasını sağladıkları bir ışıkla yeni renklere bürünmesine yardımcı olurlar. Bunu yapabilmek için, kendilerinin de bazı açılardan yüzünü geriye dönmüş varlıklar olmaları gerekir: çok uzak çağlara ve düşüncelere, ölmekte olan ya da ölmüş dinlere ve kültürlere uzanan birer köprü olarak yararlanılabilsin diye onlardan. Aslında her zaman ve zorunlu olarak taklitçilerdir. Elbette yaşamı kolaylaştırma yöntemleri aleyhinde söylenecek şeyler de vardır: sadece geçici olarak yatıştırır ve iyileştirirler, sadece o an için; hatta tam bu doyumsuz olanın eyleme zorlayan tutkusunu ortadan kaldırıp, geçici olarak boşalttıkları için, insanları durumlarının gerçekten iyileşmesi için çalışmaktan alıkoyarlar.

149

Güzelliğin yavaş oku. – En soylu güzellik türü bir anda cezbeden, ateşli ve esrik edici saldırılar yapan değil (kolaylıkla tiksinti uyandırır böylesi), yavaş yavaş içe işleyen, insanın âdeta hiç fark etmeden beraberinde taşıdığı ve rüyasında yeniden karşısına çıkan, ama sonunda uzun süre alçakgönüllülük içinde yüreğimizde yattıktan sonra bizi tamamen ele geçiren, gözlerimizi yaşlarla, yüreğimizi özlemle doldurandır. – Güzelliğe bakarken neyi özleriz? Güzel olmayı: büyük mutluluğun bununla bağıntılı olması gerektiğini sanırız. – Oysa bir yanılgıdır bu.

150

Sanatın canlandırılması. – Sanat dinlerin ihmal ettiği yerde kaldırır başını. Din yoluyla yaratılan bir sürü duyguyu ve ruh halini üstlenir, onları yüreğine yerleştirir ve kendisi de daha derin, daha canlı olur, böylelikle daha önce yapamadığını yapabilir, başkaldırı ve coşku iletebilir. Dinsel duygunun ırmak olmuş zenginliği hep yeniden taşar ve yeni topraklar fethetmek ister: ama gelişen Aydınlanma, dinin dogmalarını sarstı ve köklü bir güvensizlik aşıladı: böylece, Aydınlanma'nın dinsel alandan kovduğu duygu, sanatta alıyor soluğu; tek tek durumlarda, siyasal yaşamda ve hatta doğrudan doğruya bilimde de. İnsani çabalarda hüzünlü renklerin daha koyu algılandığı her yerde, ortama tinlerin grisinin, tütsü kokusunun ve kilise gölgesinin sindiği tahmin edilebilir.

151

Vezin nasıl güzelleştirir. – Vezin, gerçekliğin üzerine tül serer; konuşulanın biraz sanatsallaşmasını, düşüncenin bulanıklaşmasını sağlar; düşüncenin üzerine düşürdüğü gölgeyle kâh örter, kâh vurgular onu. Nasıl ki güzelleştirmek için gölge gerekliyse, netleştirmek için de buğu gereklidir. – Sanat, bulanık düşüncenin tülünü yaşamın üzerine gererek, yaşamın görüntüsünü katlanılır kılar.

152

Çirkin ruhun sanatı. – Sanattan, onda sadece düzenli, törel açıdan dengede duran ruhun dile gelmesi istenirse, çok dar sınırlar içine çekilmiş olur sanat. Güzel sanatlarda olduğu gibi, müzikte ve şiirde de güzel ruhun sanatının yanı sıra, çirkin ruhun da sanatı vardır; sanatın en güçlü etkilerini, ruhları

parçalamayı, taşları devindirmeyi ve hayvanları insanlaştırmayı belki de işte bu ikincisi başarmıştır en çok.

153

Sanat düşünürün yüreğini ağırlaştırır. – Metafiziğe duyulan gereksinimin ne denli güçlü olduğu ve ondan ayrılmanın yaratılışa ne denli zor geldiği, özgür tinlide bile metafizik olan her şeyi öldürmesinden sonra, sanatın en yüce etkilerinin uzun süredir susturulmuş hatta kopmuş metafizik telini birazcık titretmelerinden anlaşılabilir; örneğin Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi'nin bir yerinde, yeryüzünün üstünde, yıldızlı gök kubbede süzülürken duyumsar kendisini, yüreğinde ölümsüzlük düşüyle: tüm yıldızlar etrafında parıldıyor ve yeryüzü gitgide daha aşağıda kalıyor gibidir. – Bu durumun bilincine vardığında, derin bir sızı duyar yüreğinde ve yitirdiği sevgilisini – ister din desin adına ister metafizik – geri getirecek insanı sayıklar. Böyle anlarda sınanır onun entelektüel karakteri.

154

Yaşamla oynamak. – Homeros'un hayal gücünün hafifliği ve tasasızlığı, Yunanlıların aşırı tutkulu maneviyatını ve aşırı keskin anlama yetisini yatıştırmak ve ara sıra devre dışı bırakmak için gerekliydi. Yunanlılarda anlama yetisi konuştuğunda: nasıl da acı ve zalim görünür yaşam! Kendilerini aldatmazlar, ama yaşama bilerek çalım atarlar, yalanlarla. Simonides yurttaşlarına yaşamı bir oyun gibi görmelerini salık vermişti; ciddiyeti acı olarak çok iyi biliyorlardı (insanların sefaleti, tanrıların şarkılarda dinlemekten çok hoşlandıkları bir konudur) ve sadece sanat aracılığıyla, sefaletin bile bir hazza dönüşebileceğini biliyorlardı. Bu kavrayışa ulaşmanın cezası olarak, uydurmanın zevkine öyle kapılmışlardı ki, gündelik yaşamlarında yalandan ve aldatmadan uzak durmaları

zorlaşmıştı, tüm şair halklar gibi yalandan böyle bir zevk almanın yanı sıra, bir de masumluk vardır işin içinde. Komşu halklar elbette kuşkulanmıştır bu durumdan.

155

İlham[32] inancı. – İlham denilen ani esinlere[33] inanılmasında sanatçıların çıkarı vardır; sanki sanat yapıtının, şiirin fikri bir felsefenin ana düşüncesi, tanrının ışıklı bir lütfu[34] gibi gökten inmiştir. Aslında sürekli iyi, ortalama ve kötü şeyler üretir iyi sanatçının hayal gücü; iyice bileylenmiş ve deneyimli yargı gücü ise beğenmez, seçme yapar, birleştirir; örneğin Beethoven'in en harika melodileri yavaş yavaş bir araya getirdiği, birçok başlangıç noktasından âdeta seçme yaptığı, şimdi not defterlerinden anlaşılmaktadır. Daha az katı bir ayrım yapan ve kendini taklitçi belleğe teslim etmekten hoşlanan biri, belki büyük bir doğaçlamacı olabilir; ama sanatsal doğaçlama, ciddiyetle ve zahmetle seçilmiş sanat düşüncesiyle derinden bağlantılıdır. Büyüklerin tümü de büyük işçiydiler, sadece buluş yapmaktan değil, geri çevirmekten, elemekten, yeniden biçimlendirmekten ve düzenlemekten de yorulmuyorlardı.

156

Bir kez daha ilham. – Üretim enerjisi bir süre birikmiş ve akması bir engel yoluyla önlenmişse, sonunda öyle apansız bir boşalma olur ki, sanki daha öncesinde içsel bir çalışma yapılmadan, dolaysız bir ilham, yani bir mucize gerçekleşmektedir. Bu durum, daha önce söylediğimiz gibi, sürmesinde tüm sanatçıların fazlasıyla çıkarı bulunan ünlü yanılsamayı oluşturur. Sermaye birikmiştir aslında, ansızın gökten inmemiştir. Ayrıca başka yerlerde de böyle görünüşte bir ilham vardır, örneğin iyilik, erdem, kötülük alanlarında.

157

Dehanın çektiği acılar ve değerleri. – Sanatsal deha zevk vermek ister, ama çok yüksek bir düzeyde duruyorsa, onu tadacak olan kimse yoktur; ziyafet verir ama kimse yemek istemez. Bu durum ona gülünç-dokunaklı bir pathos[35] verir bazen; çünkü aslında insanları keyif almaya zorlama hakkı yoktur. Zurnası çalar, ama kimse kalkıp oynamak istemez: trajik olabilir mi bu? – Belki de. Sonunda bu yoksunluğu telafi etmek için, yaratırken öteki insanların başka tüm etkinlik türlerinde aldıklarından daha çok keyif alır. Yakınmalarının sesi daha yüksek, ağzı daha dürüst olduğu için, acıları abartılı bulunur; bu arada acıları gerçekten çok büyüktür, ama sadece hırsı, kıskançlığı büyük olduğu için. Kepler ve Spinoza gibi bilen deha genellikle bu kadar hırslı değildir ve gerçekten daha büyük olan acılarını ve yoksunluklarını bu kadar önemsemez. Kendisinden sonraki kuşakları büyük bir kesinlikle hesaba katabilir ve bugünü gözden çıkarabilir; böyle davranan bir sanatçı, yüreğine acı vermesi gereken umutsuz bir oyun oynamaktadır her zaman. Çok ender durumlarda, – yapabilme ve bilme dehasıyla ahlaksal deha aynı bireyde birleştiğinde – sözü edilen acılara, dünyadaki en tuhaf istisnalar olarak kabul edilmesi gereken türden acılar eklenir bir de: kişiselliğin dışında ve üstünde olan, bir halka, insanlığa, tüm bir kültüre, acı çeken tüm varoluşa yönelik duygular: değerlerini özellikle zor ve uzak bilgilerle birleşerek alanlar (kendi başına acımanın pek değeri yoktur). – Peki hangi ölçütle, hangi sarraf terazisiyle ölçülür bunların sahiciliği? Âdeta bir buyruk değil midir bu türden duygularından söz eden herkese karşı güvensiz davranmak?

158

Büyüklüğün karayazısı. – Her büyük olayı yozlaşma izler, özellikle sanat alanında. Büyük olanın örneği, onu yüzeysel bir biçimde taklit etmeye ya da onu aşmaya kışkırtır kibirli yaratılışları; bu yüzden tüm büyük yetenekler

daha zayıf birçok gücü ve tohumu ezme ve etraflarındaki doğayı âdeta çöle döndürme karayazısını barındırırlar içlerinde. Bir sanatın gelişimindeki en mutlu olay, birden fazla dehanın birbirlerini karşılıklı sınırlamasıdır; bu kavgada genellikle daha zayıf ve daha narin yaratılışların da havadan ve ışıktan yararlanmasına izin verilir.

159

Sanat sanatçılara tehlikeli. – Bir sanat, bir birey üzerinde enikonu etkili olduğunda, o bireyi sanatın en parlak dönemini yaşadığı çağlardaki görüşlere geri götürür, sonra da geriletici bir etkide bulunur. Sanatçı giderek daha fazla saygı duyar, apansız heyecanlara, tanrılara ve cinlere inanır, doğaya ruh ekler, bilimden nefret eder, ruh halleri değişkenleşir, tıpkı antikçağın insanları gibi; sanat için elverişli olmayan tüm ilişkilerin çökmesini ister, üstelik de bir çocuğun şiddeti ve insafsızlığıyla. Kendi başına sanatçı zaten geride kalan bir varlıktır, çünkü gençliğe ve çocukluğa ait olan oyunda takılıp kalır: dahası yavaş yavaş başka zamanlara gerilemektedir. Böylece sonunda kendisiyle, kendi dönemindeki yaşıtı insanlar arasında keskin bir uzlaşmaz çelişki ve hazin bir son çıkar ortaya; eskilerin anlattıklarına göre, Homeros'un ve Aishyklos'un sonunda melankoli içinde yaşamaları ve ölmeleri gibi.

160

Yaratılmış insanlar. – Tiyatro yazarının (ve genel olarak sanatçının) gerçekten karakterler yarattığı söylendiğinde, sanatın varlığı ve yaygınlaşmasıyla istenmedik, âdeta gereksiz zaferlerinden birini kutladığı güzel bir aldatmaca ve abartma olur bu. Aslında gerçek ve canlı bir insanı pek anlamayız ve ona şu ya da bu karakteri atfettiğimizde çok yüzeysel bir genelleme yaparız: bizim insanlar hakkındaki bilgimiz yüzeysel

olduğundan, yazar da insanlar hakkında aynı ölçüde yüzeysel tasarımlar yaparak (bu anlamda “yaratarak”) insanlara karşı bu çok yetersiz tutumumuza karşılık düşer. Sanatçıların bu yaratılmış karakterlerinde çok fazla göz boyama vardır; kesinlikle kanlı canlı doğal ürün değillerdir, resimlerdeki insanlar gibi fazlasıyla incedirler, yakından bakılmaya gelmezler. Sıradan yaşayan bir insanın karakterinin kendi kendisiyle sık sık çeliştiği, tiyatro yazarının yarattığının ise doğanın tasarladığının ilk örneği olduğu söylense bile tamamen yanlıştır bu. Gerçek bir insan kesinlikle ve kesinlikle zorunlu bir şeydir (sözüm ona çelişkilerinde bile), ama bu zorunluluğu her zaman göremeyiz. Kurgulanmış insan hayal ürünü, zorunlu bir şeyi imlemek ister, ancak sadece gerçek bir insanı da kaba, doğallık dışı bir basitleştirme içinde anlayanlara: öyle ki bir dizi güçlü, sık sık yinelenen özellik, üzerine bol bol ışık ve etrafında bol bol gölge ve yarı karanlık tamamen karşılar onların isteklerini. Hayal ürününü kolaylıkla, gerçek zorunlu bir insan olarak ele almaya hazırdırlar, çünkü gerçek insanları bir hayal ürünü, bir silüet, bütünün keyfi bir kısaltması olarak görmeye alışmışlardır. – Ressamın ve yontucunun insan “ide”sini dile getiriyor oluşu, kibirli bir hayalperestlik ve gözbağcılıktır: böyle bir şeyden söz edildiğinde insanın gözüne zulmedilmiş olur, çünkü göz sadece yüzeyi, deriyi görür insan bedeninde; oysa bedenin içi de dâhildir ideye. Güzel sanatlar, karakterleri deride göstermek ister; sözlü sanatlar ise aynı amaçla konuşur, karakteri seslerde resmeder. Sanat, insanın kendi (bedende ve karakterdeki) iç dünyası hakkındaki doğal bilgisizliğinden yola çıkar: fizikçilere ve filozoflara göre değildir.

161

Sanatçılara ve filozoflara inançta kendini abartma. – Hepimiz bir sanat yapıtının, bir sanatçının iyiliğinin, bizi etkileyip sarsmasıyla kanıtlandığını düşünürüz. Oysa ilk önce yargı ve duyguda bizim kendi iyiliğimizin kanıtlanmış olması gerekir: ki bu durum söz konusu değildir. Güzel sanatlar

alanında kim Bernini'den[36] daha etkileyici ve hayranlık verici olmuştur; kim Asya biçimini ortaya koyan ve iki yüz yıl boyunca egemen kalan Demosthenes-sonrası retorikçiden daha güçlü bir etkide bulunmuştur? Yüzyıllar süren bu egemenlik, bir biçemin iyiliğinin ve kalıcı geçerliliğinin kanıtı değildir; bu yüzden herhangi bir sanatçıya duyulan iyi inançtan pek emin olmamak gerekir: sadece duygumuzun sahiciliğine değil, yargımızın şaşmazlığına da duyulan bir inançtır çünkü bu; oysa yargı ya da duygu ya da her ikisi de çok kaba ya da çok ince, abartılmış ya da ham olabilirler. Bir felsefenin, bir dinin kutsamaları ve mutluluk vermeleri de onların hakikiliğinin kanıtı değildir: nasıl ki bir delinin, kendi sabit fikrinden aldığı mutluluk, bu fikrin akla uygunluğunun bir kanıtı değilse.

162

Deha tapınısı kibirdendir. – Kendimiz için iyi düşündüğümüz halde, Rafael'in bir tablosunun taslağını ya da bir Shakespeare oyunundaki gibi bir sahneyi yapabileceğimize ihtimal veremediğimiz için, böyle bir şeyi yapabilmenin son derece mucizevî olduğuna, çok ender bir rastlantı olduğuna, ya da daha dindar duygulara sahipsek, yukarıdan gelen bir lütuf olduğuna ikna ederiz kendimizi. Böylece kibrimiz, kendini beğenmişliğimiz dehaya tapınmayı teşvik eder: çünkü ancak deha bizden çok uzakta yer alan bir mucize olarak düşünüldüğünde incitmez (kıskançlık nedir bilmeyen Goethe bile, Shakespeare'i en yüksekteki yıldızı olarak tanımlamıştı; bu noktada şu dize anımsanabilir: "Yıldızlar özlenmez"). Ne ki, kibrimizin gizli kışkırtmaları bir yana, dehanın etkinliği mekanik alanındaki bir mucidin, astronomi ya da tarih bilgininin, bir taktik ustasının etkinliğinden temelde farklı bir şey değildir kesinlikle. Düşünceleri tek bir doğrultuda çalışan, malzeme olarak her şeyden yararlanan, kendilerinin ve başkalarının iç yaşamlarına her zaman heyecanla bakan, her yerde örnekler, çekicilikler bulan, araçlarını birleştirmekten yorulmayan insanları gözümüzün önüne getirdiğimizde tüm bu etkinlikler kendiliğinden açıklanır. Dehanın yaptığı

da önce taşları dizmeyi, sonra inşa etmeyi öğrenmekten, her zaman malzeme arayıp her zaman malzemesini yeniden biçimlendirmekten başka bir şey değildir. Sadece dehanın değil, insanların her etkinliği hayran olunacak denli karmaşıktır: ama hiçbirisi bir “mucize” değildir. – Peki, nerden geliyor bu dehaların sadece sanatçılar, hatipler ve filozoflar arasında bulunduğu, sadece onların “sezgi” sahibi oldukları inancı? (Böylelikle onlara, doğrudan doğruya “varlık”ın içine baktıkları bir tür mucizevî gözlük atfediliyor!) İnsanlar açıkça büyük zihnin etkilerini en hoş buldukları ve bunun karşısında kıskançlık duymak istemedikleri yerde dehadan söz ediyorlar sadece. Birini “tanrısal” ilan etmek “burada rekabet etmemize gerek yok” demektir. Sonra: bitmiş, tamamlanmış ne varsa, hayranlıkla bakılır ona, oluşum halindeki her şey küçümsenir. Hiç kimse bir sanatçının yapıtının nasıl oluştuğunu görmek istemez; onun yararınadır bu, çünkü oluşum süreci görülebildiğinde biraz soğukluk girer araya. Tamamlanmış serimleme sanatı, her türlü düşüncenin dikkatini oluşumdan uzaklaştırır; günümüze ait bir yetkinlik olarak tahakküm uygular. Bu yüzden özellikle serimleme sanatçıları dâhi kabul edilirler, bilim insanları değil. Hakikatte ise birine değer verme de, diğerini küçümseme de aklın bir çocukluğudur sadece.

163

Zanaatın ciddiyeti. – Yetenekten,[37] doğuştan gelen kabiliyetlerden[38] söz edip durmayın! Pek yetenekli olmayan her türden büyük adam sayabiliriz! Ama onların farkında olan hiç kimsenin, eksikliklerinden söz etmekten hoşlanmadığı nitelikler sayesinde: büyük oldular, (denildiği gibi) “dâhi” oldular, bu adamların hepsinde de büyük bir bütün yapmaya girişmeden önce parçaları mükemmel yapmayı öğrenen, mahir zanaatçı-ciddiyeti vardı: hiç acele etmezlerdi bunun için, çünkü göz kamaştırıcı bir bütünün etkisinden çok, küçük, ikincil olanı iyi yapmaktan daha büyük bir zevk alırlardı. Örneğin iyi bir öykücü olmanın reçetesi kolaylıkla verilebilir, ama

bunu uygulamak “Bende yeterince kabiliyet yok” denildiğinde görmezden gelinen nitelikleri gerektirir. Öyküler için hiçbiri iki sayfadan uzun olmayan yüzden fazla taslak yazmalı, ama öyle kolay anlaşılmalı ki bunlar, içlerindeki hiçbir sözcük gereksiz olmamalı; en özlü, en etkili biçimini buluncaya kadar her gün anekdotlar yazmalı, insan tiplerini ve karakterlerini toplamaktan ve betimlemekten yorulmamalı; her şeyden önce olabildiğince sık anlatmalı ve anlatılanları dinlemeli, öteki kişilerin üzerindeki etkiyi anlamak için dört açmalı gözünü ve kulağını; bir manzara ressamı ve kostüm tasarımcısı gibi gezmeli, tek tek bilimlerde, iyi serimlendiğinde sanatsal etkiler yapan ne varsa özetlemeli, son olarak da insan eylemlerinin güdüleri hakkında düşünmeli, bu konuda öğretilen en küçük bilgiyi bile küçümsememeli, gece gündüz bu gibi şeylerin koleksiyoncusu olmalı. Bu çok yönlü alıştırmayla birkaç on yıl geçirmeli: sonra atölyede yaratılan artık gün ışığına da çıkabilir. – Peki çoğu nasıl yapıyor bunu? Parçadan değil, bütünden başlıyorlar. Belki bir kez iyi bir hamle yapıyorlar, dikkat çekiyorlar ve ondan sonra hep daha kötü hamleler yapıyorlar haklı, doğal nedenlerle. – Bu arada, böyle sanatsal bir yaşam planı tasarlamak için gereken akıl ve karakter yoksa, onların yerini yazgı ve zorunluluk alır ve geleceğin ustasını zanaatının tüm koşullarından adım adım geçirir.

164

Deha tapınısının tehlikesi ve kazancı. – Büyük, üstün, verimli tinlere duyulan inanç, bu tinlerin insanüstü kökenleri olduğuna ve bilgilerini öteki insanlardan çok farklı yollardan edinmelerini sağlayan bazı mucizevî yeteneklere sahip olduklarına ilişkin tamamen ya da yarı yarıya dinsel bir batıl inançla, zorunlu olmasa da sıklıkla bağlantılıdır. Onlara dünyanın özüne âdeta bir görünüş örtüsünün üstündeki delikten bakar gibi dolaysızca bakma özelliği atfedilir ve bu mucizevî kâhin bakışı sayesinde bilimin meşakkatini ve zahmetini çekmeden, insan ve dünya hakkında nihai ve

kesin şeyler söyleyebildiklerine inanılır. Bilgi alanında hâlâ mucizeye inananlar bulunduğu sürece, inananların büyük tinlere mutlak bir biçimde tabi oluşlarıyla kendi tinlerine gelişme süresi içinde en iyi disiplini ve eğitimi sağlamaları bakımından, bunun inananlara da bir yararının dokunduğu belki kabul edilebilir. Buna karşılık dehaya, onun ayrıcalıklarına ve özel yeteneklerine duyulan batıl inancın dehanın içinde kök saldığında, onun için de yararlı olduğu en azından kuşkuludur. Her halükârda ister ünlü Sezar ürpertisi olsun, isterse burada ele alınan deha-ürpertisi, insanın kendi kendisinden ürperti duyması tehlikeli bir belirtidir; haklı olarak, sadece bir tanrı için yakılan kurban tütsüsü beynine sızdığında sendelemeye ve kendini insanüstü bir şey sanmaya başlar deha. Bu durumun yavaş yavaş ortaya çıkan sonuçları ise şöyledir: sorumsuzluk ve istisnai haklara sahip olma duygusu, orada oluşuyla bile lütufta bulunuyor olma inancı, kendisini başkalarıyla kıyaslama ve hatta kendisine daha düşük bir değer biçilip, yapıtındaki eksik yanların gün ışığına çıkartılması çabası karşısında bile duyulan çılgınca öfke. Deha kendi kendisini eleştirmeye son verdiğinde, kanatlarındaki telekler birer birer dökülür sonunda: o batıl inanç, enerjisinin köküne kibrit suyu eker ve enerjisi tamamen tükendiğinde belki de bir ikiyüzlü yapar onu. Bu yüzden büyük tinler açısından, kendi enerjileri ve bunun kökeni hakkında kavrayış sahibi olmaları, yani içlerinde hangi saf insani niteliklerin birleştiğini, hangi şanslı koşulların da bunlara eklendiğini kavramaları, herhalde daha yararlıdır: demek ki önce kalıcı bir enerji, tek tek hedeflere kararlılıkla yönelme, büyük bir kişisel cesaret, sonra en iyi öğretmenleri, örnekleri, yöntemleri erkenden sunan bir eğitim şansı. Elbette, olabilecek en büyük etkiyi uyandırmayı hedeflediğinde, kendini pek tanımıyor oluşunun ve yarı deliliğinin de buna eklenmesinin her zaman büyük katkısı olmuştur bu duruma; çünkü tüm zamanlarda tam da insanları istençsiz kılmalarını ve doğaüstü önderlerin peşinden gitme çılgınlığına sürüklenmelerini sağlayan o enerji hayranlık uyandırmış ve kıskanılmıştır dâhilerde. Birisinin doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanmak, heyecanlandırır ve coşturur insanları: bu bakımdan Platon'un dediği gibi delilik en büyük kutsamaları getirmiştir insanların üzerine. – Tek tek ender

durumlarda bu bir parça delilik, dört bir yana doğru taşan bir doğanın bir arada tutulmasına yarayan bir araç da olmuş olabilir: bireylerin yaşamında da sanrılar, kendi başına birer zehir olan ilaçlar kadar değerlidirler sık sık: ancak kendi tanrısallığına inanan “dâhi”de, “dâhi” yaşlandığı ölçüde belli eder kendini zehir sonunda; Napolyon örneğini anımsayalım: elbette tam bu kendi kendisine ve talihine duyduğu inanç ve bu inançtan kaynaklanan insanları aşağılama yüzünden özünü muazzam bir bütün haline getirmiş ve onu tüm modern insanların arasından yükseltmiştir, ama sonunda yine bu inanç âdeta çılgınca bir yazgıcılığa dönüşmüş, onun basiretini bağlamış ve çöküşünün nedeni olmuştur.

165

Dâhi ve önemsiz. – Tam da sanatçıların arasındaki özgün, kendinden bir şeyler yaratan kafalar bazen boş ve anlamsız bir şeyler ortaya koyabilirler; ama daha bağımlı yaratılışlar, sözüm ona yetenekler anılarındaki olası tüm iyiye bağlı kalırlar ve zayıflık durumunda bile orta halli bir şeyler üretirler. Özgün kişiler kendilerine ihanet ettiklerinde, bellek onlara yardımcı olmaz: boş kalırlar.

166

İzleyici. – Halk, ağlayıp içini dökebilecek kadar etkilenmekten fazla bir şey istemez aslında tragedyadan; buna karşılık yeni tragedyayı izleyen sanatçı ise zekice teknik buluşlardan ve sanat hilelerinden, konunun ele alınış ve işlenişinden, eski konulara, eski düşüncelere kazandırılan yeni boyutlardan zevk alır. Onun sanat yapıtına tavrı, estetik bir tavırdır, yaratıcının tavrıdır; ilk betimlenen, sadece malzemeyi dikkate alan ise halkın tavrıdır. Bu arada insandan söz edilmiyor, ne halktır ne de sanatçıdır o, bilmez ne istediğini: bu yüzden aldığı zevk de muğlâk ve azdır.

167

İzleyicinin sanatsal eğitimi. – Aynı konu yüzlerce kez değişik ustalar tarafından ele alınmazsa, izleyici malzemeyle ilgilenmenin ötesine geçmeyi öğrenemez; ama sonunda kendisi de bu konunun ele alınışındaki nüansları, ince ve yeni buluşları kavrayacak ve haz alacaktır bunlardan, yani konuyu uzun süredir, çok çeşitli işlenişlerinden tanıyorsa ve bu sırada artık yeniliğin, gerilimin bir çekiciliğini duyumsamıyorsa.

168

Sanatçı ve maiyeti uygun adım yürümeli. – Bir biçem düzeyinden bir diğerine ilerleme öyle yavaş olmalıdır ki sadece sanatçılar değil dinleyiciler ve izleyiciler de bu ilerlemeye ayak uydurmalı ve ne olup bittiğini çok iyi bilmelidirler. Yoksa, yapıtlarını ıssız bir dorukta yaratan sanatçı ile, artık o doruğa çıkamayan ve sonunda cesareti kırılıp yine çok daha aşağılara inen izleyici arasındaki o büyük uçurum doğar ansızın. Çünkü sanatçı kendi izleyicisini artık yükseltmiyorsa, hızla aşağıya düşer izleyici ve bir dâhi onu ne denli doruğa taşıdıysa, o denli aşağıya ve o denli tehlikeli bir biçimde düşer, tıpkı bir kartalın pençeleriyle bulutların arasına taşıdığı kaplumbağayı felaketine düşürmesi gibi.

169

Komik olanın kökeni. – İnsanın yüz binlerce yıl boyunca korkuya son derece açık bir hayvan olduğu ve apansız, beklenmedik olan her şeyin onun için kavgaya hazır olmak, belki de ölüme hazır olmak anlamına geldiği, hatta çok sonraları, toplumsal ilişkilerde bile tüm güvenliğin düşünce ve eylemde beklenilir olana, geleneğe dayandığı düşünülürse; her türlü beklenmedik, apansız söz ve eylem karşısında eğer tehlikesizce ve

zararsızca sökün ediyorsa, insanın neşelenmesine, korkunun tam karşıtına geçiş yapmasına şaşmamak gerekir: korkudan titreyen, büzüşmüş varlık, ansızın yerinden sıçrar, kendini geniş geniş açar – güler insan. Anlık korkudan kısa süren taşkınlığa bu geçişe komik olan denir. Buna karşılık trajik olan fenomeninde insan büyük ve sürekli taşkınlıktan, hızla büyük bir korkuya geçiş yapar; ama ölümlüler arasında büyük ve sürekli taşkınlık, korku nedeninden çok daha ender olduğu için, dünyada trajik olandan daha çok komik olan vardır; insan sarsıldığından daha sıklıkla kahkaha atar.

170

Sanatçı hırsı. – Yunan sanatçıları, örneğin tragedya yazarları yenmek için yazıyorlardı, yarışma dikkate alınmadan düşünülemez onların bütün sanatı: Hesiodos'un iyi Eris'i, yani hırs, onların dehasını coşturdu. Şimdi, bu hırs her şeyden önce kendi gözlerinde, yani kendi mükemmellik anlayışlarına göre, egemen bir beğeniyi ve bir sanat yapıtında mükemmelliğe ilişkin genel görüşü dikkate almadan, en büyük mükemmelliğe ulaşmak istedi; bu yüzden Aishyklos ve Euripides uzun süre başarısız kaldılar, ta ki sonunda yapıtlarını kendi koydukları ölçütlere göre değerlendiren sanat yargıçlarını eğitene kadar. Böylelikle rakiplerini kendi değerlendirmeleriyle, kendi yargıç kürsülerinin karşısında yenmeye çalışırlar, gerçekten mükemmel olmak isterler, sonra dışarıdan bu kendi değerlendirmelerinin onaylanmasını, kendi yargılarının kabul edilmesini isterler. Burada saygınlığa ulaşmak demek "kendini üstün kılmak ve dışarıdan da açıkça böyle görünmesini istemek" demektir. Bunlardan birincisi eksikse ve yine de ikincisi arzulanıyorsa, o zaman kibirlilikten söz edilir, ikincisi eksikse ve eksikliği duyulmuyorsa, o zaman gururdan söz edilir.

171

Sanat yapıtında zorunlu olan. – Bir sanat yapıtında zorunlu olandan sıkça söz edenler, sanatçıysalar in majorem artis gloriam,[39] sıradan kişilerse, bilgisizliklerinden ötürü abartıyorlardır. Bir sanat yapıtının düşüncelerini dile getiriş biçimlerinde, yani onun konuşma tarzlarında, her anlatım tarzında olduğu gibi her zaman ihmal edilebilir bir yön vardır. Yontucu birçok küçük ayrıntıyı ekleyebilir ya da koymayabilir: ister bir tiyatro oyuncusu isterse müzik alanında bir virtüöz ya da orkestra şefi olsun, bir serimleyici de aynı şeyi yapar. Bu çok sayıdaki küçük ayrıntı ve incelik bugün hoşuna gider de yarın gitmez, sanattan çok sanatçının yüzü suyu hürmetine vardırlar, çünkü sanatçı da ana düşüncenin serimlenmesinin kendisinden istediği sertlik ve kendini zorlama ortamında mızmızlanmamak için, ara sıra kurabiyesine ya da oyuncaklarına ihtiyaç duyar.

172

Ustayı unutturmak. – Bir ustanın yapıtını seslendiren bir piyanist, o yapıtı ustayı unutturduğunda ve sanki kendi yaşam öyküsünü anlatıyor ya da o sırada bir şeyler yapıyor izlenimi uyandırdığında en iyi icra etmiş olacaktır. Açıkçası: eğer önemli biri değilse, bize yaşamından bir şeyler anlatışındaki gevezeliğe lanet okuyacaktır herkes. Demek ki dinleyenin hayal gücünü kazanmayı bilmelidir. “Virtüöz”lüğün tüm zayıflıklarını ve çılgınlıklarını da açıklar bu durum.

173

Corriger la fortune.[40] – Büyük sanatçıların yaşamında öyle kötü rastlantılar vardır ki, örneğin bir ressamı, en önemli resmini sadece geçici bir düşünce olarak taslak halinde çizmeye zorlarlar, ya da örneğin Beethoven’i bazı büyük sonatlarda (büyük si bemol majör sonatındaki gibi) sadece bir senfoninin eksik piyano özetini arkada bırakmaya zorlamışlardır.

Böyle durumlarda, daha sonra gelen sanatçının, büyük sanatçının yaşamını sonradan tashih etmeye çalışması gerekir: örneğin Beethoven, tüm orkestra etkilerinin bir ustası olarak, piyanoda ölmüş görünen o senfoniyi yaşama döndürecek olsaydı nasıl yapardı?

174

Küçültmek. – Bazı şeyler, olaylar ya da kişiler, küçük ölçeklerde ele alınmaya gelemezler. Laokoon[41] grubu, bir Nippes figürü[42] olarak küçültülemez; büyüklük gereklidir ona. Ancak, doğası gereği küçük olan bir şeyin büyütülmeye gelmesi de daha enderdir; bu yüzden bir biyografi yazarı büyük bir adamı küçük serimlemeyi, küçük birini büyük serimlemekten daha kolay başaracaktır.

175

Günümüz sanatında duyusallık. – Sanatçılar, şimdi sanat yapıtlarının duyusal bir etkide bulunması için çalıştıklarında, sık sık yanılgıya düşüyorlar; çünkü izleyicileri ya da dinleyicileri artık tüm duyulardan yoksun ve sanatçının niyetine tamamen aykırı olarak, onun sanat yapıtı sayesinde bir duyum “kutsallığına” maruz kalıyorlar ki bu da can sıkıcılıkla çok akraba bir durum. – Belki de onların duyusallığı tam da sanatçının duyusallığının bittiği yerde başlıyor, yani en fazla bir noktada buluşuyorlar.

176

Ahlakçı olarak Shakespeare. – Shakespeare tutkular üzerinde çok düşündü ve herhalde kendi mizacı sayesinde, birçok tutkuya çok yakından bakabildi (tiyatro yazarları genel olarak enikonu kötü insanlardır). Ama Shakespeare’in gücü, bu konuda Montaigne gibi konuşmaya yetmedi,

tutkular hakkındaki gözlemlerini, tutkulu oyun kişilerinin ağzından aktardı: gerçi doğaya aykırı olan bu durum Shakespeare’in oyunlarını böyle düşünce dolu kılar; böylelikle öteki tüm oyunların boş görünmelerini ve onlara karşı kolaylıkla genel bir antipatinin uyanmasını sağlar onun oyunları. – Schiller’in özdeyişleri de (ki hemen hemen her zaman yanlış ya da önemsiz fikirler yatar temellerinde) tiyatro özdeyişleridir ve çok güçlü etkileri vardır bu halleriyle: Shakespeare’in özdeyişleri ise örnek aldığı Montaigne’e onur verirler ve son derece ciddi düşünceleri, inceltilmiş biçimde içerirler, ama bu yüzden de tiyatro izleyicisinin gözleri için çok uzak ve çok ince, yani etkisizdirler.

177

Kendini iyi sunmak. – İyi çalmasını bilmek yetmez, kendini iyi sunmak da gerekir. En iyi ustanın elindeki bir keman, mekân fazla büyükse sadece bir gıcırtı sesi çıkarır. Bu durumda usta çaylakla karıştırılabilir.

178

Etkili olan olarak tamamlanmamış olan. – Nasıl ki rölyefler hayal gücü üstünde âdeta duvardan dışarı çıkıvereceklermiş de ansızın herhangi bir biçimde engellenip kalakalmışlar gibi görünmeleri sayesinde çok güçlü bir etkide bulunuyorlarsa; bir düşüncenin, tüm bir felsefenin rölyef tarzında, tamamlanmamış serimlenmesi de, tamamlanmış haliyle ortaya konmasından daha etkilidir: izleyiciye daha çok iş bırakılır, böyle güçlü bir ışıkta ve karanlıkta karşısına çıkanı devam ettirmeye, sonuna dek düşünmeye, onun tamamen dışarı çıkmasını şimdiye dek önlemiş olan engeli kendisi aşmaya kışkırtılır.

179

Özgünlere karşı. – Sanatın sanat olduğu üstüne en yıpranmış kumaşı giydiğinde anlaşılır en iyi.

180

Ortak tin. – İyi bir yazarda sadece kendi tini değil, dostlarının tini de vardır.

181

İki tür görememe. – Daha öngörülü ve daha berrak yazarların talihsizliği, onlara yüzeysel gözüyle bakılması ve bu yüzden onlar için çaba gösterilmemesidir: bulanık yazarların şansı da okurun onlar için çaba göstermesi ve gösterdiği gayretten duyduğu sevinci onların iyilik hanesine yazmasıdır.

182

Bilimle ilişki. – Bir bilime ancak onda bizzat keşifler yaptıktan sonra sempati duymaya başlayanların hiçbirinin o bilime karşı gerçek bir ilgisi yoktur.

183

Anahtar. – Önemli bir insanın, önemsizlerin kahkahaları ve alaylarına karşın büyük değer verdiği bir düşünce, onun gözünde gizli hazine odalarını açan bir anahtardır, berikilerin gözünde ise bir parça paslı demirden başka bir şey değildir.

184

Çevrilemez. – Bir kitabın çevrilemez yanı, ne en iyi ne de en kötü yanıdır.

185

Yazarın paradoksları. – Bir yazarın bir okuru kızdıran sözüm ona paradoksları, genellikle yazarın kitabında değil okurun kafasındadır.

186

Espri. – En esprili yazarlar en belli belirsiz gülümseyişe yol açarlar.

187

Karşı sav. – Karşı sav, yanılgının, içinden geçerek hakikate gizlice yaklaşmayı en çok sevdiği dar kapıdır.

188

Biçemciler olarak düşünürler. – Düşünürlerin çoğu kötü yazarlar, çünkü sadece düşüncelerini değil düşüncelerin düşünülüşünü de iletirler.

189

Şiirdeki düşünceler. – Şair ritmin arabası üzerinde şenlikle götürür düşüncelerini: yürüyerek gidemeyişleridir genellikle bunun nedeni.

190

Okurun tinine karşı işlenen günah. – Yazar salt kendini okurla eşit düzeye getirmek için kendi yeteneğini gizlerse, okurun asla bağışlamayacağı biricik büyük günahı işlemiş olur: okur bu durumun farkına varırsa elbette. Yoksa insana her türlü kötü şey söylenebilir: ama bunun söyleniş tarzında, onun gururunu okşamasını da bilmek gerekir.

191

Dürüstlüğün sınırı. – En dürüst yazarın bile, bir gentümceyi[43] bitirmeyi amaçladığında fazladan bir sözcük takılır kalır dilinin ucuna.

192

İyi yazar. – Yazar olmaya utanan, en iyi yazar olacaktır.

193

Yazara karşı Drakon yasası.[44] – Bir yazara, sadece çok ender durumlarda aklanmayı ya da bağışlanmayı hak eden bir suçlu gözüyle bakılmalı: kitapların tehlikeli bir biçimde artmasına karşı bir yöntem olabilirdi bu.

194

Modern kültürün soytarıları. – Ortaçağ saraylarının soytarıları, bizim kültür-sanat sayfası yazarlarımıza denk düşüyor: ikisi de aynı insan türü, yarı akıllı, esprili, abartılı, ebleh, bu arada yalnızca ruh halinin tutkusunu akla geliveren fikirlerle, gevezelikle yumuşatmak ve büyük olayların son

derece ağır, vakur çan seslerini çığlıklarla boğmak için var; eskiden prenslerin ve soyluların hizmetindeydi, şimdi partilerin hizmetinde (parti-anlayışında ve parti-disiplininde, halkın prensle ilişkisindeki eski itaatkârlığın büyük bir bölümünün hâlâ sürüyor olması gibi). Ne ki, modern edebiyatçılar zümresinin tamamı, kültür-sanat sayfası yazarlarına çok yakındır, "modern kültürün soytarıları"dır onlar, cezai ehliyete pek de sahip olmadıkları kabul edilirse, hafif bir yargıda bulunulur. Yazarlığı bir yaşam mesleği olarak görmek, bir tür çılgınlık kabul edilmelidir haklı olarak.

195

Yunanlılara göre. – Tüm sözcükler duygunun yüzlerce yıl abartılması yüzünden bulanıklaşıp, kabardıkları için, şimdilerde çok engel duruyor bilginin önünde. Kültürün, bilginin egemenliği altına giren (bu arada tiranlığın egemenliğine de boyun eğmiyorsa) daha üst bir aşaması, büyük bir duygu sönümüne ve tüm sözcüklerin güçlü bir yoğunlaşmasına gerek duyar: Demosthenes zamanında Yunanlılar bizden önce yapmışlardı bunu. Abartılı olan, tüm modern yazıların karakteristik özelliğidir; basit yazılmış olsalar bile bu yazılar, içerdikleri sözcükler çok eksantrik duyumsanırlar. Katı düşünüş, sıkışıklık, soğukluk, sadelik kasten sınıra kadar vardırılır, genel olarak duygunun kendine tutunması ve suskunluk, – ancak bunlar kurtarabilir. Ayrıca bu soğuk yazış ve duyumsayış tarzı, çelişki olarak çok çekicidir şimdi: ve elbette yeni bir tehlike vardır bunda. Çünkü keskin soğuk da iyi bir uyarıcıdır, yüksek bir sıcaklık kadar.

196

İyi öykücü kötü açıklayıcı. – İyi öykücülerde övgüye değer bir psikolojik kesinlik ve tutarlılık, öykü kişilerinin eylemlerinde ortaya çıkabildiği sürece, öykücünün psikolojik düşüncesiyle âdeta gülünç bir çelişki

oluşturur: öyle ki, kültürleri bir an için olağanüstü yükseklikte, bir sonraki anda ise acınası düşüklükte görünür. Kendi kahramanlarını ve bunların eylemlerini düpedüz yanlış açıkladıklarına da sık sık rastlanır, – ne kadar olanaksız görünse de, bunda kuşku duyulacak bir şey yok. Belki de en büyük piyanist her bir parmağın teknik koşulları, özel erdemi, erdemsizliği, yararı ve eğitilebilirliği (parmak etiği) üzerinde çok az düşünmüştür ve bu konularda konuşmaya başladığında büyük hatalar yapar.

197

Tanıdıkların yazıları ve onların okurları. – Tanıdığımız kişilerin (dostların ve düşmanların) yazılarını ikili bir okumadan geçiririz; bu sırada bilgimiz sürekli şöyle fısıldar kulağımıza: "bu onun, iç varlığının, yaşantılarının, kabiliyetinin bir belirtisi" ve yine başka tür bir bilgi de, o yapıtın kendi başına başarımının ne olduğunu, yazarı dikkate alınmazsa, hangi değerlendirmeyi hak edeceğini, bilgimizi ne kadar zenginleştireceğini saptamaya çalışır bu arada. Bu iki okuma türü de, kendiliğinden anlaşılacağı gibi, karşılıklı zarar verirler birbirlerine. Bir arkadaşla yapılan sohbet, ancak iki taraf da sonunda sadece konuyu düşünüp, arkadaş olduklarını unuttukları zaman verecektir bilginin iyi meyvelerini.

198

Ritimsel kurban. – İyi yazarlar, bazı gentümcelerinin ritmini, sırf sıradan okurların, gentümcenin ilk yazılışındaki ritmi kavrama yeteneğine sahip olmadıklarını düşündükleri için değiştirirler: bu yüzden daha bilinen ritimlere öncelik vererek, okurlar için kolaylaştırırlar gentümceyi. – Günümüz okurlarının ritimsel yeteneksizliğini bu dikkate alış, şimdiden bazı oflamalara yol açmıştır, çünkü şimdiden çok şey feda edilmiştir ona. – Acaba iyi müzisyenler de aynısını yapmıyorlar mı?

199

Sanatsal çekicilik olarak tamamlanmış olmayan. – Tamamlanmamış olan, genellikle tamamlanmışlıktan daha etkilidir, özellikle övgü konuşmasında: övgü konuşmasının amacına ulaşması için, dinleyicinin hayal gücüne bir deniz gösteren ve karşıda duran kıyıyı, yani övülen konunun sınırlılığını bir sis gibi örten usdışı bir unsur olarak, çekici bir tamamlanmamışlığa gerek duyulur. Bir insanın bilinen hizmetlerinden ayrıntıyla ve geniş geniş söz edildiğinde bunların biricik hizmetler olduğu kuşkusu doğar her zaman. Tam olarak öven kişi, övülenin üstünde bir yere koyar kendini, ona kuşbakışı bakıyormuş izlenimi doğurur. Bu yüzden tamamlanmış olanın hafifletici bir etkisi vardır.

200

Yazarken ve öğretirken gösterilen özen. – Bir kez yazmış olan ve yazma tutkusunu içinde duyumsayan birisi, yaptığı ve yaşadığı hemen her şeyden, sadece yazarak iletilebilecek olanları öğrenir. Artık kendini değil, yazarı ve okurunu düşünür; kavrayışa ulaşmak ister, ama kendi yararı için değil. Bir öğretmen de kendine ait bir şeyi artık kendi iyiliği için yapamaz, her zaman öğrencilerini düşünür ve her bilgi, ancak bu bilgiyi öğretebildiği sürece sevindirir onu. Kendini sadece bir bilgi geçidi ve genel olarak düpedüz bir araç gibi görür ve bu yüzden kendisine yönelik ciddiyetini yitirir.

201

Kötü yazarlar gerekli. – Her zaman kötü yazarlara gerek duyulacak, çünkü gelişmemiş, olgunlaşmamış yaş gruplarının beğenisine hitap ediyor onlar, bu yaş gruplarının da olgunlar kadar kendi gereksinimleri vardır. İnsan ömrü daha uzun sürseydi, olgunlaşmış bireylerin sayısı olgunlaşmamışların

sayısını geçecek ya da en azından ona eşit olacaktı; ama çoğunluk genellikle genç ölüyor, yani her zaman kötü beğeniye sahip gelişmemiş zihinlerin sayısı fazla oluyor. Üstelik bunlar gençliğin ateşli kıskançlığıyla gereksinimlerini doyurmayı arzuluyorlar ve kötü yazarları arayıp buluyorlar kendilerine.

202

Çok yakın ve çok uzak. – Okurun ve yazarın birbirlerini sık sık anlamayışlarının nedeni, yazarın konusunu çok iyi bilmesi ve handiyse can sıkıcı bulması, bu yüzden de yüzlercesini bildiği örneklerin sayısını azaltmasıdır; oysaki okur konuya yabancıdır ve örnekler kendisinden esirgendiğinde, konunun iyi temellendirilmediğini düşünür kolaylıkla.

203

Sanat için ortadan yitmiş bir hazırlık. – Gymnasium'un yaptığı işler içinde en değerlisi Latince biçem eğitimiydi: diğer tüm uğraşıların hedefi sadece bilgi iken, işte bu bir sanat eğitimiydi. Almanca kompozisyona öncelik vermek barbarlıktır çünkü örnek alınacak, halka yönelik hitabette gelişmiş bir Alman biçemimiz yoktur bizim; ama Alman kompozisyonu ile düşünce eğitimi teşvik edilmek isteniyorsa, biçemde bunu şimdilik tamamen görmezden gelmek, yani düşünce eğitimi ile serimleme eğitimi arasında bir ayrım yapmak kesinlikle daha iyidir. Serimleme eğitimi verili bir içeriğin çok çeşitli biçimlerde anlatılmasına ilişkin olmalıdır, yani bir içeriği kendi başına bulmaya değil. Verili içeriğin sadece serimlenmesi Latince biçemin göreviydi, eski öğretmenler artık çoktan yitip gitmiş bir kulak hassaslığına sahiptiler bu biçem için. Eskiden modern bir dilde iyi yazı yazmayı öğrenen, söz konusu eğitime borçluydu bunu (şimdi zorunlu olarak yaşlı Fransızlardan ders almak gerekiyor), ama dahası: biçimin yüceliği ve

zorluğu kavranıyordu ve genel olarak sanata biricik doğru yolda hazırlanılıyordu: pratik yoluyla.

204

Koyu ve çok açık yan yana. – Genel olarak düşüncelerine açıklık kazandırmasını bilmeyen yazarlar, ayrıntılarda en güçlü, en abartılı tanımlamaları ve üstünlük sıfatlarını seçeceklerdir: böylelikle, izbe orman yollarını meşalelerle aydınlatmaya benzeyen bir ışık etkisi ortaya çıkar.

205

Yazarın ressamlığı. – Önemli bir konu, resimde kullanılacak renkleri bir kimyager gibi konunun kendisinden alarak ve bir sanatçı gibi kullanarak serimlenir en iyi: böylelikle resim, renkler arasındaki sınırlardan ve geçişlerden geliştirilir. Böylece resim, nesnenin kendisini de önemli kılan heyecan verici doğal unsuru da içerir biraz.

206

Dans etmeyi öğreten kitaplar. – Öyle yazarlar vardır ki, olanaksızı olanaklıymış gibi serimledikleri ve törel ve dâhiyane olandan ikisi de sadece bir keyfilik ve bir gelişigüzellikmiş gibi söz ettikleri için, insanın parmak uçları üzerinde durup da içten gelen bir zevkle mutlaka dans etmek istemesi gibi, taşkın bir özgürlük duygusu doğururlar.

207

Bitmemiş düşünceler. – Nasıl ki sadece erkeklik çağının değil, gençliğin ve çocukluğun da kendi başına birer değeri varsa ve bu çağlar sadece geçişler ve köprüler olarak değerlendirilmiyorlarsa, bitmemiş düşüncelerin de kendi değerleri vardır. Bu yüzden bir şaire kılı kırk yaran yorumlarla eziyet etmemeli ve daha birçok düşüncenin yolu henüz açıkmış gibi utkunun belirsiz oluşuyla eğlenilmemelidir. Eşikte duruluyordur; bir definenin çıkarılmasını bekler gibi bekleniliyordur: sanki derin bir fikrin bulunması çok yakındır. Şair, düşünürün bir ana düşünceyi buluşundaki zevki önceler ve böylelikle heveslendirir bizi, yakalamaya çalışırız bu düşünceyi, ama bu düşünce bir kelebek gibi sağa sola uçuşur zihnimizde, en güzel kanatları gösterir – ama yine de kaçıverir önümüzden.

208

Kitap âdeta insan oldu. – Kitabın ondan kopar kopmaz kendi başına bir yaşam sürmesi hep yeniden şaşırtır yazarı, sanki bir böceğin bir parçası ayrılmış da şimdi kendi yoluna gidiyormuş gibi gelir yazara. Belki neredeyse tamamen unutur kitabı, belki karşı çıkar o kitapta yazılı görüşlere, belki de artık anlamıyordur onu ve yitirmiştir artık o zamanlar o kitabı düşünürken uçtuğu kanatları: bu sırada kitap kendi okurlarını arar, yaşam verir, mutlu kılar, korkutur, yeni yapıtlar üretir, niyetlerin ve eylemlerin ruhu olur – kısacası: akıl ve ruhla donatılmış bir varlık gibi yaşar ama bir insan değildir yine de. – En şanslı yazar yaşlandığında, kendisindeki yaşam veren, güçlendiren, isyan eden, aydınlatan düşüncelerin ve duyguların tümünün de yazılarında devam ettiğini, kendisinin sadece gri bir kül olduğunu, ateşinin her yere taşınıp kurtarıldığını söyleyebilendir. – Şimdi sadece bir kitap değil, insanın her bir eyleminin herhangi bir biçimde başka eylemlere, kararlara, düşüncelere vesile olduğu, olup biten her şeyin, olup biten her şeyle çözülemez bir biçimde sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülürse, var olan gerçek ölümsüzlük tanınmış olur böylece, yani devinimin ölümsüzlüğü: bir kez devinmiş bulunan, tüm var olanların genel

birliğinde bir kehribarın içindeki bir böcek gibi mühürlenmiş ve sonsuzlaşmıştır.

209

Yaşlılıkta neşe. – En iyi benliği yapıtlara geçmiş olan düşünür ve sanatçı, bedeninin ve tininin zamanın etkisiyle yavaş yavaş tükenip yıprandığını gördüğünde, para kasasının önünde uğraşan bir hırsızı bir köşeden izleyip de, kasanın boş olduğunu ve tüm hazinelerin kurtarıldığını bilen biri gibi sevinir sinsice.

210

Dingin verimlilik. – Doğuştan aristokrat tinler fazla hararetli değillerdir; onların yaratımları dingin bir sonbahar akşamında görünür ve düşerler ağaçtan, yeni bir şeyle geri itilmenin telaşı içinde arzulanmış ve hızlandırılmış olarak değil. Durmaksızın yaratma isteği bayağıdır ve kıskançlık, haset ve hırs belirtisidir. Kişi zaten bir şey ise, aslında hiçbir şey yapmaya gerek duymaz – ama yine de çok şey yapar. “Üretken” insanların üzerinde, daha yüksek bir tür vardır.

211

Akhilleus ve Homeros. – Her zaman, Akhilleus ve Homeros arasındaki gibidir durum: birinin yaşantıları, duyguları vardır, diğeri de betimler onları. Gerçek bir yazar, başkalarının duygulanımlarını ve deneyimlerini sözcüklere döker sadece, duyumsadığı az şeyden çok şey çıkarmak için sanatçıdır o. Sanatçılar kesinlikle büyük tutku insanı değillerdir. Ama genellikle, kendi yaşamları bu alandaki deneyimlerinden yana olduğunda, vurgulanmış tutkularına daha çok güvenildiğine ilişkin bilinçli duygularıyla

böyleymiş gibi gösterirler kendilerini sık sık. Tek yapmaları gereken kendini koyvermek, kendini dizginlememek, öfkesini, hırslarını başıboş bırakmaktır; işte bunun üzerine cümle âlem başlar bağırmaya: ne kadar da tutku dolu bir adam! Ama derinlere işleyen, bireyi kemiren ve çoğu kez de yiyip bitiren tutkunun bir ağırlığı vardır: böyle bir tutkuyu yaşayan kişi elbette tiyatro oyunlarıyla, notalarla ya da romanlarla betimlemez onu. Sanatçılar çoğunlukla dizginsiz bireylerdir, sanatçı olmadıkları sürece: ama bu başka bir şeydir.

212

Sanatın etkisi hakkındaki eski kuşku. – Gerçekten de acıma ve korku, Aristoteles'in istediği gibi izleyiciler evlerine daha duygusuz ve daha sakin dönsünler diye, tragedya aracılığıyla boşaltılmalı mıdır? Hayalet öyküleri daha az korkak ve daha az batıl inançlı kılmalı mıdır? Bazı fiziksel olaylarda, örneğin aşktan alınan hazda, bir gereksinimin doyurulmasıyla dürtünün hafifletilmesinin ve geçici bir süre yatıştırılmasının gerçekleştiği doğrudur. Ama korku ve acıma bu anlamda rahatlatılmak istenen belirli organların gereksinimleri değildirler. Ve zamanla her dürtü, düzenli hafifletmelere karşın doyuruldukça güçlendirilir. Acımanın ve korkunun, her bir tekil olayda tragedya aracılığıyla yumuşatılıp boşaltılması olanaklı olabilirdi: ama yine de genel olarak, trajik etki sayesinde daha büyüyebilirlerdi ve Platon tragedya sayesinde toplam olarak daha korkak ve daha aşırı duygulu olunacağını söylerken haklıdır. O zaman bizzat trajik şair de zorunlu olarak daha kederli, daha korku dolu bir dünya görüşüne ve yumuşak, aşırı duyarlı, sulu-göz bir ruha sahip olacaktır; bunun gibi trajik şairlerin ve özellikle onlarla oyalanan tüm kent topluluklarının gitgide daha çok ölçüsüzlüğe ve dizginsizliğe doğru yozlaşmaları Platon'un görüşüne uygun olacaktır. – Ama çağımızın, Platon'un sanatın ahlaksal etkisi hakkındaki sorusuna bir yanıt vermeye ne hakkı var? Haydi sanatımız var diyelim – sanatın etkisi, herhangi bir etkisi nerede?

213

Saçmadan neşe duymak. – İnsan saçmadan nasıl neşe duyabilir? Dünyada gülündüğü sürece budur gerçekleşen; hatta mutluluğun olduğu hemen her yerde saçmadan neşe duyulduğu söylenebilir. Deneyimin tam tersine, amaçlı olanın amaçsıza, zorunlu olanın gelişigüzel olana çevrilmesi[45] ancak bu sürecin kimseye zarar vermeyecek biçimde ve sadece bir defaya özgü bir muziplik olarak düşünülmesi koşuluyla eğlendiricidir, çünkü genellikle acımasız efendilerimiz olarak gördüğümüz zorunlu, amaçlı ve deneyime uygun olanların baskısından bir anlığına kurtarır bizi; beklenilenin (olağan durumda endişe ve gerginlik doğuranın) hiçbir zarar vermeden boşaldığını gördüğümüzde oynar ve güleriz. Kölelerin Satürn Şenlikleri'ndeki[46] neşesidir bu.

214

Gerçekliğin inceltilmesi. – İnsanlar afrodizyak dürtülerde bir tanrıçayı gördükleri ve bu dürtünün içlerinde etkin olduğunu, taparcasına bir şükran duygusuyla hissettikleri içindir ki zamanla bu duygulanıma daha yüksek düşünme dizileri karıştırılmış ve böylelikle gerçekten de çok inceltilmiştir. Böylece bazı halklar, bu idealize etme sanatı sayesinde hastalıkları kültürün büyük yardımcı güçlerine dönüştürmüşlerdir: örneğin eski yüzyıllarda büyük sinir hastalığı salgınlarından (sara ve rakıs hastalığı türünde) acı çeken Yunanlılar, bundan harika bir Baküs rahibesi tipi yaratmışlardır. – Yunanlıların en az sahip oldukları şey dört başı mamur bir sağlıktı, – sırları ise, eğer güçlüyse hastalığa bile tanrı diye tapmaktı.

215

Müzik. – Müzik iç dünyamız açısından kendi başına ve kendisi için o denli önemli değildir; dolaysız bir duygu dili olarak kabul edilebilecek denli derinden heyecan verici değildir; müziğin şiir sanatıyla kadim bağlantısı ritmik devinime, sesin şiddetine ve zayıflığına o denli simgesellik katmıştır ki şimdi müziğin doğrudan iç dünyamıza hitap ettiğini ve iç dünyamızdan geldiğini sanıyoruz. Ancak ses sanatının şarkılar, operalar ve sesle betimlemenin[47] yüzlerce çeşit denemesi sayesinde devasa bir simgesel araçlar alanını fethetmesinden sonradır ki, dramatik müzik olanaklı olabilmiştir. "Salt müzik" ya kendinde biçimdir, müziğin, sesin zaman ölçüsüyle değişik şiddetlerde tınlayışının kendi başına zevk verdiği ham halidir; ya da uzun bir gelişme sürecinde her iki sanatın birbiriyle bağlanmasından sonra ve sonunda müziksel biçimin tamamen kavram ve duygu ağlarıyla örülmüş olmasından sonra şiirsellik içermeden zaten anlamaya hitap eden biçimler simgeselliğidir. Müzik gelişiminde geride kalmış insanlar, bir müzik parçasını salt biçimci olarak duyumsarlarken, ilerlemiş insanlar aynı parçayı tamamen simgesel olarak anlayabilirler. Hiçbir müzik kendinde derin ve anlamlı değildir, "istenç"ten, "kendinde şey"den söz etmez; anlak ancak iç dünyanın tüm kapsamını müziksel simgesellik için fethetmiş bir çağda böyle bir sanıya kapılabilmiştir. Bu anlamlılığı tınının içine anlağın kendisi yerleştirmiştir, tıpkı mimarlıktaki çizgilerin ve ölçülerin orantılarına, mekanik yasalara kendi başına tamamen yabancı olan bir anlamlılık yüklediği gibi.

216

Jest ve dil. – Jestlerin taklit edilmesi dilden daha eskidir, istem dışı olarak kendiliğinden gerçekleşir ve şimdi jest dilinin genel olarak bastırıldığı ve kaslara bilinçli bir biçimde egemen olunduğu günümüzde bile öyle güçlüdür ki gergin bir yüze, kendi yüzümüz de sinirsel olarak uyarılmadan bakamayız (esniyormuş gibi yapan birini gören bir kişinin, gerçekten esnemeye başladığı gözlemlenebilir). Taklit edilen jest, taklit eden kişiyi,

taklit ettiği kişinin yüzünde ya da bedeninde anlatılan duyguya yönlendirmiştir. Böylece birbirini anlamak öğrenilmiştir: çocuklar annelerini anlamayı hâlâ böyle öğreniyorlar. Genel olarak acı veren duyumlar, kendileri de acı veren jestlerle dile getirilmiş olabilirler (örneğin saçlarını yolmak, göğsüne vurmak, yüz kaslarının şiddetle çarpıtılması ve gerilmesi). Tersine: haz anlatan jestler de haz veriyorlardı ve böylelikle anlaşmanın sağlanmasına uygun düşüyorlardı (haz veren gıdıklanma anlatımı olarak gülme, yine başka haz verici duyumların anlatımına yarıyordu). – Anlaşma jestlerle gerçekleştirildiği sürece yine bir jestler simgeselliği ortaya çıkabilmiştir: yani bir sesli işaretler dili üzerinden anlaşılabilmiş, öyle ki ilkin ses ve (sesin simgelediği) jestler, daha sonra ise sadece ses ortaya konmuştur. – Şimdi müziğin, yani dramatik müziğin gelişmesi sırasında bizim gözlerimizin ve kulaklarımızın önünde gerçekleşen durumun aynısı, eski zamanlarda defalarca gerçekleşmiş görünüyor: müzik ilkin açıklayıcı dans ve mimus (jest dili) olmadan boş bir gürültü iken, müzik ve devinimin yan yanalığına uzun süre alışıldıktan sonra, kulak ses figürlerini hemen yorumlayacak biçimde eğitilmiş ve sonunda gözle görülür devinime hiç gerek duyulmadığı ve bestecinin bu devinim olmadan anlaşıldığı hızlı bir anlama düzeyine ulaşılmıştır. Sonra da salt müzikten, yani her şeyin başka hiçbir destek alınmadan hemen simgesel olarak anlaşıldığı müzikten söz edilmektedir.

217

Yüksek kültürün duyarsızlaştırılması. – Kulaklarımız, anlağın yeni müzikteki sanatsal gelişim yoluyla olağanüstü eğitilmesi sayesinde gitgide daha da entelektüel oldu. Bu yüzden şimdi çok daha yüksek ses şiddetlerine, çok daha fazla “gürültü”ye katlanıyoruz, çünkü ondaki akıl’a kulak vermeye atalarımızdan daha idmanlıyız. Gerçekten şimdi duyularımızın tümü, artık onun “ne olduğunu” değil de âdeta ondaki aklı, yani “onun ne anlama geldiğini” sormakla biraz köreldiler, böyle bir

körelme örneğin seslerin sıcaklığının koşulsuz egemenliğinde ele veriyor kendini; çünkü daha ince ayrımları, örneğin do diyez ile re bemol arasındaki ayrımı hâlâ yapabilen kulaklar şimdi birer istisna oluşturuyor. Bu bakımdan kulaklarımız hamlaştırıldı. Sonra dünyanın çirkin, duyularımız için başlangıçta düşman olan yanı müzik adına fethedildi, böylelikle müziğin egemenlik alanı, özellikle yüce, korkunç, gizemli olanın anlatımı için şaşırtıcı ölçüde genişletildi; şimdi müziğimiz eskiden konuşamayan şeyleri dile getiriyor. Bazı ressamlar da benzer bir biçimde gözü daha entelektüel kıldılar ve eskiden renk ve biçim zevki olarak anılan şeyin çok ötesine geçtiler. Bu alanda da, dünyanın başlangıçta çirkin kabul edilen yanı, sanatçıların anlama yetileri tarafından fethedildi. – Tüm bunların mantıklı sonucu nedir? Göz ve kulak düşünme yetisine ne denli sahip olurlarsa, o denli yaklaşıyorlar duyarsızlaştıkları sınıra: zevk alma beyine kaydırılıyor, duyu organları köreliyor ve zayıflıyor, simgesel olan, var olanın yerini giderek daha fazla alıyor, – ve böylelikle, bu yoldan da, başka herhangi bir yoldan varır gibi kesinlikle varıyoruz barbarlığa. Şimdilik şöyle denilebilir hâlâ: dünya her zamankinden daha çirkindir, ama her zamankinden daha güzel bir dünya olduğunu imliyor. Ne ki, bu imlemenin amber kokusu ne denli dağılıp uçuculaşırsa, onu hâlâ algılayanların sayısı da o denli azalıyor: geri kalanlar ise sonunda çirkin olanda diretiyorlar ve onun tadını dolaysızca çıkarmaya çalışıyorlar, elbette nafile bir çaba bu. Bu yüzden Almanya’da müziğin gelişiminde iki akım var: bir yanda gitgide daha yüksek, daha incelmiş talepleri olan ve gitgide daha fazla “neyi anlattığına” kulak veren on bin kişilik bir grup, diğer yanda anlamlı olanı duyusal çirkinlik biçiminde bile anlamaktan her yıl gitgide daha da aciz olan ve bu yüzden de kendinde çirkin ve iğrenç olanı, yani duyusal açıdan düzeysiz olanı, müzikte gitgide daha büyük bir keyifle kavramayı öğrenen muazzam çoğunluk.

Taş eskisinden daha taş. – Genel olarak mimariyi anlamıyoruz artık, en azından müziği anladığımız biçimde anlamıyoruz çoktandır. Çizgilerin ve figürlerin simgeselliğinden dışarı çıktık, tıpkı retoriği ve ses etkilerini unuttuğumuz gibi ve eğitimin ana sütünün bu türünü, artık dünyaya gözümüzü açtığımız andan itibaren emmedik. Başlangıçta bir Yunan ya da Hıristiyan binasında her şeyin, üstelik şeylerin daha yüce bir düzeni açısından bir anlamı vardı: bu sonsuz anlamlılık havası, binaya âdeta büyülü bir örtü seriyordu. Güzellik sadece bir yan unsur olarak giriyordu sisteme, tekinsiz-yüce olanın, tanrısal yakınlık ve sihirle kutsanmış olanın temel duygusuna önemli bir zarar vermiyordu; güzellik, dehşeti olsa olsa hafifletiyordu – ama bu dehşet her yerde bir önkoşuldu. – Bir binanın güzelliği şimdi ne anlam ifade ediyor bize? Ruhsuz bir kadının güzel yüzü neyi ifade ediyorsa onu: maske gibi bir şeyi.

219

Yeni müziğin dinsel kökeni. – Duygu dolu müzik, Toronto Konsili'nden[48] sonra yeniden kurulan Katolikliğin içinde yeni uyanmış, içten, duyarlı tine yankı bulmasında yardımcı olan Palestrina[49] sayesinde ortaya çıktı; daha sonra Pietistler[50] tarafından derinleştirildiği ve başlangıçtaki dogmatik temel karakterinden kurtarıldığı sürece, Bach'la birlikte Protestanlıkta da ortaya çıktı. Bu iki oluşumun da önkoşulu ve zorunlu ön aşaması, müzikle Rönesans ve Rönesans öncesi döneme özgü bir biçimde meşgul olunmasıydı, özellikle o bilgili ilgilenme, armoni ve kontrapunkt sanatlarından duyulan, aslında bilimsel olan o zevkti. Öte yandan operanın da önden gelmiş olması gerekiyordu: operada sıradan insan fazla bilginleşmiş soğuk bir müziğe karşı protestosunu dile getirmiş ve Polyhymnia'ya[51] yeniden bir ruh kazandırmak istemişti. – O son derece dindar ruh hali değişikliği olmadan, en-içteki-coşkun maneviyatın tınlaması olmasa müzik bilgince ya da operavari kalırdı; karşı devrimin tini, modern müziğin tinidir (çünkü Bach'ın müziğindeki pietizm, bir tür karşı reformdur

da). Bu kadar derinden borçluyuz dinsel yaşama. Müzik, sanat alanındaki karşı Rönesans'tı, Murillo'nun[52] geç dönem ressamlığı, belki Barok biçemi de dâhildir buraya: her halükârda Rönesans'ın ya da antikçağın mimarisinden daha fazla. Şimdi bile sorulabilir: yeni müziğimiz taşları devindirebilseydi, Antik bir mimari biçiminde mi dizecekti onları? Çok kuşkuluyum bundan. Çünkü bu müzikte egemen olan ne varsa, duygulanım, yüksek ve gergin ruh hallerinden zevk alma, her ne pahasına olursa olsun canlı olma isteği, duygunun çabucak değişmesi, ışık ve gölgedeki güçlü rölyef etkisi, vecd halinin naif olanla yan yana konuluşu, – tüm bunlar zaten bir zamanlar güzel sanatlarda egemen olmuş ve yeni biçem yasaları yaratmıştı: – ama bu ne antikçağda ne de Rönesans dönemindeydi.

220

Sanatta öteki dünya. – Tüm zamanların sanatçılarının, sanatlarının zirvesindeyken tam da, şimdi yanlış olduğunu gördüğümüz düşünceleri göklere çıkardıklarını, derin bir acı duymadan itiraf edemeyiz kendimize: bu sanatçılar insanlığın dinsel ve felsefi yanılgılarının yücelticileridirler ve bu yanılgıların mutlak doğruluğuna inanmasalardı böyle olamazlardı. Genel olarak böyle bir hakikate duyulan inanç azaldığında, insan bilgisinin ve sanısının en uçlarındaki gökkuşağı renkleri solgunlaşır: böylece, *İlahi Komedya* gibi, Rafael'in resimleri gibi, Michelangelo'nun freskleri gibi, gotik katedraller gibi sanat nesnelerinin sadece kozmik değil aynı zamanda metafizik bir anlamını da gerektiren sanat türü bir daha asla gelişemez. Bir zamanlar böyle bir sanatın, büyük bir sanatçı inancının var olduğu, dokunaklı bir efsaneye dönüşür.

221

Şiir sanatında devrim. – Fransız tiyatro yazarlarının zamanda, mekânda ve eylemde birlik açısından, biçem, dize ve cümle, sözcüklerin ve düşüncelerin seçimi açısından kendi kendilerine uyguladıkları katı baskı, modern müziğin gelişimindeki kontrapunkt ve füg kadar, ya da Yunan güzel konuşma sanatındaki Gorgian[53] figürler kadar önemli bir okuldu. Kendini böylesine bağlamak saçma görünebilir; yine de doğallaştırmadan kurtulmanın, ilk önce kendini en güçlü (ve belki de en istemli) bir biçimde sınırlandırmaktan başka yolu yoktur. Böylece yavaş yavaş baş döndürücü uçurumları aşan dev köprülerden bile zarafetle geçmek öğrenilir ve en yüksek devinim kıvraklığı av olarak götürülür eve: müzik tarihinin bugün yaşayan herkesin gözünün önünde kanıtladığı gibi. Burada zincirlerin sonunda tamamen atılmış görünebilinceye dek nasıl adım adım gevşediğini görüyoruz: bu görünüş sanattaki zorunlu bir gelişmenin en yüksek ürünüdür. Modern şiir sanatında kendi koyduğu zincirlerden yavaş yavaş kurtulmanın böyle mutlu bir örneği yoktur. Lessing Fransız biçimini, yani biricik modern sanat biçimini Almanya'da alay konusu yaptı ve Shakespeare'e işaret etti, böylece zincirlerden kurtuluştaki süreklilik yitirildi ve natüralizme doğru, – yani sanatın başlangıçlarına, geriye doğru – bir sıçrama yapıldı. Goethe, kendini hep yeniden başka biçimlerde bağlamasını bilerek kurtulmaya çalıştı oradan; ne ki, gelişmenin ipi bir kez kopmuşsa en yetenekli kişi bile ancak süre giden bir deney koyabilir ortaya. Schiller biçiminin yaklaşık kesinliğini, yadsıyor olsa bile istem dışı olarak saygı duyduğu Fransız tragedyası örneğine borçludur ve (bilindiği gibi drama alanındaki denemelerini reddettiği) Lessing'ten oldukça bağımsız tutmuştur kendini. Tragedya'nın gelişimini zorunluluktan özgürlük görünüşüne doğru ilerleten büyük yetenekler Voltaire'den sonra, Fransızlarda bile ansızın ortalıkta görünmez oldular; daha sonra Fransızlar da Alman örneğine uyarak sanatın bir tür Rousseauvari doğal durumuna sıçradılar ve deneyler yaptılar. Gelenekteki bu kopmayla Avrupa kültüründe neyin bir daha geri gelmemek üzere gittiğini açıkça anlayabilmek için, ara sıra Voltaire'in Muhammet'ini okumak yeter. Voltaire, en büyük trajik

fırtınalardan da geçmiş çok yönlü ruhunu Yunan ölçütüyle dizginleyen son büyük drama yazarıydı, – henüz hiçbir Almanın yapamadığını yapmıştı, çünkü Fransız doğası, Yunan doğasına Alman doğasının yakın olduğundan daha yakındır; aynı zamanda düzyazı-konuşmanın işlenişinde Yunan kulağına, Yunan sanatçı vicdanlılığına, Yunan sadeliğine ve zarafetine sahip son büyük yazardı; üstelik, tinin en büyük özgürlüğünü ve düpedüz devrimci olmayan bir zihniyeti tutarsızlığa ve korkaklığa düşmeden içinde barındırabilen son insanlardan birisi olmuştu. O zamandan beri huzursuzluğuyla, ölçü ve sınıra duyduğu nefretle modern tin, ilk önce devrimin ateşiyle dizginlerinden boşanarak ve daha sonra duyduğu korku ve dehşetle kendini yeniden – ama artık sanatçı ölçünün değil, mantığın dizginleriyle – dizginleyerek her alanda egemen olmuştur. Gerçi bu dizginlerinden boşanma sayesinde bir süredir tüm halkların şiir sanatlarını tadıyoruz, kuytu köşelerde yetişen ayrıksı, yabani, harika, güzel, devasa-düzensiz olan ne varsa, halk türküsünden "büyük barbar" Shakespeare'e kadar; şimdiye dek tüm sanatçı halklara yabancı kalmış olan yerel rengin ve dönemin kostümünün hazlarını tadıyoruz; Goethe'nin Faust'unun biçimsizliğine uygun bir ortam yaratabilmek için Schiller'e karşı yürürlüğe soktuğu, çağımızın "barbarca avantajlarından" bol bol yararlanıyoruz. Ama daha nereye kadar? Tüm halkların tüm biçemlerin şiir sanatlarının sel baskınının, üzerinde sessiz ve gizli bir gelişmenin hâlâ mümkün olabildiği yeryüzünü yavaş yavaş kaplaması gerekiyor; tüm şairler, güçleri baştan itibaren hâlâ büyük olsa bile deney yapan taklitçiler, gözü pek kopyacılar olmak zorundalar; sonunda serimleyici gücün dizginlenişinde, örgütlü bir biçimde tüm sanatsal yöntemlerin hakkından gelinmesinde gerçek sanatsal eylemi görmeyi unutmuş bulunan izlerçevre[54] de, güç için güce, renk için renge, düşünce için düşünceye ve esin için esine gitgide daha çok değer vermek zorundadır, buna uygun olarak sanat yapıtının unsurlarını ve koşullarını, izole edilmemişlerse hiç tadamayacaktır ve sonunda sanatçının bunları izole edilmiş biçimde kendisine de sunması gerektiği talebini yöneltecektir. Evet, Fransız-Yunan sanatının "mantıkdışı" zincirleri atıldı

ama burada farkında olunmadan her türlü zinciri, tüm sınırlamaları mantıkdışı bulma alışkanlığı da edinildi; – ve böylece sanat çözülüşüne karşı direniyor ve bu sırada – elbette son derece öğreticidir bu – başlangıçlarının, çocukluğunun, tamamlanmamışlığının, bir zamanki gözü pekliğinin ve kepazeliklerinin tüm evrelerinde dolaşıyor: yok olmak üzereyken doğuşunu, oluşunu yorumluyor, içgüdüsüne güvenilebilecek büyüklerden biri ve kuramında otuz yıllık pratik fazlalığından başka bir eksik olmayan Lord Byron şöyle demişti bir defasında: "Genel olarak şiir sanatına gelince, üzerinde ne kadar çok düşünürsem o kadar daha kesin inanıyorum ki hepimiz yanlış bir yoldayız, birimiz de, bir diğerimiz de. İçten yanlış bir devrimci sistemi izliyoruz, – bizim kuşağımız ya da bir sonraki kuşak bu kanıya varacaktır bir de." Şunları söyleyen de aynı Byron'dur: "En olağanüstü şair olsa da, Shakespeare'i kötü bir örnek olarak görüyorum." Goethe'nin yaşamının ikinci yarısındaki olgunlaşmış sanatçı kavrayışı, aslında tam da aynı şeyi söylemiyor mu? – Goethe o kavrayış sayesinde bir dizi kuşağın önüne geçebilmişti ve genel olarak Goethe'nin henüz etkisini göstermediği ve onun zamanının daha gelmediği söylenebilir. Tam da Goethe'nin doğası onu şiirsel devrimin yörüngesinden çıkarmadığı için, tam da Goethe geleneğin kopması yüzünden dolaylı olarak yeni buluşlarda, görüşlerde, yardımcı araçlarda keşfedilen ve âdeta sanatın yıkıntıları altından çıkarılan ne varsa hepsinden özenle yararlandığı için, daha sonraki değişimi ve dönüşü büyük önem taşımaktadır: Goethe'nin sanatın geleneğini yeniden kazanmak ve tapınağın geride kalan yıkıntılarına ve sütunlarına bakarak, yıkmak için devasa güçlerin gerektiği böyle bir şeyi yeniden inşa etmeye kollarının gücü yetmeyecek görünüyorsa, hiç olmazsa gözünün hayal gücüyle eski ve tamamlanmış bütünlüğü yazmak için derinden bir istek duyduğu anlamına gelir. Böylece, hakiki sanatın anısında yaşayarak yaşadı sanatta: onun edebiyat yapışı eski, çok eskilerde kalmış sanat dönemlerinin anımsanmasının, anlaşılmasının yardımcı aracı oldu. Gerçi Goethe'nin talepleri, yeniçağın gücü açısından karşılanamaz taleplerdi; fakat bunun acısı, bu taleplerin bir zamanlar karşılanmış olduklarının ve bizim de hâlâ bu karşılanmaya katılabileceğimizin

sevinciyle yeterince dengelenmişti. Bireyler değil, az ya da çok ideal maskeler; gerçeklik değil, alegorik bir genellik; dönemin özellikleri, yerel renkler âdeta görünmez hale sokulmuş ve mitselleştirilmiş; şimdiki zamana ait duygu ve mevcut toplumun sorunları en basit biçimlere indirgenmiş, çekici, gerginleştirici, patolojik özelliklerinden arındırılmış, artistik anlamdan başka her anlamda etkisiz kılınmış, yeni konular ve karakterler yok, eski, çoktandır alışılmış olanlar ve sürekli geçerliliğini koruyan bir yeniden canlandırma ve yeniden biçimlendirmeyle: işte budur sanat, Goethe'nin daha sonra anladığı gibi, Yunanlıların ve Fransızların da uyguladıkları gibi.

222

Sanattan geriye kalan. – Doğrudur, bazı metafizik varsayımlarda, örneğin karakterin değişmez olduğu ve dünyanın özünün tüm karakterlerde ve eylemlerde sürekli dile geldiği inancı geçerli olduğunda, sanatın daha büyük bir değeri vardır: o zaman sanatçının yapıtı sonsuza dek duranın imgesi olur, sanatçı da bizim kavrayışımızda kendi imgesine ancak bir süreliğine geçerlilik kazandırabilir, çünkü insan bütünüyle bir oluşum ürünüdür ve değişebilir ve en eşi bulunmaz insan bile sabit ve kalıcı değildir. – Bir başka metafizik varsayımda da durum aynıdır: bizim görünür dünyamız metafizikçilerin kabul ettiği gibi sadece bir görünüş olsaydı, o zaman sanat gerçek dünyaya oldukça yakın dururdu: çünkü görünüş dünyası ile sanatçının hayal dünyası arasında çok fazla benzerlik bulunurdu: geriye kalan fark da sanatın yorumlanmasının, doğanın yorumlanmasından daha da büyük olmasını sağlardı, çünkü sanat eş-biçimli olanı, doğanın tiplerini ve örneklerini serimliyor olurdu. – Ne ki söz konusu varsayımlar yanlıştır: bu bilgiden sonra sanatın konumu nedir? Her şeyden önce sanat binlerce yıl boyunca her biçimdeki yaşamı ilgiyle ve zevkle görmeyi ve duygularımızı sonunda "nasıl olursa olsun yaşam iyidir" diye bağıracak düzeye getirmeyi öğretmiştir. Sanatın bu öğretisi, varoluştan zevk duymak

ve insan yaşamını bir parça doğa gibi, devinimine coşkuyla katılmadan, düzenli gelişmenin nesnesi olarak görmek – bu öğreti yerleşmiştir içimizde, şimdi en şiddetli bilgi gereksinimi olarak yeniden çıkmaktadır gün ışığına. Sanattan vazgeçilebilir, ama bunu yapmakla sanattan öğrenilen yetenek yitirilmeyecektir: tıpkı dinden vazgeçilmesi ama dinle edinilen maneviyat yükseltmelerinden ve yüceltmelerinden vazgeçilmemesi gibi. Nasıl ki güzel sanatlar ve müzik din yoluyla edinilmiş ve fazladan kazanılmış duygu zenginliğinin ölçütü iseler, sanatın ortadan kalkmasından sonra, onun yerleştirdiği yaşama zevki yoğunluğu ve çeşitliliği de hâlâ doyurulmak isteyecektir. Bilimsel insan, sanatsal insanın gelişimini sürdürmesidir.

223

Sanatın akşam kızıllığı. – İnsan yaşlılığında nasıl gençliğini anımsar da bellek şölenleri yaşarsa, çok geçmeden insanlık da gençlik zevklerinin dokunaklı anısını andırır bir ilişki içinde olacak sanatla. Belki sanat daha önce ölümün büyüsünün ona çalım atar göründüğü günümüzdeki kadar derinden ve canlı kavranmamıştı hiç. Aşağı İtalya'da yılda bir gün hâlâ Yunanlı bayramlarını, beraberinde getirdiği töreler üzerinde yabancı barbarlığın gitgide daha çok baskın gelmesine yakınıp gözyaşı dökerek kutlayan o Yunan kentini düşünelim; bu altın nektar hiçbir yerde, soyları tükenmeye yüz tutmuş bu Elenler arasında olduğu kadar büyük bir şehvetle yudumlanmamıştır. Çok geçmeden sanatçıya harika bir kalıntı gözüyle bakılacak ve kendisine, eski zamanların mutluluğunun onun gücüne ve güzelliğine bağlı olduğu mucizevî bir yabancı misali, bizim gibilere kolay kolay uygun görmediğimiz bir saygı gösterilecek. Belki de bizdeki en iyi şey eski zamanların artık dolaysız yollardan ulaşamayacağımız duygularından miras kalmıştır; güneş çoktan battı, ama onu artık göremesek de yaşamımızın gökyüzü, hâlâ onun sayesinde kızarıp ışıldıyor.

32 İnspiration: İlham. (ç.n.)

33 Eingebung: Esin. (ç.n.)
34 Gnadenschein: Işıklı lütuf. (ç.n.)
35 Tutku. (Yun.) (ç.n.)
36 Gian Lorenzo Bernini (1598-1680). İtalyan barok heykeltraş, mimar, ressam, oyun yazarı. (ç.n.)
37 Begabung: Yetenek. (ç.n.)
38 Talent: Kabiliyet. (ç.n.)
39 Sanatın yüce şanından. (Lat.) (ç.n.)
40 Kaderi düzeltmek. (Fr.) (ç.n.)
41 Troya'nın efsanevi rahibi. Halkını Yunanlıların tahta atına karşı uyarmıştı. Laokoon'u ikiz oğluyla gösteren, Hagesandros, Polydoros ve Athanadoros'un yaptığı tahmin edilen bu heykel (M.Ö. 2. yy.) bugün Vatikan'dadır. (ç.n.)
42 Porselenden yapılma, sanat değeri olmayan figürler. (ç.n.)
43 Periode: Gentümce (bu bağlamda). İç içe geçmiş yan cümleciklerden oluşan, bileşik yapılı, uzun tümce. (Bkz. Beşir Göğüş, *Anlatım Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1998). (ç.n.)
44 Atinalı yasa koyucu Drakon, M.Ö. 621'e tarihlenen ceza yasalarının katılığıyla ünlüdür. (ç.n.)
45 Umwerfen: Devirmek anlamına da gelir. (ç.n.)
46 Satürn Şenlikleri: Eski Roma dininde ekin ya da tohum tanrısı Satürn'ün adına yapılan şenlik. Önceleri 17 Aralık'ta kutlanırken, sonra yedi günlük bir şenliğe dönüşmüştür. Satürn Şenlikleri süresince çalışılmaz, köleler istedikleri gibi konuşabilir, istedikleri gibi davranabilirler, bazı ahlak kurallarının çiğnenmesine göz yumulurdu. (ç.n.)
47 Tonmalerei: Doğadaki seslerin, müzikte betimlenmesi. (ç.n.)
48 19. Kiliseler Genel Kurultayı. Kilisenin birliğinin yeniden kurulması ve Katolik Kilisesi'nin yenilenmesi amacıyla toplanmıştır. Protestanlar temsil edilmemiştir. (ç.n.)
49 İtalyan dini besteci (1525/1526?-1594) *Palestrinal* formu yüzyıllar boyunca saf Katolik kilise müziğinin örneği olarak kabul edilmiştir. (ç.n.)
50 17-18. yüzyıllarda, katı Protestan dogmacılığına karşı çıkan Luther'ci bir akım. (ç.n.)
51 Çok ezgililik, Polyhymnia, şarkı Musasıdır. (ç.n.)
52 Murillo, Bartolomé Esteban: İspanyol ressamı, asıl adı B. E. Pérez. Sevilla okulunun en önemli temsilcisi. (ç.n.)
53 Burada Yunan retorik ustası Leontinoi'li Gorgias'ın (M.Ö. yak. 483-M.Ö. yak. 376) yapıtlarından söz ediliyor. Platon "Gorgias" diyalogunda bu ustanın sanatını ele almıştır. (ç.n.)
54 Publikum: Dinleyici, okur, izleyici kitlesi. (ç.n.)

Beşinci Ana Bölüm

Yüksek ve Düşük Kültürün Belirtileri

224

Yozlaşma sayesinde ıslah etme. – Tarih bize bir halkın soyunun en iyi biçimde ancak yaşayanların çoğunluğunun alışılmış ve tartışılmaz ilkelerinin eşitliği sonucunda, yani ortak inançlarından doğan bir ortaklık duygusuna[55] sahip olduklarında sürebileceğini öğretir. Burada iyi, değerli töre, burada bireyin tabi oluşu öğrenilir ve karaktere sağlamlık daha baştan bir hediye olarak verilir ve daha sonra bir de öğretilir. Bu güçlü, aynı türden, karakterli bireyler temelinde kurulmuş topluluğu[56] bekleyen tehlike, kalıtım yoluyla yavaş yavaş artan ve artık her türlü istikrarlılığı bir gölge gibi izleyen aptallaşmadır. Bu tür topluluklarda tinsel ilerleme daha bağımsız, çok daha güvenilmez ve ahlaki açıdan daha zayıf bireylere bağlıdır: yeni şeyleri ve genel olarak çeşitli şeyleri deneyenler onlardır. Bu türden sayısız kişi, zayıflıkları yüzünden çok belirgin bir etkide bulunmadan ölür; ama genel olarak, hele ki soyları yürümüşse, gevşetici bir etkide bulunurlar ve topluluğun istikrarlı unsurlarında zaman zaman bir yara açarlar. Yeni bir şey tam da bu yaralı ve zayıflamış noktadan topluluğun bütününe âdeta aşılanır; ama bir bütün olarak topluluk, bu yeniyi kanına

alacak ve onu özümleyecek kadar güçlü olmalıdır. Bir ilerlemenin gerçekleşmesi gereken her yerde sapkın yaratılışlar büyük önem taşırlar. Büyük çapta her ilerlemeden önce, kısmi zayıflama gerçekleşmelidir. En güçlü yaratılışlar türü sabit tutarlar, daha zayıf olanlar ise onun kendini geliştirmesine yardımcı olurlar. – Benzer bir durum tek tek insanlarda da görülür; bir yozlaşmanın, bir sakatlanmanın, hatta kötü bir alışkanlığın ve genel olarak bedensel ya da törel bir eksikliğin diğer yanda bir yarar sağlamayışı enderdir. Örneğin daha hastalıklı bir insan, belki de savaşçı ve huzursuz bir kabilenin ortasında, kendi başına kalmak ve böylelikle daha sakin ve daha bilge olmak için daha çok fırsat bulacaktır; tek gözlü birinin o tek gözü çok daha güçlü olacaktır, kör biri iç dünyasının daha derinlerine bakabilecek ve her halükârda daha iyi işitebilecektir. Bu bakımdan varoluş mücadelesi bir insanın, bir ırkın ilerlemesinin ya da güçlenmesinin açıklanabileceği biricik bakış açısıymış gibi görünmüyor bana. Daha çok iki şeyin bir araya gelmesi gerekiyor: bir yandan tinlerin inanca ve ortak duyguya bağlanması sayesinde istikrarlı gücün artırılması; bundan sonra da yozlaştırıcı yaratılışların ve bunların sonucunda istikrarlı gücün kısmi zayıflamalarının ve yaralanmalarının var olmasıyla, daha yüksek hedeflere ulaşabilme olanağı; tam da daha zayıf yaratılış, daha narin ve daha özgür yaratılış olarak her türlü ilerlemeyi olanaklı kılar. Herhangi bir noktasında ufalanmış ve zayıflamış ama bütün olarak hâlâ güçlü ve sağlıklı olan bir halk, yeni olanın enfeksiyonunu alabilir ve bir avantaj olarak kendine katabilir. Eğitimin tek bir bireyde yerine getirmesi gereken görev: onu bir bütün olarak artık yolundan saptırılamayacak kadar sağlam ve güvenli bir biçimde ayakta tutmaktır. Ama sonra eğitimcinin onda yaralar açması ya da yazgının onda açtığı yaralardan yararlanması gerekir ve böylece acı ve gereksinim oluştuğunda yaralanmış noktalara yeni ve soylu bir şey aşılanabilir. Bireyin tüm doğası, aşılananı içine alacak ve daha sonra verdiği meyvelerde belli edecektir ıslah olduğunu. Devlete gelince, Machiavelli diyor ki “yarı eğitimli kişiler farklı düşünseler de yönetim biçimlerinin hiç önemi yoktur. Devlet sanatının büyük hedefi kalıcılık olmalıdır, özgürlük olarak çok daha değerli olduğundan geri kalan her şeye ağır basar bu.”

Sürekli gelişme ve ıslah edici aşılama, sadece sağlam temellere dayandırılmış ve güvencelenmiş bir kalıcılıkta olanaklıdır. Elbette tüm kalıcılığın en tehlikeli yoldaşı olan otorite, buna karşı direnecektir.

225

Özgür tinli göreli bir kavram. – Kendisinden, kökeni, çevresi, zümresi ve mevkisi temelinde ya da zamanın egemen görüşleri temelinde beklenilenden farklı düşünen kişiye özgür tinli denir. O bir istisnadır, bağlı tinliler kuraldır; bunlar özgür tinliye, özgür ilkelerinin ya dikkati çekme düşkünlüğünden kaynaklandığı ya da özgür eylemlere, yani bağlı ahlakla bağdaşmayan eylemlere dayandığı suçlamasını yöneltirler. Zaman zaman şu ya da bu özgür ilkenin, kafanın tuhaflığından ya da kaçıklığından kaynaklandığı da söylenir; oysa burada konuşan kötülüktür sadece, kendisi de inanmaz söylediğine ama zarar vermek ister böylelikle: çünkü özgür tinlinin anlağının daha iyi ve daha keskin oluşunun belgesi yüzünde yazılıdır, öylesine okunaklıdır ki bağlı tinler bunu yeterince iyi anlayabilirler. Ne ki, özgür tinliliğin öteki iki türevinde de içtenlik vardır; aslında birçok özgür tinli de bu türlerden biri ya da diğeri biçiminde ortaya çıkar. Ama bu yüzden o yollardan vardıkları ilkeler, bağlı tinlilerinkinden daha hakiki ve daha güvenilir olabilir. Hakikatin bilgisinde önemli olan ona sahip olmaktır, hangi dürtüyle arandığı, hangi yollardan bulunduğu değil. Özgür tinliler haklıysalar, o zaman bağlı tinliler haksızdır, birincilerin ahlaksızlık sayesinde hakikate varmalarının, diğerlerinin ise ahlaklılık sayesinde şimdiye kadar hakikat dışına bağlanıp kalmalarının hiçbir önemi yoktur. – Ayrıca özgür tinlinin özü, daha doğru görüşlere sahip olması değil, kendini geleneksel olandan koparmasıdır. İster başarıya ulaşsın, isterse de bir başarısızlık yaşasın. Genellikle hakikat ya da en azından hakikati araştırmanın ruhu özgür tinlinin yanında olacaktır: o nedenleri ister, diğerleri ise inancı.

226

İnancın kökeni. – Bağlı tinli, nedenlerden değil alışkanlıktan alır tavrını; örneğin Hıristiyan'dır ama farklı dinleri kavrayıp da aralarından bir seçim yaptığı için değil; İngiliz'dir ama kararını İngiltere'den yana verdiği için değil, Hıristiyanlığı ve İngilizliği hazır bulmuştur önünde ve bir şarap ülkesinde doğan bir kişinin şarap içen birisi olması gibi, nedensiz kabul etmiştir onları. Daha sonra Hıristiyan ve İngiliz olduğunda, belki birkaç gerekçe de bulmuştur alışkanlığından yana; bu gerekçeler çürütülebilir ama böylelikle kendisi de tüm duruşuyla çürütülmüş olmaz. Örneğin bir bağlı tinli, iki eşliliğe karşı gerekçelerini ortaya koymaya zorlansın hele, o zaman tek eşliliğe yönelik kutsal coşkusunun gerekçelere mi yoksa alışkanlığa mı dayandığı görülecektir. Düşünsel ilkelere gerekçesiz alışmaya inanç deniliyor.

227

Sonuçlardan nedene ve neden olmayana çıkarım yapıldı. – Tüm devletler ve toplum düzenleri: zümreler, evlilik, eğitim, hukuk, hepsi de yalnızca bağlı tinlilerin onlara duyduğu inançtan alırlar güçlerini ve kalıcılıklarını, – yani nedenlerin yokluğundan, en azından nedenleri sormaya karşı koymaktan. Bağlı tinliler bunu itiraf etmekten hoşlanmıyorlar ve bunun bir ayıp olduğunu hissediyorlar. Entelektüel fikirlerinde son derece masum olan Hıristiyanlık, bu ayıbın farkına varmadı, inanç talep etti ve inançtan başka bir şey talep etmedi; nedenlerin istenmesini ise tutkuyla reddetti; inancın başarısına işaret etti: inancın yararını hissedeceksiniz demeye getirdi, inanç sayesinde mutlu olacaksınız. Aslında devlet de böyle davranır ve her baba oğlunu aynı biçimde eğitir: bunu doğru kabul et sadece, der, bunun ne kadar iyi geldiğini hissedeceksin. Ama bu bir görüşün getirdiği kişisel yarardan, o görüşün doğruluğunun kanıtlanacağı, bir öğretinin yararlılığının onun entelektüel kesinliğini ve temellendirilmişliğini güvenceleyeceği anlamına

gelir. Bu durum, zanlının mahkeme karşısında şöyle konuşmasına benzer: avukatım tüm hakikati söylüyor, konuşmasından çıkan sonuca baksanıza: beraatımı talep ediyor. – Bağlı tinliler ilkelerine kendi yararlarından ötürü sahip çıktıkları için, özgür tinlinin de kendi görüşleriyle kendi yararını kolladığını ve sadece tam da kendisini ihya eden şeyi doğru bulduğunu tahmin ederler. Ancak bir özgür tinliye, ülkesindekilere ya da zümresindekilere yararlı olanın tam tersi yararlı göründüğü için, bağlı tinliler onun ilkelerinin kendileri için tehlikeli olduğunu varsayarlar: 'onun konuşmaya hakkı yok çünkü o bizim için zararlıdır' derler, ya da öyle hissederler.

228

Güçlü, iyi karakter. – Alışkanlık sonucu içgüdü haline gelmiş görüşlere bağlılık, karakter sağlamlığı denilen şeye yol açar. Bir kişi, az sayıda ama hep aynı güdülerle eylemde bulunuyorsa, eylemleri büyük bir enerjiye ulaşır; bu eylemler bağlı tinlilerin ilkeleriyle uyum içindeyseler kabul edilirler ve bu arada, onları yapan kişide vicdan rahatlığı duygusunu doğururlar. Az sayıdaki güdü, enerjik eylem ve vicdan rahatlığı, karakter sağlamlığı denilen şeyi oluşturur. Sağlam karakterli kişilerde, çok sayıda eylem olanağının ve doğrultusunun bilgisi yoktur; anlağı özgür değildir, bağlıdır çünkü verili bir durum karşısında belki de sadece iki olasılık sunar ona; şimdi tüm yaratılışı uyarınca zorunlu olarak bu iki olasılık arasından bir seçim yapması gerekir, bu seçimi kolayca ve çabucak yapar, çünkü elli tane olasılık arasından bir seçim yapmak zorunda değildir. Eğitici çevre her insana her zaman en az sayıda olasılığı sunarak, bağımlı kılmak ister onu. Eğitimciler bireyi, gerçi yeni bir şeymiş gibi, ama bir yineleme olması gerekirmiş gibi ele alırlar, insan önceleri bilinmeyen, daha önce hiç karşılaşılmamış[57] bir şey gibi görünüyorsa, bilinen, karşılaşılmış[58] bir şey yapılmalıdır. Bir çocukta bağlılığın daha önce karşılaşılmış olan sayesinde belirginleşmesine iyi karakter denilir, çocuk bağlı tinlilerin tarafında yer

aldığında, ilk önce uyanmakta olan ortaklık duygusunu bildirir; daha sonra devletine ya da zümresine bu ortaklık duygusunun temelinde yararlı olacaktır.

229

Bağlı tinlilerde şeylerin ölçütü. – Bağlı tinliler dört tür şeyin doğru olduğunu söylerler. Birincisi: kalıcılığı olan tüm şeyler doğrudur; ikincisi: bizi rahatsız etmeyen her şey doğrudur; üçüncüsü: bize yararı dokunan her şey doğrudur; dördüncüsü: uğruna kurban verdiğimiz her şey doğrudur. Bu sonuncu ilke, örneğin halkın isteği dışında başlanmış olan bir savaşın, ilk kurban verildiği andan itibaren coşkuyla sürdürülmesini açıklıyor. – Davalarını bağlı tinlilerin ortamında savunan özgür tinliler, önce özgür tinlilerin her zaman var olduğunu, yani özgür tinliliğin bir kalıcılığının olduğunu, daha sonra rahatsızlık vermek istemediklerini ve sonunda da, bağlı tinlilere genel olarak yarar sağlamak istediklerini kanıtlamak zorundadırlar; ama bağlı tinlileri bu sonuncu noktada ikna edemeyecekleri için, birinci ve ikinci noktayı kanıtlamış olmalarının onlara bir yararı dokunmaz.

230

Esprit fort. – Özgür tinli, geleneği yanına alan ve eylemleri için bir neden göstermeye gerek duymayan birisiyle karşılaştırıldığında her zaman zayıftır, hele ki eylemlerinde; çünkü çok sayıda güdü ve görüş açısı bilmektedir ve bu yüzden emin, idmanlı değildir. Peki onu hiç olmazsa kendini göstersin ve hiçbir etkide bulunmadan yok olmasın diye nispeten güçlü kılmak için hangi araçlar vardır? Güçlü tin (esprit fort) nasıl ortaya çıkar? Bu tek bir örnekte, dehanın üretilmesi sorunudur. Bireyin, geleneğe karşı tamamen

bireysel bir dünya bilgisini elde etmeye çalıştığı enerji, bükülmez güç, dayanıklılık nereden geliyor?

231

Dehanın ortaya çıkışı. – Özgürleşmek için çareler arayan bir tutsağın zekâsı, en küçük bir avantajın bile en soğukkanlı ve uzun erimli bir biçimde kullanılması, doğanın dehayı – bu sözcüğün tüm mitolojik ve dinsel renginden arındırılarak anlaşılmasını rica ediyorum – ortaya çıkartmak için hangi fırsatlardan yararlandığını öğretebilir: doğa önce bir zindana kapatır onu ve onun özgürleşme hırsını, olağanüstü bir biçimde uyarır. – Ya da bir başka imge: Ormanda yolunu tamamen yitirmiş ama olağanüstü bir enerjiyle herhangi bir yönde dışarıya çıkmaya çalışan bir insan, bu arada hiç kimsenin bilmediği yeni bir yol keşfeder: özgünlükleri övülen dehalar böyle çıkarlar ortaya. – Bir sakatlığın, bir cılızlığın, önemli bir organın eksikliğinin, genellikle başka bir organın, kendi işlevinin yanı sıra bir başka işlevi daha yerine getirmesi gerektiği için kendisini alışılmadık ölçüde iyi geliştirmesine fırsat oluşturduğundan daha önce söz etmiştik. Bazı parlak yeteneklerin kökeni buradan anlaşılabilir. – Dehanın ortaya çıkışı üzerine bu genel değiniler özel duruma, mükemmel özgür tinlinin ortaya çıkışına uygulanmalı.

232

Özgür tinliliğin kökeni hakkında tahmin. – Ekvator bölgelerinde güneş denizleri eskisinden daha büyük bir ateşle yaktığında buzulların genişlemesi gibi, çok güçlü, etrafına yayılan bir özgür tinlilik de, duygunun ateşinin herhangi bir yerde olağandışı arttığının kanıtı olabilir.

233

Tarihin sesi. – Tarih genel olarak dehanın üretilişi hakkında şu dersi verir gibidir: insanlara kötü davranın ve eziyet edin, – böylece kıskançlık, nefret ve rekabet hırsı tutkularını çağırır, – onları aşırı kışkırtır, birini diğerine karşı, bir halkı bir başkasına karşı, üstelik yüzyıllar boyunca; belki o zaman, böylelikle yaratılan enerjinin bir köşeye sıçrayan bir kıvılcımından doğar gibi yükselir dehanın ışığı, o zaman deha soylu bir atın süvarisinin mahmuzuyla şahlanması gibi aniden çıkar ortaya ve sıçrar bir başka alana. – Dehanın üretilişinin bilincine varanın ve doğanın genel davranışını pratikte de uygulamak isteyenin, doğa gibi kötü ve acımasız olması gerekecektir. – Ama belki de biz yanlış duyduk.

234

Yolun ortasının değeri. – Belki de dehanın üretilişi insanlığın sadece sınırlı bir zaman dilimine özgüdür. Çünkü insanlığın geleceğinden, sadece herhangi bir geçmişin son derece belirli koşullarının ortaya koyabildikleri her şeyi birden bekleyemeyiz: örneğin dinsel duygunun şaşırtıcı etkilerini. Bu duygunun kendi zamanı vardı ve bir dolu çok iyi şey yalnızca ondan doğabildikleri için artık bir daha doğmayacaktır. Örneğin yaşamın ve kültürün dinsel olarak kuşatılmış bir ufku bir daha asla olmayacaktır. Belki aziz tipi bile, anlağın artık tüm bir gelecek için söz konusu olamayacak belirli bir tutukluğunda olanaklıdır. Böylece zekânın yüksekliği de belki insanlığın sadece tek bir çağıyla sınırlıydı: olağanüstü, uzun süredir biriktirilmiş bir istenç enerjisinin, kendisini kalıtım yoluyla istisnasız bir biçimde tinsel hedeflere aktarmasıyla ortaya çıktı – ve ortaya çıkıyor, çünkü hâlâ bu çağda yaşıyoruz. – Bu yabanıllık ve bu enerji artık beslenip büyütülmediğinde, bu yükseklik de geçmişte kalacak. Belki de insanlık yolunun ortasında, varoluşunun orta çağında asıl hedeflerine daha yakın duruyor yolun sonundan. Örneğin sanatı belirleyen enerjiler artık tükenmiş olabilirler; uydurmaktan, eksik olandan, simgesel olandan, esriklikten, cezbe halinden duyulan zevk, horgörülebilir. Yaşam yetkin bir devlet içinde

örgütlendiğinde, şimdiki zamanda edebiyat yapacak bir konu kalmayacaktır ve sadece geri kalmış insanlar olacaktır edebi gerçek dışılığı talep edenler. Sonra bu insanlar her halükârda özlemle bakacaklardır geriye, yetkin olmayan devletin, yarı-barbar toplumların zamanlarına, bizim zamanlarımıza.

235

Deha ve ideal devlet çelişir. – Sosyalistler olabildiğince çok sayıda insana, bir refah yaşamı kurmayı arzuluyorlar. Bu refah yaşamının kalıcı vatanına, yetkin devlete gerçekten ulaşılmış olsaydı, bu refah yaşamı yüzünden büyük anlağın ve genel olarak güçlü bireylerin yetiştiği toprak bozulmuş olurdu: büyük enerjiyi kastediyorum. Bu devlete ulaşıldığında insanlık hâlâ dâhi üretebilmek için fazla donuklaşmış olacaktı. Böyle olunca yaşamın şiddetli karakterini korumasını ve hep yeni baştan yabanıl kuvvetlerin ve enerjilerin ortaya konulmasını istemek gerekmez miydi? Şimdi, sıcak, empati sahibi yürek o şiddetli ve yabanıl karakterin ortadan kaldırılmasını ister tam da ve düşünülebilecek en sıcak yürek, en tutkulu bir biçimde isteyecektir bunu: oysaki kendi tutkusu, ateşini, sıcaklığını ve hatta varoluşunu yaşamın o yabanıl ve şiddetli karakterinden almaktadır; demek ki en sıcak yürek kendi temelinin ortadan kaldırılmasını, kendi kendisinin yok edilmesini istemektedir, oysaki bu: mantıkdışı bir şey istediği, zeki olmadığı anlamına gelir. En yüksek zekâ ve en sıcak yürek bir kişide bir arada bulunamaz ve yaşam hakkında yargıda bulunan kişi, iyinin de üstünde konumlandırır kendini ve sadece yaşamın toplam hesabında birlikte değer biçilmesi gereken bir şey olarak görür iyiyi. Bilge kişi zeki olmayan iyilerin başıboş arzularına karşı koymalıdır, çünkü onun için kendi tipinin varlığını sürdürmesi ve en yüksek anlağın nihai bir biçimde ortaya çıkışı önemlidir; en azından “yetkin devletin” kuruluşunu bu devlette sadece donuklaşmış bireyler yer aldığı sürece istemeyecektir. Buna karşılık, bir kez en sıcak yürek olarak düşünmek istediğimiz İsa Mesih ise insanların

aptallaştırılmasını istemişti, tinsel açıdan yoksulların yanında yer almıştı ve büyük anlağın üretilişini durdurmuştu: tutarlıydı bu yaptığı. Onun karşı örneğini oluşturan yetkin bilge ise – bunu elbette önceden söyleyebiliriz – aynı zorunlulukla, bir Mesih'in üretilmesini engellemek isteyecektir. – Devlet bireyleri birbirlerine karşı korumak için akıllıca bir kurumdur: Devletin iyileştirilmesi abartılırsa, sonunda birey devlet sayesinde zayıflatılmış, hatta ortadan kaldırılmış olacaktır, – yani devletin başlangıçtaki amacı temelli boşa çıkacaktır.

236

Kültür kuşakları. – Benzetme yoluyla kültür çağlarının değişik iklim kuşaklarına karşılık düştüğü söylenebilir, tek farkla ki kültür çağları art arda gelirler ve geçmişteki kültür, görevimizin oraya geçmek olduğu ılımlı kültür kuşağıyla karşılaştırıldığında, bütünüyle tropik bir iklim izlenimi uyandırıyor. Muazzam karşıtlıklar, gece ve gündüzün keskin bir biçimde yer değiştirmesi, akkor ve görkemli renkler, ansızın, gizemli, korkunç olan her şeye duyulan saygı, aniden kopan fırtınanın hızı, her yerde doğanın bereket sepetlerinin savurganca dolup taşması: buna karşılık bizim kültürümüzde açık ama aydınlatmayan gökyüzü, temiz, hemen hemen hiç değişmeyen hava, ara sıra sert, hatta soğuk: iki kuşak da böylesine farklıdır birbirinden. Orada en azgın tutkuların, metafizik tasarımlar aracılığıyla olağanüstü bir şiddetle ezildiğini ve kırıldığını gördüğümüzde, sanki tropik ormanlarda gözümüzün önünde vahşi kaplanlar, devasa yılanların kıvrımları altında eziliyormuş gibi gelir bize; bizim tinsel iklimimizde böylesi olaylar yoktur, bizim hayal gücümüz ılımlıdır, eski halkların uyanık halde gördükleri, rüyalarımızda bile çıkmaz karşımıza. Sanatçıların tropik kültürün ortadan yitmesi yüzünden önemli ölçüde zarar gördüklerini ve biz sanatçı-olmayanları biraz yavan bulduklarını kabul etsek bile bu değişimden mutluluk duymamız gerekmez mi? Sanatçılar bu bakımdan "ilerlemeyi" yadsımakta elbette haklıdırlar, çünkü aslında: son üç bin yılın sanatlarda

ileriye doğru bir süreci gösterdiği en azından kuşkuludur. Schopenhauer gibi metafizik bir filozof da son dört bin yıla metafizik felsefe ve din açısından baktığında ilerlemeyi görmek için bir neden bulamayacaktır. – Ama biz ılımlı kültür kuşağının varlığını bile bir ilerleme olarak kabul ediyoruz.

237

Rönesans ve reform. – İtalyan Rönesansı modern kültürü borçlu olduğumuz tüm pozitif güçleri barındırıyordu içinde: düşüncenin özgürleştirilmesi, otoritelerin çiğnenmesi, kültürün soyluluk kibri üzerindeki zaferi, bilimden ve insanların bilimsel geçmişinden duyulan coşku, bireyin zincirlerinden kurtarılması, görünüşe ve salt etkiye karşı bir hakikatlilik ve antipati ateşi (yapıtlarında kendilerinden yetkinliği, sadece ve sadece en yüksek törel arılıkta yetkinliği isteyen çok sayıda sanatçı karakterin içinde yanıp tutuşmuştur o ateş), evet, Rönesans'ın bugüne kadarki modern kültürümüzde henüz bir daha öylesine güç kazanmayan pozitif güçleri vardı. Tüm lekelerine ve kötülüklerine karşın, bu bin yılın altın çağıydı Rönesans. Buna karşılık Alman Reformu, ortaçağın dünya görüşüne henüz hiç doymamış olan ve bu çağın sona erişinin işaretlerini, dinsel yaşamın olağanüstü lanetlenmesini ve elden çıkarılmasını, yakışık aldığı gibi sevinçle değil, derin bir hoşnutsuzlukla hisseden geri kalmış tinlerin enerjik bir protestosu olarak kaldırır başını. Kuzeyli güçleri ve dikkafalılıklarıyla, insanları yeniden geriye götürdüler, karşı reformu, yani bir meşru müdafaa, Katolik Hıristiyanlığını, bir kuşatma halinin şiddetliliğiyle zorla başardılar; antik ve modern tinlerin kaynaşmasını belki de sonsuza dek olanaksızlaştırmakla, bilimlerin tam bir uyanışını ve egemenliğini de iki üç yüz yıl geciktirdiler. Rönesans'ın büyük görevi sona erdirilmedi, bu arada geri kalmış (ortaçağda, kurtuluşuna Alpler üzerinden hep yeniden çıkmak için yeterince aklı olan) Alman özünün protestosu engelledi bunu. O zamanlar Luther'in ayakta kalışı ve söz konusu

protestosunun güç kazanması politikanın sıra dışı bir takımlanışının rastlantısına dayanır: çünkü Kayzer, onun yeniliğini Papa'ya karşı bir baskı aracı olarak kullanmak amacıyla korumuştu Luther'i ve Papa da zengin Protestan prenslerden Kayzer'e karşı denge unsuru olarak yararlanmak amacıyla, sessizce kayırmıştı Luther'i. Niyetlerin bu ender örtüşmesi olmasaydı, Luther de Huss[59] gibi yakılırdı – ve Aydınlanma'nın tan kızıllığı belki biraz daha erkenden, şimdi tahmin edebildiğimizden daha güzel bir parlaklıkla yükselebilirdi.

238

Oluşum halindeki Tanrı'ya karşı adalet. – Tüm bir kültür tarihi kötü ve soylu, doğru ve yanlış düşüncelerinin karmaşıklığı gibi seriliyorsa bakışlarımıza ve bu dalga vuruşunu seyreden birisi nerdeyse deniz tutmuş gibi oluyorsa, oluşum halindeki bir tanrı tasarımında nasıl bir avuntu bulunduğunu kavrayabiliriz: bu tanrı, insanlığın dönüşümlerinde ve yazgılarında gittikçe daha çok açığa vurur kendini, kuvvetlerin kör bir mekaniğinden, anlamsız ve amaçsız bir karmakarışıklığından ibaret değildir her şey. Oluşun tanrılaştırılması metafizik bir bakıştır – bir fenerden tarih denizine bakar gibi, – fazlasıyla tarihselleştiren bir bilginler kuşağı avuntu bulmuştur bu bakışta; tasarım ne denli yanılgılı olsa da kızamayız buna. Sadece, Schopenhauer gibi gelişmeyi yadsıyan biri, bu tarihsel dalga vuruşunun sefaletinden de hiçbir şey hissetmez ve bu yüzden, oluşum halindeki tanrı ve onun varlığını kabul etme gereksinimi hakkında hiçbir şey bilmediği, hiçbir şey hissetmediği için haklı olarak alay edebilir onunla.

239

Mevsimine göre meyve. – İnsanlık için arzulanan her daha iyi gelecek, bazı açılardan da daha kötü bir gelecektir zorunlu olarak: çünkü insanlığın

daha yüksek yeni bir aşamasının, kendinde daha önceki aşamaların tüm avantajlarını birleştireceğine ve örneğin sanatın en yüksek biçimlendirilişini üretmesi gerektiğine inanmak hayalciliktir. Oysaki her mevsim kendi başına avantajlara ve çekiciliklere sahiptir ve diğer mevsimlerinkileri dışlar. Dinden ve dinin yakınında yetişmiş olan, din yok edildiğinde bir daha yetişemez artık; olsa olsa şaşkın, geç kalmış daldırma filizleri bu konuda bir yanılsamaya yol açabilirler, tıpkı eski sanatın zaman zaman ortaya çıkan anısı gibi: bu durum elbette yitirme ve yoksunluk duygusunu dile getirmektedir, ama kendisinden yeni bir sanatın doğabileceği bir gücün kanıtı değildir.

240

Dünyanın artan ağırbaşlılığı. – Bir insanın kültürü ne denli artarsa, bir o denli çok alanda uzaklaşır şakadan, alaydan. Voltaire evlilik ve kilise icat edildi diye yürekten minnettardı gökyüzüne:[60] böylelikle, eğlenmemiz için gerekeni çok iyi yaptı diye. Ama Voltaire ve dönemi, ondan önce de on altıncı yüzyıl bu konularla sonuna dek alay etmişti; bir kimsenin şimdi her alanda hâlâ yaptığı her türlü şaka geç kalmıştır ve her şeyden önce, alıcıda talep uyandıramayacak kadar kelepirdir. Şimdi nedenler soruluyor; artık ciddiyet çağındayız. Gerçeklik ile iddialı görünüş arasındaki, insanın ne olduğu ile ne tasarlamak istediği arasındaki farkları şakanın ışığında görmek kimin umurunda artık; bu karşıtlıkların duygusu, nedenlerin aranmaya başlanmasından itibaren tamamen başka türlü bir etkide bulunur. Bir kimse, yaşamı ne denli kapsamlı bir biçimde anlarsa o denli az alay edecektir, belki sonunda sadece “anlamasının kapsamlılığı” ile alay edebilecektir.

241

Kültür dehası. – Bir kültür dehası tasavvur etmek istendiğinde, nasıl birisi olacaktır bu? Yalanı, şiddeti, en acımasız bencilliği, kendi aletleriymiş gibi öyle güvenle kullanan birisidir ki, yalnızca kötü, şeytansı bir varlık olarak anılabilir; ama ara sıra ışıldayan hedefleri büyük ve iyidir. Bir Kentauros’dur o, yarı hayvan yarı insan, bir de melek kanatları vardır başında.

242

Mucizevî eğitim. – Eğitime duyulan ilgi, ancak bir tanrıya ve onun şefkatine duyulan inançtan vazgeçildiğinde büyük bir güç kazanabilir: tıpkı tedavi sanatının ancak mucizevî kürlere duyulan inanç sona erdiğinde gelişebilmesi gibi. Şimdiye kadar tüm dünya hâlâ mucizevî eğitime inanıyor: en büyük düzensizlikten, hedeflerin karışıklığından, koşulların elverişsizliğinden en verimli, en güçlü insanların yetiştiği görülmedi mi: her şey yolunda gitseydi nasıl gerçekleşebilirdi ki bu? – Şimdi, bizzat bu örneklere de daha yakından bakılıyor, daha özenle sınanıyorlar: bunlarda bir mucize keşfedilmiyor. Aynı koşullarda çok sayıda insan sürekli yok oluyor, buna karşılık kurtulan tek bir birey daha güçlü oluyor, çünkü bu kötü koşullara doğuştan gelen tükenmeyen güç sayesinde katlanmış ve bu gücü eğitip artırmıştır: mucize böyle açıklanır. Artık mucizeye inanmayan bir eğitim üç şeye dikkat edecektir: birincisi ne kadar enerji kalıtımla alınmıştır? ikincisi yeni enerji daha neyle yaratılabilir? üçüncüsü birey kültürün son derece çeşitli taleplerine, bunların kendisini huzursuz kılmasına ve biricikliğini yok etmesine izin vermeden nasıl uyum sağlayabilir? – kısacası, birey kişisel ve kamusal kültürün kontrapunktunda nasıl bir konuma yerleştirilebilir, nasıl aynı zamanda hem melodiye öncülük edip, hem de melodiye eşlik edebilir?

243

Hekimin geleceği. – Şimdi, hekimlik mesleği kadar büyük bir yoğunlaşmaya uygun olan başka bir meslek yok; hele ki ruhani hekimlerin, din adamı denilenlerin ruh çağırma sanatlarını artık kamuoyunun alkışları önünde icra edemedikleri ve bir bilginin onları görünce yolunu değiştirdiği şu sıralarda. Bir hekim en iyi, en yeni yöntemleri bilmiyorsa ve onlarda deneyimli değilse ve etkilerden nedenlere doğru, teşhis koyanlara ün kazandıran o hızlı çıkarımları yapamıyorsa en yüksek tinsel eğitimine ulaşmış sayılmaz: ayrıca her bireye uyan ve yüreği bedenden çekip almasını sağlayan bir hitabete, görüntüsü bile korkaklığı (tüm hastaların içini kemiren kurt) ürküten bir erkekliğe, iyileşmeleri için sevince gereksinenlerle, sağlık nedenleriyle sevindirmesi gerekenler (ve bunu yapabilenler) arasındaki aracılıkta bir diplomat kıvraklığına, bir polis hafiyesinin ve bir avukatın bir ruhun sırlarını anlayıp da onları açığa vurmama inceliğine sahip olmalıdır, – kısacası iyi bir hekime şimdi öteki tüm meslek sınıflarının becerileri ve mesleki ayrıcalıkları gereklidir: böyle bir donanıma sahip olduğunda, iyi yapıdan, tinsel neşeyi ve verimliliği çoğaltarak, kötü düşüncelerden, niyetlerden (iğrenç kaynakları genellikle belden aşağısı olan) alçaklıklardan koruyarak, tinsel-bedensel bir aristokrasiyi (evlilik kuran ve evliliği engelleyen birisi olarak) kurarak, ruhsal eziyet ve vicdan rahatsızlığı denilen şeylerin tümünü iyi niyetle bıçak gibi keserek tüm topluma iyiliği dokunabilir: ancak böylelikle bir “tıp adamı”ndan bir mesihe dönüşür ve üstelik mucizeler göstermesi gerekmez, kendisini çarmıha gerdirmek zorunda da değildir.

244

Deliliğin kıyısında. – Duyguların, bilgilerin, deneyimlerin toplamı, yani kültürün tüm yükü öyle arttı ki, sinir ve düşünme güçlerinin aşırı uyarılması genel bir tehlikedir. Avrupa ülkelerinin kültürlü sınıfları istisnasız nevrotiklerden oluşuyor ve en büyük ailelerin hemen hemen her birinin bir üyesi deliliğin eşiğinde duruyor. Gerçi şimdi sağlığa her biçimde özen

gösteriliyor; ama asıl soruna gelince, o duygu geriliminin, o ezici kültür-yükünün hafifletilmesi gerekiyor; büyük kayıplar pahasına elde edilecek olsa bile, yeni bir Rönesans'a beslediğim büyük umuda yer açacak bir hafifletme bu. Coşkulu duyguların bolluğunu Hıristiyanlığa, filozoflara, edebiyatçılara, müzikçilere borçluyuz: bu duyguların bizi tamamen ele geçirmemesi için, genel olarak biraz daha soğukkanlı ve kuşkucu kılan ve özellikle inancın lav selini kesin nihai hakikatlerde soğutan bilimin ruhunu çağırmalıyız; bu sel özellikle Hıristiyanlık sayesinde böylesine azdı.

245

Kültürün çanını dökmek. – Kültür bir çan gibi ortaya çıkmıştır, daha kaba, daha sıradan bir malzemeden bir kalıbın içinde: hakikat dışılık, şiddet kullanma, her bir Ben'in her bir halkın sınırsız yayılması oluşturuyordu bu kalıbı. Şimdi onu kaldırmanın zamanı geldi mi? Akışkan olan donuklaştı mı, iyi, yararlı dürtüler, daha soylu maneviyatın alışkanlıkları, artık metafiziğe ve dinlerin yanılgılarına hiçbir yaslanmaya, insan ile insan, halk ile halk arasında en güçlü tutkal olarak hiçbir sertliğe ve şiddete gerek duyulmayacak kadar kesinlik kazanıp genelleştiler mi? – Bu sorunun yanıtlanması için artık bize bir tanrının işaret etmesi yardımcı olamaz: bu konuda kendi kavrayışımızın belirleyici olması gerekir. İnsanların dünyadaki yönetimini, insanın kendi ellerine alması gerekir, insanın "ilmi ezeli"sinin,[61] kültürün bundan sonraki yazgısını keskin gözlerle denetlemesi gerekir.

246

Kültürün Kyklopları. – Buzulların yer aldığı buruşuk ovalara bakan birisi, aynı yerde günün birinde derelerin aktığı, çayırlarla, ormanlarla kaplı bir vadinin uzanacağını aklından bile geçirmez. İnsanlık tarihinde de durum

böyledir; en yabanıl güçler, ilkin yıkarak çığır açarlar, ama yine de ileride daha yumuşak bir uygarlığın burada yuva kurması için gereklidir bu etkinlikleri. Dehşetli enerjiler – kötülük denilen şey – insanlığın tek gözlü mimarları ve yol yapımcılarıdır.

247

İnsanlığın dolaşımı. – Belki de tüm insanlık belirli bir hayvan türünün, süresi sınırlı bir gelişme evresidir: öyle ki insan maymundan olmuştur ve yeniden maymun olacaktır, öte yandan bu komedinin şaşılası sonucuna herhangi bir ilgi gösterecek hiç kimse yoktur ortada. Nasıl ki Roma kültürünün çökmesiyle ve bunun en önemli nedeniyle, Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, Roma İmparatorluğu içinde insanın genel bir çirkinleşmesi yaygınlık kazandıysa, genel yeryüzü kültürünün bir zamanki çöküşü de, insanın kat be kat büyük bir çirkinleşmesiyle ve sonunda insanın, maymunsuluğa varana dek hayvanlaşmasıyla sonuçlanabilir. – Tam da böyle bir perspektifi göz önünde bulundurabildiğimiz için, belki de gelecekte böyle bir sonucun doğmasını önleyebilecek durumdayız.

248

Umutsuz bir ilerlemenin avuntu sözü. – Çağımız bir geçici-durum izlenimi uyandırıyor; eski dünya görüşleri, eski kültürler kısmen hâlâ mevcutlar, yenileri ise henüz kesinleşmediler ve alışkanlık haline gelmediler ve bu yüzden bütünlük ve tutarlılık kazanmadılar. Sanki her şey bir kaosa dönüşecekmiş, eski ortadan yitecek, yeni hiçbir işe yaramayacak ve zayıflayacakmış gibi görünüyor. Ama uygun adım yürümeyi öğrenen bir askerin başına gelen de budur; bir süre her zamankinden daha güvensiz ve çaresizdir, çünkü kasları bir eski sisteme, bir yeni sisteme göre devinirler ve henüz sistemlerden birisi kesin üstünlüğünü kuramaz. Yalpalarız, ama bu

yüzden korkuya kapılmamamız ve kendimizi yeni öğrendiğimize vermemiz gerekir. Ayrıca eskiye geri dönemeyiz, gemileri yakmışızdır; cesur olmak kalır bir tek geriye, sonuç şu ya da bu olsa da. – Hele bir adım atalım, yerimizden bir ayrılalım: belki de bu davranışımız zamanla ilerleme gibi görünür; öyle değilse de, Büyük Frederik'in sözü bizim için, hem de avuntu olsun diye söylenmiş olabilir: Ah, mon cher Sulzer, vous ne connaissez pas assez cette race maudite, à laquelle nous appertenons.[62]

249

Kültürün geçmişinden acı çekmek. – Kültür sorununu anlayan birisi, haksız yollarla edinilmiş bir zenginliği miras alan birinin ya da atalarının şiddet eylemleri sayesinde hüküm süren bir hükümdarın duygularına benzer duygulardan acı çeker. Üzüntüyle düşünür kökenini ve çoğu zaman utanç duyar, çoğu zaman aşırı duyarlıdır. Mülküne yöneltti̇ği tüm enerji, yaşama istenci, neşe toplamı büyük bir yorgunlukla dengelenir çoğu kez: Kökenini unutamaz. Geleceğine de hüzünle bakar, önceden biliyordur ki kendi çocukları da geçmişten acı çekeceklerdir, kendisi gibi.

250

Görgü. – Sarayın ve bütünlüklü bir aristokrasinin etkisi azaldığı ölçüde, görgülü davranışlar da ortadan kalkar: gözle görülür bir biçimde bayağılaşan kamusal olaylardan anlayan birisi, bu azalmayı on yıldan on yıla açıkça gözlemleyebilir. Artık hiç kimse saygı sunmanın ve tatlı dil dökmenin zekice nasıl yapılacağını bilmiyor; bunun sonucunda şu anda saygı sunulması gereken durumlarda (örneğin büyük bir devlet adamına, ya da bir sanatçıya) en derin duygunun, sadık, namuslu temiz yürekliliğin dilinin eğreti kullanılması gibi gülünçlükler çıkıyor ortaya – kafa karışıklığından ve zekâ ve incelik eksikliğinden ötürü. Bu yüzden insanların

kamusal alandaki törensi karşılaşmaları, gitgide daha sakar ama öyle olmadığı halde daha duygulu ve temiz yürekli görünüyor. – Peki görgülülük sürekli daha mı gerileyecek? Öyle görünüyor ki görgülülük büyük bir inişe geçecek ve bizi en dip noktasına yaklaştıracak. Ancak toplum niyetlerinden ve ilkelerinden, bunların biçim oluşturucu etkide bulunacağı denli emin olduğunda, (eski biçim oluşturucu durumların öğrenilmiş görgüsü şimdi daha zayıf bir biçimde miras alınıp öğreniliyorken) ilişkilere, davranışlara ve anlatımlara ilişkin bu niyet ve ilkelerden daha zorunlu, sade ve doğal görünmesi gereken görgü kuralları olacaktır. Zamanın ve çalışmanın daha iyi bölüştürülmesi, her güzel boş zamana eşlik eder hale getirilmiş jimnastik idmanı, bedene bile akıllılık ve kıvraklık kazandıran, artırılmış ve keskinleştirilmiş düşünme tüm bunları beraberinde getirir. – Elbette burada biraz da şakayla, bilginlerimizin yeni kültürün öncüleri olmak istedikleri halde, aslında daha görgülü davranışlarla mı öne çıktıkları düşünülebilir. Elbette durum böyle değil, tinleri bunun için yeterince istekli olabilir, ama bedenleri zayıf. Geçmiş hâlâ güçlüdür kaslarında: hâlâ özgür olmayan bir konumdalar ve bir yarılarıyla dünyevi din adamları iken, diğer yarıları seçkin kişilerin ve zümrelerin bağımlı eğiticileridir ve üstelik bilimin kılı kırk yarıcılığıyla, eskimiş yavan yöntemlerle sakatlanmışlar ve ruhsuzlaştırılmışlardır. Bu yüzden, her halükârda bedenleri açısından ve çoğu zaman tinlerinin dörtte üçü açısından da hâlâ eski, kocamış bir kültürün saraylılarıdırlar ve böylelikle kendileri de kocamışlardır; zaman zaman bu eski binalarda gürültü yapan yeni tin, şimdilik sadece onları daha güvensiz ve daha korkak kılmaya yarıyor. Onların içinde hem geçmişin hem de geleceğin hayaletleri cirit atıyor: bu sırada en iyi yüz ifadesini takınmamaları, en hoş duruşa sahip olmamaları bir mucize mi?

251

Bilimin geleceği. – Bilim, içinde çalışan ve araştırana çok, onun sonuçlarını öğrenene ise çok az keyif verir. Yavaş yavaş bilimin tüm önemli

hakikatleri gündelikleştikleri ve sıradanlaştıkları için, bu az keyif de sona eriyor: son derece hayran olmaya değer iki kere ikiyi öğrendiğimizde sevinmeyi çoktan geride bıraktığımız gibi. Bilim kendisiyle giderek daha az sevinç, avutucu metafiziği, dini ve sanatı itham etmekle giderek daha çok sevinç verdiği için: insanlığın hemen hemen tüm insanlığını borçlu olduğu o en büyük haz kaynağı yoksullaşıyor. Bu yüzden daha yüksek bir kültür insana çifte bir beyin, âdeta iki beyin odacığı vermeli, biri bilimi, biri de bilim-olmayanı duyumsaması için: yan yana duran, karışıklığa yol açmayan, ayrılabilir, kilitlenebilir iki odacık; bir sağlık talebidir bu. Bir alanda enerji kaynağı, diğer alanda regülatör vardır: yanılsamalarla, tek yanlılıklarla, tutkularla ısıtılması gerekir; idrak eden bilimin yardımıyla aşırı ısıtmanın kötücül ve tehlikeli sonuçlarının önlenmesi gerekir. – Yüksek kültürün bu talebi yerine getirilmediğinde, insani gelişmenin bundan sonraki seyri hemen hemen kesin olarak önceden görülebilir: doğruyla ilgilenme daha az zevk verdikçe sona erer; yanılsama, yanılgı, hayal ürünü eskiden hüküm sürdükleri toprağı adım adım yeniden ele geçirirler: bir sonraki sonuç da bilimlerin harabeye dönüşmesi, barbarlığa geri dönüştür; insanlık bir kez daha kumaşını dokumaya yeniden başlamak zorundadır, Penelope gibi, geceleyin onu parçaladıktan sonra. Fakat bunu yapacak gücü hep yeniden bulacağının garantisini kim veriyor bize?

252

Bilme zevki. – Bilimsel araştırmacının ve filozofun unsuru olan bilme, neden zevkle bağlantılıdır? Birincisi, her şeyden önce kişinin bu sırada kendi gücünün farkına varmasından, yani jimnastik egzersizlerinin, izleyici karşısında yapılmasalar da zevk vermeleriyle aynı nedenden ötürü. İkincisi, bilgi süreci içinde eski düşünceler ve onların temsilcilerinin dışına çıkıldığı, galip gelindiği ya da en azından galip gelindiğine inanıldığı için. Üçüncüsü, henüz küçük bir bilgiyle bile diğer herkesten daha üstün olduğumuzu ve bu konuda doğruyu bilen biricik kişi olduğumuzu hissettiğimiz için. Bu üç

zevk nedeni en önemlileridir, ama bilen kişinin yaratılışına göre daha birçok tali neden vardır. Schopenhauer hakkındaki paraenetik[63] kitabım bu nedenlerin küçümsenmeyecek bir listesini, kimsenin orada aklından bile geçiremeyeceği bir yerde veriyor: kendini bilgiye adamış deneyimli her kişi, o sayfalardaki ironik havadan rahatsız olsa bile hoşnut kalabilir bu listeden. Çünkü bir bilginin ortaya çıkması için, "Bir dizi çok insanca dürtü ve dürtücüğün bir kaba dökülmesi gerektiği", bilgin kişinin çok soylu ama saf halde bulunmayan bir metal olduğu ve "çok farklı türden itki ve uyarıların iç içe geçtiği bir dokudan" oluştuğu doğruysa: aynı şey sanatçıların, filozofların, ahlak dehalarının – ve söz konusu yazıda yüceltilen büyük isimlerin – özü ve ortaya çıkışı için de geçerlidir. İnsanca olan her şey, ortaya çıkışı açısından ironik bir incelemeyi hak eder: bu yüzden ironi bu kadar fazladır dünyada.

253

İnandırıcılık kanıtı olarak sadakat. – Bir kuramın sahibi kırk yılı aşkın bir süre ona karşı hiçbir kuşku duymuyorsa, o kuramın iyiliğinin mükemmel bir belirtisidir bu: ama iddia ediyorum ki, henüz gençliğinde bulduğu felsefeye sonradan küçümseyerek – en azından kuşkuyla – bakmamış bir filozof çıkmamıştır daha. Belki bu düşünce değişikliğini açıkça dile getirmemiştir, ün hırsından ya da – soylu yaratılışlarda daha büyük bir olasılıkla – yandaşlarını korumak istediğinden ötürü.

254

İlginç olanın artışı. – Yüksek kültür süreci içinde insana her şey ilginç gelir, bir konunun öğretici yönünü çabucak unutur ve bununla düşüncesindeki bir boşluğu nasıl doldurabileceğini ya da bir düşüncenin nasıl kanıtlanabileceğini bilir. Bu sırada can sıkıntısı da maneviyatın

olağanüstü çabuk coşabilirliği de ortadan kalkar. Sonunda bir doğa araştırmacısının bitkiler arasında dolaştığı gibi dolaşır insanların arasında ve kendi bilme dürtüsünü güçlü bir biçimde uyaran bir fenomen olarak algılar kendisini de.

255

Eşzamanlılıktaki batıl inanç. – Eşzamanlı gerçekleşen bazı şeylerin birbirleriyle bağıntısı olduğu söylenir. Uzakta bir akrabamız ölür, aynı zamanda onu rüyamızda görürüz – işte! Oysa bir sürü akrabamız ölüyor da, onları görmüyoruz rüyamızda. Tıpkı batan gemiden kurtulup da adak adayanlar gibi: daha sonra, adak kilisesinde, ölenlerin adak levhaları[64] görülmez. – Bir insan ölür, bir baykuş öter, bir saat durur, hepsi gecenin aynı saatinde olur: bunda bir bağıntı yok mudur? Doğayı, bu tahminde varsayıldığı gibi, böyle yakından tanıyor olmak, insanın gururunu okşar – Bu batıl inanç türü daha incelmiş biçimiyle, özellikle de bireylerin ve halkların yaşamında bol bol bulunan anlamsız yan yanalıklardan, âdeta sudan korkar gibi korkan tarihçilerde ve kültür araştırmacılarında vardır.

256

Bilmek değil yapabilmektir bilimle alışılan. – Bir süre kesin bir bilimle sıkı bir biçimde ilgilenmiş olmanın değeri, bu ilgilenmenin ürünlerinden kaynaklanmaz: çünkü bu ürünler, bilinmeye değer şeylerin deniziyle kıyaslandığında küçücük birer damla olabilirler. Ama bu ilgileniş enerjinin, karar verme yeteneğinin, dayanıklılık süresinin artışıyla sonuçlanır: bir amaca, amaca uygun yollardan ulaşmak öğrenilmiştir. Bu bakımdan, daha sonra yapılan her şey açısından bir defa bilimle ilgilenmiş bir insan olmak çok değerlidir.

257

Bilimin gençlik cazibesi. – Hakikat, suçları ağarmış ve sıkıcılaşmış yanılgıdan her yerde farklı olduğu için, onu araştırmanın hâlâ bir cazibesi var; bu cazibe giderek kayboluyor; gerçi şimdi henüz bilimin gençlik çağında yaşıyoruz ve güzel bir kızın peşinden koşar gibi koşuyoruz hakikatin peşinde; ama ya bir gün yaşlı, asık suratlı bir kadına dönüşürse? Hemen hemen tüm bilimlerdeki temel kavrayış ya en erken dönemde bulunmuştur ya da hâlâ aranmaktadır; belli başlı her şeyin bulunup da bilimsel araştırmacıya sadece dallardaki bir miktar son turfandanın kalması durumundan (bazı tarihsel disiplinlerde tanışılabilir bu duyguyla) ne kadar farklı bir cazibesi vardır bunun.

258

İnsanlığın boy heykeli. – Kültürün dehası, Cellini'nin Perseus'un boy heykelini dökerken çalıştığı gibi çalışır: akıcı kütle yetişmeyecek gibiydi, ama yetişmesi gerekiyordu: bu yüzden tabak, çanak ne geçtiyse eline attı kalıbın içine. Bunun gibi, kültür dehası da yanılgıları, kötü huyları, umutları, sanrıları ve adi ve değerli madenden ne varsa atar kalıbın içine, çünkü insanlığın boy heykelinin ortaya çıkması ve tamamlanması gerekir; ara sıra daha değersiz malzemenin kullanılmasının ne önemi var?

259

Bir erkekler kültürü. – Klasik dönemin Yunan kültürü bir erkekler kültürüdür. Kadınlara gelince, Perikles mezar konuşmasındaki şu sözleriyle anlatıyor her şeyi: en iyi kadınlar, erkekler arasındaki konuşmalarda adları en az geçenlerdir. – Erkeklerin oğlan çocuklarıyla erotik ilişkisi tüm erkek ilişkilerinin, bizim havsalamızın almayacağı ölçüde zorunlu, biricik

koşuluydu (bizim kültürümüzde kadınların tüm yüksek eğitiminin uzun bir süre ancak sevgililik ve evlilik yoluyla gerçekleşmiş olması gibi). Yunan doğasının gücünün tüm idealizmi bu ilişkinin önünde diz çöküyordu ve büyük bir olasılıkla genç insanlara, bir daha hiçbir zaman altıncı ve beşinci yüzyıldaki gibi özenle, sevecenlikle, tamamen en iyi yönleri (virtus)[65] düşünülerek davranılmamıştır. – Hölderlin'in güzel sözü uyarınca "ölümlü kişi severek verir elinden gelenin en iyisini." Bu ilişki ne denli yüce görüldüyse, kadınla ilişkinin değeri de o denli düştü: çocuk yapma ya da şehvet görüş açısıyla – başka bir açıdan bakılmadı bu ilişkiye; tinsel bir ilişki, gerçek bir sevgililik bile yoktu. Ayrıca, kadınların her türlü müsabakadan ve gösteri oyunundan dışlandıkları düşünülürse, kadınların yüksek eğlencesi olarak bir tek dinsel tapınılar kalıyor geriye. Yine de tragedyada Elektra ve Antigone sergilendiyse, yaşamda hoşlanılmadığı halde, sanatta katlanılıyordu buna: tıpkı bizim şimdi patetik olan hiçbir şeye yaşamda hiç katlanamamamız ama sanatta görmekten hoşlanmamız gibi. – Ayrıca kadınların, babanın karakterinin olabildiğince kesintisiz olarak devam ettiği güzel, güçlü bedenler doğurmaktan ve böylelikle bu denli gelişmiş bir kültürün yaygınlaşan sinirsel gerilimine karşı durmaktan başka görevleri yoktu. Bu olgu Yunan kültürünü oldukça uzun bir süre genç tuttu; çünkü Yunan dehası Yunan annelerinde hep yeniden doğaya geri dönüyordu.

260

Büyükten yana önyargı. – İnsanlar büyük olan ve öne çıkan her şeye, açıkça fazla değer verirler. Bilinçli ya da bilinçsiz bir kavrayışla, birisinin tüm gücünü bir alana aktarmasını ve kendisini âdeta devasa bir organ haline getirmesini çok yararlı buldukları için yaparlar bunu. Elbette kuvvetlerini eşit ölçüde eğitmesi daha yararlı ve mutluluk vericidir insan için; çünkü her yetenek, öteki kuvvetlerin kanını ve enerjisini emen bir vampirdir ve abartılı bir üretim en yetenekli insanı bile deliliğin eşiğine getirebilir.

Sanatlarda da uçlardaki yaratılışlar çok daha fazla dikkat çeker; ama onların-boyunduruğuna girmek için de çok daha az kültür gerekir, insanlar güç sahibi olmak isteyen her şeye alışkanlıktan boyun eğiyorlar.

261

Tin tiranları. – Yunanlıların yaşamı ancak mitosun ışığının düştüğü yerde aydınlanıyor; yoksa karanlıkta kalıyor. Bu yüzden Yunanlı filozoflar mitosa da el koyuyorlar: kendilerini güneşin ışığından çekip gölgeye, karanlığa oturmak istermiş gibi olmuyorlar mı böylelikle? Ama hiçbir bitki kaçmaz ışıktan; aslında o filozoflar daha parlak bir güneş arıyorlardı sadece, onlar için mitos saf ve aydınlık değildi yeterince. Kendi bilgilerinde buldular bu ışığı, her biri kendi "hakikati" olarak adlandırdı onu. Ama o zamanlar daha parlaktı bilgi; henüz gençti ve haberi yoktu yolundaki tüm zorluklardan ve tehlikelerden; o zamanlar tek bir sıçrayışla tüm varlığın merkezine varmayı ve oradan dünyanın gizemini çözebilmeyi umabiliyordu. Bu filozoflar güçlü bir inanç duyuyorlardı kendilerine ve "hakikatlerine" ve bu hakikatle komşularının ve kendilerinden önce gelenlerin tümünü alt etmişlerdi; her biri kavgacı, zorba birer tirandı. Belki de hakikate sahip olma inancından duyulan mutluluk hiç daha büyük olmamıştı dünyada, ama büyük bir inancın sertliği, küstahlığı, tiranca yönü ve kötülüğü de hiç daha büyük olmamıştı. Birer tirandı onlar, yani her bir Yunanlının olmak istediği ve her birinin olabiliyorsa olduğu şeydi. Belki sadece Solon bir istisna oluşturur; şiirlerinde kişisel tiranlığı nasıl aşağıladığını söyler. Ama kendi yapıtını, koyduğu yasaları sevdiği için yapmıştır bunu; yasa koyucu olmak da tiranlığın yüceltilmiş bir biçimidir. Parmenides de yasalar koymuştu, Pythagoras da, Empedokles de; Anaksimandros bir kent kurmuştu. Platon, en yüce felsefi yasa koyucu ve devlet kurucusu olma arzusunun ete kemiğe bürünmüş haliydi; özünün gerçekleşmemiş olmasından müthiş acı çekmiş görünüyordu ve ruhu, yaşamının sonuna doğru, en kara öfkeyle[66] doluydu. Yunan filozofluğu ne denli güç kaybettiyse, bu öfkelilikten ve aşağılama

düşkünlüğünden de o denli muzdarip olmuştur iç dünyasında; ancak çeşitli tarikatlar[67] hakikatlerini sokaklarda savunmaya başladıklarında, tüm bu hakikat taliplilerinin ruhları kıskançlık ve öfkeden kuduruyor, tiranlık unsuru şimdi bedenlerinde bir zehir olarak köpürüyordu. Bu sayısız küçük tiran, kendi kendilerini çiğ çiğ yiyebilirlerdi; artık bir sevgi kıvılcımı kalmamıştı onlarda ve kendi bilgilerinden duydukları sevinç de çok azalmıştı. – Tiranların genellikle cinayete kurban gitmeleri ve sonraki nesillerinin kısa sürmesi ilkesi tin tiranları için de geçerlidir. Tarihleri kısadır, şiddet doludur, etkileri ansızın kesilir. Hemen hemen tüm büyük Helenler hakkında, geç gelmiş göründükleri söylenebilir, Aisyhklos da öyledir, Pindaros da, Demosthenes de, Thoukydides de; kendilerinden sonra bir kuşak – sonra tamamen biterler. Yunan tarihinin coşkulu ve tekinsiz yanıdır bu. Gerçi şimdi kaplumbağanın müjdesine hayranlık duyuluyor. Tarihsel düşünmek şimdi, sanki tüm zamanlarda "olabildiğince uzun zamanda olabildiğince az!" ilkesine göre tarih yapılmış olduğu anlamına geliyor: Ah, Yunan tarihi öyle hızlı akıyor ki! Bir daha böyle geçici, böyle ölçüsüz yaşanmış değildir. Yunanlıların tarihinin, onda böyle övülen doğal akışı sürdüğüne ikna edemem kendimi. O kadar çok yönlü yetenekleri vardı ki, kaplumbağanın Akhilleus'la yarışması gibi adım adım aheste beste bir tavırda olamazdılar: doğal gelişme deniyor buna da. Yunanlılarda her şey hızla ilerler ama aynı hızla da geriye düşer; tüm makinenin devinimi öyle hızlandırılmıştır ki dişlileri arasına atılan tek bir taş paramparça eder onu. Örneğin Sokrates böyle bir taştı; felsefi bilimin o zamana dek böyle harika düzenlilikteki, ama elbette çok hızlı gelişimi, bir gecede bozulmuştu. Sokrates'in büyüsüne kapılmayan Platon'un bizim sonsuza dek yitirmiş olduğumuz daha üst bir felsefi insan tipini bulup bulmadığı gereksiz bir soru değildir. Ondan önceki zamanlara, böylesi tiplerle dolu bir heykel atölyesine bakar gibi bakılır. Ne ki, altıncı ve beşinci yüzyıl, ortaya koyduğundan daha fazlasını ve daha yükseğini vaat eder görünüyor; ama bir vaat etme ve ilan etme olarak kalıyor bu. Yine de bir tipin, o zamana dek keşfedilmemiş yeni bir en yüksek felsefi yaşam olanağının yitirilmesinden

daha ağır bir kayıp yoktur. En eski tiplerin çoğu bile kötü aktarılmışlardır; Thales'ten Demokritos'a kadar tüm filozofları tanımak olağanüstü zor görünüyor bana; fakat bu figürleri yeniden yaratmayı başaran kimse, en güçlü ve en saf tipte ürünlerin arasında dolaşır. Elbette ender bulunan bir yetenektir bu, eski felsefe bilgisiyle ilgilenen daha sonraki Yunanlılarda bile yoktu; hele Aristoteles işaret edilene boş gözlerle bakmış gibidir. Ve sanki bu filozoflar boşuna yaşamışlar ya da tek işlevleri sadece Sokratesçi okulların tartışmaktan ve konuşmaktan hoşlanan güruhlarını hazırlamakmış gibidir. Burada, dediğimiz gibi, gelişmede bir boşluk, bir kopuş vardır; büyük bir felaket gerçekleşmiş olsa gerektir ve o büyük heykeltıraş alıştırmasının anlamının ve amacının anlaşılabileceği biricik heykel, parçalanmış ya da yapılamamıştır: aslında neyin olup bittiği, sonsuza dek atölyelerin bir sırrı olarak kalacaktır. – Yunanlılarda gerçekleşen – her büyük düşünürün, mutlak hakikatin sahibi olma inancıyla, bir tiran oluşu, tinin tarihinin de Yunanlılarda siyasal tarihlerinin gösterdiği o şiddetli, aşırı kibirli ve tehlikeli karakteri alışı – bu türden olaylar bununla sona ermiş değildir. Yavaş yavaş daha ender de olsa ve şimdi çok ender bir biçimde Yunan filozoflarının naif bilinciyle de olsa yakın zamana kadar benzer birçok şey gerçekleşmiştir. Çünkü genel olarak karşı öğreti ve kuşku daha güçlü, daha yüksek sesle konuşuyor şimdi. Tin tiranlarının çağı geçti. Yüksek kültürün etki alanlarında yine de her zaman bir egemenliğin olması gerekecek, – ama bu egemenlik bundan böyle tin oligarklarının elinde bulunuyor. Mekânsal ve zamansal tüm uzaklığa karşın, üyeleri birbirini tanıyan ve kabul eden, birbirine bağlı bir toplum oluşturuyorlar, kamuoyu da, kitle üzerinde etkili olan gazete ve dergi yazarlarının yargıları da, beğenme ya da beğenmeme değerlendirmelerini dolaşıma sokabiliyor. Eskiden ayıran ve düşman kılan tinsel üstünlük, şimdi birleştiriyor: bireyler, kendileri gibi olanların orada ve burada yaşadığını görmeselerdi ve yarım tinin ve yarım kültürün avam egemenliği karakterine olduğu kadar, zaman zaman kitlesel etkinin yardımıyla bir tiranlık kurma çabalarına karşı da onlarla el ele tutuşmasalardı, kendilerini nasıl kanıtlayabilir ve tüm akıntılara karşı yaşamın içinde kendi rotalarında nasıl yol alabilirlerdi?

Oligarklar birbirlerine gereklidirler, birbirlerinin en iyi dostudurlar, birbirlerinin nişanelerini anlarlar – ama yine de her biri özgürdür, kendi yerinde savaşır ve kazanır ve boyun eğmektense ölmeyi tercih eder.

262

Homeros. – Yunan kültürlerindeki en büyük olgu, Homeros'un çok erkenden panhelenik oluşudur. Yunanlıların ulaştığı tüm tinsel ve insani özgürlük, bu olguya dayanır. Ama aynı zamanda Yunan kültürünün asıl felaketini de getirmiştir bu olgu, çünkü Homeros, merkezileştirerek yüzeyselleştirmiştir ve daha ciddi bağımsızlık içgüdülerini ortadan kaldırmıştır. Zaman zaman Helenik olanın en derinlerinden Homeros'a itiraz yükselmiştir; ama o hep galip gelmiştir. Tüm büyük tinsel güçler, özgürleştiren etkilerinin yanı sıra ezen bir etkide de bulunurlar; ama elbette insanları ezenin Homeros, Kitab-ı Mukaddes ya da bilim olmasında bir fark vardır.

263

Yetenek. – Şimdiki gibi çok gelişmiş bir insanlıkta, herkes doğuştan birçok yeteneğe sahip oluyor. Herkesin doğuştan yeteneği var, ama çok az insanda onun gerçekten bir yetenek olacağı, yani neyse o olacağı, yani: onu yapıtlarında ve eylemlerinde boşaltacağı derecede sağlamlık, dayanıklılık ve enerji, doğuştan edinilmiş ve eğitilmiştir.

264

Zekice olan ya abartılıyor ya da küçümseniyor. – Bilimsel olmayan ama yetenekli insanlar doğru ya da yanlış bir yolda olsa da, her türlü zekâ belirtisine değer verirler; her şeyden önce, kendileriyle ilişki içindeki

insanın, zekâsıyla onları iyi eğlendirmesini, onları özendirmesini, ateşlemesini, ciddiyete ve şakaya sürüklemesini ve her halükârda can sıkıntısına karşı en güçlü muska gibi korumasını isterler. Buna karşılık bilimsel doğalar, çeşitli fikirlere sahip olma yeteneğinin, bilimsel akılla en katı bir biçimde dizginlenmesi gerektiğini bilirler; parıldayan, görünen, heyecanlandıran değil, genellikle görünmeyen hakikattir bilgi ağacından sallayarak düşürmek istediği meyve. Aristoteles gibi, “can sıkıcılar” ile “zekiler” arasında bir ayrım yapamaz, cini onu her yerde sadece gerçek olandan, kalıcı olandan, sahici olandan zevk alsın diye çölde de, tropik ormanlarda da dolaştırır. – Böylece daha önemsiz bilginlerde, zekilere karşı horgörü ve kuşku doğuyor, zeki insanlar da genellikle bilimden hoşlanmıyorlar: örneğin sanatçıların hemen hemen tümü.

265

Okulda akıl. – Okulun en önemli görevi kesin düşünmeyi, özenle yargıya varmayı, tutarlı çıkarımlarda bulunmayı öğretmektir: bu yüzden, bu işlem için elverişli olmayan hiçbir şeyi, örneğin dini hesaba katmaması gerekir. İnsani belirsizliğin, alışkanlığın ve gereksinimin daha sonra çok gergin düşünme yayını yeniden gevşeteceğini dikkate alabilir. Ama etkisi elverdiğince insandaki asıl ve belirleyici olan – en azından Goethe’nin yargısıyla – “İnsanın en yüce gücü olan akıl ve bilimi” – elde etmelidir. Büyük doğa araştırmacısı von Baer[68] tüm Avrupalıların Asyalılar karşısındaki üstünlüğünün, inandıkları şeyler için gerekçeler gösterebilme eğitilmiş yeteneği olduğunu, Asyalıların ise buna tamamen yeteneksiz olduklarını düşünüyor. Avrupa tutarlı ve eleştirel düşünme okulunda okumuştur, Asya ise hakikat ile uydurma arasında bir ayrım yapmayı hâlâ bilmemektedir ve inanışlarının kendi gözlemlerinden ve düzenli düşünmesinden mi, yoksa fantezilerinden mi kaynaklandığının farkında değildir. – Okuldaki akıl Avrupa’yı Avrupa yapmıştır; Ortaçağ’da Avrupa

yeniden Asya'nın bir parçası ve eklentisi olmaya, – yani Yunanlılara borçlu olduğu bilimsel bilinci yitirmeye – yüz tutmuştu.

266

Gymnasium'daki eğitimin küçümsenen etkisi. – Gymnasium'un değeri genellikle gerçekten orada öğrenilen ve unutulmayacak bir biçimde eve getirilen şeylerde değil, orada öğretilen ama öğrencinin sadece isteksizce ilk fırsatta üstünden atmak üzere benimsediği şeylerde aranıyor. Klasikleri okumak – her aydın kabul eder bunu – her yerde uygulandığı gibi, böyle canavarca bir işlemdir; bunun için henüz hiçbir bakımdan olgunlaşmamış olan genç insanların karşısında, her bir sözcükleriyle, çoğu kez sadece görünüşleriyle bile, iyi bir yazarın üstüne bir toz yığını seren öğretmenler tarafından uygulanan bir işlem. Genellikle görmezden gelinen değer de buradadır işte – bu öğretmenler yüksek kültürün soyut dilini konuşurlar, bu kültür gibi hantal ve zor anlaşılırdırlar, ama yüksek bir zihin jimnastiğidir bu eğitim; gençlerin aileleriyle ve sokakta yaptığı konuşmalarda hemen hiç duymadıkları kavramlar, sanat deyimleri, yöntemler, göndermeler sık sık geçer burada. Öğrenciler sadece dinleseler bile, zihinleri bilimsel bir bakış tarzına ister istemez önceden eğitilmiş olacaktır. Bu eğitimden hiç soyutlama eli değmemiş, saf doğal bir çocuk olarak çıkmak olanaksızdır.

267

Çok sayıda dil öğrenmek. – Çok sayıda dil öğrenmek, belleği olgular ve düşünceler yerine sözcüklerle doldurur, oysa her insanda sadece sınırlı ölçüde içeriği alabilen bir haznedir bellek. Sonra çok sayıda dil öğrenmek, beceri sahibi olma inancını doğurması ve gerçekten de insan ilişkilerinde belirli bir baştan çıkarıcı saygınlık kazandırması açısından zararlıdır; sonra temel bilgilerin edinilmesini ve insanların saygısını dürüst bir biçimde

kazanma niyetini engellediği için de dolaylı yoldan zarar verir. Sonunda bu, anadili içindeki ince dil duygusunun köklerine vurulan bir baltadır: bu duygu iflah olmaz bir biçimde zarar görür ve yok edilir. En büyük biçemcileri doğuran iki halk, Yunanlılar ve Fransızlar, yabancı dil öğrenmiyorlardı. – Ama insanların ilişkileri giderek daha kozmopolitleşmek zorunda olduğu için ve örneğin Londra'da iyi bir tüccarın şimdi sekiz dili yazılı ve sözlü anlayacak kadar iyi öğrenmesi gerektiği için, çok-sayıda-dil-öğrenmek artık zorunlu bir kötülüktür; ama sonunda aşırıya varıp, insanlığı bir çare bulmaya zorlayacaktır: ve uzak bir gelecekte yeni bir dil önce ticaret dili, sonra genel tinsel ilişki dili olarak herkes için var olacaktır, hava yolculuğunun var olması kadar kesindir bu. Dilbiliminin bir yüzyıl boyunca dilin yasalarını araştırmasının ve her bir dildeki zorunlu olanı, değerli olanı, başarılı olanı aramasının nedeni neydi ki?

268

Bireyin savaş tarihi üzerine. – Genellikle iki kuşağın, baba ve oğlu arasında geçen savaşın, birden fazla kültür kateden tek bir insan yaşamında sıkıştığını görüyoruz: akrabalığın yakın oluşu bu savaşımı keskinleştirir, çünkü iki taraf da, karşı tarafın çok iyi bildiği iç dünyasını acımasızca işin içine çeker; böylelikle bu savaşım tek bir bireyde en acımasızca gerçekleşecektir; burada her yeni evre, eskisinin üzerinden gaddarca bir adaletsizlikle ve onun araçlarını ve hedeflerini görmezden gelerek geçer.

269

On beş dakika önce. – Ara sıra görüşleriyle zamanının üzerinde olan birisi bulunur, ama ancak bir sonraki on yılın kaba görüşlerini önceleyecek kadar üzerindedir. Kamunun düşüncesine, kamuya mal olmadan önce sahiptir o, yani: diğerlerinden on beş dakika önce düşmüştür sıradanlaşmayı hak eden

bir görüşün eline. Ama gerçekten büyük ve üstün olanların ününden çok daha patırtılı bir ünü vardır.

270

Okuma sanatı. – Her güçlü doğrultu tek yanlıdır; doğru çizginin doğrultusuna yaklaşır ve onun gibi dışlayıcıdır, yani zayıf partilerin ve yaratılışların, dalgaları andıran git-gellerinde yaptıkları gibi çok sayıda başka doğrultuya teğet geçmez: demek ki, filologların da tek yanlı olup olmadıklarına bakılmalıdır. Metinlerin oluşturulması ve arındırılması, açıklanışlarının yanı sıra, yüzlerce yıl bir loncada sürdürüldükten sonra şimdi doğru yöntemleri bulmuştur; bütün bir ortaçağ kesin bir filolojik açıklama için, yani yazarın söylediğini basitçe anlamak istemek için son derece yeteneksizdi, – bu yöntemleri bulmak gibi bir şeydi, ki bu da küçümsenmesini! Tüm bilimler ancak doğru okuma sanatının, yani filolojinin doruk noktasına çıkması sayesinde süreklilik ve kesintisizlik kazanmışlardır.

271

Çıkarımda bulunma sanatı. – İnsanların gerçekleştirdiği en büyük ilerleme, doğru çıkarımda bulunmayı öğrenmiş olmalarıdır. Bu hiç de Schopenhauer'in "herkes çıkarımda bulunabilir, yargıda bulunabilenlerin sayısı azdır" derken varsaydığı gibi doğal bir yetenek değildir, geç öğrenilmiştir ve şimdi bile egemen olmuş değildir. Yanlış çıkarımda bulunmak eski zamanlarda kuraldı: tüm halkların mitolojileri, büyüleri ve batıl inançları, dinsel tapınıları, hukukları da bu önerme için tükenmez kanıt defineleridir.

272

Bireysel kültürün yaş halkaları. – Tinsel üretkenliğin gücü ve zayıflığı, pek de o kadar kalıtımsal yeteneğe değil, onunla birlikte gelen yaratma azminin ölçüsüne bağlıdır. Otuzlu yaşlardaki genç eğitimlilerin çoğu, yaşamlarının bu erken gündönümüne geri dönüyorlar ve ondan itibaren yeni tinsel dönümlere isteksiz oluyorlar. Bu yüzden durmadan büyüyen bir kültürün yeniden iyileşmesi için, onu daha öteye götürmeyecek yeni bir kuşak gereklidir: çünkü oğulun, babasının kültürüne yetişmek için, babanın yaşamının, oğlunun dölünü verdiği aşamasındaki kalıtımsal enerjiyi neredeyse tamamen tüketmesi gerekir; küçük bir fazlalıkla devam eder yoluna (burada yol ikinci kez alındığı için, biraz daha hızlı ilerlemektedir; oğul, babanın bildiğini öğrenmek için o kadar çok enerji tüketmez). Bol verimliliğe sahip erkekler, örneğin Goethe, dört kuşağın art arda ancak alabildiği kadar yol alırlar; ama bu yüzden de çok hızlı varırlar, öyle ki öteki insanlar onlara ancak sonraki yüzyıllarda yetişebilirler, belki tamamen yetişemezler bile, çünkü sık sık gerçekleşen kopuşlar yüzünden kültürün tamamlanmışlığı, gelişmenin tutarlılığı zayıflamıştır. – İnsanlar tinsel kültürün, tarihin akışı içinde ulaşılmış bulunan bildik evrelerini gitgide daha hızlı yakalıyor. Günümüzde “kültüre, dinsel coşkulu çocuklar olarak adım atıyor ve belki de on yaşındayken bu duyguların en üst canlılığını ortaya koyuyorlar, sonra daha gevşetilmiş biçimlere (panteizm) geçiyorlar, bu sırada bilime yakınlaşıyorlar; tanrı, ölümsüzlük ve benzeri şeylerden tamamen uzaklaşıyorlar, ama metafizik bir felsefenin büyüsüne kapılıyorlar. Sonunda bu da inandırıcılığını yitiriyor onların gözünde; buna karşılık sanat giderek daha çok şeye olanak verir görünüyor, böylece metafizik, bir süre daha sanata dönüşmüş olarak ya da sanatsal bakımdan güzelleştirici bir ruh hali olarak kalıyor ve devam ediyor. Ama bilimsel bilinç giderek daha buyurganlaşıyor ve erkeği doğa bilimine ve tarihe ve özellikle bilginin en kesin yöntemlerine yönlendiriyor, bu sırada sanatın önemi giderek daha yumuşuyor ve iddiasızlaşıyor. Şimdi tüm bunlar bir erkeğin ilk otuz yılında gerçekleşiyor, insanlığın belki de otuz bin yıl üzerinde çalıştığı bir ödevin[69] özetlenerek yinelenmesidir bu.

273

Geride kalmış değil, geriye gitmiş. – Günümüzde gelişmesini dinsel duyguların dışına çıkarıp da bundan sonra belki daha uzun bir süre metafizikte ve sanatta yaşamaya devam eden biri, elbette hatırı sayılır ölçüde geriye gitmiştir ve öteki modern insanlarla yarışına elverişsiz koşullarda başlar: açıkça mekân ve zaman yitirmiştir. Ama közün ve enerjinin zincirlerinden çözüldükleri ve gücün, tükenmez kaynaklardan gelen volkanik sel olarak sürekli aktığı yerlerde mola verdiğinde, o yerlerden doğru zamanda ayrılmasını bilirse daha da hızla öne geçer, ayakları kanatlanmıştır, göğsü daha sakin, daha uzun soluk almayı öğrenmiştir. – Sadece, sıçrayışları için yeterince alanı olsun diye geri çekilmiştir: böylece bu geri adımda korku verici, tehdit edici bir yön bulunabilir.

274

Sanatsal bir nesne olarak, benliğimizin bir kesiti. – Düşük düzeydeki insanların âdeta düşüncesizce yaşadıkları ve sonra ruhlarının tahtasından sildikleri belirli gelişme evrelerini bilinçle saptamak ve bunların aslına sadık bir resmini tasarlamak, üstün kültürün bir işaretidir: çünkü bu, resim sanatının sadece çok az kişinin anladığı en üst türüdür. Bunun için, söz konusu evreleri yapay bir biçimde birbirinden ayırmak gereklidir. Tarih çalışmaları bu ressamlık yeteneğini eğitirler; çünkü bir tarih parçası, bir halkın – ya da bir insanın yaşamı vesilesiyle düşüncelerin belirli bir ufkunu, duyguların belirli bir şiddetini, birilerinin egemen olup, birilerinin geri çekilmesini tasavvur etmeye sürekli teşvik eder bizi. Tarihsel bilinç, bu gibi düşünce ve duygu sistemlerini, verili durumlarda tesadüfen geride kalmış birkaç sütundan ve duvar artığından, yeniden bir tapınak izlenimini oluşturur gibi hızla yeniden oluşturabilmeye dayanır. Bunun bir başka ürünü de, etrafımızdaki insanları böyle tamamen belirli sistemler ve değişik

kültürlerin temsilcileri olarak, yani zorunlu ama değişebilir olarak anlamamızdır. Öte yandan kendi gelişmemizden parçalar çıkarabilmemiz ve onları bağımsız olarak öne çıkabilmemizdir.

275

Kinik ve Epikürcü. – Bir kinik, yüksek kültürdeki insanın çoğalmış ve şiddetlenmiş açılarıyla gereksinimlerinin çokluğu arasındaki bağıntıyı görür; demek ki güzel, uygun, yakışık alan, mutluluk veren hakkındaki görüşlerin çokluğunun, yine çok sayıdaki haz ve acı kaynağından çıkması gerektiğini kavrar. Bu kavrayış uyarınca, bu görüşlerin birçoğundan vazgeçerek ve kültürün belirli taleplerinden uzaklaşarak kendini küçültür; böylelikle bir özgürlük ve güçlenme duygusu kazanır ve yavaş yavaş, alışkanlık sonucu kendi yaşam biçimine katlanabildiğinde, gerçekte kültür insanlarında bulunanlardan daha ender ve daha zayıf acı duygularına sahiptir ve ev hayvanına yakınlaşmıştır; ayrıca her şeyi kontrastın çekiciliği içinde duyumsar – canı isterse küfür de edebilir; böylelikle yeniden hayvanın duygu dünyasının üstüne çıkar. – Bir Epikürcü de bir kinikle aynı görüş açısına sahiptir; ikisinin arasında genellikle sadece bir mizaç farkı vardır. Ayrıca Epikürcü, egemen görüşlerden bağımsız kalmak için kendi yüksek kültüründen yararlanır; bu görüşlerin üstüne çıkar, oysa kinik sadece olumsuzlamada kalmıştır. Epikürcü âdeta rüzgârsız, korunaklı, loş geçitlerde dolaşır, üzerinde ağaçların tepe dalları rüzgârla uğuldamakta ve dışarıda dünyanın ne şiddetli bir devinim içinde olduğunu bildirmektedirler ona. Buna karşılık kinik fırtınada âdeta çıplak dolaşmaktadır dışarıda ve duygusuzluğa varana kadar katılaştırmaktadır kendini.

276

Kültürün mikrokozmoz ve makrokozmozu. – İnsan, kültür hakkındaki en iyi keşifleri kendi içinde, orada iki heterojen gücün egemen olduğunu görerek yapar. Diyelim ki bir kimse, bilimsel aklın coşkusuna kapılmış olsun, aynı zamanda bir o kadar da güzel sanatları ve müziği seviyor olsun ve bu çelişkiyi birini yok ederek ve diğerini zincirlerinden tamamen çözerek ortadan kaldırmanın olanaksız olduğunu düşünsün: o zaman yapacağı tek bir şey kalır; öyle büyük bir kültür binası kurmalıdır ki kendinde, her iki güç de bu binanın birer ucunda oturabilsin ve ortalarında da ara güçler, gerektiğinde başlayan kavgayı yatıştırmak için üstün bir kuvvetle yer alsınlar. Tek bir bireydeki böyle bir kültür binası, tüm zaman dilimlerindeki kültür yapısı ile büyük bir benzerlik içinde olacaktır ve bunun hakkında benzerlik yoluyla sürekli bilgi verecektir. Çünkü kültürün büyük mimarlığının serpildiği her yerdeki görevi, birbirleriyle çatışan güçleri, daha az çatışmalı öteki güçlerin üstün gelecek biçimde bir araya toplanması sayesinde, bastırmadan ve zincire vurmadan uzlaşmaya zorlamak olmuştur.

277

Mutluluk ve kültür. – Çocukluğumuzun geçtiği ortamlara bakmak sarsar bizi: bahçeli ev, kilise ve mezarları, küçük göl ve orman, – tüm bunlara hep acıyla bakarız. Kendimize acımak etkiler bizi, çünkü o zamandan beri ne acılar çekmişizdir! Oysa burada her şey hâlâ dingin ve bengi durmaktadır: sadece biz böyle başka, böyle dalgalıyızdır; zamanın izlerini bir meşe ağacından daha fazla taşımayan birkaç insanla bile karşılaşırız yeniden: çiftçiler, balıkçılar, ormanda yaşayanlar – hep aynıdırlar. – Daha düşük kültürü görünce sarsılma, kendine acıma daha yüksek kültürün işaretidir; yüksek kültürle mutluluğun elbette artmadığı sonucu çıkar buradan. Yaşamdan mutluluk ve keyif dermek isteyen, her zaman daha yüksek kültürden uzak tutabilir kendini.

278

Dans benzetmesi. – Eğer bir kimse başka uğraklarda olduğu kadar bilgide de arı ve kesin olma gücüne ve kıvraklığına sahipse ve de şiir sanatına, dine ve metafiziğe âdeta yüz adım avans verecek ve onların şiddetini ve güzelliğini duyumsayacak yetenekteyse, şimdi büyük kültürün en belirleyici işareti olarak görmek gerekir bunu. Birbirinden bu denli farklı iki iddia arasında böyle bir konum çok zordur, çünkü bilim, yöntemlerinin mutlak egemenliğini dayatır ve bu dayatmaya ara vermez, bu yüzden bir başka tehlike, değişik itkiler arasında hastalıklı bir aşağı yukarı yalpalama tehlikesi doğar. Bu arada: bu zorluğun aşılmasında en azından benzetme yoluyla bir fikir sahibi olabilmek için, dansın değişik itkiler arasında donuk bir ileri geri sallanma olmadığı anımsanabilir. Yüksek kültür, cesur bir dansa benzeyecektir: bu yüzden, söylediğimiz gibi, çok enerji ve kıvraklık gerektirir.

279

Yaşamın kolaylaştırılması üzerine. – Yaşamı kolaylaştırmanın başlıca yöntemlerinden biri, yaşamdaki tüm olayların idealize edilmesidir; ama idealize etmenin ne demek olduğu resim sanatına bakarak iyice öğrenilmelidir. Ressam izleyicinin çok net, keskin görmesini istemez; izleyiciyi, oradan baksın diye belirli bir uzaklığa iter; izleyicinin resimden belirli bir uzaklıkta durduğunu varsaymak zorundadır; hatta resmine bakan kişinin belirli ölçüde bir göz keskinliğine sahip olduğunu da kabul etmesi gerekir; bu konularda kesinlikle tereddüt etme hakkı yoktur. Yaşamını idealize etmek isteyen herkes, tam olarak görmek istememeli ve bakışını her zaman belirli bir uzaklığa geri çekmelidir. Örneğin Goethe sahipti bu hünere.

280

Kolaylaştırma olarak zorlaştırma ve tersi. – İnsan yaşamının belli aşamalarda zorlaşmasına neden olan birçok şey, daha üst bir aşamada kolaylaşmasına yarar, çünkü böyle insanlar yaşamın daha büyük zorlaşmalarını tanımışlardır. Aynı şekilde tersi de gerçekleşir, örneğin dinin ikili bir yüzü vardır, bir insanın ona sıkıntısını ve sefilliğini alsın diye yukarıya doğru mu, yoksa daha yukarıya, göklere yükselemesin diye kendisine vurulan bir zincire bakar gibi, aşağıya doğru mu baktığına bağlı olarak değişir bu güç.

281

Yüksek kültür zorunlu olarak yanlış anlaşılır. – Bilme dürtüsünün yanında sadece bir de eğitimle alınmış din dürtüsüne sahip olan bilginler gibi, sazına sadece iki tel takmış olan biri, daha fazla telden çalabilen insanları anlayamaz. Çok telli kültürün özünde alçak kültür tarafından hep yanlış yorumlanmak vardır; örneğin sanat dinin kılık değiştirmiş bir biçimi olarak kabul edildiğinde gerçekleşir bu. Sadece dindar olan insanlar, bilimi bile dinsel duygunun aranması olarak anlarlar, tıpkı sağır ve dilsizlerin, gözle görülebilir bir devinim yoksa müziğin ne olduğunu bilmeyişleri gibi.

282

Ağıt. – Yaşadığımız dönemin vita contemplativa'nın[70] bir gerileyişini[71] ve zaman zaman küçümsenmesini beraberinde getirmesi, belki de onun bir avantajıdır. Ne ki, zamanımızın büyük ahlakçılar açısından yoksul olduğunu; Pascal'ın, Epiktetos'un, Seneca'nın, Plutharkos'un daha da az okunduklarını, çalışmanın ve çalışkanlığın – aslında büyük tanrıça sağlığın maiyetindelerken – bu arada bir hastalık gibi azgın göründüklerini itiraf

etmeliyiz kendimize. Düşünmeye zaman olmadığı ve düşünmede dinginlik olmadığı için, artık aykırı görüşler üzerinde enine boyuna düşünülmüyor: onlardan nefret etmekle yetiniliyor. Yaşamın olağanüstü hızlandırılışında tin ve göz, yarım ya da yanlış görmeye ve yargıda bulunmaya alışıyor ve herkes, ülkeyi ve halkı trenin penceresinden gördüğü kadarıyla tanıyan yolculara benziyor. Bağımsız ve özenli bilgi tutumu âdeta bir tür delilik gibi küçümseniyor, özgür tinlinin adı, özellikle onun şeyleri inceleme sanatında kendi titizliklerini ve çalışkanlıklarını bulamayan ve onu bilimin tek bir köşesine sürgün etmek isteyen bilginler tarafından kötüye çıkarılıyor: oysaki özgür tinlinin tamamen başka ve daha yüksek bir görevi vardır: uzak bir köşeden, tüm bir bilimsel ve bilgin insanlar sürüsüne komuta etmek ve onlara kültürün yollarıyla ve hedeflerini göstermek. – Az önce söylenen gibi bir ağıtın zamanı herhalde gelecektir ve o da bir gün, meditasyon dehasının muazzam bir geri dönüşüyle susacaktır.

283

Çalışan insanların başlıca eksiği. – Çalışan insanlarda, genellikle daha yüksek bir faaliyet eksiktir: bireysel faaliyet kastediyorum. Memur, tüccar, bilgin olarak, yani bir türün üyesi olarak çalışırlar, tamamen belirli ve biricik insanlar olarak değil; bu açıdan tembeldirler. – Çalışmasının, hemen hemen hep biraz mantıksız oluşu, çalışanın talihsizliğidir. Örneğin paraları toplayan bir bankacıya, aralıksız çalışmasının amacı sorulamaz: mantıksızdır bu çalışma. Çalışanlar taş gibi, mekaniğin kör kurallarına uyarak yuvarlanırlar. – Tüm insanlar, tüm zamanlarda olduğu gibi, şimdi de köleler ve özgürler diye ayrılırlar; çünkü gününün en az üçte ikisine kendisi için sahip olmayan kişi, devlet adamı, tüccar, memur, bilgin, ne olursa olsun bir köledir.

284

Aylaklardan yana. – Huzurlu yaşamın değerinin düşme bir belirtisi olarak, bilginler çalışan insanlarla şimdi öyle telaşlı bir rekabet içindeler ki, bu zevk alma türüne, kendilerine asıl yakışan ve aslında daha büyük bir zevk olan türe verdiklerinden daha büyük bir değer veriyor gibiler. Bilginler huzurdan utanıyorlar. Oysaki boş zamanın[72] ve aylaklığın soylu bir unsurudur bu. – Eğer aylaklık gerçekten tüm sıkıntının başlangıcı ise, aynı zamanda en azından tüm erdemlerin en yakınındadır; aylak insan hâlâ çalışan insandan daha iyi bir insandır. – Boş zaman ve aylaklıkla sizi kastettiğimi sanmıyorsunuz değil mi, sizi tembel hayvanlar? –

285

Modern huzursuzluk. – Modern devingenlik batıya doğru gittikçe daha da artıyor, öyle ki Amerikalılar Avrupa sakinlerinin tümünü huzuru seven ve yaşayan varlıklar olarak gösteriyorlar; oysa berikiler arılar ve eşek arıları gibi uçuşmaktadır bir hengâmede. Bu devingenlik öyle büyük ki yüksek kültür artık meyve veremiyor; sanki, mevsimler hızla izliyor birbirini. Huzur eksikliğinden dolayı uygarlığımız yeni bir barbarlığa doğru gidiyor. Hiçbir çağda çalışanlar, yani huzursuzlar daha fazla revaçta değildi. Bu yüzden, somut keyif unsurunu büyük ölçüde güçlendirmek için insanlığın karakterinde zorunlu değişiklikleri yapmak gerekiyor. Oysa şimdiden, yüreği ve kafası dingin ve istikrarlı her bireyin sadece iyi bir mizaca değil, genel olarak yararlı bir erdeme sahip olduğuna ve hatta bu erdemi koruyarak daha yüksek bir görevi yerine getirdiğine inanmaya hakkı var.

286

Çalışan neden tembeldir. – İnanıyorum ki herkes, hakkında görüş sahibi olunması mümkün olan her şey hakkında kendine özgü bir görüşe sahip olmalıdır, çünkü kendisi de tüm öteki şeylere karşı yeni, daha önce hiç

karşılaşılmamış bir tutum alan özgün, bir defalık bir şeydir. Ne ki çalışanın ruhunun temelinde yatan tembellik insanın kendi kuyusundan su çıkarmasını engeller. – Görüşlerin özgürlüğü de sağlık gibidir: ikisi de bireyseldir, ikisi hakkında da genel geçer bir kavram konulamaz. Bir bireyin sağlığı için gerekli olan başka bir birey için hastalık nedenidir ve tinin özgürlüğünün bazı araç ve yolları, daha yüksek yaratılışlarda esaretin yol ve araçları olarak kabul edilebilir.

287

Censor vitae.[73] – Sevgi ve nefret döngüsü, uzun bir süre yaşam hakkındaki yanılgısında özgür olmak isteyen bir insanın içsel durumuna işaret eder: hiç unutmaz ve iyisiyle kötüsüyle, olaylardaki her şeyin hesabını tutar. Sonunda ruhunun tahtası deneyimlerle yazılarak dolduğunda, varoluşu aşağılamayacak ve ondan nefret etmeyecektir ama sevmeyecektir de; kâh neşeyle, kâh hüzünle bakarak yer alacaktır onun üzerinde, tıpkı doğa gibi, kâh yaz havasında, kâh sonbahar havasında olacaktır.

288

Tali başarı. – Ciddi ciddi özgürleşmek isteyen biri, bu arada hiçbir baskı olmadan yitirecektir hatalara ve kötü alışkanlıklara duyduğu eğilimi; kızgınlığa ve can sıkıntısına da giderek daha ender kapılacaktır. İstenci, bilgi ve ona ulaşmanın aracından, yani: insanın bilmeye en yetenekli olduğu kalıcı durumdan başka hiçbir şeyi, daha ısrarla istemeyecektir.

289

Hastalığın değeri. – Hasta olup da yatağında yatan insan, bu arada genellikle makamından, işyerinden ya da toplumundan dolayı hasta

olduğunu ve bunlar yüzünden kendi üzerindeki temkinliliğini yitirdiğini anlar: hastalığının kendisini zorladığı boş zamanda edinir bu bilgeliği.

290

Kırsaldaki duygu. – Kişinin yaşamının ufkunda sabit, sakin çizgiler, âdeta dağ ve orman çizgileri yoksa, insanın en içteki istenci de bir kentlinin özü gibi huzursuz, dağınık ve hırslı olacaktır: mutlu değildir ve mutluluk vermez.

291

Özgür tinlilerin özeni. – Özgür düşünceliler, bilgiyi yalnız yaşayan insanlar yaşamdaki maddi hedeflerine, toplum ve devlet karşısındaki nihai konumlarına kısa sürede ulaşmış olacaklar ve örneğin küçük bir görevle ya da yaşamak için ancak yeten bir servetle seve seve yetineceklerdir; çünkü maddi değerlerin büyük bir değişimi, hatta siyasal düzenin bir yıkılışı bile yaşamlarını çökertmeyecek biçimde yaşamaya hazırlayacaktır onları. Tüm bu şeyler için olabildiğince az enerji harcayacaklardır ki, böylece topladıkları tüm kuvvetle ve âdeta uzun bir solukla dalabilsinler bilmenin unsuruna. Böylece derine dalmayı ve zemini görmeyi umabilirler. – Böyle bir tin bir olaydan sadece bir köşe koparmayı sever, olayları tüm genişlikleriyle ve kat kat açılmış halleriyle sevmez: çünkü bunların içine karışmak istemez. – Özgür olmayış, bağımlılık, hizmete hazır oluş günlerini de bilir haftanın. Ama zaman zaman bir özgürlük Pazar günü gelmelidir ona, yoksa katlanamaz yaşama. – Herhalde insanlara duyduğu sevgi de dikkatli ve biraz kısa soluklu olacaktır, çünkü eğilimlerin ve körlüğün dünyasıyla ancak bilgi amacının gerektirdiği ölçüde haşır neşir olmak ister. Suçlayıcı sesler ona sevgisiz biri diyecek olurlarsa, adalet dehasının, kendi havarisi ve koruyucu meleği için bir şeyler söyleyeceğine güvenmek

zorundadır. – Onun yaşam ve düşünce tarzında, kendini daha kaba kardeşinin yaptığı gibi, büyük kitlelerin saygısına sunmayı horgören, dünyada ve dünyadan sessizce giden incelmiş bir kahramanlık vardır. Hangi labirentlerden geçerse geçsin, ırmağı bir süreliğine hangi kayanın altından akarsa aksın, – gün ışığına çıktığında, aydınlık hafif ve âdeta sessizce gider yolunda ve ta dibinden yansıtır güneş ışığını.

292

İleri. – Böylece bilgeliğin, iyi adımın, iyi güvenin yolunda ileri! Nasıl olursan ol, kendin deneyim kaynağı ol kendine! Varlığından hoşlanmamayı at bir kenara, kendi Ben'ini bağışla, çünkü bilgiye çıkabileceğin yüz basamaklı bir merdivenin var her halükârda. İçinde kendini üzüntüyle hissettiğin çağ, bu şans yüzünden metheder seni; sonraki çağın insanlarının belki de yoksunluğunu çekeceği deneyimleri şimdiden yaşayacağını bildirir. Hâlâ dindar kalmayı aşağılama; sanatı hâlâ sahiden anladığın gibi anla; tam da bu deneyimlerinin yardımıyla eski insanların olağanüstü yollarından daha anlayışla geçemiyor musun? Bu arada tam da bu kadar hoşlanmadığın o zeminde, arı olmayan düşüncenin zemininde yetişmedi mi eski kültürün en harika meyveleri? Dini ve sanatı anne ve sütnine gibi sevmiş olmak gerekir, – yoksa bilge olunamaz. Ama onlardan öteye bakabilmek, onların dizinin dibinden kalkabilmek gerekir; onların yörüngesinde kaldığımızda onları anlayamayız. Tarihi de, terazi kefesiyle oynanan itinalı oyunu da bir o kadar tanımalısın: "Bir yandan – diğer yandan" insanlığın, geçmişin çölünde yaptığı tutku dolu büyük yürüyüşün ayak izlerine basarak git geriye: böylece en kesin biçimde öğrenirsin daha sonraki tüm insanlığın bir daha gitme fırsatı ya da hakkı bulamayacağı yeri. Ve geleceğin düğümünün nasıl atılacağını tüm gücünle önceden görmek istediğinde, kendi yaşamın bir bilgi aracı ve yöntemi değerini kazanır. Yaşadığın her şey: denemelerin, yanılgıların, hataların, aldanışların, tutkuların, aşkın ve umudun istisnasız senin hedefine açıldıkları için ulaşacaksın ona. Bu hedef, bizzat zorunlu bir

kültür halkaları zinciri olmak ve bu zorunluluktan, genel kültürün gidişindeki zorunluluğa bağlanmaktır. Özünün ve bilgilerinin karanlık kuyusunun dibini görecek kadar güçlendiyse bakışın, o yüzeyde gelecekteki kültürlerin uzak yıldızları da görünecek belki sana. Böyle bir hedefi olan böyle bir yaşamın çok meşakkatli, her türlü rahatlıktan uzak olduğuna mı inanıyorsun? Daha öğrenmemişsin o zaman hiçbir balın bilgiden tatlı olmadığını ve gökte asılı keder bulutlarının, seni avutacak sütü sağacağın memeler olması gerektiğini. Yaşlandığında fark edersin ancak, doğanın sesine nasıl kulak verdiğini, tüm dünyaya haz yoluyla egemen olan doğanın: doruğu yaşlılık olan yaşamın bir doruğu da bilgeliktir sürekli bir tinsel neşeliliğin yumuşak güneş parıltısında; ikisiyle, yaşlılık ve bilgelikle yaşamın bir dağ sırtında karşılaşırsın, böyle istemiştir doğa. Sonra vakit gelir ve ölümün sisinin çökmek üzere oluşuna kızmak için bir neden yoktur. Işığa doğru – son devinimin, bir bilgi haykırışı – son sesin.

55 Gemeinsinn: Ortaklık duygusu. (ç.n.)
56 Gemeinwesen: (Burada) topluluk. (ç.n.)
57 Nie dagewesen: Hiç karşılaşılmamış, hiç var olmamış. (ç.n.)
58 Dagewesen: Karşılaşılmış, var olmuş. (ç.n.)
59 Jan Huss (1369?-1415): Bohemyalı kilise reformcusu ve ulusal kahraman. Konstanz Konsili (1414-1418) tarafından zındık ilan edilmiş ve yakılarak öldürülmüştür. (ç.n.)
60 Himmel: Cennet anlamına da gelir. Burada tanrı ima ediliyor. (ç.n.)
61 Alwissenheit: Her şeyi bilmek, tanrının sıfatlarından. (ç.n.)
62 Ah, azizim Salzer, şu ait olduğumuz lanetli ırkı yeterince tanımıyorsunuz. (Fr.) (ç.n.)
63 Paränese'den: Cemaate doğrudan bir uyarıyla hitap eden vaaz tarzında. Nietzsche, *Eğitici Olarak Schopenhauer* kitabından söz ediyor. (ç.n.)
64 Katolik Kilisesi'nde, bir azize, adakta bulunmak amacıyla, üzerine adağın isminin yazıldığı levha. (ç.n.)
65 Yiğitlik, erdem. (Lat.) (ç.n.)
66 Almancada “Galle” öfke, hiddet anlamına geldiği gibi, safra, öd anlamına da geliyor. (ç.n.)
67 Tarikat (Sekte): Burada herhangi bir dinsel, felsefi hizip anlamında. (ç.n.)
68 Karl Ernst von Baer, Estonyalı doğa araştırmacısı (1792-1876). (ç.n.)
69 Pessum: Belirli bir zaman dilimi içinde, kısa bir sürede yerine getirilmesi gereken ödev. Ev ödevi gibi. (ç.n.)
70 [Kuramsal] düşünmeye adanmış yaşam. (Lat.) (ç.n.)
71 Zurücktreten: ‘Geri adım atış’ da denebilir. (ç.n.)

72 Musse: Bu sözcükle aslında tamamen bomboş geçirilen bir zaman değil, keyifle, zorunlu çalışma olmadan, istenildiği gibi harcanan zaman imleniyor. (ç.n.)

73 Yaşamın yargılayıcısı. (Lat.) (ç.n.)

Altıncı Ana Bölüm

İlişki İçinde İnsan

293

İyi niyetle rol yapma. – İnsanlarla ilişkilerde, sanki onların eyleminin güdüsünü anlamamışız gibi iyi niyetle rol yapmamız gerekir çoğu zaman.

294

Kopyalar. – Önemli insanların kopyalarına sık sık rastlanır; çoğu kimse de resimlerde olduğu gibi burada da kopyaları orijinallerinden daha çok beğenir.

295

Hatip. – Kişi bütün dünya tam tersini haykırırken, gene de çok yerinde bir konuşma yapabilir: yeter ki bütün dünyaya hitaben konuşmasın.

296

Samimiyet eksikliği. – Dostlar arasında samimiyet eksikliği, iflah olmaz hale gelmeden kınanamayacak bir hatadır.

297

Armağan verme sanatı. – Bir armağanı, salt doğru bir biçimde sunulmadığı için geri çevirmek zorunda kalmak, verene karşı öfke uyandırır.

298

En tehlikeli parti adamı. – Her partide, parti ilkelerine inancını dile getirmesiyle bile öteki üyeleri ayrılmaya kışkırtan birisi vardır.

299

Hastaya akıl veren. – Bir hastaya önerilerde bulunan birisi, söyledikleri ister kabul edilsin ister reddedilsin, hastanın üzerinde bir üstünlük duygusu kazanır. Bu yüzden alıngan ve gururlu hastalar, hastalıklarından daha çok nefret ederler akıl verenlerden.

300

Eşitliğin ikili türü. – Eşitlik düşkünlüğü ya diğer herkesi kendine doğru aşağıya çekmek istemekle (küçültmek, ilişkiyi kesmek, çelme atmak, yoluyla) ya da kendini herkesle birlikte yukarıya çekmek istemekle (kabul

etmek, yardım etmek, başkalarının başarısından sevinç duymak yoluyla) dile gelebilir.

301

Sıkılganlığa karşı. – Çok sıkılgan kimselere yardım etmenin ve onları sakinleştirmenin en iyi yöntemi onları kesin bir dille övmektir.

302

Tek tek erdemleri tercih etme. – Rakiplerimizde tamamen eksik olduğunu algılamadıkça bir erdeme sahip olmaya özel bir değer vermeyiz.

303

Neden karşı çıkılır. – Bir görüşe, aslında sadece bize sunulduğu sesi sempatik bulmadığımız için karşı çıktığımız çok olur.

304

Güven ve samimiyet.[74] – Bir başka kişiyle bile isteye samimi olmaya çalışan birisi, genellikle ona güvenip güvenmediğinden emin değildir. Güveninden emin olan, samimiyete fazla değer vermez.

305

Dostluğun dengesi. – Kimi zaman bir başka insanla ilişkimizde, kendi kefemize bir dirhem haksızlık eklediğimizde dostluğun gerçek dengesi geri

döner.

306

En tehlikeli hekimler. – En tehlikeli hekimler doğuştan oyuncular olarak mükemmel bir aldatma sanatıyla doğuştan hekimleri oynayanlardır.

307

Paradokslar ne zaman çıkar ortaya. – Bazen onları bir önermeden yana kazanmak için zeki insanlara gerek duyulur, bu önermeyi sadece muazzam bir paradoks biçiminde ortaya koysunlar diye.

308

Cesur insanlar nasıl kazanılır. – Cesur insanları bir eylem için ikna etmek, o eylemi olduğundan daha tehlikeli göstermekle mümkündür.

309

İncelikler. – Sevmediğimiz insanların bize gösterdiği incelikleri, onların suç hanesine yazarız.

310

Bekletmek. – İnsanları zıvanadan çıkarmanın ve kafalarına kötü düşünceler sokmanın güvenilir bir yöntemi onları uzun süre bekletmektir. Bu, ahlaksızlaştırır.

311

Samimi olana karşı. – Bize tam bir samimiyet sunan kimseler, böylelikle bizim samimiyetimizi hak ettiklerini sanırlar. Yanlış bir çıkarımdır bu; armağanlar sunarak haklar kazanılmaz.

312

Dengeleme yolu. – Kendisine zarar verdiğimiz birinin gönlünü almak, hatta bizden yana iyi düşünmesini sağlamak için, ona hakkımızda bir espri yapma fırsatı vermek yeterlidir genellikle.

313

Dilin kibri. – İnsan kötü özelliklerini ve kötü alışkanlıklarını ister gizlesin isterse açıkça itiraf etsin, her iki durumda da kibri bundan yarar sağlamak ister; söz konusu özelliklerini gizlediği kişilerle, önlerinde dürüst ve açık yürekli olduğu kişiler arasında nasıl da ince bir ayrım yaptığına dikkat edilsin sadece.

314

Özenli. – Hiç kimseyi incitmek, hiç kimseye zarar vermek istememek, adaletli, tarafsız bir zihniyetin olduğu kadar, korkakça bir zihniyetin işareti de olabilir.

315

Tartışmak için gerekli. – Düşüncelerini kendine saklamasını bilmeyen, ateşli tartışmaların içine dalmamalı.

316

Ortam ve kendini beğenmişlik. – Kişi her zaman hak ettiği insanlar arasında olduğunu bilirse, kendini beğenmişliği unutur; yalnız-olmak kibri besler. Genç insanlar kendini beğenmiş olur, çünkü hepsi de birer hiç olan, ama çok önemli görünmeyi seven benzerleriyle arkadaşlık ederler.

317

Saldırının güdüsü. – Sadece bir kimseye acı vermek, onu yenmek için değil, belki sadece kendi kuvvetinin bilincinde olmak için de saldırılır.

318

Yağcılık. – Kendileriyle ilişki kurarken gösterdiğimiz özeni, yağcılık yaparak bozmak isteyen kişiler, âdeta içine uyuşturucu katılmış ama uyutmadığı zaman daha da uyanık tutan bir içki gibi tehlikeli bir araç kullanmaktadırlar.

319

İyi mektup yazarı. – Kitap yazmayan, çok düşünen ve yeterli toplumsallık içinde yaşamayan birisi, genellikle iyi bir mektup yazarı olur.

320

En çirkini. – Çok gezen birinin dünyada insan yüzünden daha çirkin yerler bulduğu kuşku götürür.

321

Merhametliler. – Merhametli, kara günde daima yardıma hazır yaratılışlarla, aynı zamanda arkadaş da olunabilmesi çok enderdir: başkalarının iyi gününde yapacak işleri yoktur, gereksizdirler, bu üstünlüklerine sahip olduklarını hissetmezler ve bu yüzden hoşnutsuzluklarını kolayca belli ederler.

322

İntihar eden birinin akrabaları. – İntihar eden birinin akrabaları, kendi itibarlarını düşünüp de hayatta kalmadı diye kınarlar onu.

323

Nankörlüğü önceden görmek. – Büyük bir armağan veren kimse şükranla karşılanmaz; çünkü armağan verilen kişi, almakla zaten çok büyük bir yükün altına girmiştir.

324

Akılsız toplumda. – Hiç kimse zekâsını belli etmenin nezaketsizlik sayıldığı bir toplumla kendini eşit tutan zeki insanlara nezaket göstermez.

325

Tanıkların varlığı. – Suya düşen bir insanın ardından, bir o kadar daha isteyerek atlanır suya, buna cesaret edemeyen kimseler varsa orada.

326

Susmak. – Her iki taraf açısından bir polemiğe yanıt vermenin en can sıkıcı türü kızıp da susmaktır: çünkü saldırıda bulunan kişi, susulmasını özellikle bir aşağılama işareti olarak yorumlar.

327

Dostun sırrı. – Konuşacak konu bulmakta sıkıntı çektiklerinde, arkadaşlarının sırlarını ifşa etmeyen çok az kişi vardır.

328

İnsanlık. – Ünlü düşün adamlarının insaniyeti, ünlü olmayanlarla ilişkilerinde bağlayıcı bir tarzda haksızlığı sürdürmelerine dayanır.

329

Cesaretsiz. – Toplum içinde kendilerini güvende hissetmeyen insanlar, üstün oldukları bir yakınlarına, bu üstünlüklerini toplumun önünde açıkça, örneğin sataşma yoluyla göstermek için her fırsattan yararlanırlar.

330

Teşekkür. – Birini teşekküre borçlu kılmak ince bir ruha; birine teşekkür borçlu olmak kaba bir ruha üzüntü verir.

331

Yabancılaşma belirtisi. – İki insan arasındaki görüşlerin yabancılaştığının en güçlü belirtisi, ikisinin de birbirlerine ironik bir şeyler söylemeleri, ama ikisinin de bu sözlerin ironik yanını hissetmemeleridir.

332

Yararlılıklarda kendini beğenme. – Yararlılık göstermiş insanların kendini beğenmesi, yararlılık göstermemiş insanlarınkinden çok daha inciticidir: çünkü yararlılık gösterme zaten inciticidir.

333

Sesteki tehlike. – Bazen konuşma sırasında kendi sesimizin tınısı şaşırtır ve hiç de kendi görüşümüze karşılık düşmeyen iddialarda bulunmaya yöneltir bizi.

334

Konuşmada. – Konuşma sırasında başkalarını özellikle haklı ya da haksız bulmak, kesinlikle bir alışkanlık meselesidir: her ikisi de anlamlıdır.

335

Yakınımızdan korkmak. – Yakınımızın düşmanca ruh halinden korkarız, çünkü bu ruh haliyle, sırlarımızı öğreneceğinden korkarız.

336

Azarla ödüllendirmek. – Çok saygın kişiler azarlarını bile bizi ödüllendirmek istermiş gibi bildirirler. Böylelikle dikkatimizi bizimle ne kadar ısrarla ilgilendiklerine çekmek isterler. Azarlarını nesnellikle kabul eder ve onlara karşı savunmaya geçersek, onları tamamen yanlış anlamış oluruz; böylelikle onları kızdırmış ve kendimizi onlara yabancılaştırmış oluruz.

337

Başkalarının iyi niyetinden bunalmak. – Bizden ne derecede nefret edildiğine, korkulduğuna ilişkin inancımızda yanılırız: bir kişiden, bir doğrultudan ya da bir partiden ne derece uzak olduğumuzu iyi biliriz, ama ötekiler bizi çok yüzeysel tanırlar ve bu yüzden sadece yüzeysel olarak nefret ederler. Genellikle anlayamadığımız bir iyi niyetle karşılaşırız; anladığımızda ise ciddiye alınmadığımızı, önemsenmediğimizi gösterdiği için incitir bizi.

338

Kesişen kibirler. – Eşit ölçüde kibirli olan iki kişi karşılaştığında, sonradan birbirleri hakkında kötü bir izlenim edinirler, çünkü her biri öteki üzerinde bırakmak istediği izlenimle öyle meşgul olmuştur ki öteki onda bir izlenim uyandırmamıştır; sonunda ikisi de çabalarının boşa gittiğini fark eder ve ikisi de suçu diğerinin üzerine atar.

339

İyi işaretler olarak nezaketsizlikler. – Üstün tin, hırslı gençlerin kendisine yönelik patavatsızlıklarıyla, küstahlıklarıyla ve hatta düşmanlıklarıyla

eğlenir; henüz sırtlarında bir süvari taşımamış olan ama kısa bir süre sonra taşıyor olmaktan gurur duyacak atların patavatsızlığıdır bu.

340

Haksızlığı sürdürmek ne zaman işe yarar? – Bize suçlama yönelten kişi, kendisine karşı çıktığımız ve hatta onu çürüttüğümüz zaman, bizim yaptığımız daha büyük bir haksızlık olarak görecekse bunu, bize yönelik suçlamaları bize karşı haksızlığa yol açsalar bile hiç karşı çıkmadan kabul etmek daha iyidir. Elbette birisi bu biçimde her zaman haksız olduğu halde, her zaman haklılığını sürdürebilir ve sonunda dünyadaki en büyük vicdan rahatlığıyla en katlanılmaz tiran ve baş belası olabilir; bireyler için geçerli olan, toplumdaki sınıflar için de geçerli olabilir.

341

Az saygı gören. – Kendilerine bekledikleri̇nden daha az saygı belirtisi gösterilen çok kibirli kişiler, uzun süre kendilerini ve başkalarını bu konuda yanıltmaya çalışırlar ve başkalarının kendilerine aslında yeterince saygı duyduğunu ortaya çıkarmak için kılı kırk yaran psikologlara dönüşürler: hedeflerine ulaşamazlarsa, yanılsamanın örtüsü yırtılır, bu yüzden daha büyük bir öfkeye kapılırlar.

342

İlk durumların konuşmada yansıması. – Günümüzde erkeklerin ilişki içinde iddialarda bulunma tarzlarında, onların başka herhangi bir şeyden çok silahlardan anladığı zamanların bir yansıması görülür genellikle: iddialarını bazen nişan alan muhafızların silahlarını tutuşu gibi tutarlar, bazen de demir silahların uğultusu ve şakırtısı duyulur gibi olur; bazı

erkeklerde bir iddia kalın bir sopa gibi patırtıyla düşer orta yere. – Buna karşılık kadınlar, binlerce yıl boyunca dokuma tezgâhında oturmuş ya da dikiş dikmiş, ya da çocuklarla çocuk olmuş varlıklar gibi konuşurlar.

343

Anlatıcı. – Bir şeyler anlatan, olay kendisini ilgilendirdiği için mi yoksa, öyküyle ilgi çekmek için mi anlattığını kolaylıkla belli eder. İkinci durumda abartacak, abartma sıfatları kullanacak ve benzer yollara başvuracaktır. Sonra genellikle daha kötü anlatır, çünkü konudan çok kendisini düşünmektedir.

344

Yüksek sesle okuyan. – Dramatik metinleri yüksek sesle okuyan biri, kendi karakteri hakkında keşiflerde bulunur: kendi sesi belirli ruh halleri ve sahneler, örneğin tamamen patetik ya da kaçıkça olanlar için, diğerleri için olduğundan daha doğal gelir, oysa belki de normal yaşamında tutku ya da kaçıklık göstermek için fırsat bile bulamamıştır.

345

Yaşamda karşılaşılan bir komedi sahnesi. – Bir kimse, bir konu hakkında toplum içinde sunmak üzere zekice bir fikir düşünür. Şimdi, komedi oyununda var gücüyle asıl sözünü söyleyebileceği noktaya gelmeye ve toplumu oradan yakalamaya çalıştığı duyulabilir ve görülebilir: sohbeti sürekli bir hedefe kaydırarak, zaman zaman nasıl yönünü şaşırdığı, sonra yeniden bulduğu, sonunda o ana ulaştığı: soluğu kesilecek gibidir – tam o sırada, söyleyeceği sözü toplumdaki birisi kapar ağzından. Ne yapacaktır şimdi? Kendi fikrine muhalefet mi edecektir?

346

İstemeden nezaketsiz. – Bir kimse, başka birine istemeden nezaketsizce davranırsa, örneğin onu tanıyamadığı için selam vermezse, kendi zihniyetine bir suçlamada bulunamasa da, üzer bu durum onu; öteki kişide doğurduğu kötü düşünce incitir onu, ya bir gücenmenin sonuçlarından korkar ya da başkalarını incitmiş olmak acı verir kendisine, – yani kibir, korku ya da acıma işbaşında olabilir, belki de hepsi bir aradadır.

347

Hainin başyapıtı. – Birlikte gizli işler çevrilen kişiye karşı, onun tarafından ihanete uğranılıp uğranılmayacağına ilişkin incitici kuşkuyu dile getirmek, üstelik bunu tam da bizzat ona ihanet ediyorken yapmak bir kötülük ustalığıdır, çünkü ötekini kişisel olarak fetheder ve onu bir süre boyunca hiç kuşkulanmadan ve çok açık davranmaya zorlar, böylece gerçek hain istediği gibi davranabilir.

348

İncitmek ve incinmek. – İncitmek ve sonradan özür dilemek, incinmek ve özür dilenmesini beklemekten çok daha rahattır. Birincisini yapan, önce güç, sonra da iyi karakter işareti verir. Diğeri ise, insanlıktan uzak olduğunun kabul edilmesini istemiyorsa, zaten bağışlaması gerekir; ötekini utandırmaktan duyulan haz bu zorunluluktan dolayı azalır.

349

Tartışmada. – Kişi aynı anda hem başka bir görüşe karşı çıkıp, hem de kendi görüşünü geliştirdiğinde, genellikle öteki görüşe sürekli dikkat

etmesi, kendi görüşünün doğal duruşunu da değişir: daha kasıtlı, daha keskin, belki daha abartılı görünür.

350

Marifet. – Başka birisinden zor bir şeyi elde etmek isteyen bir kimse, konuyu bir sorun olarak ele almamalı, planını biricik olasılıkmış gibi basitçe ortaya koymalıdır; ötekinin gözlerinde itiraz, karşı çıkma ışıkları çaktığında hemen onun sözünü kesmeyi ve ona zaman bırakmamayı bilmelidir.

351

Topluluk içinde bulunduktan sonraki vicdan rahatsızlıkları. – Sıradan toplulukların içinde bulunduktan sonra neden vicdan rahatsızlığı duyarız? Çünkü önemli şeyleri hafife almışızdır, çünkü kişilerle konuşurken tüm samimiyetimizle konuşmamışızdır ya da konuşmamız gereken yerde susmuşuzdur, çünkü yeri geldiğinde sıçrayıp koşturmamışızdır, kısacası topluluk içinde onlardan biriymişiz gibi davranmışızdır.

352

Yanlış yargılanıyor. – Her zaman nasıl yargılandığına kulak veren biri, her zaman öfkelenir. Çünkü bize en yakın duran (“en iyi tanıyan”) kişiler tarafından bile yanlış yargılanırız. İyi dostlar bile bazen gücenmelerini haset içeren kötü sözlerle dile getirirler: bizi tam olarak tanısalardı dostlarımız olurlar mıydı? – Kayıtsız kişilerin yargıları çok acı verir, çünkü çok tarafsız, âdeta nesnel gibidirler. Ama bize düşman olan birisinin, gizli tuttuğumuz bir noktada bizi kendimizi tanıdığımız kadar iyi tanıdığını fark edersek, işte o zaman ne büyüktür sıkıntı!

353

Portrenin tiranlığı. – Bir insanın ya da bir olayın tek tek yarılarından çabucak resmin bütününe ulaşan sanatçılar ya da devlet adamları, çoğunlukla sonradan, söz konusu olayın ya da insanın gerçekten de resmettikleri gibi olmasını istemekte haksızdırlar; âdeta bir kişinin, kendi tasarımlarında yaşadığı gibi öyle yetenekli, öyle düzenbaz, öyle adaletsiz olmasını isterler.

354

En iyi dost olarak akraba. – Bir dostun ne olduğunu çok iyi bilen Yunanlılar, – tüm halkların içinde sadece onlar dostluğa ilişkin derin, çok yanlı bir felsefi irdelemeye sahiptirler; öyle ki ilk ve şimdiye dek son olarak onlar, dostu çözülmeye değer bir problem olarak görmüşlerdir – aynı Yunanlılar akrabayı da "dost" sözcüğünün bir abartma sıfatı olan bir deyimle imlemişlerdir. Benim aklım bunu almıyor.

355

Görmezden gelinen dürüstlük. – Bir kimse konuşmasında kendi kendisini alıntıladığında ("o zamanlar demiştim ki", "ben böyle durumlarda derim ki"), bir kendini beğenmişlik izlenimi doğurur bu, oysa genellikle tam tersi bir kaynaktan, en azından o anı, başka bir ana ait olan fikirlerle süsleyip püslemek istemeyen dürüstlükten doğar.

356

Asalak. – Bir kimsenin sırf çalışmak zorunda kalmamak için, genellikle bağımlı olduğu kişilere karşı gizli bir öfkeyle birlikte, bağımlılık içinde

başkalarının sırtından yaşamayı tercih etmesi tam bir seçkin zihniyet eksikliğini gösterir – Böyle bir zihniyet kadınlarda erkeklerden sık görülür ve (tarihsel nedenlerden ötürü) daha çok bağışlanabilir.

357

Uzlaşmanın sunağında. – Bir şeyin, bir insandan ancak onu inciterek ve ona düşman olunarak elde edildiği durumlar vardır: bu duygu, bir düşmana sahip olma duygusu öyle eziyet eder ki kişiye, daha yumuşak bir ruh halinin ilk işaretinden uzlaşmak için yararlanır ve daha önce kendisi için ne pahasına olursa olsun veremeyeceği kadar önem taşıyan o şeyi, bu uzlaşmanın sunağına kurban olarak sunar.

358

Kendini beğenmişlik işareti olarak merhamet istemek. – Öfkeye kapıldıklarında ve öteki insanları incittiklerinde, ilk önce kusurlarına bakılmamasını ve ikinci olarak da böyle şiddetli geçici nöbetlere kapıldıkları için kendilerine acınmasını isteyen insanlar vardır. İnsanın kendini beğenmişliği buraya kadar varabilir.

359

Olta yemi. – “Her insanın bir fiyatı vardır”. – Doğru değildir bu. Ama elbette herkes için ısırması beklenen bir olta yemi bulunur. Bu yüzden, bazı kişileri bir davaya kazanmak için bu davaya sadece insancıllık, soyluluk, iyilikseverlik, fedakârlık pırıltısını vermek yeterlidir – hangi davaya verilememiştir ki? – Onların ruhlarını kandıran şekerlemeler ve tatlılardır bunlar; başkaları da başka şeyleri sever.

360

Övgüdeki davranış. – İyi dostlar, yetenekli yaratılışı övdüklerinde, çoğunlukla nezaketen ve iyi niyetle sevinmiş görünecektir o, ama aslında onun için fark etmez: Onun asıl varlığı uzandığı güneşten ya da gölgeden dışarıya bu yüzden bir adım bile atmayacak kadar, tam bir üşengeçlik içindedir bunun karşısında; ama insanlar övgüde bulunarak sevindirmek isterler ve övdükleri kişi övgülerinden sevinç duymazsa üzülürler.

361

Sokrates'in deneyimi. – Bir konuda ustalaşıldığında, genellikle öteki konuların çoğunda tam bir beceriksiz olarak kalınır; ama Sokrates'in çoktan deneyimlediği gibi, tam tersi bir yargıda bulunulur. Ustalarla ilişkiyi çekilmez kılan kötü durum budur.

362

Hayvanlaşma aracı. – Aptallıkla savaşımda en insaflı, en yumuşak insanlar bile sonunda gaddarlaşır. Belki de böylece doğru bir savunma yoluna girerler; çünkü aptal alına argüman olarak, hukuken, sıkılmış bir yumruk yaraşır. Ama dediğimiz gibi, karakterleri yumuşak ve insaflı olduğundan, acı vermekten çok kendileri acı çekerler bu savunma aracıyla.

363

Merak. – Merak olmasaydı, yakınların iyiliği için az şey yapılırdı. Oysa merak, ödev ya da acıma adı altında, talihsiz ya da muhtaç kişinin evine giriverir usulca. – Belki de çok övülen anne sevgisinde de vardır irice bir parça merak.

364

Toplumda yanlış hesap. – Birisi yargılarıyla ilgi çekmeyi arzular, diğeri sempatileri ve antipatileriyle, bir başkası ise tanışıklıklarıyla, başka birisi ise yalnız kalışıyla – hepsi de yanılır hesaplarında. Çünkü karşısında bu oyun sahnelenen kişi, asıl dikkate alınan oyunun kendisi olduğunu düşünür.

365

Düello. – Her türlü onur kavgasından ve düellodan yana denilebilir ki, eğer bir kişi birileri kendisi hakkında şöyle ya da böyle söyledi ya da düşündü diye yaşamayı istemeyecek kadar hassas bir duyguya sahipse, sorunu birinin ya da diğerinin ölümüne vardırmaya hakkı vardır. Bu kadar hassas olduğu için kınayamayız onu, bu bakımdan geçmişin, onun büyüklüklerinin ve abartmalarının mirasçılarıyızdır, onlar olmasaydı hiçbir büyüklük olmazdı. Kurallara uygun bir düellodan sonra maneviyatı rahatlatacak biçimde, ölümün yerine kanı geçirecek bir onur yasası varsa, büyük bir iyiliktir bu, yoksa çok sayıda insan yaşamı tehlikede olurdu. – Ayrıca böyle bir kurum, insanları ağızlarından çıkanı kulaklarının duyması doğrultusunda eğitir ve onlarla ilişki kurmayı olanaklı kılar.

366

Seçkinlik ve şükran borcu. – Seçkin bir ruh, şükran borcu duymaktan hoşnut olacaktır ve kendisine bu borcu yükleyen olaylardan korkakça kaçmayacaktır; daha sonra şükran borcunu dile getirirken de aynı rahatlıkta olacaktır; düşük ruhlar ise her türlü yükümlülüğe ayak direrler ve daha sonra, şükran borçlarını dile getirişlerinde abartılı ve fazlasıyla gayretli davranırlar. Ayrıca ikincisi düşük kökenli ya da ezilmiş konumdaki kişilerde

de görülür: kendilerine yapılan bir iyilik, bir lütuf mucizesi gibi görünür onlara.

367

Belagat saatleri. – Bir kimse iyi konuşabilmek için kendisinden kesin ve kabul edilmiş bir biçimde üstün olan birisine ihtiyaç duyar; başka bir kimse ise ancak üstün olduğu birisinin karşısında tam bir konuşma özgürlüğü ve güzel konuşma fırsatı bulabilir: her iki durumda da neden aynıdır; ikisi de ancak sans gêne[75] konuştuğunda iyi konuşur, biri daha üstün olan karşısında, diğeri de yine, daha düşük olan karşısında rekabet, yarışma dürtüsü duymadığı için – şimdi, tamamen başka bir insan türü de vardır ki, rekabet içindeyken kazanma niyetiyle konuştuklarında iyi konuşurlar. Bu iki türden hangisi daha hırslıdır: şan şöhret hırsı kabardığı için iyi konuşan mı, yoksa yine aynı güdülerle kötü konuşan ya da hiç konuşmayan mı?

368

Dostluk kurma yeteneği. – Dostluk kurmak için özel bir yetiye sahip olan insanlar arasında iki tip öne çıkar. Birisi sürekli yükseliş halindedir ve gelişmesinin her evresi için tam uygun bir dost bulur. Bu biçimde edindiği dostların kendi aralarında pek bir bağıntıları yoktur, bazen uyuşmazlık ve çelişki içindedirler: tam da gelişmesinin ileri evrelerinin, daha önceki evrelerini ortadan kaldırmalarına ya da değerini azaltmalarına karşılık düşer bu durum. Böyle bir insana şaka yollu merdiven adı verilebilir. – Öteki tip ise, çok değişik karakter ve yeteneklerdeki insanlar üzerinde bir çekim kuvveti uygular ve böylece bir dostlar çevresi edinir; ama böylelikle bu dostlar, tüm farklılıklarına karşın kendi aralarında dostane ilişkilere girerler. Böyle bir insana da çevre adı verilebilir: çünkü bu kadar farklı yeteneklere ve yaratılışlara ait olmak, kendisinde bir biçimde önceden biçimlendirilmiş

olmalıdır. – Ayrıca kimi insanlarda iyi dostlara sahip olma yetisi, iyi bir dost olma yetisinden çok daha büyüktür.

369

Konuşmada taktik. – Herhangi biriyle yapılan bir konuşmadan sonra, kişi tinini, sevimliliğini onun önünde tüm pırıltısıyla gösterebildiği muhatabı hakkında iyi konuşur en çok. Bir kimseyi, konuşma sırasında iyi bir espri yapması ve benzeri şeyler için en iyi fırsatı ona vererek kıvama getirmek isteyen kişiler bundan yararlanırlar. İkisi de birbirini kıvama getirmek isteyen çok kurnaz iki kişi arasında eğlenceli bir konuşma geçeceği düşünülebilir: konuşmadaki güzel fırsatları karşılıklı olarak birbirlerine paslarlar, ama ikisi de kullanmaz bu fırsatları: bu yüzden konuşma tamamen tinsiz ve sevimsiz geçer, çünkü her ikisi de tin ve sevimlilik fırsatını öbürüne havale etmiştir.

370

Sıkıntının boşalması. – Herhangi bir konuda başarısızlığa uğrayan bir insan, bu başarısızlığını rastlantıya değil de bir başkasının kötü niyetine dayandırmayı sever. Başarısızlığının nedeni olarak bir şeyi değil de bir kişiyi düşünmesiyle gevşer gergin duyguları; çünkü kişilerden intikam alınabilir, oysa rastlantının olumsuz sonuçları karşısında yutkunulur sadece. Bu yüzden, başarısızlığa uğrayan bir hükümdarın çevresi, sözüm ona neden olarak tek bir kişiyi gösterir ona ve tüm saraylıların çıkarı uğruna feda eder o kişiyi; yoksa hükümdar yazgı tanrıçasından intikam alamayacağı için, hepsinden çıkaracaktır sıkıntısını.

371

Ortamın rengini almak. – Sempati ve antipati neden bu kadar bulaşıcıdır ki, duyguları güçlü bir kişinin yanında, bir çanak gibi onun yana olduğu ve karşı çıktığı şeylerle doldurulmadan yaşayamaz insan? Birincisi, yargıda bulunmaktan tamamen kaçınmak çok zordur, bazen kibrimiz açısından âdeta katlanılmazdır; düşünce ve duygu yoksulluğuyla ya da korkaklıkla, erkekçe olmayışla aynı renktedir o: böylece en azından belki de bu konum gururumuzu daha çok okşuyorsa, ortamımızın tersi yönde taraf tutmaya sürükleniriz. Ne var ki genellikle – bu da ikincisi – aldırmazlıktan sempati ya da antipatiye geçişin bilincinde bile olamayız, ortamımızın duyum biçimine yavaş yavaş alışırız, çünkü sempatiyle onaylamak ve anlamak o kadar rahattır ki, çok geçmeden bu ortamın tüm işaretlerini ve parti renklerini taşırız.

372

İroni. – İroni ancak pedagojik bir yöntem olarak, bir öğretmen tarafından herhangi bir türden öğrencilerle ilişkisi içinde ortaya konulur: amacı küçük düşürmek ve utandırmak, ama bunu iyi niyet uyandırıcı ve bize böyle davranana bir hekime duyduğumuz gibi saygı ve şükran borcu duymamızı buyuracak, iyileştirici bir tarzda yapmaktır. İronik kişi kendini cahilmiş gibi gösterir ve bunu öyle iyi becerir ki, onunla konuşan öğrenciler aldanırlar ve kendilerinin daha iyi bildiğine duydukları inançla küstahlaşır ve tüm zayıf yönlerini belli ederler; sakınganlıklarını yitirir ve kendilerini oldukları gibi gösterirler, – ta ki öğretmenin yüzüne tuttukları ışığın ışınlarını onlara çok küçük düşürücü bir biçimde geri yansıttığı ana kadar. – Öğretmenle öğrenci arasındaki gibi bir ilişkinin bulunmadığı yerde ironi bir yakışıksızlıktır, kötü bir duygudur. Tüm ironik yazarlar, kendini beğenmişliklerinin sözcüsü olarak gördükleri yazarla birlikte kendilerini herkesten üstün görmek isteyen, ebleh insan türüne güvenirler. İroniye alışmak da, alaycılığa alışmak gibi karakteri bozar, yavaş yavaş başkalarının zarar görmesinden

sevinç duyan bir üstünlük özelliği kazandırır: ısırmanın yanı sıra bir de gülmeyi öğrenmiş, azgın bir köpeğe benzer kişi.

373

Kendini beğenmişlik. – Kendini beğenmişlik denilen ve her türlü iyi ürünü mahveden o yabani ottan her şeyden çok sakınmalı kendini; çünkü içtenlikte, resmi selamlaşmada, iyi niyetli samimiyette, sevip okşamada, dostça tavsiyede bulunmada, hataların itiraf edilmesinde, başkalarına acımada kendini beğenmişlik vardır ve tüm bu güzel şeyler, arada bu yabani ot biterse tiksinti uyandırırlar. Kendini beğenen, yani olduğundan ya da kabul edildiğinden daha önemli olmak isteyen biri, her zaman yanlış hesap yapar. Gerçi karşılarında kendini beğenmişlik gösterisi yaptığı insanlar, korkudan ya da rahatlarını düşündüklerinden, istediği ölçüde saygıyı genellikle sundukları için geçici bir başarı elde eder; ama ölçüden fazlasını istediğinde ona şimdiye kadar verdikleri değeri onun istediği fazlalık kadar azaltarak kötü bir intikam alırlar. İnsanların bedelini en ağır ödedikleri şey aşağılamaktır. Kendini beğenen kişi böylece gerçekten büyük yararlığını, ötekilerin gözünde tozlu ayaklar altında çiğnenecek kadar kuşkulu hale getirebilir ve küçük düşürebilir. – Gururlu bir tavır bile ancak yanlış anlaşılmayacağından ve kendini beğenmiş olarak görülmeyeceğinden tamamen emin olunduğunda takınılmalıdır, örneğin dostların ve eşlerin[76] önünde, çünkü insan ilişkilerinde kendini beğenmişlik ününü kazanmaktan daha büyük bir budalalık yoktur; efendi efendi yalan söylemek öğrenilmediyse daha kötüdür durum.

374

İkili konuşma. – İkili konuşma yetkin konuşmadır, çünkü birinin söylediği her şey, kendisiyle konuşulan ötekinin kesinlikle dikkate alınmasıyla

kazanır belirli rengini, tınısını ve ona eşlik eden jestleri, yani mektuplaşmadaki gibidir durum: bir ve aynı kişinin mektup yazarken kime yazdığına bağlı olarak farklı farklı ruhsal anlatımlar sergilemesi gibi. İkili konuşmada tek bir düşünce kırılması vardır: bu kırılma konuşulan kişiyi, düşüncelerimizi olabildiğince güzel görmek istediğimiz bir ayna gibi koyar ortaya. Peki ya iki, üç ya da daha fazla kişiyle konuşuyorsak nasıldır durum? O zaman konuşma bireyselleştirici inceliğini zorunlu olarak yitirir, değişik dikkate almalar kesişir, birbirini ortadan kaldırır; birine iyi gelen bir söyleyiş diğerinin zihniyetine uygun düşmez. Bu yüzden çok sayıda kişiyle konuşan bir insan, kendi kabuğuna çekilmeye, olayları oldukları gibi ortaya koymaya, ama bir konuşmayı dünyanın en keyifli şeylerinden biri yapan insanlığın devingen eterini konu edinmeye zorlanır. Erkeklerin, tamamen erkeklerden oluşan bir grupta konuştukları sese kulak verilirse, sanki tüm konuşmanın temel bası gibidir bu ses: "buyum ben, bunu söylüyorum ben, artık işinize nasıl geliyorsa!" Zeki kadınların, topluluk içinde tanıdıkları bir erkekte genellikle yabancılaştırıcı, üzücü, korkutucu bir izlenim uyandırmalarının nedeni budur: çok kişiyle, çok kişi önünde konuşmaktır onların tüm tinsel sevimliliğini çalan ve sadece bilinçli olarak kendi kendilerine dayandıklarını, taktiklerini ve açık zafer niyetlerini göz alıcı bir ışıkta gösteren: aynı kadınlar ikili konuşmalarda yeniden kadınsılaşırlar ve tinsel zarafetlerini yeniden kazanırlar.

375

Ölümden sonra süren ün. – Uzak bir gelecekte kabul görüyor olma umudu taşımanın, ancak insanlığın özünde değişmeden kalacağı ve büyük olan her şeyin bir çağda değil, tüm çağlarda büyük duyumsanması gerektiği kabul edildiğinde bir anlamı vardır. Oysa bir yanılgıdır bu; insanlık, neyin güzel ve iyi olduğuna ilişkin tüm duygu ve yargılarında çok büyük değişimler geçirir; birkaç mil önde olunduğuna ve tüm insanlığın bizim yolumuzu izleyeceğine inanmak hayalperestliktir. Üstelik: görmezden gelinen bir

bilgin, kendi keşfinin başkaları tarafından da yapılacağını ve olsa olsa daha sonra bir tarihçi tarafından kendisinin şunu ve şunu da önceden bildiğinin ama insanları ilkesine inandırma fırsatı bulamadığının kabul edileceğini şimdi kesinlikle hesaba katabilir. Sonraki kuşaklar tarafından kabulgörmemek her zaman kuvvet eksikliği olarak yorumlanır. – Kısacası kurumlanarak yalnızlaşmayı bu kadar kolay savunmamak gerekir. Ayrıca istisnai durumlar vardır; ama büyük özelliklerimizin kabul görmesini engelleyenler, en azından bizim hatalarımız, zayıflıklarımız ve deliliklerimizdir.

376

Dostlar üzerine. – En yakın tanıdıklar arasında bile duyguların ne denli değişik, görüşlerin ne denli bölünmüş olduğunu düşün bir kez kendi kendine; aynı görüşlerin bile dostlarının kafalarında, sendekinden tamamen farklı bir konuma ya da şiddete sahip olduklarını; yanlış anlama birbirinden düşmanca uzaklaşma vesilesinin yüz kere doğduğunu. Tüm bunlardan sonra diyeceksin ki: tüm ittifaklarımızın ve dostluklarımızın üzerinde durduğu zemin ne kadar da güvensiz, soğuk yağmurlar ya da kötü havalar ne kadar da yakın, ne kadar da yalnızdır her bir insan! Bir kimse bunları ve ayrıca kendisindeki ve yakınlarındaki tüm görüşlerin ve bunların tür ve şiddetlerinin kendi eylemleri gibi zorunlu ve sorumluluk dışı olduklarını görürse, bu görüşlerin, karakterin, uğraşının, yeteneğin ve ortamın ayrılmaz iç içe geçmişliğiyle içsel zorunluluğunu kavramış olur – belki böylece o bilgenin “dostlarım, dost yoktur!” diye bağırmasındaki duygunun acılığından ve keskinliğinden kurtulmuş olur. Daha çok şöyle itiraf edecektir kendi kendine: evet dostlar vardır, ama onları sana yönelten, senin hakkındaki yanılgıları ve yanılsamalarıdır; seninle dost kalabilmek için susmayı da öğrenmiş olmaları gerekir: çünkü bu tür insani ilişkiler hemen hemen her zaman bazı şeylerin hiç söylenilmemesine, onlara hiç dokunulmamasına dayanırlar ama bu küçük taşlar bir kez yuvarlanmaya

başladıklarında, dostluk da onların peşinden gelir ve parçalanır. En sadık dostlarının kendileri hakkında aslında ne bildiklerini öğrenince, derinden yaralanmayacak insanlar var mıdır? – Biz kendi kendimizi tanımakla ve kendi özümüzü görüşlerin ve ruh hallerinin değişken bir alanı olarak görmekle ve böylelikle bir nebze küçümsemeyi öğrenmekle kendimizi yeniden ötekilerle dengeye getiririz. Doğrudur, tanıdıklarımızdan her birini, en büyükleri bile olsa, küçümsemek için iyi nedenlerimiz vardır; ama bu duygunun bize yöneltilmesi için de bir o kadar iyi neden vardır. – İşte kendimize böyle katlandığımız için, katlanmak isteriz birbirimize; belki de herkesin, şöyle söyleyeceği neşeli saat de gelecektir b

“Dostlarım, dost yoktur!” diye bağırdı
ölmek üzere olan bilge;
“Düşmanlarım, düşman yoktur!” – diye bağırıyorum ben,
yaşayan budala.

74 Vertrauen: Samimiyet. Vertraulichkeit: Güvenilirlik. (ç.n.)

75 Utanmadan. (Fr.) (ç.n.)

76 Gattinnen: Nietzsche burada sözcüğün dişilini kullanarak, erkeklerin eşlerinden söz ediyor. Yani genelde erkeklerden söz ediyor. (ç.n.)

Yedinci Ana Bölüm

Kadın ve Çocuk

377

Mükemmel kadın. – Mükemmel kadın, mükemmel erkekten daha yüksek bir insan tipidir: biraz daha enderdir de. – Hayvanlara ilişkin doğa bilimi bu cümleyi mümkün kılmak için bir araçtır.

378

Arkadaşlık ve evlilik. – En iyi arkadaş olan, muhtemelen en iyi eşe sahip olacaktır, çünkü iyi evlilik arkadaşlık yeteneğine dayanır.

379

Ebeveynin bekası. – Ebeveynin karakteri ve zihniyeti arasındaki ilişkide halledilmemiş kakafoniler, çocuğun özünde tınlamayı sürdürür ve onun iç dünyasındaki acı çekmenin öyküsünü oluştururlar.

380

Anneden gelen. – Herkes anneden gelen bir kadın imgesi taşır içinde: kadınlara genel olarak saygı duyuşu ya da onları küçümseyişi ya da onlara karşı genel olarak kayıtsız kalışı bu imge tarafından belirlenir.

381

Doğayı tashih etmek. – İnsanın iyi bir babası yoksa, kendine bir tane edinmelidir.

382

Babalar ve oğullar. – Babaların, oğul sahibi oluşlarını telafi etmek için yapacak çok işleri var.

383

Seçkin kadınların yanılgısı. – Seçkin kadınlar, bir konuyu toplum içinde konuşmak mümkün değilse, o konunun hiç olmadığını düşünürler.

384

Bir erkek hastalığı. – Erkeklerin kendini aşağılama hastalığının en iyi tedavisi, akıllı bir kadın tarafından sevilmektir.

385

Bir kıskançlık türü. – Analar, oğullarının arkadaşlarını, özel başarıları varsa, kolaylıkla kıskanabilirler. Genellikle oğlunun kendisinden çok, oğlunda kendini sever bir anne.

386

Akılcı arkadaşlık. – İnsan yaşını başını aldığında, babasının kendisini dünyaya getirtmekte haksız olduğu duygusuna kapılır.

387

Anaç iyilik. – Kimi annelere mutlu, değerli çocuklar gerekir, kimilerine de mutsuz: yoksa anne olarak iyiliklerini gösteremezler.

388

Değişik oflamalar. – Erkeklerin bazıları kadınını kaptırdığı için of çeker, çoğunluğu ise kimse onu kapmak istemiyor diye.

389

Aşk evlilikleri. – Aşk yüzünden yapılan evlilikler (şu aşk evliliği denilenler) babada yanılmış, anneye mecbur (muhtaç) kalmışlardır.

390

Kadınların arkadaşlığı. – Kadınlar bir erkekle çok iyi arkadaşlık kurabilirler; fakat bu arkadaşlığı sürdürebilmek için – elbette küçük bir fiziksel antipatinin de yardım etmesi gerekir.

391

Can sıkıntısı. – Birçok insan, özellikle kadınlar hiçbir zaman düzenli çalışmayı öğrenmedikleri için, can sıkıntısı duymazlar.

392

Aşkın bir unsuru. – Kadın sevgisinin her türünde, biraz anaç sevgi de görünür.

393

Mekânda birlik ve drama. – Karı koca bir arada yaşanmasaydı, iyi evliliklere daha sık rastlanılırdı.

394

Evliliğin olağan sonuçları. – Yükseltmeyen her ilişki aşağı çeker ve tersi; bu yüzden olağan olarak, erkekler kadınları aldıklarında biraz aşağı inerler, bu sırada kadınlar biraz yükselir. Çok zeki erkekler iğrenç bir ilaca direnir gibi direnir, bir o kadar da gereksinirler evliliğe.

395

Emretmeyi öğretmek. – Mütevazı ailelerin çocuklarına emretmeyi eğitim yoluyla öğretmek gerekir, tıpkı öteki çocuklara itaat etmeyi öğretmek gerektiği gibi.

396

Âşık olmayı istemek. – Mantık ilişkisiyle[77] birleşen nişanlılar soğuk, hesapçı yararcılık suçlamasından kurtulabilmek için, âşık olmaya da çaba gösterirler çoğunlukla: Çıkarları gereği dümeni Hıristiyanlığa kıranlar da, gerçekten dindar olmak için böyle çaba gösterirler, çünkü dindar mimikleri takınmaları kolaylaşır böylece.

397

Aşkta durmak yok. – Yavaş tempoyu seven bir müzisyen, aynı müzik parçasını her defasında daha yavaş çalacaktır. Böylelikle hiçbir aşkta durmak yoktur.

398

Utangaçlık. – Kadınların güzelliği ile birlikte, genel olarak utangaçlıkları da artar.

399

Dayanıklı evlilik. – Her bir eşin, diğeri sayesinde bireysel bir hedefe ulaşmak istediği bir evlilik uzun süre dayanır; örneğin kadın erkeğin sayesinde ünlü birisi, erkek kadının sayesinde sevilen birisi olmak istiyorsa.

400

Proteus doğası. – Kadınlar tamamen kendilerini seven erkeklerin tasavvurundaki hallerine duydukları aşkla yaşarlar.

401

Sevmek ve sahip olmak. – Kadınlar önemli bir erkeği genellikle ona tek başlarına sahip olmak isteyerek severler. Kibirlerine dokunacak olmasaydı, seve seve kilit altında tutarlardı onu: kibirleri ise o erkeğin başkalarına da önemli görünmesini ister.

402

İyi bir evliliğin sınavı. – İyi bir evlilik, bir kez bir “istisna”ya dayanmasıyla[78] kanıtlar kendini.

403

Herkese her şeyi kabul ettirmenin yöntemi. – Her bir kimse huzursuzluklarla, korkularla, işin ve düşüncelerin yığılmasıyla öyle bitkin ve zayıf düşürülebilir ki, karmaşık görünen bir şeye artık karşı koyamayıp teslim olur – diplomatlar ve kadınlar bilir bunu.

404

Namusluluk ve dürüstlük. – Tüm yaşamları boyunca, geçimlerini sadece gençlikteki çekiciliklerine borçlu olmak isteyen ve bu kurnazlık bir de görmüş geçirmiş anneleri tarafından kulaklarına fısıldanan kızlar, kibar fahişelerle aynı şeyi istemektedirler, ancak onlardan daha uyanıktırlar ve onlar kadar da namuslu değillerdir.

405

Maskeler. – İç dünyalarını arasanız da bulamayacağınız, salt maskelerden ibaret kadınlar vardır. Böyle âdeta hayalet gibi, zorunlu olarak doyumsuz bırakan varlıklara gönül indiren erkekler yakınıp duracaklardır, ama tam da bu kadınlar erkeğin isteğini en güçlü bir biçimde kışkırtabilirler: erkek onun ruhunu arar – arar durur hiç durmadan.

406

Uzun bir söyleşi olarak evlilik. – Kişi, bir kadınla evlenirken şu soruyu sormalıdır kendine: bu kadınla yaşlılık yıllarına dek iyi sohbet edeceğine inanıyor musun? Evlilikteki başka her şey geçicidir, ama ilişkinin zamanının çoğu konuşmayla geçer.

407

Kız çocuğunun düşleri. – Deneyimsiz kızlar, bir erkeği mutlu kılmanın kendi ellerinde olduğunu düşünerek gurur duyarlar kendileriyle; daha sonra bir erkeği mutlu kılmak için sadece bir kız gerektiğini kabul etmenin, o erkeği küçümsemek olduğunu öğrenirler. – Kadınların kibirliliği, bir erkeğin mutlu bir kocadan daha fazla olmasını gerektirir.

408

Faust’un ve Gretchen’in soyunun tükenişi. – Bir bilginin çok zekice bir görüşü uyarınca, günümüz Almanya’sının okumuş erkekleri Mefistofeles ve Wagner’in bir karışımına benziyorlar, ama büyükbabaların (en azından gençliklerinde) içlerinde gürlediğini hissettikleri Faust’a değil kesinlikle: Demek ki – o cümleyi devam ettirecek olursak – Gretchen iki nedenle uymuyor onlara. Ve öyle görünüyor ki, artık özlenmedikleri için tükeniyor soyları.

409

Gymnasium öğrencileri olarak kız çocukları. – Ne olur, bir de Gymnasium eğitimimizi yüklemeyelim kızların üstüne! Bu eğitim ki zeki, bilgiye susamış, ateşli gençleri – öğretmenlerinin kopyaları yapar çoğunlukla!

410

Rakibesiz. – Kadınlar kolayca anlarlar bir erkeğin ruhunun bir sahibesi olup olmadığını; rakibesiz sevilmek isterler ve ilerleme hırsının hedeflerine, siyasal görevlerine, bilimlerine ve sanatlarına tutkuyla bağlıysa erkek, bunları kınarlar. Meğerki erkek bunlar sayesinde sivrilsin – o zaman erkekle bir aşk bağı içindeyseler, aynı zamanda kendileri de sivrilmeyi umarlar; bu durumda kolaylık gösterirler sevgililerine.

411

Kadın anlağı. – Kadınların anlağı yetkin bir hükmetme, çabuk karar verme gücü, tüm avantajlardan yararlanma olarak gösterir kendini. Temel özellikleri olarak kalıtımla çocuklarına geçirirler bunu, baba da istemin karanlık arka planını verir. Babanın etkisi, yeni yaşamın icra edileceği ritmi ve armoniyi belirler âdeta; ama ezgi anneden gelir. – Bir şeyi önceden hazırlamasını bilenler için söyleyelim: kadınlarda anlama yetisi vardır, erkeklerde ise maneviyat ve tutku. Erkeklerin anlama yetileriyle gerçekten bu kadar çok şey başarabilmeleri çelişmez bununla: onların itkileri daha derin, daha şiddetlidir; kendinde pasif bir şey olan anlama yetilerini bu kadar ileriye götürürler. Kadınlar genellikle sessizce hayran kalırlar erkeklerin kendi maneviyatlarına duydukları saygıya. Erkekler eş seçerken, özellikle derin maneviyat sahibi, akıllı, çabuk karar verme gücüne sahip ve

seçkin varlıklar aradıklarında, aslında erkeğin idealize edilmiş erkeği, kadının ise idealize edilmiş kadını aradığı, yani kendi özelliklerini bütünlemeye değil, tamamlamaya çalıştıkları açıkça görülür.

412

Hesiodos'un bir yargısı doğrulandı. – Kadınların akıllılığının bir belirtisi, bir arı kovanındaki erkek arılar gibi, hemen hemen her yerde karınlarını doyurmasını bilmeleridir. Bunun başlangıçta ne anlama geldiği ve neden erkeklerin kadınlardan beslenmedikleri bir düşünülsün. Elbette erkeklerin kibri ve onurlarına düşkünlüğü kadınların akıllılığından daha büyük olduğundan; çünkü kadınlar tabi olma sayesinde esas avantajlarını, yani hükmetmeyi güvence altına almayı bilirler. Çocukların bakımı bile başlangıçta kadınların akıllılığı tarafından, işten olabildiğince kaçmanın bahanesi olarak kullanılabilmiştir. Şimdi bile, örneğin ev işlerine bakan kadın olarak gerçekten çalıştıklarında, bunu kafa karıştırıcı bir itiraza dönüştürmeyi biliyorlar: bu yüzden erkekler onların çalışmasının yararını on kat abartma yoluna gidiyorlar.

413

Miyoplar âşıktır. – Bazen âşığı iyileştirmek için daha güçlü bir gözlük bile yeterlidir; bir yüzün, bir figürün yirmi yıl sonrasını tasavvur etme gücüne sahip birisi, belki de hiç rahatsız edilmeden yaşar.

414

Nefret eden kadınlar. – Kadınlar nefret duygusu içindeyken, erkeklerden daha tehlikelidirler; öncelikle düşmanca duyguları bir kez uyandığında, hiçbir hakseverlikle dizginlemezler kendilerini, nefretlerini varabileceği son

noktaya kadar rahatça büyütürler; ayrıca (her insanda, her partide bulunan) yaralı noktaları bulmak ve oradan vurmakta ustadırlar: hançer gibi sivri anlama yetileri bu konuda büyük yarar sağlar (oysa erkekler yaraları görünce çekinik, genellikle yüce gönüllü ve uzlaşmacı bir ruh haline girerler).

415

Aşk. – Kadınların aşktaki putperestlikleri, aslında ve başlangıçsal olarak aşkın tüm idealleştirmeleri sayesinde güçlerini artırdıkları ve erkeklerin gözünde kendilerini her zaman daha arzulanır olarak gösterdikleri için akıllıca bir buluştur. Ne ki, aşkın değerinin böyle abartılışına yüzyıllar boyunca alışıldığından kadınlar kendi tuzaklarına düşmüş ve bu başlangıcı unutmuşlardır. Şimdi onlar erkeklerden daha çok yanıltılanlardır ve her kadının yaşamına handiyse zorunlu olarak giren bu hayal kırıklığı yüzünden daha çok acı çekerler – yanılgıya ve hayal kırıklığına uğratılabilmek için yeterli hayal güçleri ve anlama yetileri varsa.

416

Kadınların özgürleşmesi üzerine. – Kadınlar sevmeye, hemen yana ya da karşı duygular beslemeye bu kadar alışkınlarsa adil olabilirler mi? Bu yüzden de davalardan çok kişilere yandaş olurlar: davalardan yana olduklarında da, derhal o davanın militanı olurlar ve böylelikle davanın salt masum etkisini mahvederler. Bu yüzden siyaset ve bilimin bazı dalları (örneğin tarih) onlara açıldığında hiç de küçümsenmeyecek bir tehlike doğar. Çünkü bilimin ne olduğunu gerçekten bilen bir kadından daha ender bulunan bir şey var mıdır? Hatta en iyileri, bilime karşı gizli bir küçümseme beslerler bağırlarında, sanki bir biçimde ondan üstünlermiş gibi. Belki tüm bunlar değişebilir, şimdilik böyledir.

417

Kadınların yargılarında esin. – Kadınların yana ve karşı olmak yönünde verdikleri o ani kararlar, kadınların ansızın ortaya çıkıveren sempatileri ve antipatileri sayesinde kişisel ilişkilerin yıldırım hızıyla aydınlanması, kısacası kadın adaletsizliğinin kanıtları, seven erkekler tarafından sanki tüm kadınlar Delfoi kazanı ve defne tacı olmasa da bilgelik esinlerine sahiplermiş gibi bir parıltıyla çevrelenebilir: kadınların sözleri çok uzun süre sonra bile kâhin kadınların kehanetleri gibi yorumlanır ve açıklanır. Ama her kişiden ve her davadan yana bazı şeyler ileri sürülebileceği gibi, bunlara karşı bazı şeylerin de ileri sürülebileceği, her şeyin sadece iki yönlü değil, üç ya da dört yönlü olduğu düşünülürse böyle apansız kararlarla tamamen yanılgıya düşmemek de hemen hemen zordur; denilebilir ki: eşyanın tabiatı kadınların her zaman haklı çıkabilecekleri biçimde düzenlenmiştir.

418

Kendini sevdirmek. – Seven iki kişiden genellikle birisi seven, diğeri de sevilen olduğu için her sevda ilişkisinde aynı kalan bir sevgi niceliği bulunduğu inancı doğmuştur: birisi bundan ne kadar çoğunu kendisi için alırsa ötekine de o kadar az kalacaktır. Bu iki kişiden her birinin kibrinin de, sevilmesi gerekenin kendisi olduğuna kendisini ikna etmesi bir istisnadır; bu durumda ikisi de kendilerini sevdirmek isterler: işte bu yüzden evlilikte bazen yarı gülünç yarı absürt sahneler yaşanır.

419

Kadın kafasındaki çelişkiler. – Kadınlar nesnel olmaktan çok kişisel olduklarından, mantıksal açıdan birbiriyle çelişen doğrultular, onların

düşünce çevrelerinde uyum içindedir: bu doğrultuların temsilcilerine sırasıyla hayranlık duyar ve onların sistemlerini bütünüyle kabul ederler: ancak her yerde daha sonra yeni bir kişiliğin ağırlık kazanacağı kör bir nokta kalır. Belki de yaşlı bir kadının kafasındaki tüm felsefe, daha çok böyle kör noktalardan oluşmaktadır.

420

Kim daha çok acı çekiyor? – Bir kadın ile bir erkek arasında çıkan kişisel bir anlaşmazlık ve kavgadan sonra, bir taraf genellikle ötekine acı çektirmiş olma düşüncesiyle acı çeker; diğer taraf ise genellikle ötekine yeterince acı çektirmediği düşüncesiyle acı çeker, bu yüzden de gözyaşlarıyla, hıçkırıklarla ve yüzünü buruşturarak onu sonradan da üzmeye çalışır.

421

Kadının yüce gönüllülüğünün sırası. – Töre'nin talepleri bir kez zihinden çıkartıldığında, doğa ve akıl bir erkeğe art arda birkaç kez evlenmeyi emretmez mi diye düşünülebilir: şöyle ki, önce yirmi iki yaşındayken kendisinden büyük, tinsel ve törel bakımdan kendisinden üstün bir kızla evlenir ve bu kız yirmili yaşların tehlikelerinde (hırs, nefret, kendini horgörme, her türden tutku) onun yol göstericisi olabilir. Daha sonra bu kadının sevgisi tamamen anaç bir sevgiye dönüşecek ve erkeğin otuzlu yıllarında çok genç bir kızla evlenmesine katlanmakla kalmayıp bunu teşvik edecek ve bu kızın eğitimini bizzat üstlenecektir. – Evlilik yirmili yaşlarda gerekli, otuzlu yaşlarda ise yararlı ama gerekli olmayan bir kurumdur: yaşamın sonraki yıllarında ise genellikle zararlıdır ve erkeğin tinsel gerileyişini hızlandırır.

422

Çocukluğun trajedisi. – Soylu ve yüce çabaları olan insanların en şiddetli savaşımlarını çocukluklarında vermek zorunda kalışları, belki hiç de ender bir durum değildir: örneğin düşünüşlerini, düşük düzeyde düşünen, görünüşe ve yalancılığa düşkün bir babaya kabul ettirmek zorunda kalırlar ya da Lord Byron gibi, çocuksu ve öfkeli bir anneyle sürekli kavga halinde yaşarlar. Böyle bir şey tecrübe edildiğinde en büyük, en tehlikeli düşmanın asıl kim olduğunu bilmek yaşamı boyunca incitmeyecektir kişiyi.

423

Ebeveyn budalalığı. – Bir insan hakkında yargıda bulunulurken en vahim hatalar onun ebeveyni tarafından yapılır: bir gerçektir bu, ama nasıl açıklamalı bunu? Ebeveynler, çocuk hakkında çok fazla deneyime sahiptirler de, bir bütünlük halinde toparlayamıyorlar mıdır bunu? Yabancı halklar arasında gezenlerin, bir halkın genel ayırt edici özelliklerini, konaklamalarının sadece ilk döneminde doğru olarak kavrayabildiklerine işaret ediliyor; bu halkı ne kadar çok tanıyorlarsa onun tipik ve ayırt edici yönlerini de o kadar çok unutuyorlarmış. Yakına alıştıkları anda, uzaktan bakmayı unutuyor gözleri. Ebeveynler de ona yeterince uzak durmadıkları için mi yanlış yargıda bulunurlar çocukları hakkında? – Tamamen farklı bir açıklama da şöyle olabilir: insanlar kendilerini çevreleyen en yakın şey hakkında artık düşünmez, ona sadece katlanırlar. Belki de ebeveynlerin, çocukları hakkında bir kez yargıda bulunmak zorunda kaldıklarında bu kadar keskin yargılamalarının nedeni, alışkanlıktan kaynaklanan bir düşüncesizliktir.

424

Evliliğin geleceğinden. – Kadın cinsinin eğitilmesini ve yükseltilmesini kendilerine görev edinen o soylu, özgür düşünceli kadınların gözden

kaçırmamaları gereken bir nokta var: en yüksek kavranışı içinde karşı cinsten iki insanın ruhsal dostluğu olarak, yani yeni bir kuşağın üretilmesi ve eğitilmesi için yapılan, gelecekte olmasını umduğumuz gibi bir evlilik – tensel olanı âdeta daha büyük bir amaç için, sadece ender, gel-geç bir araç olarak kullanan böyle bir evlilik, herhalde düşünülmesi gerektiği gibi doğal bir yardımcıyı, metreslik ilişkisini gerektirir; çünkü erkeğin sağlığı açısından, evli olduğu kadının onun cinsel gereksinimini doyurmaya da tek başına hizmet etmesi gerekse bile, eş seçiminde, sözü edilen hedeflere zıt, yanlış bir görüş açısı belirleyici olacaktır: yeni kuşakların üretilmesi rastlantıya kalacak, mutlu bir eğitim ise enikonu olanaksızlaşacaktır. Arkadaş, yardımcı, çocuk doğuran, anne, aile reisi, ev idarecisi olması gereken, belki de erkekten ayrı olarak kendi işinin ve görevinin başında durması gereken iyi bir eş, aynı zamanda bir metres olamaz: genel olarak kendisinden çok şey istenmiş olur. Bu yüzden gelecekte, Perikles'in zamanında Atina'da gerçekleşenin tam tersi ortaya çıkabilir: o zamanlar evli oldukları kadınlarda metreslikten başka bir şey bulamayan erkekler, sadece kadınların zarafetinin ve zekâ kıvraklığının yaratabileceği, kafayı ve yüreği özgürleştiren bir dostluğun çekiciliğini de istedikleri için, ayrıca Aspasia'lara[79] yönelmişlerdir. Evlilik gibi, tüm insani kurumlar sadece ılımlı derecede bir pratik idealize etmeye izin verirler, aksi halde derhal kaba tedaviler zorunlu olur.

425

Kadınların Sturm und Drang[80] dönemi. – Avrupa'nın üç ya da dört uygar ülkesinde, birkaç yüzyıllık eğitim sonucunda kadınlardan ne istenirse yapılabilir, hatta cinsel anlamda olmasa bile, başka her anlamda erkek bile yapılabilir. Böyle bir etkileme altında bir kere erkeklerin tüm erdemlerini ve güçlü yanlarını almış olacaklardır, bu sırada onların zayıf yanlarını ve kötü alışkanlıklarını da göze almaları gerekecektir: dediğimiz gibi, bu kadar çok şey elde edilebilir. Ama böylelikle ortaya çıkan, kadınların kadim takıları

olan delilikleri ve adaletsizliklerinin, kazanılmış ve öğrenilmiş olan üzerinde hâlâ üstünlük kurmaya çalıştığı belki birkaç yüzyıl sürebilecek ara duruma nasıl katlanacağız? Bu dönemde erkeklerin başlıca duygulanımını öfke oluşturacaktır, sanatların ve bilimin görülmemiş bir heveskârlık yüzünden batmış ve çamura bulaşmış olmalarına, felsefenin kafa karıştırıcı bir gevezelikle ölümüne konuşulmasına, her zamankinden daha fantastik ve fanatik bir biçimde politika yapılmasına, eski törenin koruyucuları olan kadınların bizzat gülünç duruma düşmelerinden ve her bakımdan törenin dışında kalmaya çalışmalarından ötürü toplumun tamamen çözülmeye yüz tutmasına duyulan öfke. Kadınlar en büyük güçlerini töreden alıyorsa, töreden vazgeçtikten sonra benzer bir güç bolluğunu yeniden kazanmak için neye tutunmaları gerekecektir?

426

Özgür tinli ve evlilik. – Özgür tinliler, kadınlarla yaşayacaklar mıdır? Genel olarak onların günümüzün hakikati-düşünenleri, hakikati-konuşanları olarak antikçağın kâhin[81] kuşları gibi yalnız uçmayı tercih etmeleri gerektiğine inanıyorum.

427

Evliliğin mutluluğu. – Alışılmış ne varsa, gitgide daha sağlamlaşan bir örümcek ağı örer etrafımıza; çok geçmeden de iplerin kalın sicimlere dönüştüğünü ve ortada da, kendini buraya tutsak etmiş ve kendi kanını emmesi gereken örümcek olarak kendimizin durduğunu fark ederiz. Bu yüzden özgür tinli, tüm alışkanlıklardan ve kurallardan, kalıcı ve kesin olan her şeyden nefret eder, bu yüzden hep yeniden acıyla parçalar etrafındaki ağı: bunun sonucunda irili ufaklı sayısız yara yüzünden acı çekecek olduğu halde – çünkü o ipleri kendinden, kendi bedeninden, kendi ruhundan

koparması gerekir. Şimdiye dek nefret ettiği yerde sevmesini öğrenmelidir ve tersi. Daha önce iyiliğinin bereketini saçtığı tarlaya canavar tohumlarını ekmek, olanaksız bir şey olmamalıdır kendisi için. – Evliliğin mutluluk için yaratılıp yaratılmadığı, buradan çıkarılabilir.

428

Çok yakın. – Bir insanla çok yakın yaşıyorsak, sanki iyi bir bakır gravüre hep çıplak elle dokunuyor gibiyizdir: günün birinde kötü kirli kâğıttan başka bir şey kalmaz elimizde. Bir insanın ruhu da sürekli dokunmayla tükenir sonunda; en azından bize sonunda tükenmiş görünür. – Başlangıçtaki resmini ve güzelliğini bir daha asla göremeyiz. Kişi, kadınlarla ve dostlarla çok samimi ilişki yüzünden hep yitirir; bazen yaşamının incisini yitirir.

429

Altın beşik. – Özgür tinli, kadınların onun üzerinde hüküm sürdükleri anaç özen ve denetimi üstünden silkip atmaya nihayet karar verdiğinde her zaman soluk alacaktır. Kendisinden korkuyla esirgenen sert bir hava akımının ne zararı vardır ki ona, yaşamında gerçek bir zararın, kaybın, kazanın, bir hastalanmanın, borçlanmanın, baştan çıkarmanın bir fazla ya da bir eksik oluşunun ne önemi vardır ki, altın beşiğin, tavus kuşu tüyünden yelpazenin ve bir bebek gibi beklenip şımartıldığı için bir de minnettar olma zorunluluğunun ezici duygusunun esaretiyle karşılaştırıldığında? Bu yüzden etrafını saran kadınların anaç zihniyetinin ona sundukları süt kolaylıkla safraya dönüşebilir.

430

Gönüllü kurban. – Önemli kadınlar, ünlü ve büyük kocalarının yaşamını, âdeta öteki insanların genel muhalefetine ve zaman zaman da kırgınlığına muhatap olarak kolaylaştırırlar en iyi. Büyük adamların çağdaşları, onların birçok hatasını ve çılgınlığını, hatta büyük adaletsiz eylemlerini, maneviyatlarını rahatlatmak için asıl kurban olarak kötü davranıp, boğazlayabilecekleri birini bulduklarında görmezden gelirler. Bir kadının, kendini bu kurbanlığa sunacak hırsı içinde bulması ender değildir ve o zaman erkek elbette çok hoşnut olabilir – yani yakınında böyle gönüllü bir yıldırım, fırtına ve yağmur paratonerinin bulunmasından hoşlanacak denli egoist ise.

431

Hoş muhalif. – Kadınların dingin, tekdüze, mutlu bir uyum içindeki varoluşa ve ilişkiye duydukları doğal eğilim, yaşam denizi üzerindeki etkilerinin yağı andıran ve yatıştırıcı özelliği, ister istemez özgür tinlinin kahramanca içsel dürtüsüne karşı işler. Kadınlar gezgin mineralogların yolundaki taşları, ayakları takılmasın diye kenara çekenler gibi davranırlar farkında olmadan – oysa berikiler tam da bu taşlara ayakları takılsın diye çıkmışlardır yola.

432

İki ünsüzün uyumsuzluğu. – Kadınlar hizmet etmek isterler ve böyle mutlu olurlar: özgür tinli hizmet edilmek istemez ve böyle mutlu olur.

433

Ksanthippi. – Sokrates gereksindiği gibi bir kadın buldu, – ama yeterince tanısaydı o da seçmezdi bu kadını: bu özgür tinlinin kahramanlığı da buraya

kadar varmamıştı. Gerçekten de Ksanthippi evini ve yuvasını Sokrates'e yaşanmaz ve tekinsiz[82] kılarak, asıl mesleğinin içine daha çok itti onu: sokaklarda ve gevezelik ve aylaklık edilebilen her yerde yaşamayı öğretti ona ve böylelikle Atina'nın en büyük sokak-diyalektikçisi olarak eğitti onu: sonunda Sokrates de, güzel Atina atının ensesine, ona huzur vermesin diye bir tanrı tarafından kondurulmuş bezdirici bir atsineğine benzetmek zorunda kaldı kendisini.

434

Uzağı görmez. – Nasıl ki anneler çocuklarının sadece gözle görülebilir ve duyuyla algılanabilir acıları için duyarlılık ve özen gösteriyorlarsa, yükseklere ulaşmaya çalışan erkeklerin eşleri de kocalarının acı çekmesinden, mahrumiyet içinde yaşamasından ve hatta aşağılanışından ötesini göremiyorlar – oysa belki de tüm bunlar sadece kocalarının yaşamdaki doğru duruşunun bir belirtisi olmakla kalmayıp, büyük hedeflere günün birinde mutlaka ulaşılacağının da garantileridir. Kadınlar her zaman gizliden gizliye kocalarının yüksek ruhuna karşı entrika çevirirler; onları, gelecekleri konusunda acısız, rahat bir bugün uğruna aldatmak isterler.

435

Erk ve özgürlük. – Kadınlar erkeklerine ne kadar büyük bir saygı duysalar da, toplum tarafından kabul edilen güçlere ve tasarımlara daha çok saygı duyarlar: binlerce yıl boyunca, özellikle egemenlere iki büklüm, elleri göğüslerine kavuşturulmuş bir biçimde yaklaşmaya alışmışlardır ve kamusal erke her türlü karşı çıkışı kınarlar. Bu yüzden kasıtlı bile davranmadan, sadece içgüdüyle özgür tinlice bir bağımsız çabanın tekerine çomak olurlar ve duruma göre kocalarını, özellikle de kadınların bu yaptıklarının aşk olduğuna hâlâ kendilerini ikna etmeye çalıştıklarında son

derece sabırsız kılarlar. Kadınların yöntemlerini kınamak ve bu yöntemlerin güdülerine yüce gönüllülükle saygı duymak – işte budur erkeklerin tarzı ve çoğunlukla da erkeklerin umutsuzluğu.

436

Ceterum censeo.[83] – Bir hadımlar toplumunun, miras hakkının kaldırılması için genelge yayınlaması gülünçtür, çocuksuz kişilerin bir ülkenin yasalarının konuluşunda çalışmaları daha az gülünç değildir: – geleceğin okyanusuna güvenle yelken açabilmeye yetecek kadar ağırlıkları yoktur gemilerinde. Ancak en genel kabul edilmeyi ve toplam varoluşun küçümsenişini kendine görev olarak seçmiş birisinin, bir aile, beslenme, güvence, kadın ve çocuğa göz kulak olma gibi kişisel kaygılarla yüklenmesi ve teleskopunun önüne uzaktaki yıldızlardan birkaç ışığın bile geçemeyeceği o bulanık örtüyü germesi de bir o kadar saçma görünür. Böylece ben de, en yüksek felsefi türden olaylarda tüm evlilerin kuşkulu kişiler olduğu önermesine varıyorum.

437

Sonunda. – Değişik baldıran türleri vardır ve yazgı genellikle özgür tinlinin dudaklarına bu zehirli içkiden bir bardak koymanın bir fırsatını bulur – sonradan tüm dünyanın dediği gibi, onu “cezalandırmak” için. Etrafındaki kadınlar ne yapar peki? Ahlayıp vahlayacaklar ve belki de düşünürün gün batımı huzurunu bozacaklardır: Atina zindanında yaptıkları gibi, “Ey Kriton, söyle birisine de şu kadınları uzaklaştırsın buradan” demişti sonunda Sokrates. –

77 Convenienz: Gelenek, yakışmak, uygun düşmek anlamlarını da taşıyor. (ç.n.)
78 Vertragen: Sözleşme anlamına gelen “Vertrag” sözcüğüyle yakınlık içinde. (ç.n.)
79 Aspasia (M.Ö. 460-401): Miletoslu kadın filozof. (ç.n.)

80 Coşkunluk ve Taşkınlık: Coşkunluk akımı. Almanya'da 1760-1885 yılları arasında etkili olan bir edebiyat akımı. (ç.n.)
81 Wahrsager: Sözlük anlamıyla hakikati söyleyen. (ç.n.)
82 Unheimlich: Düz anlamıyla, yuva olmaktan, yaşanılacak yer olmaktan çıkmış. (ç.n.)
83 Her zaman öne sürülen talep, kesin kanaat. (Lat.) (ç.n.)

Sekizinci Ana Bölüm

Devlete Bir Bakış

438

Söz istemek. – Günümüzde tüm partilerin ortak yönü, demagojik karakterleri ve kitleleri etkileme niyetleridir: hepsi de sözü edilen niyet yüzünden ilkelerini büyük alfresco[84]-aptallıklarına dönüştürmek ve onları bu halleriyle duvara resmetmek zorundadırlar. Bunda değiştirilecek bir şey yok, buna karşı parmak kaldırmak bile gereksiz; çünkü bu alanda Voltaire'in söylediği şey geçerlidir: quand la populace se mêle de raisonner, tout es perdu.[85] Bunun gerçekleşmesinden bu yana yeni koşullar tıpkı depremin toprak dokusunun eski sınırlarını ve hatlarını ötelemiş ve mülkün değerini değiştirmiş olmasının kabullenilmesi gibi kabullenilmelidir. Ayrıca: tüm politikada olabildiğince çok kişinin yaşamını katlanılır kılmak söz konusuysa, bu olabildiğince çok kişinin, katlanılabilir bir yaşamdan ne anladıklarını belirlemeleri gerekir; anlağın bu hedef için doğru araçları da bulacağına güveniyorlarsa, bundan kuşku duymak neye yarar? İşte bir defa kendi mutluluklarını ve mutsuzluklarını kendi ellerine almak istemektedirler ve eğer bu kendi-belirleme duygusu, kafalarının barındırdığı ve gün ışığına çıkardığı beş altı kavramdan duyulan gurur, pratikte

sınırlılığının korkunç sonuçlarına seve seve katlanacakları kadar hoş kılıyorsa yaşamlarını onlara: itiraz edecek pek bir şey yoktur bunda, yeter ki sınırlılık her şeyin bu anlamda politika olmasını, herkesin bu ölçütlere göre yaşamasını ve etkin olmasını istemeye dek varmasın. Öncelikle, bazı kişilere politikadan kaçınma ve biraz kenarda durma hakkı herkesten daha çok tanınmalıdır: kendi-belirlemekten hoşlanmak da onları buna sürükler, susmanın, özellikle çoklar ya da sadece çoklar konuştuğunda susmanın biraz gururla da ilişkisi olabilir. Bundan sonra bu azların, çokların mutluluğuna, ki bundan halklar ya da halk katmanları anlaşılsın, o kadar önem vermeyişleri ve zaman zaman ironik bir yüz ifadesi takınmaları hoş görülmelidir; çünkü onların ciddiyeti başka bir yerdedir, mutlulukları başka bir kavramdır, hedefleri sadece beş parmaktan ibaret olan o hantal ele sığmaz. Sonunda – onlara elbette çok zor söylenecek olan ama yine de söylenmesi gereken – zaman zaman suskun yalnızlıklarının dışına çıktıkları, ciğerlerinin gücünü bir kez daha denedikleri bir an gelir: o zaman tıpkı ormanda yolunu kaybetmiş kişiler gibi seslenirler birbirlerine, birbirlerini yeniden tanımak ve yüreklendirmek için; bu sırada elbette yüksek sesle dillendirilir bunun için belirlenmemiş kulaklara hoş gelmeyen bazı şeyler. – Hemen ardından yeniden sessizleşir orman, öyle sessizleşir ki içinde, üzerinde ve altında yaşayan sayısız böceğin vızıltısı, uğultusu ve pırpırı açıkça duyulabilir. –

439

Kültür ve kast. – Yüksek bir kültür, ancak toplumda iki değişik kastın bulunduğu yerde ortaya çıkabilir: çalışanlar ve aylaklar, gerçekten aylaklık edebilenler; ya da daha kuvvetli bir anlatımla: zorunlu çalışanlar kastı ve gönlünce çalışanlar kastı.[86] Yüksek bir kültürün üretilmesi söz konusu olduğunda, mutluluğun dağılımı görüş açısı önemsizleşir; yine de aylaklar kastı acı çekmeye daha yatkındır, daha çok acı çeker, varoluştan aldığı keyif daha azdır, görevi daha büyüktür. İki kastın arasında üst kasttaki daha küt,

daha az zeki aile ve bireylerin alt kasta düşürülmeleri ve buradaki daha özgür insanların üst kasta girmeleri biçiminde bir takas gerçekleşirse: ufkunda artık sadece belirsiz arzuların açık denizinin görüldüğü bir duruma ulaşılmış olur. – Eski çağın giderek zayıflayan sesi böyle konuşuyor bizimle; ama onu duyacak kulaklar nerede?

440

Soyluluk üzerine. – Soylu erkek ve kadınların diğerlerinden üstün oldukları ve daha büyük bir değer biçilme hakkını onlara tartışmasız veren, kalıtım yoluyla daha da artan iki yetenektir: emredebilme yeteneği ve gururla itaat etme yetenek. – Şimdi, emretmenin gündelik işlerden olduğu her yerde (örneğin büyük ticaret ve endüstri dünyasında) "soylu" cinslere benzer bir şey ortaya çıkar, ama onlarda seçkin itaat tavrı eksiktir, berikilerde feodal durumların kalıtım yoluyla geçmesinden kaynaklanır bu ve artık bizim kültür-iklimimizde yetişmeyecektir.

441

Astın üste bağlılığı. – Asker ve memur devletlerinde büyük değer verilen astın üste bağlılığı, bizde çok geçmeden inanılmazlaşacaktır, tıpkı Cizvitlerin kapalı taktiğinin çoktan inanılmazlaşmış olması gibi; ve bu bağımlılık artık olanaksızlaştığında bir dizi çok şaşırtıcı sonuca artık ulaşılamayacak ve dünya yoksullaşacaktır. Astın üste bağımlılığının da ortadan kalkması gerekiyor, çünkü temelini oluşturan mutlak otoriteye, nihai hakikate duyulan inanç ortadan kalkıyor: askeri devletlerde bile bu bağlılığı yaratacak yeterli fiziksel güç yoktur ama hükümdarlığa ait olana, sanki insanüstü bir şeyin karşısındaymış gibi, kalıtım yoluyla edinilmiş bir perestiş vardır. – Daha özgür ilişkilerde sadece koşullara bağlı olarak

karşılıklı bir sözleşme sonucunda, yani her türlü kişisel yarar çekincesiyle tabi olunur ancak.

442

Halk ordusu. – Şimdi bu kadar yüceltilen halk ordusunun en büyük zararı, en yüksek uygarlığın insanlarının israf edilmesidir; tüm koşulların uygun oluşu sayesinde vardır bu insanlar – böyle narin örgütlenmiş beyinleri üretecek rastlantısal koşulları yaratmak için büyük zaman dilimleri gerektiğinden, nasıl da idareli ve çekine çekine kullanılmalıdırlar! Ne var ki Yunanlıların Yunan kanına öfke duymaları gibi, şimdi de Avrupalılar Avrupalı kanına öfke duyuyorlar; üstelik göreli olarak, genellikle kurban edilenler, bol ve iyi bir döl güvenceleyen en yüksek eğitim görmüşlerdir; çünkü bunlar savaşta, komutan olarak en ön saflarda yer alıyorlar ve ilerleme hırslarının daha büyük oluşundan dolayı kendilerini-tehlikeye en çok onlar atıyorlar. – Şimdi, patria ve honor’dan[87] tamamen farklı ve daha büyük görevlerin bulunduğu yerde, kaba Romalı vatanseverliği ya onursuz bir şeydir ya da bir geri kalmışlık belirtisidir.

443

Kendini beğenmişlik olarak umut. – Yeni görüşlerin güneşleri, insanların üzerinde yeni bir sıcaklıkla ışıdıklarında, bizim toplumsal düzenimiz de tüm eski düzenler gibi yavaş yavaş eriyip gidecektir. Bu eriyip gitme ancak umut edildiğinde arzulanabilir: ve mantıklı olarak ancak kendinde ve kendi gibilerde, mevcut düzenin temsilcilerinden daha fazla yürek ve kafa gücü bulunduğuna inanılıyorsa umut edilebilir. Demek ki bu umut genellikle bir kendini beğenmişlik, bir abartma olacaktır.

444

Savaş. – Savaşa karşı denilebilir ki: yenenleri aptal, yenilenleri kötücül yapıyor. Savaştan yana ise denilebilir ki: her iki sonuçta da barbarlaştırıyor ve böylelikle daha doğal yapıyor; savaş kültürün uyku ya da kış mevsimidir, insan iyi ve kötü için daha güçlenmiş olarak çıkar savaştan.

445

Hükümdarın hizmetinde. – Bir devlet adamı tamamen acımasızca davranabilmek için elinden geleni yapacaktır, kendisi için değil, bir hükümdara yapıtını sergileyebilmek için. Seyredenin gözleri bu genel diğerkâmlığın parıltısıyla kamaşacaktır ve bu yüzden devlet adamının yapıtının beraberinde getirdiği kötülük ve sertlikleri görmeyecektir.

446

Hukuk sorunu değil güç sorunu. – Her konuda daha yüksek yararı dikkate alan insanlar için sosyalizm, eğer gerçekten binlerce yıl boyunca ezilenlerin, aşağılananların kendilerini ezenlere karşı bir isyanı ise (gülünç, pısırık soruyla: “kişinin taleplerinden ne ölçüde vazgeçmesi gerekir?”) bir hukuk sorunu yoktur sadece bir güç sorunu vardır (“kişi taleplerinden ne ölçüde yararlanabilir?”); yani bir doğa gücünde, örneğin ya makine tanrısı olarak insan tarafından kendi hizmetine girmeye zorlanan, ya da makinenin hatalarında, yani insanın makineyi inşa ederken yaptığı hesap hatalarında makineyi de insanı da paramparça eden buharda olduğu gibi. Bu güç sorununu çözmek için sosyalizmin ne kadar güçlü olduğunu, şimdiki siyasal kuvvetler oyunu içinde hangi değiştirmede güçlü bir kaldıraç olarak ondan yararlanılabileceğini bilmek gerekir; yeri geldiğinde onu güçlendirmek için her şeyin yapılması gerekir, insanlık her büyük kuvvette – en tehlikelisi de olsa – onu kendi niyetleri için bir araç olarak kullanmayı düşünmelidir. – Ancak iki güç arasında, eskinin ve yeninin temsilcileri arasında bir savaş

çıkmış görünüyor, ama sonra her iki taraftaki olabildiğince ayakta kalma ve yararlılık hesapları bir anlaşma isteği doğuruyorsa, sosyalizm bir hak kazanır. Anlaşma olmadan hak olmaz. Oysa şimdiye dek sözü edilen alanda ne savaş, ne anlaşma yapıldı, o halde hak da yok “gereklilik” de.

447

En küçük samimiyetsizlikten yararlanma. – Basının gücü her bir mensubunun kendisini çok az yükümlü ve bağımlı hissetmesine dayanır. Genellikle kendi görüşünü söyler, ama partisine ya da ülkesinin politikasına ya da kendi kendisine yararlı olmak için bir defalığına da bunu söylemez. Bireylerin böyle küçük samimiyetsizlik suçlarına ya da belki sadece samimiyetsizce bir suskunluğa katlanması zor değildir, ama bu küçük suçlar birçokları tarafından aynı anda işlendiği için sonuçları olağanüstüdür. Bu kişilerden her biri şöyle der kendine: “Böyle küçük hizmetler karşılığında daha iyi yaşarım, geçimimi sağlayabilirim; bu kadar küçük çıkarlara dikkat etmezsem, kendimi olanaksızlaştırırım.” Üstelik belki altına imza koymadan bir satır fazla ya da eksik yazmak, törel açıdan handiyse fark etmez göründüğü için, parası ve nüfuzu olan birisi her görüşü kamuoyuna mal edebilir. İnsanların çoğunun küçük şeylerde zayıf olduğunu bilen ve kendi amaçlarına onlar aracılığıyla ulaşmak isteyen biri, her zaman tehlikeli bir insandır.

448

Yakınmalarda fazla yüksek ses. – Bir olağanüstü durum (örneğin yönetimde bir aksama, siyaset ya da eğitim kurumlarında rüşvete açık olma ve keyfilik) çok fazla abartılarak serimlendiğinde, serimleme kavrayış sahibi kişilerde etkisini yitirir ama (özenli, ölçülü bir serimleme karşısında kayıtsız kalacak olan) kavrayış sahibi olmayanlarda bir o kadar daha etkili

olur. Ama bu kişiler büyük bir çoğunluk oluşturdukları ve içlerinde daha büyük bir istenç gücü ve daha atak bir eylem isteği gizledikleri için, söz konusu abartma soruşturmalara, cezalandırmalara, vaatlere, yeniden örgütlemelere fırsat yaratır. – Bu bakımdan, olağanüstü durumları abartarak serimlemek yararlıdır.

449

Politik hava durumunun görünürdeki oluşturucuları. – Halkın, hava durumundan anlayan ve onu bir gün önceden söyleyen kişilerin, hava durumunu bizzat oluşturduklarını zımnen kabul etmesi gibi; büyük devlet adamlarının yönetimleri sırasında ortaya çıkan tüm önemli değişiklikleri ve konjonktürleri ötekilerden daha önce bildikleri ve hesaplarını buna göre yaptıklarının açıkça görüldüğü hallerde, bilginler ve aydınlar bile büyük bir batıl inançla bu değişiklikleri devlet adamlarına atfederler: yani onları da hava durumunu oluşturanlar olarak görürler – ve bu inanç da o devlet adamlarının iktidarının hatırı sayılır bir aracıdır.

450

Eski ve yeni yönetim kavramı. – Yönetim ile halk arasında, sanki burada biri daha güçlü ve daha yüksek, diğeri daha zayıf ve daha düşük olmak üzere iki ayrı erk alanı birbirleriyle pazarlık etmişler ve anlaşmaya varmışlar gibi bir ayrım yapmak, devletlerin çoğunda erk ilişkilerinin tarihsel saptanışına bugün bile tam olarak karşılık düşen, miras yoluyla geçmiş politik duygunun bir parçasıdır. Örneğin Bismarck meşruti yönetim biçimini yönetim ile halk arasında bir uzlaşma olarak tanımlarken, mantığını tarihten alan (elbette insani hiçbir şeyin onsuz var olamayacağı mantıksızlık payını da aynı yerden alan) bir ilkeye göre konuşmaktadır. Buna karşılık – sadece zihinden çıkmış olan ve tarihi bundan sonra yapacak

olan bir ilke uyarınca – yönetimin halkın bir organından başka bir şey olmadığını, alçakgönüllülüğe alışmış bir “aşağısı”na kıyasla özen gösterilesi, saygı duyulası bir “yukarısı” olmadığını öğrenmek gerekir. Yönetim kavramının, daha mantıklı olsa da şimdiye dek tarihsel değil keyfi olan bu tanımı kabul edilmeden önce sonuçları da düşünülebilir: çünkü halk ile yönetim arasındaki ilişki öğretmen ile öğrenci, evin efendisi ile hizmetçisi, baba ile aile, komutan ile asker, usta ile çırak arasındaki ilişkilerin istem-dışı bir biçimde onun örneğine göre kurulduğu en güçlü örnek ilişkidir. Şimdi tüm bu ilişkiler egemen meşruti yönetim biçiminin etkisi altında birazcık biçim değiştiriyorlar: uzlaşmalara dönüşüyorlar. Peki söz konusu en yeni kavram her yerde zihinlere egemen olmuşken – ve bunun için bir yüzyıl daha gerekiyorken nasıl değişip dönüşecekler, isimlerini ve özlerini nasıl değiştirecekler? Burada artık, özenli ve yavaş bir gelişmeden daha fazlası arzulanamaz.

451

Partilerin tuzağa çekme seslenişi olarak adalet. – Elbette egemen sınıfın (çok kavrayışlı olmasalar bile) soylu temsilcileri, ant içebilirler: “insanlara eşit davranmak, onlara eşit haklar tanımak istiyoruz”; bu bakımdan, adalete dayanan sosyalist bir düşünüş tarzı olanaklıdır ama dediğimiz gibi, bu durumda adaleti kurbanlar ve yadsımalarla uygulayan egemen sınıflar içinde sadece. Buna karşılık, aşağı kastların sosyalistlerinin yaptığı gibi hakların eşitliğini istemek, artık asla adaletin değil hırslılığın bir sonucudur. – Eğer bir canavara kanlı et parçaları, onu sonunda kükretinceye dek yakından gösterilip gösterilip geri çekilirse: bu kükremenin adalet anlamına geldiğini mi düşünürsünüz?

452

Mülkiyet ve adalet. – Sosyalistler, günümüz insanlığındaki mülkiyet dağılımının, sayısız adaletsizliğin ve şiddet eyleminin sonucu olduğunu gösterdiklerinde ve böyle haksızlık üzerine kurulu bir şeye karşı yükümlülük duymayı in summa[88] reddettiklerinde: sadece tekil bir şeyi görmektedirler. Eski kültürün tüm geçmişi şiddet, kölelik, hile, yanılgı üzerine inşa edilmiştir; ama biz tüm bu durumların miraslarını, tüm geçmişin iç içe büyümüş köklerini kendimiz için yok ilan edemeyiz ve tek bir parçayı bile çıkartmaya niyetlenemeyiz. Adaletsiz zihniyet mülksüzlerin ruhlarında da vardır, onlar mülk sahiplerinden daha iyi değildirler ve ahlaksal bir ayrıcalıkları yoktur, çünkü onların ataları da bir tarihte mülk sahibiydi. Şiddet yoluyla yeni paylaştırmalar değil, zihniyetin yavaş yavaş yeniden yaratılması gerekiyor, adalet herkeste daha büyük, şiddet içgüdüsü herkeste daha zayıf olmalı.

453

Tutkuların dümencisi. – Devlet adamı, bu yolla uyandırılacak karşı tutkulardan kazanç sağlamak için, kamusal tutkular üretir: örneğin bir Alman devlet adamı, Katolik Kilisesi'nin asla Rusya'yla ortak planlar yapmayacağını, hatta Türklerle ittifak yapmayı buna tercih edeceğini bilir; aynı şekilde Fransa'nın Rusya'yla ittifak yapma tehlikesinin Almanya'yı tehdit ettiğini de bilir. Fransa'yı Katolik Kilisesi'nin kulu kölesi yapmayı başarırsa, bu tehlikeyi uzun süreliğine bertaraf etmiş olacaktır. Bu yüzden, Katolik Kilisesi'ne karşı nefretini göstermekte ve her türden düşmanlıkla, Papa'nın otoritesini kabul edenleri Alman politikasına düşman olan ve Almanya'nın düşmanı Fransa'yla doğal olarak kaynaşması gereken tutkulu bir politik güce dönüştürmekte bir çıkarı vardır: Mirabeau[89] nasıl ki vatanın kurtuluşunu dekatolizasyonda[90] gördüyse, Alman devlet adamının hedefi de zorunlu olarak Fransa'nın Katolikleştirilmesidir. – Demek ki bir devlet, bir başka devletin milyonlarının zihinlerini karartmayı, bu karartmadan bir yarar sağlamak için istemektedir. Komşu devletin Cumhuriyetçi yönetim

biçimini – Mérimée'nin dediği gibi, le désordre organisé[91] – sırf, böylelikle halkın daha zayıf, parçalanmış ve savaşa yeteneksiz kalacağını varsaydığı için destekleyen de aynı zihniyettir.

454

Devrim tinlerinin en tehlikelileri. – Toplumda bir devrim olması için çalışanları, kendileri için bir yere varmak isteyenler ve çocukları ve torunları için bir yere varmak isteyenler diye ayıralım. Sonuncular en tehlikelileridir; çünkü diğerkâm oldukları inancı ve vicdan rahatlığı içindedirler. Birincilerin ağzına bir parmak bal çalınabilir: egemen toplum hâlâ bunu yapabilecek kadar zengin ve akıllıdır. Tehlike, hedeflerin kişisellikten çıkmasıyla başlar: kişisel çıkar gütmeyen devrimciler mevcut düzenin tüm savunucularına kişisel çıkar güdüyor gözüyle bakarlar ve bu yüzden kendilerini onlardan üstün görürler.

455

Babalığın politik değeri. – İnsanın oğulları yoksa, devletin tek bir işinin gereksinimleri üzerinde bile konuşmaya tam hakkı yoktur. Ötekilerle birlikte kendisi de en sevdiğini buna yüreklendirmiş olmalıdır; ancak böyle bağlanılır devlete sıkı sıkıya; tüm kurumlarda ve bu kurumların değişmesinde haklı, doğal bir pay sahibi olmak için kendi çocuklarının mutluluğunu dikkate almak gerekir, demek ki her şeyden önce çocuk sahibi olmak gerekir. Yüksek ahlakın gelişmesi, bir erkeğin oğullarının olmasına bağlıdır; bu durum onu egoist olmaktan çıkarır, ya da daha doğrusu: egoizmini zamana yayar ve kendi ömrünü aşan hedeflerin peşinden ciddiyetle gitmesini sağlar.

456

Atalarıyla gurur duyma. – Babaya kadar gelen bir iyi atalar silsilesinden haklı olarak gurur duyulabilir, – ama silsileden değil, çünkü herkeste vardır bu. İyi atalardan oluşan köken, doğuştan gelen gerçek soyluluğu oluşturur; bu zincirdeki tek bir kopma, kötü bir ata, doğuştan soyluluğu ortadan kaldırır. Soyluluğundan söz eden herkese sormak gerekir: atalarının arasında şiddet kullanmış, aç gözlü, sefih, kötücül, zalim bir insan yok mu? Sağlam bir bilgiyle ve vicdan rahatlığıyla hayır diye yanıtlayabiliyorsa, onunla arkadaş olmaya bakılmalıdır.

457

Köleler ve işçiler. – Kibrin doyurulmasına, başka her türlü esenlikten (güvenlik, barınma her türden eğlence) daha büyük bir değer verdiğimiz, herkesin (politik gerekçeler dışında) köleliğin ortadan kaldırılmasını istemesinde ve insanları bu konuma düşürmekten en sert biçimde nefret etmesinde gülünç bir derecede gösterir kendini: oysa herkesin kendine söylemesi gerekir ki, köleler her bakımdan modern işçilerden daha güvenli ve daha mutlu yaşamaktadırlar, kölenin çalışması “işçinin” çalışmasıyla kıyaslandığında, çok az çalışmadır. “İnsanlık onuru” adına protesto ediliyor: oysa bu, basit bir anlatımla, o sevimli kibrin eşit-konumda-olmayışı, açıkça-daha-az-değer-verilişi en kötü yazgı olarak duyumsamasıdır. – Bir kinik, onuru horgördüğü için bu konuda daha farklı düşünür – ve Diogenes bir süre kölelik ve ev öğretmenliği yapmıştı.

458

Yol gösteren tinler ve araçlar. – Büyük devlet adamlarının ve genel olarak, planları uygulamak için çok sayıda insandan yararlanması gerekenlerin, bir öyle bir böyle davrandıklarını görüyoruz: ya planlarına uyan insanları çok incelikle ve özenle seçiyorlar ve sonra onlara nispeten büyük bir özgürlük

bırakıyorlar, çünkü bu seçilmişlerin doğasının onları zaten bulunmalarını istedikleri yere götüreceğini biliyorlar; ya da kötü seçim yapıyor, ellerine ne geçerse alıyor ama bu çamurdan, kendi amaçlarına yarayacak bir şeyler biçimlendiriyorlar. Bu son tarz daha çok şiddet içerir, daha itaatkâr araçlar gerektirir, sözü edilen ilk tinlere göre bunların insan bilgileri genellikle çok daha azdır. İnsanı aşağılamaları ise daha büyüktür, ama inşa ettikleri makine, ötekilerin atölyesinden çıkan makineden daha iyi çalışır genellikle.

459

Keyfi hukuk gerekli. – Hukukçular, en ayrıntısına dek düşünülmüş hukukun mu yoksa en kolay anlaşılanın mı bir halkın içinde hüküm sürmesi gerektiğini tartışıyorlar. En üstün örneği Roma hukuku olan birincisi, sıradan insana anlaşılmaz gelir ve bu yüzden kendi hukuk duygusunun anlatımıymış gibi görünmez. Halk hukukları, örneğin Germen hukukları kaba, batıl inanca dayalı, mantıksız ve kısmen budalacaydılar, ama miras alınmış çok belirli yerel törelere ve duygulara karşılık düşüyorlardı. – Bizdeki gibi, artık gelenek olmadığı yerde ise, hukuk sadece emredilmiş zorlama olabilir; artık hiçbirimizde geleneksel hukuk duygusu yok, bu yüzden bir hukukun var olması gerektiği zorunluluğunun anlatımı olan keyfi hukukları beğenmemiz gerekiyor. Yine de en kabul edilebilir olanı, en mantıklı olanıdır, çünkü en tarafsız olanıdır: her halükârda suç ve ceza ilişkisindeki en küçük ölçü biriminin keyfi olarak saptandığını kabul etsek bile.

460

Kitlenin büyük adamı. – Kitlenin büyük adam dediği şeyin reçetesi çok kolaydır. Her koşulda kitlenin çok hoşuna giden bir şey sağlanır, ya da önce falanca ve filanca şeylerin çok hoş oldukları kitlenin kafasına sokulur ve

sonra ona verilir. Ama asla hemen verilmemelidir: büyük bir çabayla uğraşarak elde edilmeli ya da uğraşılmış görünülmelidir. Kitle, ortada güçlü, yenilmez bir istenç gücü olduğu izlenimini edinmelidir. En azından bu güç varmış gibi görünmelidir. Güçlü istenç herkesi hayran bırakır, çünkü hiç kimsede yoktur ve herkes de eğer ona sahip olursa kendisi ve eylemi için artık hiçbir sınırın kalmayacağını söyler kendine. Böyle güçlü bir istencin, kendi hırsının arzularını dinlemek yerine kitleye çok hoş bir etkide bulunduğu belli olduğunda, ona bir kez daha hayranlık duyulur ve kendisine şans dilenir. Ayrıca kitlenin tüm özelliklerine sahiptir o: kitle onun karşısında ne kadar az utanırsa, o da o kadar çok popülerdir. Demek ki: şiddet kullanan, hasetçi, sömürücü, entrikacı, yaltakçı, dalkavuk, kasıntı olur, duruma göre hepsi olur.

461

Hükümdar ve Tanrı. – İnsanların hükümdarlarıyla ilişkisi, çoğu kez tanrılarıyla ilişkileri gibidir; zaten çoğu kez hükümdar da tanrının temsilcisi, en azından başrahibi olmuştur. Tapma ve korku ve utanmadan oluşan bu neredeyse tekinsiz ruh hali çok zayıftı ve çok zayıflamıştır, ama bu arada alevlenmektedir ve esas olarak güçlü kişiliklere eşlik etmektedir. Deha tapınısı, bu tanrı-hükümdar tapınmasının bir yankısıdır. Tek tek insanların insanüstünde bir yerlere çıkarılmaya çalışıldığı her yerde, tüm halk tabakalarını gerçekte olduklarından daha kaba ve daha alçak düşünme eğilimi de doğmaktadır.

462

Benim ütopyam. – Daha iyi bir toplum düzeninde zor işler ve yaşamın meşakkati, onlardan en az acı duyanın, yani en duygusuz olanın payına düşecektir; böylelikle adım adım acının en üst, yüceltilmiş türlerine duyarlı

olan ve bu yüzden yaşamın en büyük kolaylaştırılmasından acı duyacak kişiye varılacaktır.

463

Devrim öğretisinde bir kuruntu. – Güzel insanlığın en gururlu tapınağının derhal, neredeyse kendiliğinden yükseleceği inancıyla, tüm düzenlerin yıkılmasını coşku ve belagatle isteyen politik ve sosyal hayalperestler vardır. Bu tehlikeli düşlerde hâlâ insan doğasının mucizevî, başlangıçsal ama âdeta üstü örtülmüş iyiliğine inanan ve bu örtmenin tüm suçunu topluma, devlete, eğitimdeki kültür kurumlarına yükleyen Rousseau'nun batıl inancının yankıları duyulur. Ne yazık ki böyle her devrimin, en yabanıl enerjileri en eski çağların çoktan gömülmüş korkunçlukları ve ölçüsüzlükleri olarak yeniden diriltti̇ğini, tarihsel deneyimden biliyoruz: yani biliyoruz ki bir devrim elbette donuklaşmış insanlıkta bir enerji kaynağı olabilir, ama asla insan doğasının bir düzenleyicisi, yapı ustası, sanatçısı, yetkinleştiricisi olamaz. – Voltaire'in ölçülü, düzenlemeye, arındırmaya ve yeniden inşaya eğilimli doğası değil, Rousseau'nun tutkulu budalalıkları ve yarı-yalanları uyandırdılar devrimin iyimser tinini, ona karşı şöyle sesleniyorum ben de: "Ecrasez l'infame!"[92] Aydınlanma ve ilerici gelişmenin tini onun yüzünden kaçırılmıştır çok uzağa: bakalım – herkes kendinde baksın – onu geri çağırmak olanaklı mı?

464

Ölçü. – Düşünmenin ve bilimsel araştırmanın tam kararlılığı, yani özgür tinlilik bir karakter özelliği halini aldığında, eylemi ölçülü kılar: çünkü hırsı azaltır, mevcut enerjinin büyük bir kısmını tinsel amaçları desteklemek için kendisine çeker ve tüm ani değişikliklerin, yarı yararlı ya da yararsız ve tehlikeli yönünü gösterir.

465

Tinin dirilişi. – Bir halk, politik hasta yatağında genellikle daha genç hisseder kendini ve yeniden bulur güç arayışı ve iddiası içinde yavaş yavaş yitirdiği tinini. Kültür, doruğunu politik olarak zayıflamış zamanlara borçludur.

466

Eski evde yeni fikirler. – Fikirlerin devriminin ardından, hemen kurumların devrimi gelmez, eski fikirler uzun bir süre kendilerinden öncekilerin ıssızlaşmış ve tekinsizleşmiş evinde oturur ve konut sıkıntısından ötürü kendilerini saklarlar daha çok.

467

Eğitim sistemi. – En büyük devletlerde eğitim sistemi her zaman ve en iyi ihtimalle vasat olacaktır; bu durum, büyük mutfaklarda en iyi ihtimalle vasat yemekler pişirilmesiyle aynı nedenden kaynaklanır.

468

Masum yozlaşma. – Kamu eleştirisinin soğuk havasının içeri girmediği tüm kurumlarda, masum bir yozlaşma bir mantar gibi yetişir (örneğin bilim kurumlarında ve senatolarda).

469

Politikacı olarak bilgin. – Politikacı olan bilginlere, genellikle bir politikanın iyi vicdanı olmaları gerektiği yollu komik bir rol biçilir.

470

Kuzu postuna bürünmüş kurt. – Hemen her politikacı, belirli koşullarda açlıktan gözü dönmüş bir kurdun bir koyun ağılına girmesi gibi dürüst bir adama gerek duyar: çaldığı koçu yemek değil, onun postunun altına saklanmaktır niyeti.

471

Mutluluk dönemleri. – İnsanlar sahip olmak değil, sadece arzu etmek istemelerinden ve her bireyin, iyi günleri geldiğinde âdeta huzursuzluk ve sefalet için dua etmeyi öğrenmesinden dolayı, mutlu bir çağ asla olanaklı değildir. İnsanın yazgısı mutlu anlara yöneliktir – her yaşamda vardır böyle anlar, – ama mutlu zamanlara değil. Yine de bu zamanlar, insanların hayal gücünde, "dağların ötesi" olarak kalacaktır, ataların mirası olarak; çünkü mutluluk çağı kavramı kadim zamanlardan beri insanın av ve savaş yoluyla şiddetli bir çabadan sonra kendini dinginliğe verdiği, kollarını ve ayaklarını uzatıp, uykunun kanatlarının yakınlarda hışırdadığını duyduğu durumdan alınmıştır. İnsanın, o eski alışkanlık uyarınca, uzun sıkıntı ve zahmet dönemlerinden sonra da o mutluluk durumundan, bu durumun yüksekliği ve sürekliliği sonucunda pay alabileceğini düşünmesi yanlış bir çıkarımdır.

472

Din ve yönetim. – Devlet ya da daha somut olarak yönetim, reşit olmayan bir kitlenin vasisi olarak atandığını düşündüğü sürece ve dini korumak mı yoksa ortadan kaldırmak mı gerektiği sorusunu bu kitle adına da irdelediği

sürece: büyük bir olasılıkla her zaman dinin korunmasından yana karar verecektir. Çünkü kayıp, yoksunluk, dehşet, güvensizlik dönemlerinde, yani yönetimin sivil şahısların ruhsal acılarını dindirmek için doğrudan doğruya bir şey yapamadığı durumlarda, tek tek maneviyatları doyuran dindir: genel, önlenemez ve şimdilik kaçınılmaz felaketlerde (kıtlıklar, para krizleri, savaşlar) din kitlenin sakin, sabırlı, güvenen bir tutum içinde olmasını sağlar. Devlet yönetiminin zorunlu ya da rastlantısal eksikliklerinin, ya da hanedanın çıkarlarının tehlikeli sonuçlarının, kavrayışlı kişi tarafından fark edildiği ve onu asileştirdiği her yerde, kavrayışsız kişiler tanrının parmakla işaret ettiğini gördüklerini söyleyecekler ve yukarıdan (bu kavramda genellikle tanrısal ve insani yönetim biçimi iç içe geçmiştir) gelen talimatlara sabırla boyun eğeceklerdir: böylece yurttaşlar arasındaki iç huzur ve gelişmenin sürekliliği korunmuş olacaktır. Halkın duygu birliğinde, herkes için aynı görüş ve hedeflerin bulunmasında yatan güç, bir ruhban sınıfın devlet gücüyle fiyatta anlaşamadığı ve savaştığı ender durumlar dışında dinin koruması ve mührü altındadır. Devlet genel olarak ruhbanı kazanmayı bilir, çünkü ruhların en özel, en gizli eğitimi için onlara gereksinim duyar, görünürde ve yüzeysel olarak tamamen başka bir çıkarı temsil eden hizmetkârların değerini bilir. Ruhbanın yardımı olmadan, şimdi bile hiçbir iktidar “meşru” olamaz: Napolyon kavramıştı bunu. – Böylece mutlak vesayetçi yönetimin ve dinin özenle korunması, zorunlu olarak beraber yürür. Bu sırada, yönetici kişi ve sınıfların, dinin kendilerine sağladığı yarar hakkında aydınlanmış oldukları ve onları bir araç olarak kullandıkları sürece, kendilerini bir dereceye kadar üstün hissettiklerini varsaymak gerekir: ki özgür tinliliğin kökeni de budur. – Peki yönetim kavramının demokratik devletlerde öğretilen tamamen farklı kavrayışı yayılmaya başlarsa ne olur? Yönetimin halk iradesinin bir aracından başka bir şey olmadığı, aşağıya kıyasla bir yukarısı değil, sadece tek başına egemen olanın, halkın bir işlevi olduğu görülürse? Burada da yönetim tarafından halkın dine karşı aldığı tutumun aynısı alınabilir; Aydınlanma’nın bu yayılmasının, halkın temsilcilerine dek ulaşması gerekecektir; dinsel avuntuların devletin amaçları için kullanılması ve

sömürülmesi o kadar kolay mümkün olmayacaktır (meğerki güçlü parti önderlerinin zaman zaman, aydınlanmış despotizminkine benzeyen etkileri bulunsun). Ancak, devlet artık dinden bir yarar sağlayamazsa ya da halk dinsel şeyler hakkında yönetimin dinsel kurallarda izin verebileceği eş biçimli bütünlüklü bir davranışın dışında çok çeşitli düşünmeye başlarsa – zorunlu olarak, dini kişisel bir mesele olarak ele almak ve onu her bireyin vicdanına ve alışkanlığına bırakma çaresi ortaya çıkacaktır. Bunun sonucu, her şeyden önce devletin istemeden ya da kasten nefes aldırmadığı gizli ve bastırılmış dinsel heyecanların şimdi ansızın ortaya çıkmaları ve aşırıya varmaları bakımından, dinsel duygunun daha güçlenmiş görünmesidir; daha sonra dinin üzerinde tarikatların türediği ve dinin kişisel bir mesele haline getirildiği anda bir sürü canavar tohumunun ekilmiş olduğu ortaya çıkar. Kavga görüntüsü, tüm zayıf dinsel inanışların birbirine düşman olacak biçimde açığa çıkması, sonunda daha iyi ve daha yetenekli olanın, din dışılığı kendi özel meselesi yapmasından başka çare bırakmaz: bu zihniyet artık, yönetici kişilerin tininde de ağırlık kazanır ve âdeta onların iradesi dışında, aldıkları önlemleri din düşmanı bir karaktere büründürür. Bu durum ortaya çıkınca da, daha önce devlete yarı yarıya ya da tamamen kutsal bir şeymiş gibi perestiş eden, hâlâ dinsel duygulara sahip insanların ruh hali kesin devlet düşmanı bir ruh haline dönüşür; yönetimin önlemlerini pusuda beklerler, ellerinden geldiğince engellemek, karşı gelmek, huzursuz kılmak isterler ve böylelikle karşı tarafın dindışı olanlarını, karşı koyuşlarının ateşiyle devletten yana âdeta fanatik bir hayranlığa iterler; bu sırada bu çevrelerde dinin devletten ayrılmasından beri maneviyatlarında bir boşluk hissetmeleri ve devlete adanmakta geçici bir ikame, bir tür yerine koyma bulmaya çalışmaları da alttan alta işler. Dindar partilerin eski durumu yeniden oluşturacak ve çarkı geri çevirecek güce mi sahip oldukları, – böyle bir durumda aydınlanmış despotizm (belki eskisinden daha aydınlanmış ve daha korkak) kaçınılmaz olarak devleti elinde bulur – yoksa dinsiz partilerin iyice yerleşip, rakiplerinin çoğalmasını birkaç kuşak boyunca, okul ve eğitim yoluyla engelleyip sonunda tamamen olanaksız mı kılacakları, belki de uzun sürecek bu geçiş savaşımlarından sonra anlaşılır.

Ama sonra, devlete duyulan hayranlık onlarda da tavsar: devleti bir gizem, dünyaüstü bir kurum olarak gören dindar perestiş ile birlikte devletle kurulan hürmetli ve dinsel saygı ilişkisinin de sarsıldığı, giderek daha açık bir biçimde çıkar ortaya. Bundan böyle bireyler devlette kendilerine yararlı ya da zararlı olabilecek yönü görürler sadece ve onun üzerinde etkili olabilmek için her türlü yöntemle baskı yaparlar. Ama bu rekabet çok geçmeden büyür, insanlar ve partiler hızla değişirler, dağın zirvesine henüz varmışlarken yeniden öfkeyle düşerler aşağıya karşılıklı olarak. Yönetim tarafından alınan hiçbir önlem, onların kalıcılığını güvenceye almaz; olgun meyveler verebilmek için onlarca, yüzlerce yıl sessizce gelişmeleri gerekmiş girişimlerin karşısında ürkülür. Hiç kimse bir yasa karşısında, o yasanın ortaya koyduğu şiddete o an boyun eğmekten başka bir yükümlülük hissetmez: ama derhal bu yasanın altını yeni bir şiddet yoluyla, yeni oluşmakta olan bir çoğunlukla oyma yoluna gidilir. Sonunda – güvenle söylenebilir ki – yöneten her şeye karşı güvensizliğin, bu kısa soluklu savaşımların yararsız ve yıpratıcı yönünü kavrayışın, insanları tamamen yeni kararlar almaya: devlet kavramını ortadan kaldırmaya, “özel ve kamusal” karşıtlığını yok etmeye zorlaması gerekir. Özel şirketler devlet işlerini adım adım içlerine alırlar: eski yönetme işinden geriye kalan en dayanıklı artık bile (örneğin özel kişilerin özel kişilere karşı güvenliğini sağlaması gereken etkinlik) en sonunda özel girişimciler tarafından yürütülecektir. Devletin horgörülmesi, çöküşü ve ölümü, özel kişinin (birey demekten sakınıyorum) zincirlerinden kurtulması, demokratik devlet kavramının mantıksal sonucudur; bu kavramın misyonu budur. Bu kavram – insanca olan her şey gibi, bağrında fazlasıyla akıl ve akıldışı taşıyan – görevini yerine getirdiğinde, eski hastalığın tüm nüksedişleri aşılmış olur; böylece insanlığın masal kitabında yeni bir sayfa çevrilir, her türlü tuhaf tarih ve belki de birkaç iyi şey de okunacaktır bu sayfada. – Söylediklerimizi kısaca yineleyecek olursak: vesayetçi yönetimin ve dinin çıkarları birbirleriyle atbaşı gider, öyle ki din ölmeye yüz tuttuğunda, devletin de temeli sarsılır. Politik olayların tanrısal bir düzenine, devletin varoluşundaki bir gizeme duyulan inanç dinsel kökenlidir: din ortadan

kalktığında devlet de kaçınılmaz olarak eski İsis başlığını yitirecek ve artık bir hürmet duygusu uyandırmayacaktır. Halkın egemenliği, yakından bakıldığında, bu duygular alanındaki son büyüyü ve batıl inancı da kovmaya yarar; modern demokrasi devletin çöküşünün tarihsel biçimidir. Bu kesin çöküş sonucunda ortaya çıkan manzara ise her bakımdan talihsiz bir manzara değildir: insanların, tüm niteliklerinin içinde en iyi biçimlenmiş olanları, akıllılıkları ve bencillikleridir; bu güçlerin talepleri artık devlete karşılık düşmüyorsa, ortaya hiç de bir kaos çıkmayacak, amaca devletten daha uygun bir buluş, devlete galebe çalacaktır. Tıpkı insanlığın, bazı örgütlenmiş şiddet türlerinin – binlerce yıl boyunca örneğin aile şiddetinden çok daha güçlü olan, ailenin ortaya çıkışından çok önce hüküm süren ve düzeni sağlayan soy birliğinin şiddetinin – yok olup gidişini görmesi gibi. Biz de bir zamanlar Roma varlığının uzandığı her yerde egemen olan ailenin önemli hukuk ve erk düşüncelerinin gitgide solduklarını ve zayıfladıklarını görüyoruz. Bunun gibi, daha sonraki bir kuşak da yeryüzünün tek tek yörelerinde devletin önemsizleştiğini görecektir – günümüz insanlarının çoğunun korku ve nefret duymadan düşünemeyecekleri bir tasarım bu. Bu tasarımı yaygınlaştırmak ve gerçekleştirmek için çalışmak, elbette başka bir konudur: kişinin şimdiden sabanı eline almak için kendi aklı hakkında fazlasıyla kendini beğenmişçe düşünmesi ve tarihin ancak yarısını anlamış olması gerekir – oysa sürülen toprağa daha sonra saçılacak tohumları hiç kimse gösteremez henüz. O halde, “insanların kurnazlığına ve bencilliğine” güvenelim: devlet hâlâ uzun bir süre ayakta kalacak, yarı cahillerin aşırı gayretli ve aceleci, yıkıcı denemelerini püskürtecektir!

473

Yöntemleri açısından sosyalizm. – Sosyalizm, mirasını devralmak istediği ve handiyse miadı dolmuş bulunan despotizmin hayalperest küçük kardeşidir; demek ki çabaları en derin anlamda gericidir. Çünkü her zaman

despotizmin sahip olduğu ölçüde bir devlet gücünü özlemektedir sadece, bireyi düpedüz yok etmeye çalışarak, geçmiştekilerin tümünü de aşmaktadır: onun gözünde birey, doğanın haksız bir lüksü olarak görünmekte ve topluluğun amaca uygun bir organı olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Sosyalizm, akrabalığı gereği, her zaman iktidarın aşırı açınımlarının yakınında görünmektedir, tıpkı eski tipik sosyalist Platon'un Sicilya tiranlarının sarayında görünmesi gibi; bu yüzyılın Sezarcı şiddet devletini arzulamakta (ve yeri geldiğinde desteklemektedir) çünkü, dediğimiz gibi onun mirasçısı olmak istemektedir. Ancak, bu mirasçılık bile onun amacı için yeterli olmayacaktır, daha önce benzeri görülmemiş biçimde tüm yurttaşların mutlak devlet karşısında en kölece diz çökmesine gereksinir sosyalizm; devlete duyulan o eski dinsel saygıyı hesaba katamayacağından, – o saygı mevcut tüm devletleri ortadan kaldırmaya çalıştığından, – daha çok onu ortadan kaldırmak için istemeye istemeye sürekli çalışması gerektiğinden, sadece kısa sürelerde, en aşırı terörizm sayesinde zaman zaman var olma umudu taşıyabilir. Bu yüzden kendisi için sessiz sedasız bir dehşet iktidarı hazırlar ve yarı eğitimli kitlelerin kafasına "adalet" sözcüğünü, onların aklını (bu aklın yarı eğitimden yeterince acı çekmesinden sonra) tamamen çelebilmek için ve onlara oynamaları gereken kötü oyun karşısında vicdanlarını rahatlatmak için bir çivi gibi çakar. – Sosyalizm, her türlü devlet gücü yığılmasının tehlikesini son derece zalim ve etkin bir biçimde öğretmeye ve bu bakımdan bizzat devlete karşı güvensizlik uyandırmaya yarayabilir. Boğuk sesi "olabildiğince çok devlet" savaş çığlığına katıldığında, bu çığlık önce her zamankinden daha gürültülü olur: ama çok geçmeden karşıt ses de bir o kadar kuvvetle yükselir: "olabildiğince az devlet".

474

Devletten korkan tinin gelişimi. – Eski Yunan Polis'i her örgütleyici politik güç gibi kültürün gelişmesi karşısında dışlayıcı ve kuşkuluydu;

devasa temel dürtüsü, kültür için hemen hemen sadece felç edici ve engelleyici olduğunu gösteriyordu. Kültürün içinde hiçbir tarihin, hiçbir oluşumun geçerli olmasını istemiyordu; devlet yasasıyla saptanan eğitim tüm kuşaklar için bağlayıcı olmalıydı ve bir aşamada sabit tutmalıydı. Daha sonra Platon'un kendi ideal devleti için istediği de başka bir şey değildi. Demek ki kültür Polis'e rağmen gelişmiştir: gerçi Polis dolaylı yoldan ve isteği dışında yardımcı da olmuştur bu gelişmeye, çünkü Polis'teki bireyin ün ve mevki hırsı o denli aşırı derecede kışkırtılmıştır ki, bir kez tinsel eğitim yoluna giren birey, orada da en aşırı uca kadar devam etmiştir. Buna karşı Perikles'in övgü söylevine dayanılamaz: çünkü bu söylev Polis ile Atina kültürü arasındaki sözüm ona zorunlu bağıntı hakkında büyük bir iyimser hayaldir; Thoukydides, Atina'nın üzerine gece (veba ve geleneğin yıkılışı) çökmeden önce bu kültürü, öncesindeki kötü günü unutturan nurlandırıcı bir akşam kızıllığı gibi bir kez daha ısıtır.

475

Avrupa insanı ve ulusların yok edilişi. – Ticaret ve endüstri, kitap ve mektup trafiği, tüm yüksek kültürün ortaklığı, mekânın ve arazinin hızla değiştirilmesi, tüm topraksızların şimdiki göçebe yaşamı – bu koşullar zorunlu olarak ulusların, en azından Avrupa uluslarının yok edilişini getiriyor beraberinde: öyle ki sürekli melezlenme sonucunda, bu uluslardan melez bir ırkın, Avrupa insanının ortaya çıkması gerekiyor. Ulusların, birbirlerine karşı ulusal düşmanlıkların üretilmesi yoluyla birbirlerinden ayrılması, şimdiki bilinçli ya da bilinçsiz bu hedefi etkiliyor ama o karışım kısa süreli ters akımlara karşın yine de yavaş yavaş ileriye doğru gidiyor: bu yapay ulusalcılık da bir zamanlar yapay Katolikliğin oluşturduğu kadar büyük bir tehlike oluşturuyor, çünkü özünde azlar tarafından çoklar üzerinde ilan edilmiş şiddet içeren bir olağanüstü durum, bir kuşatma halidir ve itibarını koruması için hileye, yalana ve şiddete gereksinir. Söylendiği gibi çokların (halkların) çıkarı değil, her şeyden önce belirli

hanedanların, sonra belirli ticaret ve toplum sınıflarının çıkarıdır bu ulusalcılığa sürükleyen; bu olgu bir kez görüldüğünde artık hiç çekinmeden kendini iyi bir Avrupalı olarak tanıtmak ve eylem yoluyla ulusların kaynaşması için çalışmak gerekir: bu sırada Almanlar, eski kanıtlanmış özellikleri, halklar arasında dilmaç ve aracı olmaları sayesinde katkıda bulunabilirler. – Yeri gelmişken bütün bir Yahudi sorunu sadece ulusal devletler içinde vardır, bu bakımdan azimlilikleri ve üstün zekâları, uzun süren acılar okulunda kuşaktan kuşağa biriktirilmiş tin ve istem sermayeleri her yerde haset ve nefret uyandıracak ölçüde üstünlük kazanmaktadır, öyle ki – ne denli yeniden ulusal davransalar da – Yahudileri olası tüm açık ve gizli felaketlerin günah keçisi olarak mezbahaya gönderme yazınsal kabalığı, günümüzün hemen her ulusunda tehlikeli bir biçimde yaygınlaşmaktadır. Ulusların korunması değil de olabildiğince güçlü bir melez Avrupa ırkının üretilmesi söz konusu olduğu sürece, harç olarak Yahudi de herhangi bir ulusal kalıntı kadar yararlı ve arzu edilirdir. Her ulusun, her insanın hoş olmayan, hatta tehlikeli nitelikleri vardır; Yahudi'nin bir istisna oluşturmasını istemek zalimcedir. Hatta bu nitelikler büyük ölçüde tehlikeli ve ürkütücü olabilir ve belki de genç borsa-Yahudisi insanlığın en iğrenç buluşudur. Yine de toplam bir hesaplamada tüm halkların içinde en acılı tarihi yaşamış olmasında hepimizin suçu bulunan ve dünyanın en soylu insanını (İsa Mesih), en arı bilgesini (Spinoza), en güçlü kitabını ve en etkili ahlak yasasını kendisine borçlu olduğumuz bir halkta ne kadar kusur aranacağını bilmek istiyorum. Ayrıca: Ortaçağın en karanlık dönemlerinde, Asyalı bulut kümesi Avrupa'nın üzerine çöktüğünde, Aydınlanma'nın, tinsel bağımsızlığın bayrağını en sert kişisel baskılar altında dik tutan ve Avrupa'yı Asya'ya karşı savunanlar Yahudi özgür düşünürleri, bilginleri ve hekimleriydi; dünyanın daha doğal, daha akla uygun ve her halükârda mitsel olmayan bir açıklanışının, sonunda yeniden galip gelebilmesinde ve şimdi bizi Yunan-Roma antikçağının Aydınlanmasıyla birleştiren kültür halkasının kırılmadan kalmasında onların çabalarının payı hiç de az değildir. Hıristiyanlık, batıyı doğululaştırmak için her şeyi yaptıysa, Yahudilik de esas olarak batıyı yeniden batılılaştırmaya

katkıda bulunmuştur: belirli bir anlamda Avrupa'nın görevini ve tarihini, Yunan görevi ve tarihinin bir devamı kılmak anlamına gelir bu.

476

Ortaçağın görünürdeki üstünlüğü. – Ortaçağda kilise tamamen evrensel, tüm insanlığı kapsayan hedefleri olan, ayrıca insanlığın – varsayılan – en yüksek çıkarlarını savunan bir kurum olarak görünür: buna karşılık, yakın tarihin gösterdiği devletlerin ve ulusların hedefleri daraltıcı bir izlenim bırakırlar; dar kafalı, basit, maddeci, mekânsal açıdan sınırlı görünürler. Ancak hayal gücü üzerindeki bu değişik etkinin bizim yargımızı belirlememesi gerekir, çünkü sözü edilen evrensel kurum yapay olarak üretilmiş, kurgulara dayanan gereksinimlere karşılık düşer, bu gereksinimler henüz mevcut değillerken, onları önce üretmesi gerekmiştir (ruhsal kurtuluş gereksinimi); yeni kurumlar ise gerçek gereksinim durumlarına çare olurlar; tüm insanların ortak hakiki gereksinimlerine hizmet edecek ve hayali ilk imgeyi, Katolik Kilisesi'ni gölgeye ve unutulmuşluğa terk edecek kurumların ortaya çıkacağı zaman yaklaşıyor.

477

Savaş kaçınılmaz. – İnsanlıktan, savaş yapmayı unuttuysa, daha fazlasını (ya da: daha da fazlasını) beklemek, sadece hayalcilik ve ayran budalalığıdır. Şimdilik elimizde, donuklaşmış halklara açık ordugâhın o sert enerjisini, kişisel olmayan o derin nefreti, vicdan rahatlığı içindeki o katil soğukkanlılığını, düşmanın yok edilişindeki o ortak örgütleyici ateşi, büyük kayıplar karşısındaki, kendisinin ve dostlarının yaşamı karşısındaki o gururlu kayıtsızlığı, ruhun o boğucu, deprem gibi sarsılışını, her büyük savaşın yaptığı kadar güçlü ve kesin bir biçimde iletebileceğimiz başka bir araç yok: buradan kopup gelen ve her türlü taşı ve döküntüyü beraberinde

sürükleyen ve narin kültürlerin çayır çimenlerini mahveden akarsular ve ırmaklar, daha sonra elverişli koşullarda tinin atölyesindeki çarkları yeni bir kuvvetle tersine döndüreceklerdir. Kültür kesinlikle tutkular, kötü alışkanlıklar ve kötülükler olmadan yapamaz. – İmparatorlaşan[93] Romalılar, savaşlardan biraz yorulduklarında, hayvanları dövüştürerek, gladyatörleri çarpıştırarak ve Hıristiyanları kovuşturarak yeni enerjiler kazanmayı denemişlerdir. Savaşa da bütünüyle tövbe etmiş görünen günümüz İngilizleri, azalan o enerjileri yeniden üretmek için bir başka çare bulmuşlardır: o tehlikeli keşif gezilerinin, gemiyle boydan boya geçmelerin, tırmanışların, bilimsel amaçlarla gerçekleştirildiği söylenir, aslında her türden serüvenin ve tehlikenin fazla enerjisini dönüşte eve getirmektir amaç. Savaşın bu türden daha birçok ikamesi bulunabilir, ama bunlarla, bu kadar yüksek kültürlü ve bu yüzden zorunlu olarak donuk bir insanlığın, şimdiki Avrupalılar gibi kültürün araçlarında kendi kültürünü ve varoluşunu yitirmemek için, sadece savaşlara değil, en büyük ve en korkunç savaşlara, – yani zaman zaman barbarlığa kapılmaya – gereksindiği, daha iyi anlaşılacaktır.

478

Güneyde ve kuzeyde çalışkanlık. – Çalışkanlık, tamamen farklı iki türde çıkar ortaya: Güneydeki zanaatçılar, para kazanma dürtüsünden değil, ötekilerin sürekli gereksinimlerinden ötürü çalışkan olurlar. Atını nallattırmak, bir arabayı sağlamlaştırmak isteyen birisi her zaman geldiği için çalışkandır demirci. Hiç kimse gelmeseydi çarşıda aylaklık ederdi. Verimli bir ülkede karnını doyurmak pek sorun yaratmaz, bunun için çok az çalışması yeter, çalışkan olması gerekmez; hiç olmadı dilenir ve haline şükreder. – Buna karşılık İngiliz işçinin çalışkanlığının ardında para kazanma duygusu yatar: işçi kendi kendisinin ve hedeflerinin bilincindedir ve mülkiyetle güce, güçle de olabilecek en büyük özgürlüğe ve bireysel seçkinliğe sahip olmak ister.

479

Bir tür doğuştan soyluluğun kökeni olarak zenginlik. – Zenginlik zorunlu olarak bir ırk aristokrasisi oluşturur, çünkü en güzel kadınları seçmeyi, en iyi öğretmenleri tutmayı sağlar, insanlara temizlik, bedensel idmanlar için zaman ve her şeyden önce köreltici bedensel çalışmadan uzak durma olanağı verir. Bu bakımdan, birkaç kuşak içinde insanların seçkin ve güzel devinmelerinin ve davranmalarının tüm koşullarını yaratır: daha büyük bir maneviyat özgürlüğü, acınası-bayağı olanın, patronlar karşısında küçük düşmenin, her kuruşunu hesap ederek harcamanın yokluğu. – Tam da bu olumsuz özellikler genç bir insanın gözünde en zengin mutluluk armağanlarıdırlar; çok yoksul biri genellikle zihniyetinin seçkinliğiyle mahvolur, ilerleyemez ve hiçbir şey edinemez, yaşama gücüne sahip değildir soyu. – Bu arada birisi yılda üç yüz ya da otuz bin Taler harcayabiliyorsa, zenginliğin sonuçlarının hemen hemen aynı olduğunu düşünmek gerekir: daha sonra, elverişli koşullarda önemli bir artış olmaz. Ama daha azına sahip olmak, erkek çocuk olarak avuç açmak ve kendini küçük düşürmek korkunçtur: mutluluklarını sarayların pırıltısında, güçlü ve nüfuz sahibi kişilere bağımlı olmakta arayan ya da kilisede baş olmak isteyenler için gerçek bir çıkış noktası olabilse de. (– İnayetin mağara deliklerinden eğilerek içeri girmek öğreticidir.)

480

Haset ve üşengeçlik farklı yönlerde. – Birbirine rakip sosyalist ve ulusal – ya da Avrupa’nın farklı ülkelerinde isimleri her neyse – partiler, birbirlerine yakışıyorlar: her ikisinde de devindirici güç haset ve tembelliktir. Kamplardan birinde olabildiğince az kol çalışması istenir, diğerinde ise olabildiğince az kafa çalışması; birinde kitlesel bir etki amacıyla gönüllü olarak hizaya girip, sıradan bir nefer olmak istemeyen, öne çıkan, kendi kendini yetiştiren bireylerden nefret edilir; ötekilerde ise toplumun maddi

açıdan daha iyi konumdaki en iyi kastı – ki bu kastın asıl görevi en yüksek kültür ürünlerini üretmektir – yaşamı manevi açıdan daha da zorlaştırmakta ve daha çok sancılı kılmaktadır. Kitlesel etkinin tinini, toplumun üst sınıflarının tini yapmak başarılırsa, manevi olarak, kafada ve yürekte kendi aralarında zaten eşit düzeyde oldukları için, maddi açıdan kendileriyle ötekiler arasında düzey eşitliğini arıyorlarsa da, sosyalist güruh tamamen haklıdır. – Yüksek insanlar olarak yaşayın ve sürekli yüksek kültürün eylemlerini yapın – bu sırada yaşayan her şey, haklı olduğunuzu söyleyecektir size ve doruğunda oturduğunuz toplum düzeni, her türlü kem göze ve müdahaleye karşı korunaklıdır.

481

Büyük politika ve zararları. – Nasıl ki savaşın ve savaş hazırlığının bir halka verdiği en büyük zararlar savaşın masrafları, ticaretteki durgunluk değil, – sekiz Avrupa devleti yıllık iki üç milyarlık bir meblağı bu iş için harcadığına göre, bu zararlar ne kadar büyük olsa da – mevcut orduların bakımı da değil, her yıl olağanüstü büyük bir sayıdaki en yetenekli, en güçlü kuvvetli, en çalışkan erkeğin asker olmak için asıl uğraşılarından ve mesleklerinden uzak kalmasıysa; büyük politika yapmaya ve en güçlü devletler arasında kararlı bir ses yükseltmeyi güvenceye almaya koyulan bir halk da en büyük zararı genellikle zarar görülen noktalardan görmez. Bu andan itibaren en seçkin yeteneklerinden bir bölümünü “vatan sunağına” ya da ulusal şan hırsı sunağına kurban verdiği doğrudur, oysa şimdi politikanın yuttuğu bu yeteneklere eskiden başka etkinlik alanları açıktı. Bu kamusal toplu kurban vermenin[94] yanı sıra ve aslında ondan daha da korkunç bir biçimde, aynı anda yüz bin sahnede sürekli oynanan bir oyun vardır: böyle politik şan hırsı içindeki bir halkın her yetenekli, çalışkan, zeki, gayretli insanı, bu hırsın etkisi altında kalır ve artık eskisi gibi tamamen işine veremez kendini: her gün kamusal esenliğe ilişkin yeni bir soru ve sorun, her bir yurttaşın kafa ve yürek sermayesinden gündelik bir kesintiyi yutar:

tüm bu bireysel enerji ve çalışma kurbanlarının ve zararlarının toplamı öyle muazzamdır ki, bir halkın politik yükselişi tinsel bir yoksullaşmayı ve donuklaşmayı, büyük konsantrasyon ve tek yanlılık gerektiren yapıtlar açısından daha düşük bir verimliliği âdeta zorunlu olarak getirir beraberinde. Sonunda şu soruyu sorabiliriz: Ulusun bu kaba ve rengârenk çiçeğine, toprakları şimdiye dek bereketli olan daha soylu, daha narin, daha zeki bitkilerin ve otların feda edilmesi gerekiyorsa, bütünün (sadece öteki devletlerin yeni devden korkusu olarak ve ulusal ticaret ve ulaşım esenliğinin, dış ülkelerde zorla elde edilmiş teşviki olarak ortaya çıkan) tüm bu yükselişine ve görkemine değer mi?

482

Bir kez daha söylemiş olalım. – Kamusal görüşler – kişisel tembellikler.[95]

84 Taze kireç üzerine, ıslak kireç sıva üzerine resim yapma tekniği, fresk. (ç.n.)

85 Halk kendi kendinin yargıcı olmaya kalkışınca her şey yitirilir. (Fr.) (ç.n.)

86 Die Kaste der Frei-Arbeit: Düz anlamı: Özgür-çalışma kastı. Gönüllü çalışma'nın freiwillige Arbeit' olduğunu dikkate alarak, böyle bir karşılık buldum. (ç.n.)

87 Patria (Lat.): Vatan. Honor (Lat.): Onur, şeref, namus. (ç.n.)

88 Özetle. (Lat.) (ç.n.)

89 Mirabeau Kontu Gabriel Honoré de Riquetti (1749-1791). Devrim dönemi Fransız devlet adamı. (ç.n.)

90 Dekatolizasyon: Katolikliği kaldırma. (ç.n.)

91 Örgütlü düzensizlik. (Fr.) (ç.n.)

92 Ezin alçağı! (Fr.) (ç.n.)

93 Kaiserlich geworden: İmparatorluklaşan diye de çevrilebilir. Biraz alay içeren bir ifade, artık saraylılaşmış ve dolayısıyla tembelleşmiş anlamına geliyor. (ç.n.)

94 Hekatombe: Toplu kurban verme, yüz boğa kurban etme. (ç.n.)

95 Kamusal görüşler: Nietzsche, "kamuoyu" anlamındaki "die öffentliche Meinung" deyimini çoğullaştırarak kullanıyor. (ç.n.)

Dokuzuncu Ana Bölüm

Kendisiyle Baş Başa İnsan

483

Hakikatin düşmanları. – Kanaatler, hakikatin yalanlardan daha tehlikeli düşmanlarıdır.

484

Tersine dünya. – Bir düşünür, hoşumuza gitmeyen bir önerme ortaya koyduğunda daha sert eleştirilir; oysa bunu hoşumuza giden bir önerme ortaya koyduğunda yapmak daha akıllıcadır.

485

Karakterli. – Bir insan her zaman ilkelerine uyduğu için değil, her zaman mizacına uyduğu için karakterli görünür çoğunlukla.

486

Gerekli bir şey. – Kişide biri bulunmalı: ya doğası gereği hafif bir bilinç ya da sanat ve bilgi yoluyla hafifletilmiş bir bilinç.

487

Davalara duyulan tutku. – Tutkusunu davalara (bilimler, devletin esenliği, kültürel ilgiler, sanatlar) yönelten biri, kişilere duyduğu tutkunun ateşini çok hafifletir (bu insanlar devlet adamlarının, filozofların, sanatçıların yaratımlarının temsilcisi oluşları gibi, söz konusu davaların temsilcileri olsalar bile).

488

Eylemdeki dinginlik. – Nasıl ki bir şelale düşerken daha yavaşlar ve daha bir süzülürse, büyük eylem insanı da eylemi sırasında, eylemden önceki fırtınalı hırsı nedeniyle kendisinden beklenene göre daha bir sakindir.

489

Çok derin değil. – Bir davayı tüm derinliğiyle kavrayan kişilerin, ona sürekli sadık kalmaları enderdir. Derinliği gün ışığına çıkarmışlardır işte: her zaman çokça berbat şey vardır orada görülecek.

490

İdealistlerin kuruntusu. – Tüm idealistler, hizmet ettikleri davanın dünyadaki öteki davalardan esasen daha iyi olduğu kuruntusuna kapılırlar

ve davaları büyüyecekse, öteki tüm insani girişimler için gereken aynı kötü kokulu gübreyi gerektirdiğine inanmak istemezler.

491

Kendi kendini gözlemleme. – İnsan kendi kendisine, kendi kendisiyle bilgilenmeye ve kuşatılmaya karşı öyle iyi korunaklıdır ki, genellikle dışsal ürünleri dışında kendindeki hiçbir şeyi algılayamaz. Kendindeki asıl kale geçilmezdir, hatta görünmezdir, meğerki dostları ve düşmanları hainlik etsinler ve onu kendi gizli yollarından geçirsinler.

492

Uygun meslek. – Erkeklerin, aslında tüm öteki mesleklerden daha önemli olduğuna inanmadıkları, ya da kendilerini buna ikna etmedikleri bir mesleğe sahip olmaları enderdir. Kadınların sevgilileriyle ilişkileri de aynıdır.

493

Zihniyet soyluluğu. – Zihniyet soyluluğu, büyük ölçüde iyi huyluluktan ve güvensizlik duymamaktan oluşur ve bu yüzden tam da kazanç düşkünü ve başarılı insanların üstünlük duygusuyla ve alayla ihmal ettikleri şeyi içerir.

494

Hedef ve yollar. – Birçok kişi bir kez tuttuğu yol bakımından inatçıdır, çok az kişi de hedefi bakımından.

495

Bireysel bir yaşam tarzında öfkelendiren. – İnsanlar çok bireysel yaşam önlemlerinin tümünü, kendilerini etkileyen kişiye karşı alırlar; o kişinin kendine layık gördüğü olağandışı muameleyle, sıradan varlıklar olarak aşağılanmış hissederler kendilerini.

496

Büyüklüğün ayrıcalığı. – Küçük armağanlarla büyük mutluluklar vermek, büyüklüğün ayrıcalığıdır.

497

İstemdışı seçkin. – İnsan, insanlardan hiçbir şey istememeye ve onlara her zaman vermeye alıştığında, istemi dışında seçkin davranır.

498

Kahramanlığın koşulları. – Bir kişi kahraman olmak isterse, daha önce yılanın ejderha olmuş olması gerekir, yoksa gerçek düşmanı eksik kalır.

499

Dost. – Acıyı değil sevinci paylaşmaktır dost kılan.

500

Met-cezirden yararlanmak. – Bilgi amacıyla bizi bir konuya doğru çeken ve yine bir süre sonra o konudan uzaklaştıran o iç akıntıdan yararlanmak gerekir.

501

Kendinden sevinç duymak. –"Bir nesneden sevinç duymak" denilir: ama aslında, bir nesne sayesinde kendinden sevinç duymaktır bu.

502

Alçakgönüllü. – Kişilere karşı alçakgönüllü olan, şeylere karşı (kent, devlet, toplum, zaman, insanlık) bir o kadar güçlü gösterir kendini beğenmişliğini. Böyle alır intikamını.

503

Haset ve kıskançlık. – Haset ve kıskançlık, insan ruhunun edep yerleridir. Belki bu benzetmenin devamı getirilebilir.

504

En seçkin ikiyüzlü. – Kendinden hiç söz etmemek, çok seçkin bir ikiyüzlülüktür.

505

Bezginlik. – Keyifsizlik bedensel bir hastalıktır ve keyifsizliğe yol açan şeyin sonradan ortadan kaldırılmasıyla asla yok olmaz.

506

Hakikati savunanlar. – Hakikati savunanların sayısı ondan söz etmenin en tehlikeli olduğu zamanlarda değil, en can sıkıcı olduğu zamanlarda en azdır.

507

Düşmandan daha çok rahatsızlık veren. – Sempatik davranışları bizi her koşulda ikna etmeyen, ancak herhangi bir nedenin (örneğin şükran borcu) bizi mutlak bir sempati görüntüsünü sürdürmekle yükümlü kıldığı kişiler, hayal gücümüze düşmanlarımızdan daha çok eziyet çektirirler.

508

Özgür doğa. – Bizim hakkımızda bir kanıya sahip olmadığı için, seve seve bulunuruz özgür doğanın içinde.

509

Herkes bir konuda üstün. – Uygar ilişkilerde, herkes bir başkasından en azından bir konuda üstün olduğunu hisseder: herkesin, duruma göre yardım edebilecek ve bu yüzden de utanıp sıkılmadan yardım alabilecek biri olmasına dayanır genel iyi niyet.

510

Avunma nedenleri. – Bir ölüm olayında, avunma nedenlerine gereksinilir çoğunlukla, acının şiddetini dindirmekten çok, kendini bu kadar kolaylıkla avunmuş hissetmeyi bağışlatmak için.

511

Kanaate sadık olanlar. – Yapacak çok işi olan, kendi genel görüşlerini ve bakış açılarını neredeyse hiç değiştirmeden korur. Bir fikrin hizmetinde çalışan biri de öyledir: fikrin kendisini asla sınamayacaktır, bunun için zamanı yoktur artık; onun tartışılabilir olduğunu kabul etmek bile aykırıdır çıkarlarına.

512

Ahlaklılık ve nicelik. – Bir insanın bir başkasıyla kıyaslandığında yüksek ahlaklı oluşu, genellikle, hedeflerinin niceliksel olarak daha büyük oluşuna dayanır sadece. Dar bir alanda küçük hedeflerle meşgul olmak, aşağıya çeker onu.

513

Yaşamın ürünü olarak yaşam. – İnsan bilgisiyle istediği yere kadar uzanabilir, kendine bir o kadar nesnel görünebilir: sonunda kendi biyografisinden başka bir şey değildir hasadı.

514

Tunçtan zorunluluk. – Tunçtan[96] zorunluluk, insanların tarihin akışı içinde ne tunçtan ne de zorunluluk olduğunu kavradıkları bir şeydir.

515

Deneyimden. – Bir davanın akıldışılığı, onun varoluşuna karşı bir gerekçeyi değil, daha çok onun bir koşulunu oluşturur.

516

Hakikat. – Şimdi hiç kimse ölümcül hakikatlerden ölmüyor: fazlasıyla panzehir var.

517

Temel kavrayış. – Hakikatin desteklenmesiyle insanlığın iyiliği arasında önceden kararlılaştırılmış bir uyum yoktur.

518

İnsanın yazgısı. – Derin düşünen kişi her zaman haksız olduğunu bilir, istediğince davranıp yargılasa da.

519

Kirke olarak hakikat. – Yanılgı hayvanları insan yaptı; hakikat, insanları yeniden hayvan yapabilecek mi?

520

Kültürümüzün tehlikesi. – Bizim çağımızın kültürü, kültür araçları yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

521

Büyüklük: Yön-vermek demektir. – Hiçbir ırmak kendi başına büyük ve zengin değildir: birçok yan ırmağı alması ve sürdürmesidir onu büyük yapan. Bütün büyük tinlerde de durum aynıdır. Sadece, birisinin sonra birçok yan ırmağın izlemesi gereken yönü vermesidir önemli olan; baştan itibaren az ya da çok yetenekli olması değil.

522

Vicdan rahatsızlığı. – İnsanlık için taşıdıkları önemden söz eden insanların vicdanları, sözleşmelerin, vaatlerin yerine getirilişindeki sıradan burjuva hukuku açısından rahatsızdır.

523

Sevilmeyi istemek. – Sevilme talebi, kendini beğenmişliklerin en büyüğüdür.

524

İnsanları horgörme. – İnsanları küçümsemenin en açık belirtisi, kişinin herkesi ya sadece kendi amacının bir aracı olarak kabul etmesi ya da hiç kabul etmemesidir.

525

Karşıtlıktan yandaş. – İnsanları kendine karşı öfkelendiren bir kimse, her zaman kendinden yana birilerini de kazanmıştır.

526

Yaşantıları unutmak. – Çok düşünen, üstelik nesnel düşünen bir kişi kendi yaşantılarını kolayca unutur, ama bu yaşantıların doğurduğu düşünceleri o denli kolay unutmaz.

527

Bir görüşte ısrar etmek. – Bir kişi, bir görüşe kendi başına vardığını sandığı için ısrar eder onda, bir başkası da o görüşü güçlükle öğrendiği ve onu kavramış olmaktan gurur duyduğu için: yani ikisi de kibirden.

528

Işıktan ürkmek. – İyi eylem de kötü eylem kadar korkuyla ürker ışıktan: birisi tanınmakla acının (ceza olarak) geleceğinden, diğeri de tanınmakla hazzın (yani işin içine bir kibir doyumu girdiğinde hemen sona eren, kendi kendinden duyulan haz) yiteceğinden korkar.

529

Günün uzunluğu. – İçine sokacak çok şeyiniz varsa, bir günün yüzlerce cebi bulunur.

530

Tiran dehası. – Ruhun içinde kendini tiranca kabul ettirmek yönünde boyun eğmez bir istek kıpraşıyorsa ve ateş sürekli yanıyorsa, zayıf bir

yetenek bile (politikacılarda, sanatçılarda) yavaş yavaş âdeta karşı konulmaz bir doğa gücüne dönüşür.

531

Düşmanın yaşamı. – Yaşamını bir düşmanla savaşmaktan kazananın, düşmanın yaşamda kalmasında çıkarı vardır.

532

Daha önemli. – Açıklanmamış, karanlık bir konu, açıklanmış aydınlık bir konudan daha önemli kabul edilir.

533

Yapılan hizmetlerin küçümsenmesi. – Bir kimsenin bize yaptığı hizmetleri, bizim için taşıdıkları değere göre değil, o kişinin onlara verdiği değere göre değerlendiririz.

534

Mutsuzluk. – Bir mutsuzluk işareti (sanki kendini mutlu hissetmek yavanlık, iddiasızlık, sıradanlık işaretiymiş gibi), öyle büyüktür ki bir kimse başka birine “Ne kadar da mutlusunuz!” dediğinde protesto edilir genellikle.

535

Korku fantezisi. – Korku fantezisi, insanın tam da en ağır şeyi taşıyacağı sırada sırtına çıkan o kötü maymunsu gulyabanidir.[97]

536

Tatsız rakibin değeri. – Kişi bazen bir davaya, sırf rakipleri tatsızlıklarından vazgeçmiyor diye bağlı kalmayı sürdürür.

537

Bir mesleğin değeri. – Bir meslek düşüncesiz kılar; budur en büyük hayrı. Çünkü bir kimse sıradan endişeler ve kaygılara kapıldığında, izin verildiği ölçüde ardına çekilebileceği bir siperdir mesleği.

538

Yetenek. – Bazı insanların yeteneği olduğundan daha az görünür, çünkü hep büyük görevlere soyunmuştur.

539

Gençlik. – Gençlik can sıkıcıdır; çünkü gençlikte herhangi bir anlamda üretken olmak olanaklı ya da akıllıca değildir.

540

Büyük hedefler. – Kendine açıkça büyük hedefler koyan ve sonradan kendisinin bunlar için zayıf kaldığını gören birisinin, genellikle bu

hedeflerden açıkça vazgeçecek gücü de yoktur ve sonra kaçınılmaz bir biçimde bir ikiyüzlüye dönüşür.

541

Irmakta. – Güçlü sular çok fazla taşı ve çalılığı sürüklerler beraberlerinde, güçlü tinler de çok fazla aptal ve karışık kafayı.

542

Tinsel özgürleşmenin tehlikeleri. – Bir insanın ciddi anlamda tinsel özgürleşmesinde, onun tutkuları ve hırsları da paylarına düşeni almayı umarlar gizliden gizliye.

543

Tinin cisimleşmesi. – Bir kimse çok ve akıllıca düşündüğünde sadece yüzü değil, bedeni de akıllı bir görünüm kazanır.

544

Kötü görmek ve kötü işitmek. – Az gören, hep daha az şey görür; kötü işiten, hep bir şeyler daha işitir.

545

Kibirlilikte kendinden haz duymak. – Kibirli kişi seçkin olmak değil kendini seçkin duyumsamak ister, bu yüzden hiçbir kendini aldatma ve

kendini kandırma yöntemini horgörmez. Ötekilerin görüşü değil, onların görüşü hakkındaki kendi görüşü yatar gönlünde.

546

İstisna olarak kibirli. – Genellikle kendi kendine yeten kişi, bedensel olarak hastalandığında, istisnai olarak kibirlidir ve takdir ve övgü sözlerine açıktır. Kendini yitirdiği ölçüde, yabancı görüşlerle, dışarıdan yeniden kazanmaya çalışmalıdır kendini.

547

“Zekiler.”[98] – Tini arayanın, tini yoktur.

548

Parti şeflerine işaret. – İnsanları bir şeyden yana olduklarını açıkça ilan etmeye zorlamak mümkünse, iç dünyalarında da ondan yana olduklarını söyleyecek duruma getirilmişlerdir genellikle; bundan böyle tutarlı görülmek isterler.

549

Horgörülme. – İnsan, başkaları aracılığıyla aşağılanmaya, kendi kendisiyle aşağılanmaktan daha duyarlıdır.

550

Şükran ipi. – Yapılan iyiliklere karşılık vermeyi, kendilerini şükran ipiyle boğacak kadar ileriye götüren köle ruhlar vardır.

551

Peygamberin marifeti. – Sıradan insanların eylem biçimini önceden bilebilmek için, onların nahoş bir durumdan kurtulmak amacıyla akıllarını daima çok az kullandıklarını varsaymak gerekir.

552

Biricik insan hakkı. – Alışılageldik olandan uzaklaşan, olağandışının kurbanı olur; alışılageldik olanda kalan, onun kölesi olur. Her halükârda mahvolunur.

553

Aşağıya, hayvana doğru. – İnsan, katıla katıla gülerken,[99] bayağılıkta tüm hayvanları geride bırakır.

554

Yarım bilgi. – Bir yabancı dili yarım yamalak konuşan biri, iyi konuşan birinden daha çok zevk alır bundan. Keyif yarım bilgilidedir.

555

Tehlikeli yardımseverlik. – İnsanların yaşamını zorlaştırmak isteyen ve bunu tek bir nedenle, daha sonra onlara yaşamı kolaylaştırmaya ilişkin kendi reçetelerini, örneğin Hıristiyanlığı, sunmak amacıyla yapan kişiler vardır.

556

Çalışkanlık ve vicdanlılık. – Çalışkanlık ve vicdanlılık genellikle birbirlerine zıttırlar, çalışkanlık meyveleri ham toplamak ister ağaçtan, vicdanlılık ise aşağıya düşüp parçalanıncaya dek ağaçta bırakır onları.

557

Şüpheliler. – Katlanılamayan insanlar, itham edilmeye çalışılır.

558

Koşullar yok. – Pek çok insan yaşamları boyunca, kendi tarzlarınca iyi olmanın fırsatını bekler.

559

Dostların yokluğu. – Dostların yokluğu, hasede ya da kendini beğenmişliğe dayandırılabilir. Kimileri dostlarını şanslı bir duruma, haset edecek bir nedeni olmayışına borçludur.

560

Çokluktaki tehlike. – Fazladan bir yeteneğe sahip olunduğunda daha güvensiz olunur genellikle, bir yetenek daha azına sahip olunduğundan: tıpkı masanın üç ayak üstünde daha iyi durması gibi dört ayak üstünde durduğundan.

561

Ötekilere örnek. – İyi bir örnek oluşturmak isteyen, erdemine bir tutam delilik katmalıdır: böylece taklit edilir ve aynı zamanda aşılır taklit edilen – insanlar sever bunu.

562

Hedef tahtası olmak. – Başkalarının bizim hakkımızdaki kötü konuşmaları, aslında bize ilişkin değildir genellikle, tamamen farklı nedenlerden doğan bir kızgınlığın, bir gücenikliğin anlatımıdır.

563

Kolay feragat. – Kişi hayal gücünü geçmişi çirkinleştirmeye alıştırdıysa, gerçekleşmemiş arzulardan pek acı çekmez.

564

Tehlikede. – Ezilme tehlikesiyle bir arabanın önünden kenara kaçıldığında karşı karşıya kalınır en çok.

565

Sese göre rol. – Alışkın olduğundan daha yüksek sesle konuşmaya zorlanan kişi (örneğin bir ağır işitenin ya da büyük bir dinleyici kitlesinin karşısında) anlatacağı şeyleri abartır genellikle. – Kimileri sırf sesi bir fısıldamaya daha uygun düştüğü için bir komplocu, kötü niyetli bir iftiracı, bir entrikacı olur.

566

Aşk ve nefret. – Aşk ve nefret kör değillerdir, ama beraberlerinde taşıdıkları ateşten kamaşmıştır gözleri.

567

Yararlı düşmanlık. – Dünyaya hizmetlerini yeterince anlatamayan insanlar, güçlü bir düşmanlık uyandırmaya çalışırlar. Sonra hizmetleriyle onların kabul edilişi arasına bu düşmanlığın girdiğini – başka bazı kişilerin de aynı şeyi tahmin edeceğini: bunun da hizmetlerinin kabul edilişi için çok yararlı olacağını düşünerek avunurlar.

568

İtiraf. – Kişi, bir başkasına itiraf edince unutur suçunu, ama genellikle o bir başkası unutmaz.

569

Kendi kendine yeterlilik. – Kendi kendine yeterliliğin altın postu dayağa karşı korur, ama iğnelemelere karşı korumaz.

570

Alevdeki gölge. – Alev aydınlattıklarına göründüğü kadar parlak değildir kendine: bilge de öyle.

571

Kendi görüşleri. – Bize bir konu hakkında ansızın soru sorulduğunda aklımıza ilk gelen görüş genellikle kendi görüşümüz değildir, beylik, bizim kastımıza, konumumuza, kökenimize ait bir görüştür sadece; kendi görüşlerimiz nadiren çıkarlar yüzeye.

572

Cesaretin kökeni. – Sıradan insan tehlikeyi görmediğinde, fark etmediğinde bir kahraman gibi cesur ve yaralanmazdır. Tam tersine: kahramanın yaralanabileceği biricik yer sırtında, yani gözünün olmadığı yerdedir.

573

Hekimdeki tehlike. – Hekimi için doğmuş olmak gerekir, yoksa hekimi yüzünden ölür kişi.

574

Mucizevî kibirlilik. – Üç kez hava tahmininde bulunmaya yeltenip başarılı olan biri, kehanet yeteneğine sahip olduğuna inanır biraz ruhunun

derinliklerinde. Gururumuzu okşuyorsa kabul ederiz mucizevî, akıldışı olanı.

575

Meslek. – Bir meslek yaşamın omurgasıdır.

576

Kişisel etkinin tehlikesi. – Bir başkası üzerinde büyük bir manevi etkide bulunduğunu hisseden kişi, onu tamamen serbest bırakmalı, hatta bazen kendisine karşı çıkmasına göz yummalı ve bizzat teşvik etmelidir: yoksa kaçınılmaz olarak bir düşman yaratacaktır kendine.

577

Mirasçıları kabullenmek. – Bencilce düşünmeksizin büyük bir şey kurmuş olan bir kimse, mirasçılar yetiştirmeye bakar kendine. Yapıtının olası her türlü mirasçısını kendine rakip olarak görmek ve onlara karşı meşru müdafaa durumunda yaşamak, tiranca ve soysuz bir yaratılışın belirtisidir.

578

Yarım bilgi. – Yarım bilgi, tam bilgiden daha muzafferdir: nesneleri, olduklarından daha basit tanır ve bu yüzden görüşünü daha anlaşılabilir ve daha ikna edici kılar.

579

Parti adamı olmaya uygun değil. – Çok düşünen bir kişi, parti adamı olmaya uygun biri değildir: çok geçmeden parti üzerine düşünmeye başlar enine boyuna.

580

Kötü bellek. – Kötü belleğin yararı, kişinin aynı iyi şeyleri defalarca ilk kez tadıyor olmasıdır.

581

Kendine acı vermek. – Düşüncenin acımasızlığı, uyuşturulmayı arzulayan huzursuz bir içsel tutumun belirtisidir çoğunlukla.

582

Şehit. – Bir şehidin müridi, ondan daha çok acı çeker.

583

Eskiden kalmış kibirlilik. – Kibirli olmaları gerekmeyen bazı insanların kibirliliği, henüz kendilerine inanmaya haklarının olmadığı ve bu inancı ancak başkalarından bozuk paralar halinde dilendikleri zamandan kalmış ve büyümüş bir alışkanlıktır.

584

Tutkunun püf noktası. – Öfkeye ya da ateşli bir aşk duygusuna kapılmak üzere olan kişi, ruhun bir kap gibi dolu olduğu bir noktaya ulaşır: ama bir

damlanın daha eklenmesi gerekir: tutkuya yönelik iyi niyet (genellikle kötü de denilir). Sadece bu noktacık gereklidir, sonra kap taşar.

585

Hoşnutsuzluk düşüncesi. – İnsanlar da ormandaki kömürlükler gibidir. Genç insanlar ancak, kömürlükler gibi közleri soğuyup, kömürleştiklerinde yararlı olurlar. Buharları ve dumanları tüttüğü sürece belki daha ilginçtirler, ama yararsız ve hatta çoğunlukla rahatsızlık vericidirler. – İnsanlık her bir bireyi, büyük makinelerini ısıtmak için acımasızca kullanıyor: peki ama bireylerin tümü (yani insanlık) sadece onları işletmeye yarıyorsa, makineler neye yarıyor? Kendileri amaç olan makineler, – bu mudur umana comedia? 100

586

Yaşamın akrebi. – Yaşam, yüksek anlamlılık yüklü ender tek anlardan ve bu anların olsa olsa gölge görüntülerinin çevremizde gezindiği, sayısız aralardan oluşur. Sevgi, bahar, güzel ezgilerin her biri, dağlar, ay, deniz – her şey ancak tek bir kez tam yürekten dile gelir: bir biçimde tam olarak dile gelebilirse. Çünkü birçok insan bu anları hiç yaşamaz: onlar gerçek yaşam senfonisinin araları ve duruşlarıdır.

587

Saldırmak ya da müdahil olmak. – Bir çizgiye ya da partiye ya da çağa, onların sadece elden çıkarılabilir yanını, kötürümleşmiş halini ya da onlara zorunlu olarak yapışmış “erdemlerinin kusurlarını” görebildiğimiz için, – belki kendimiz de özellikle bu yönlere katıldığımız için ateşli bir biçimde düşman olma hatasını sık sık işleriz. Sonra onlara sırt çevirir, karşıt bir çizgi

ararız; ama güçlü iyi yanlarını aramak, ya da bunu kendinde oluşturmak daha iyi olurdu. Elbette oluşmakta olan ve yetkinleşmemiş olanı, yetkinleşmemiş haliyle görüp yadsımaktansa, desteklemek için güçlü bir bakış ve daha iyi bir istenç gerekir.

588

Alçakgönüllülük. – Hakiki alçakgönüllülük vardır (ve bu bizim kendi kendimizin eseri olmadığımızın bilgisidir) ve çok iyi yakışır büyük tine, tamamen sorumsuz oluş (yarattığı iyi için de) düşüncesini tam da o kavrayabildiği için. Büyüğün alçakgönüllü olmayışından, kendi gücünü hissettiği sürece değil, kendi gücünü ancak başkalarını inciterek, zorbaca davranarak ve buna ne kadar dayanabildiklerine bakarak deneyimlemek istediğinde nefret edilir. Hatta bu genellikle gücünden emin olma duygusunun eksikliğini kanıtlar ve böylelikle insanların onun büyüklüğünden kuşku duymalarını sağlar. Bu bakımdan, alçakgönüllü olmamak, akıllılık görüş açısından hiç tavsiye edilmez.

589

Günün ilk düşüncesi. – Her güne iyi başlamanın en iyi yolu: uyandığında, bugün hiç olmazsa bir insanı sevindiremez miyim, diye düşünmektir. Bunu yapmak dinsel dua alışkanlığının bir ikamesi olarak kabul edilebilseydi, insanlar bu değişiklikten yarar görürlerdi.

590

Son avuntu aracı olarak kendini beğenme. – Kişi bir talihsizliği, entelektüel eksikliğini, hastalığını, bunda önceden belirlenmiş yazgısının, sınanışının ya da daha önceden işlediği bir suça verilmiş gizemli bir cezanın

görülebileceği bir biçimde yorumluyorsa, böylelikle kendi varlığını ilginç kılar ve düşüncesinde kendini öteki insanların üzerine çıkarır. Gururlu günahkâr, tüm dinsel tarikatlarda bilinen bir figürdür.

591

Mutluluğun bitkileri. – Dünyanın sancısının hemen yanında ve çoğu kez onun volkanik zemininde, küçük mutluluk bahçesini kurmuştur insan; kişi ister varoluştan sadece bilgiyi isteyenin, ister boyun eğip tevekkül gösterenin, isterse de aştığı zorluklara sevinenin gözüyle baksın yaşama – her yerde, felaketin yanında biraz mutluluğun da filizlendiğini görecektir. – zemin ne kadar volkanikse, mutluluk da o kadar çok olacaktır – ancak bu mutlulukla acının da haklı çıkarılmış olduğunu söylemek gülünç olur.

592

Ataların yolu. – Kişinin, babasının ya da dedesinin çaba harcadığı bir yeteneği kendisinde geliştirmeye devam etmesi, tamamen yeni bir şeye yönelmemesi akıllıcadır, böylece herhangi bir zanaatta yetkinliğe ulaşma olanağını elde eder. Bu yüzden şöyle der atasözü: “Hangi yolda mı at koşturacaksın? – Atalarının yolunda.”

593

Eğitimci olarak kibirlilik ve hırs. – Kişi henüz genel insani yararın bir aracı olmadığında, hırs eziyet çektirebilir ona; ama o hedefe ulaşıldığında, herkesin iyiliği için bir makine gibi zorunlu olarak çalışır, o zaman kibirlilik gelebilir; hırs onun üzerindeki kaba çalışmayı tamamladıktan (onu yararlı kıldıktan) sonra kibirlilik onu ayrıntılarda insancıllaştıracak, daha sosyal, daha katlanılır, daha hoşgörülü kılacaktır.

594

Felsefi acemiler. – Bir filozofun bilgeliğini aldığında, yeniden yaratıldığı ve büyük bir adam olduğu duygusuyla dolaşır insan sokaklarda; sonra bu bilgeliği tanımayan kimselere rastlar daha çok, yani her şey hakkında açıklayacak yeni, bilinmeyen bir kararı vardır: bir yasa kitabını benimseyen de, artık bir yargıç gibi davranması gerektiğini düşünür çünkü.

595

Beğenilmeyerek beğenilme. – Dikkati çekmeyi ve bu arada beğenilmemeyi seven insanlar, dikkati çekemeyen ve beğenilmek isteyen insanlarla aynı şeyi özlemektedirler; ancak çok daha yüksek bir derecede ve dolaylı yoldan, açıkça hedeflerinden uzaklaştıkları bir aşama aracılığıyla ulaşmak isterler buna. Nüfuz ve güç isterler ve bu yüzden, üstünlüklerini hoşa gitmeyecek biçimde gösterirler; çünkü sonunda güce ulaşan birinin yaptığı ve söylediği hemen her şeyde beğenildiğini, hoşa gitmediği yerde bile hoşa gidiyormuş gibi göründüğünü bilirler. – Özgür tinli de, mümin de, onun sayesinde hoşa gitmek için güç isterler; öğretileri yüzünden kötü bir yazgı, kovuşturma, zindan, idam tehdidiyle karşı karşıya olduklarında, öğretilerinin böylelikle insanlığa nakşedileceğini ve dağlanacağını düşünerek sevinirler; güce ulaşabilme yolunda, etkisini geç gösterse de acı verici ama güçlü bir araç olarak görürler bunu.

596

Casus belli[101] ve benzer şeyler. – Komşusuyla savaş yapmaya karar verip de bir casus belli bulan hükümdar, bir kadına bundan böyle çocuğunun annesi olduğunu isnat eden bir adama benzer. Eylemlerimizin açıklanmış nedenlerinin hemen hemen tümü böyle isnat edilmiş anneler değil midir?

597

Tutku ve hak. – Hiç kimse, ruhunun derinliklerinde haklılığından kuşku duyan biri kadar tutkuyla söz etmez kendi hakkından. Tutkuyu kendi yanına çekmekle, anlama yetisini ve onun kuşkusunu uyuşturmak ister: böylelikle vicdanını rahatlatır ve çevresindeki insanlar üzerinde başarılı olur bununla.

598

Başarısız olanın hilesi. – Evliliği, Katolik rahiplerin yaptığı tarzda protesto eden, en alçak, en bayağı haliyle anlamak isteyecektir onu. Bunun gibi, çağdaşlarından saygı görmeyi reddeden biri de bu kavramı düşük anlamıyla alacaktır; böylece yoksunluğunu ve ona karşı mücadelesini kolaylaştırmış olacaktır. Ayrıca bütünde çok reddedici biri, ayrıntıda kolaylıkla hoşgörü gösterecektir. Çağdaşlarının beğenisinin üstüne çıkmış birinin, küçük kibirliliklerle tatmin olmaktan vazgeçmemesi mümkündür.

599

Kendini beğenme yaşı. – Yetenekli insanlarda asıl kendini beğenme dönemi yirmi altı ile otuz yaş arasındadır; ilk olgunluk dönemidir ve yoğun bir huysuzluk fazlası içerir. Kişi, içinde hissettiği şey temelinde, bunu hiç ya da iyi görmeyen insanlardan saygı ve aşağılanma ister ve bu istediğini ilkin alamayınca, hassas bir kulağın ve gücün o yaşların tüm ürünlerinde, şiirlerde, felsefelerde ya da resimlerde ve müziklerde tanıyabileceği o bakışla, o kendini beğenmişlik edasıyla, o ses tonuyla intikamını alır. Daha büyük, deneyimli adamlar ise buna gülümserler ve bu kadar çok olmak ve bu kadar az görünmek yazgısına kızılan bu güzel yaşı, içleri sızlayarak anımsarlar. Daha sonra gerçekten daha çok görünür kişi, – ama çok olma iyi

inancı yitirilmiştir: sonra yaşam boyunca, iflah olmaz bir kibirlilik delisi olarak kalınır.

600

Aldatıcı ama yine de dayanıklı. – Nasıl ki bir uçurumun kenarından yürümek ya da bir kalasın üzerinden bir çayı geçmek için bir korkuluğa gerek duyulursa, tutunmak için değil, – çünkü hemen çökecektir – gözde güvenlik düşüncesi uyandırmak için – yeniyetmelikte de bize bilinçsizce korkuluk hizmeti gören kişilere gerek duyulur; gerçekten büyük bir tehlikeyle karşılaştığımızda onlara yaslanırsak bizi korumayacakları doğrudur, ama yakınımızda bir korunak olduğuna dair sakinleştirici bir duygu verirler (örneğin baba, öğretmen, dostlar, üçü için de alışılageldiği gibi).

601

Sevmeyi öğrenmek. – Sevmeyi öğrenmek gerekir, iyi olmayı öğrenmek gerekir, hem de gençlikten itibaren; eğitim ve rastlantı bu duyguları uygulama fırsatı vermezse bize, ruhumuz kuruyacak ve sevgi dolu insanların sevecen buluşlarını anlamak için elverişsiz olacaktır. Becerikli bir nefret edici olmak isteniyorsa, nefretin de öğrenilmesi ve beslenmesi gerekir: yoksa onun çekirdeği de yavaş yavaş kuruyacaktır.

602

Süs olarak harabe. – Çok fazla tinsel değişimden geçenler, daha önceki durumların bazı görüşlerini ve alışkanlıklarını korurlar, bunlar daha sonra açıklanamayan antikçağın ve gri duvarların bir parçası gibi, onların

düşüncelerinin ve eylemlerinin arasında yükselirler: genellikle tüm yörenin süsü olurlar.

603

Aşk ve saygı. – Aşk özler, korku kaçınır. Aynı kişiyi en azından aynı zaman dilimi içinde hem sevip hem sayamayışımızın nedeni budur. Çünkü saygı duyan, gücü tanır, yani ondan ürker: hürmettir[102] içinde bulunduğu durum. Ama aşk gücü tanımaz, ayıran, farklılaştıran, yukarıya ya da aşağıya yerleştiren hiçbir şeyi tanımaz. Saygı duymadığı için, saygınlık düşkünü insanlar sevilmeye karşı gizliden gizliye ya da açıktan açığa hırçınlık ederler.

604

Soğuk insanlara duyulan önyargı. – Çabuk tutuşan insanlar çabuk soğurlar ve bundan dolayı genelde güvenilmezdirler. Bu yüzden, her zaman soğuk olan ya da kendini öyle gösterenlerin özellikle güvenilmeye değer, güvenilir insan oldukları yolunda olumlu bir önyargı vardır: onlar yavaş tutuşan ve uzun süre öyle kalan kişilerle karıştırılıyorlar.

605

Özgür görüşlerin tehlikesi. – Özgür görüşlere hafifçe dokunmanın, bir tür kaşınma gibi bir çekiciliği vardır; kendimizi daha fazla kaptırdığımızda, kaçınan yeri ovuşturmaya başlarız; sonunda açıkça acı veren bir yara oluşur, yani: özgür düşünce yaşamdaki konumumuzda, insani ilişkilerimizde bizi rahatsız etmeye, bize eziyet etmeye başlar.

606

Derin acıya duyulan arzu. – Tutku geçtiğinde karanlık bir özlem bırakır ardında ve gözden yiterken baştan çıkarıcı son bir bakış fırlatır. Yine de bir tür zevk vermiş olmalıdır onun kırbacını yemek. Buna karşılık, daha ölçülü duygular yavan görünür; öyle anlaşılıyor ki daha şiddetli bir acıyı, yavan bir zevkten daha çok ister kişi.

607

Başkaları ve dünya hakkında hoşnutsuzluk. – Sık sık yaptığımız gibi, aslında kendimizden duyduğumuz hoşnutsuzluğu başkalarının üzerine yönelttiğimizde, esas olarak kendi yargımızı bulandırmaya ve yanıltmaya çalışıyoruzdur: bu hoşnutsuzluğu a posteriori başkalarının yanılgıları ve eksiklikleriyle gerekçelendirmek ve böylelikle kendimizi gözden yitirmek isteriz. – Kendi kendilerinin acımasız yargıcı olan katı dindar insanlar, aynı zamanda kötülüklerin çoğunu insanlığın kendisine atfetmişlerdir: günahları kendine ve erdemleri başkasına ayıran bir aziz hiç gelmemiştir dünyaya: tıpkı, Buda’nın talimatına uyarak, iyi yanını insanlardan gizleyip, sadece kötü yanını gösteren bir kimsenin de hiç gelmediği gibi.

608

Neden ve sonuç birbirine karışınca. – Kendi mizacımıza uygun olan ilkeleri ve öğretileri ararız bilinçsizce, sonunda bizim karakterimizi bu ilkeler ve öğretiler yaratmış, ona destek ve güven vermiş gibi görünür: oysa tam tersi olmuştur. Düşüncemizin ve yargılarımızın, öyle görünüyor ki sonradan özümüzün nedeni yapılmış olması gerekir: oysa gerçekte özümüz, bizim öyle ve böyle düşünüyor ve yargıda bulunuyor oluşumuzun nedenidir. – Bizi bu âdeta bilinçsiz komediye yazgılayan nedir peki? Üşengeçlik ve

rahatına düşkünlük, bir o kadar da enikonu tutarlı, özü sözü bir olarak görülme yolundaki kibirli arzu: çünkü saygı kazandırır bu, güven ve güç verir.

609

Yaş ve hakikat. – Genç insanlar, ilginç ve özel olanı severler ne kadar doğru ya da yanlış olduğuna aldırmaksızın. Daha olgun tinler, hakikatteki ilginç ve tuhaf yanı severler. Sonunda, olgunlaşmış kafalar hakikati, yavan ve tekdüze göründüğü ve sıradan insanlarda can sıkıntısı uyandırdığı yönüyle de severler, çünkü hakikatin, tinin sahip olduğu en yüce şeyi tekdüze bir çehreyle dile getirdiğini fark etmişlerdir.

610

Kötü şairler olarak insanlar. – Kötü şairlerin dizenin ikinci yarısında uyak oluşturacak düşünceyi aramaları gibi, insanlar da yaşamlarının ikinci yarısında, daha korkaklaşıp, dışarıdan hepsi iyi bir uyum oluştursunlar diye önceki yaşamlarına uyan eylemleri, tavırları, ilişkileri ararlar: ne ki yaşamları artık güçlü bir düşüncenin egemenliğinde ve hep yeni baştan belirleniyor değildir, tam tersine bir uyak bulma niyeti alır bu düşüncenin yerini.

611

Can sıkıntısı ve oyun. – Gereksinim bizi işe zorlar, işin geliriyle gereksinim doyurulur; gereksinimlerin hep yeniden doğması bizi işe alıştırır. Gereksinimin doyduğu ve âdeta uykuya yattığı aralarda, can sıkıntısı çöker üstümüze. Nedir bu? Çalışmaya alışmaktır, şimdi yeni, fazladan bir gereksinim olarak kabul ettirir kendini. Kişi çalışmaya ne denli

çok alıştıysa, hatta belki gereksinimlerden ne denli çok acı çektiyse, can sıkıntısı o denli güçlü olacaktır. İnsan, can sıkıntısından kurtulmak için ya öteki gereksinimlere yetecek ölçüde çalışır, ya da oyunu, yani genel olarak çalışmaya duyulan gereksinimden başka bir şeyi doyurması gerekmeyen bir çalışmayı icat eder. Oyundan bıkan ve çalışmasını gerektirecek yeni gereksinimler duymayan kişi, bazen oyunla ilişkisi havada süzülmenin dans etmekle, dans etmenin yürümekle ilişkisine benzer üçüncü bir durumu, mutlu, dingin bir devingenliği ister: sanatçıların ve filozofların mutluluk vizyonudur bu.

612

Resimlerden alınan ders. – Kendisinin, çocukluğundan olgun erkeklik çağına kadarki döneme ait bir dizi resmine bakan kişi, erkeğin delikanlıya benzediğinden daha çok çocuğa benzediğini görür hoş bir şaşkınlıkla: yani bu olaya karşılık düşecek bir biçimde, temel karakterden kısa süreli bir yabancılaşmanın ortaya çıktığını ve erkeğin biriken, yoğunlaşan gücünün sonra bu yabancılaşmaya üstün geldiğini görür. Bu algılamaya, bir diğeri, gençlik çağımızda etrafımızdaki tüm tutkuların, öğretmenlerin, siyasal olayların güçlü etkilerinin, daha sonra yeniden sabit bir ölçüye indirilmiş göründükleri algılaması karşılık düşer: elbette içimizde yaşamayı ve etkili olmayı sürdürmektedirler, ama yine de temel duygu ve temel görüş üstün durumdadır ve yirmili yıllarda elbette olduğu gibi regülatörler olarak değil, enerji kaynakları olarak yararlanır onlardan. Böylece erkeğin düşüncesi ve duygusu da, çocuk yaşındaki duygu ve düşüncesine yeniden daha uygun görünür – ve bu iç gerçek, sözü edilen dışsal gerçekte dile gelir.

613

Yaşın tınısı. – Yeniyetmelerin konuşurken, överken, azarlarken, şiir söylerken kullandıkları ses tonu yetişkinlerin hoşuna gitmez, çünkü çok yüksektir, üstelik aynı zamanda boğuk ve anlaşılmazdır, boşluğu sayesinde böyle bir yankı gücüne sahip olan bir kubbedeki ses gibi; çünkü yeniyetmelerin düşündüklerinin çoğu kendi doğalarının bereketinden çağlıyor değildir, yakınlarında düşünülenlerin, konuşulanların, övmelerin, azarlamaların bir sesi, bir yankısıdır. Ancak, yeniyetmelerde duygular (sempati ve antipati) nedenlerinden daha güçlü bir biçimde yankılandıkları için, duygularının sesini yeniden yükselttiklerinde nedenlerin yokluğunu ya da azlığını belli eden o boğuk, çınlayan ses çıkar ortaya. Olgun yaşın sesi serttir, toktur, ölçülü yüksekliktedir, ama net dile getirilen her şey gibi, çok kalıcıdır etkisi. Sonunda yaşlılık sesin tınısına genellikle belirli bir yumuşaklık ve hoşgörü getirir ve onu âdeta tatlılaştırır: ama kimi durumlarda ekşileştirir de.

614

Geride kalmış ve ileride giden insanlar. – Güvensizlikle dolu, rakiplerinin ve yakınlarının tüm mutlu başarılarına haset duyan, aykırı düşüncelere karşı şiddet kullanan ve hiddetlenen nahoş karakter, daha önceki bir kültür aşamasına ait olduğunu, yani bir artık olduğunu gösterir: çünkü onun insanlarla ilişki kurma tarzı, bilek gücü[103] çağının durumları için doğru ve isabetliydi; o geride kalmış bir insandır. Birlikte sevinmeyi bilen, her yerde dostlar kazanan, yetişen ve oluşan her şeyi sevgiyle karşılayan, başkalarının tüm onurlarını ve başarılarını paylaşan ve doğru olanı bir tek kendisinin bildiğini iddia etmeyip, alçakgönüllü bir kuşku içinde olan bir başka karakter de, – insanların daha yüksek bir kültüre ulaşması için çabalayan, ileride giden bir insandır. Nahoş karakter, insani ilişkilerin kaba temellerinin henüz yeni yeni atıldığı çağlardan gelir, diğeri ise bu yapının en yüksek katlarında yaşar, kültürün temelinin altındaki mahzende, kilit altında öfkelenen ve uluyan yabanıl hayvandan olabildiğince uzakta.

615

Hastalık hastası için avuntu. – Büyük bir düşünür zaman zaman hastalık hastalığının eziyetlerinden muzdaripse, avunma amacıyla şöyle diyebilir kendine: “bu asalağı besleyip büyüten, senin büyük enerjindir; daha küçük olsaydı, daha az acı çekecektin.” Bir devlet adamı da böyle konuşmalıdır, kıskançlık ve intikam duygusu, genel olarak da bir ulusun temsilcisi olduğu için, mecburen güçlü bir yatkınlığı olması gereken bellum omnium contra omnes[104] ruh hali, zaman zaman kişisel ilişkilerine de sızıp, yaşamını zorlaştırdığında.

616

Şimdiki zamana yabancılaşmış. – Kendi zamanına büyük ölçüde yabancılaşıp, âdeta onun kıyısından geriye, geçmiş dünya görüşlerinin okyanusuna sürüklenmenin büyük yararları vardır. Oradan kıyıya bakıldığında, kıyının tümünün biçimlenişi ilk kez görülür ve yeniden kıyıya yaklaşıldığında onu bir bütün olarak, oradan hiç ayrılmamış olandan daha iyi anlama avantajına sahip olunur.

617

Kişisel eksiklikler üzerine ekip biçmek. – Rousseau gibi insanlar zayıflıklarını, eksikliklerini, âdeta yeteneklerinin gübresi gibi kullanmasını bilirler. Birisi toplumun ahlaksızlığından ve yozlaşmışlığından, kültürün sıkıcı bir sonucu olarak yakındığında, kişisel bir deneyim yatar bunun temelinde; bu deneyimin acılığı genel yargısını keskinleştirir ve attığı okların ucunu zehirler; önce kendini bir birey olarak aklar ve doğrudan doğruya topluma, ama daha sonra dolaylı olarak ve toplum aracılığıyla kendisine de yararlı olacak bir şifa arar.

618

Felsefi anlayışa sahip olmak. – Genellikle tüm yaşam durumları ve olaylar için bir maneviyat tutumuna, bir tür görüşe sahip olmaya çalışılır – buna özellikle felsefi bir anlayışa sahip olmak denir. Ama bilginin zenginleştirilmesi açısından kendini böyle tekbiçimlileştirmeyip, değişik yaşam durumlarının alçak sesine kulak vermek daha değerli olabilir; bu durumlar kendi görüşlerini de beraberinde getirirler. Böylece kişi, kendisine katı, kalıcılığı olan tek bir birey gibi davranmayarak, birçoklarının yaşamını ve özünü öğrenir ve paylaşır.

619

Horgörmenin ateşinde. – Onlara sahip olan kişiyi rezil eden görüşleri dile getirmeye cesaret edildiğinde, bağımsız olma yolunda yeni bir adım atılmıştır; o zaman dostlar ve tanıdıklar da korkmaya başlarlar. Yetenekli doğa bu ateşin içinden de geçmelidir; bundan sonra daha da çok kendine ait olur.

620

Fedakârlık. – Bir tercih yapmak gerektiğinde, büyük fedakârlık küçük fedakârlığa tercih edilecektir: büyük fedakârlığı kendimize hayran olmakla telafi ederiz ki, küçük fedakârlıkta olanaklı değildir bu.

621

Hile olarak sevgi. – Yeni bir şeyi (bir insan, bir olay, ya da bir kitap olabilir), gerçekten tanımak isteyene, bu yeniyi olabildiğince sevgiyle kabul etmek, ondaki düşmanca, itici ve yanlış bulduğu yönleri hemen görmezden

gelmek, hatta unutmak iyi gelir: böylece bir kitabın yazarına en büyük avans verilir ve hedefine ulaşması tıpkı bir yarıştaki gibi hızla çarpan bir yürekle arzulanır. Bu tavırla, yeni şeyin tam yüreğine, can alıcı noktasına inilmiş olunur: onu tanımak demektir işte bu da. Bu aşamaya varıldığında, anlama yetisi bundan sonra çekincelerini koymaya başlar; o abartma, eleştirel sarkacın o geçici durduruluşu, ruhu bir konunun içine çekmek için bir hileydi sadece.

622

Dünya hakkında iyi ve kötü düşünmek. – Olaylar hakkında ister iyi ister kötü düşünülsün, her zaman daha büyük bir haz duyma avantajı vardır: çünkü önyargılı bir iyi görüşte olayların (yaşantıların) içine, aslında içerdiklerinden daha fazla şeker atarız. Önyargılı bir kötü görüş ise, hoş bir hayal-kırıklığına neden olur: olaylarda kendiliğinden bulunan hoş yön, sürprizin hoşluğuyla artar. – Ayrıca kuşkucu bir mizaç, her iki durumda da tam tersi bir deneyim yaşayacaktır.

623

Derin insanlar. – Güçlülüklerini, izlenimlerin derinleşmesinden alan kişiler – onlara genellikle derin insanlar denir – apansız olan her şeyde nispeten soğukkanlı ve kararlıdırlar, çünkü ilk anda izlenim henüz sığdır, ancak sonradan derin olur. Uzun süredir öngörülen, beklenen olaylar ya da kişilerdir bu yaratılışları en çok heyecanlandıran ve sonunda geldiklerinde âdeta akıllarını başlarından alırlar onların.

624

Yüksek benlikle kurulan ilişki. – Herkesin, yüksek benliğini bulduğu bir iyi günü vardır; ve gerçek insancıllık bir kimseyi esaretin ve köleliğin iş günlerine göre değil, bu duruma göre değerlendirmeyi gerektirir. Örneğin bir ressama, görebildiği ve serimleyebildiği en yüksek vizyona göre değer vermek ve saygı duymak gerekir. Ama insanlar kendi yüksek benlikleriyle çok farklı ilişki kurarlar ve genellikle, o anda oldukları şeyi sonradan hep taklit ederek, kendi kendilerinin oyuncusu olurlar. Kimileri kendi ideallerinden duydukları korku ve utanma içinde yaşarlar ve onları yadsımak isterler: kendi yüksek benliklerinden korkarlar, çünkü konuştuğunda iddialı konuşmaktadır. Ayrıca bir hayalet gibi istediği zaman gelip istediği zaman gelmemek özgürlüğüne de sahiptir: bu yüzden genellikle tanrıların bir sunuşu olarak anılır, oysa başka her şey tanrıların (rastlantının) sunuşudur da, insanın ta kendisidir o.

625

Yalnız insanlar. – Kimi insanlar kendileriyle baş başa olmaya o denli alışmışlardır ki, kendilerini başkalarıyla kıyaslamazlar bile; sakin, neşeli bir ruh hali içinde, kendi kendilerine güzel güzel sohbet ederek, hatta gülerek monolog yaşamlarını sürdürürler. Ama kendilerini başkalarıyla kıyaslamaları sağlandığında, kendilerini evhamla küçümsemeye eğilimlidirler: bu yüzden, kendileri hakkındaki iyi, güzel, adil bir görüşü yine başkalarından yeniden öğrenmek zorunda kalırlar: bu öğrenilmiş görüşü de hep yeniden biraz aşağıya çekmek, pazarlıkla indirmek isteyeceklerdir. – Demek ki bazı insanların yalnızlıkları bağışlamalı ve sık sık yapıldığı gibi, onlara bu yüzden üzülecek kadar aptal olunmamalıdır.

626

Melodisiz. – Bazı insanlarda sürekli kendi içlerine dayanmaları ve tüm yeteneklerini armonik bir biçimde önceden hazırlamaları öyle kendilerine özgüdür ki, hedefe yönelik bir etkinlik onlara ters gelir. Daha çok, uzun armonik akorlardan oluşan ve dallanmış, devingen bir melodinin bir başlangıç noktasının bile görünmediği bir müziğe benzerler. Dışarıdan gelen her türlü devinim, kayığa hemen yine armonik uyum denizindeki yeni dengesini vermeye yarar. Modern insanlar, onlardan hiçbir şey olmayan ama bir hiç oldukları da kendilerine söylenemeyen böyle yaratılışlarla karşılaştıklarında genellikle aşırı sabırsızlaşırlar. Ama onlara bakıldığında şu olağandışı soru uyanır tek tek ruh hallerinde: melodiye ne gerek var ki? Yaşamın derin bir gölde dinginlik içinde yansıması neden yetmiyor ki bize? – Ortaçağ böylesi yaratılışlar bakımından günümüzden daha zengindi. Ne kadar ender rastlanıyor artık, hengâmenin içinde bile kendi başına huzur ve neşe içinde yaşayıp, kendisiyle Goethe gibi konuşan birine: “en iyisi, dünyaya karşı içinde yaşayıp büyüdüğüm ve elimden ateşle ve kılıçla alamayacakları derin sessizliktir.”

627

Yaşamak ve yaşantılamak. – Bazılarının yaşantılarına – önemsiz gündelik yaşantılarına – yılda üç kez ürün alabilecekleri bir tarla gibi davranmasını bildikleri; diğerlerinin – ve ne çoklarının! – ise en coşkulu yazgıların dalga vuruşuyla en çeşitli zaman ve halk akıntılarının içinden sürüklendikleri ve yine de kolaylıkla, bir mantar gibi yukarıda kaldıkları görülürse: sonunda insanlığı azdan çok yapmasını bilenlerden oluşan bir azınlığa (en azlığa) ve çoktan az yapmasını bilenlerden oluşan bir çoğunluğa ayırmaya çalışılır; dünyayı hiçten yaratmak yerine, dünyadan bir hiç yaratan o tersine büyücülerle karşılaşılır.

628

Oyundaki ciddiyet. – Cenova’da gün batımı saatinde bir kuleden uzun bir çan sesi duymuştum: durmak bilmiyordu ve sanki kendi kendisine doymazmış gibi, sokakların gürültüsü üzerinde, akşam göğünde ve deniz havasında çınlıyordu, ürpertici, aynı zamanda çocuksu, hazin. O zaman Platon’un sözlerini anımsadım ve ansızın yüreğimde hissettim: insanca olan ne varsa, büyük bir ciddiyete değmez; yine de – –

629

Kanaat ve adalet üzerine. – İnsanın tutkuyla söylediği, söz verdiği, kararlaştırdığı, daha sonra sakince ve soğukkanlılıkla savunulmalı – bu talep, insanlığı ezen en ağır yüklerden biridir. Öfkenin, ateşli intikamın, coşkulu adanmanın sonuçlarını tüm gelecek boyunca kabul etmek zorunda kalmak – bu duygularla her yerde ve özellikle sanatçılar tarafından bir putperestlik yapılması, onlara karşı daha da büyük bir öfkeye yol açacaktır. Sanatçılar, tutkuya değer verilmesini tohumdan yetiştirirler ve bunu hep yapmışlardır; gerçi bir kişinin kendinde üstlendiği korkunç tutku özür dilemelerini ölümle, sakatlanmayla, gönüllü sürgünle sonuçlanan o intikam patlamalarını ve kırılmış kalbin o teslimiyetini de yüceltirler. Her halükârda, tutkuya duyulan merakı uyanık tutarlar, demek istiyorlardır ki: tutkusuz hiçbir şey yapamazdınız – bizi büyüleyen ve o varlığı her türlü hürmete, her türlü fedakârlığa layık gösteren, gözümüzün bağlandığı bir hezeyan durumunda, belki de tamamen uydurulmuş bir varlığa, bir tanrıya, sadakat yemini ettik diye bir hükümdara, bir partiye, bir kadına, bir rahipler tarikatına, bir sanatçıya, bir düşünüre tüm yüreğimizi verdik diye – hiç ayrılmayacak biçimde sıkı sıkıya bağlanmış mı oluruz? Kendimizi adadığımız o varlıkların, gerçekten de bizim tasarımımızda görünen varlıklar olduğuna ilişkin, elbette yüksek sesle dile getirilmemiş bir varsayımla verilmiş, varsayımsal bir söz değil miydi bu? Bu sadakatle kendi yüksek benliğimize zarar vereceğimizi kavramış olsak bile, yanılgılarımıza sadık kalmakla yükümlü müyüz? – Hayır, bu türden bir yasa, bir

yükümlülük yoktur, ihanet etmemiz, sadakatsizlik göstermemiz, ideallerimizden hep yeniden vazgeçmemiz gerekir. Bu ihanet acılarına neden olmadan ve bunlar yüzünden yeniden acı çekmeden, yaşamın bir döneminden ötekine geçemeyiz. Bu acılardan kaçınmak için, duygularımızın kabarmasından kendimizi sakınmamız zorunlu muydu? Kendimize bir kanaat değişikliği sırasında bu sancıların zorunlu mu olduklarını yoksa yanılgılı bir görüşe ve değerlendirmeye mi bağlı olduklarını sormalıyız daha çok. Neden kendi kanaatlerine sadık kalana hayranlık duyuluyor da, onları değiştiren horgörülüyor? Korkarım yanıt şöyle olmalı: çünkü herkes böyle bir değişikliğe ancak daha ortak bir yarar ya da kişisel korku güdülerinin neden olduğunu varsayıyor. Demek ki: aslında hiç kimsenin, ona yararlı oldukları, ya da en azından ona zarar vermedikleri sürece görüşlerini değiştirmediğine inanılıyor. Eğer durum böyleyse, bunda tüm kanaatlerin entelektüel önemi açısından kötü bir kanıt yatıyor. Kanaatlerin nasıl oluştuklarını bir sınayalım; ve çok fazla abartılmış olup olmadıklarına bakalım: Sonunda kanaatlerin değiştirilmesinin de her bakımdan yanlış ölçüldüğü ve bizim şimdiye dek bu değiştirmeden çok fazla acı çektiğimiz çıkacaktır ortaya.

630

Kanaat, bilginin herhangi bir noktasında mutlak hakikate sahip olunduğu inancıdır. Demek ki bu inanış mutlak hakikatlerin varlığını kabul eder; yine bu hakikatlere ulaşmak için yetkin yöntemlerin bulunmuş olduğunu varsayar; son olarak da bu kanaate sahip olan herkesin bu yetkin yöntemleri kullandığını varsayar. Bu üç önerme de kanaat insanının bilimsel düşünme insanı olmadığını hemen kanıtlıyor; karşımızdaki kanaat insanı kuramsal masumiyet yaşındadır ve ne denli yetişkin olsa da bir çocuktur hâlâ. Binlerce yıl bu çocuksu varsayımlarla yaşanmıştır ve insanlığın en güçlü enerji kaynakları bu yıllarda çağlamıştır. Kanaatleri için kendilerini feda eden sayısız insan bunu mutlak hakikat için yaptıklarını düşünüyorlardı.

Hepsi de haksızdı bu konuda: herhalde henüz hiçbir insan kendini hakikate feda etmiş değildir; en azından inanışın dogmatik anlatımı bilimdışı ya da yarı bilimsel olmuş olmalıdır. Ama aslında, haklı olunması gerektiği düşünüldüğü için haklı olmak istenmiştir. İnancının elinden alınmasına izin vermek belki de bengi mutluluğunu kuşkulu duruma sokmak anlamına geliyordu. Son derece önem taşıyan böyle bir olayda "istem" aklın açıkça işitilebilen bir suflörüydü. Her çizgideki, her inananın varsayımı, çürütülemez oluşuydu; karşı gerekçelerin çok güçlü olduğu ortaya çıktığında geriye bir tek genel olarak aklı suçlamak ve hatta belki aşırı fanatizmin bayrağı olarak "credo quia absurdum est"i[105] dikmek kalıyordu yapacak. Tarihi böyle şiddetli kılan, görüşlerin mücadelesi değil görüşlere duyulan inancın, yani kanaatlerin mücadelesiydi. Kanaatleri hakkında böyle büyük düşünenlerin, onlara her türden kurbanlar sunanların ve onurlarını, bedenlerini ve yaşamlarını onların hizmetinden esirgemeyenlerin tümü de enerjilerinin sadece yarısını, hangi hakla şu ya da bu kanaate bağlandıklarını, bu kanaatlere hangi yollardan vardıklarını araştırmaya ayırsalardı: ne kadar barışçıl bir görünüm alırdı insanlığın tarihi! Her türden zındığın kovuşturulmasında görülen tüm o vahşet sahnelerini iki nedenden ötürü yaşamamış olurduk: bir kere, engizisyoncular[106] her şeyden önce kendi kendilerini sorgularlardı ve mutlak hakikati savunma kibrinin dışına çıkmış olurlardı; ikincisi, zındıkların kendileri de tüm dinsel tarikatların ve "doğru inançlıların" ilkeleri gibi, kötü temellendirilmiş ilkelerine, onları sorguladıktan sonra artık katılmazlardı.

631

Herhangi bir bilgi sorunu karşısındaki tüm kuşkucu ve göreci tavır üzerinde, insanların, mutlak hakikate sahip olduklarına inanmaya alıştıkları zamanlardan kaynaklanan derin bir hoşnutsuzluk vardır; çoğunlukla otorite sahibi kişilerin (babalar, dostlar, öğretmenler, hükümdarlar) kanaatlerine kayıtsız şartsız teslim olmak tercih ediliyor ve bu yapılmadığında bir tür

vicdan azabı çekiliyor. Bu eğilim tamamen anlaşılabilir ve sonuçları insan aklının gelişimine karşı şiddetli suçlamalar yapma hakkını vermez. Ama insanlardaki bilimsel aklın kuramsal yaşam alanından çok, pratik yaşam alanından bilinen ve örneğin Goethe'nin, tüm Tasso'lar,[107] yani bilimdışı ve aynı zamanda eylemsiz doğalar için bir öfke konusu olarak Antonio'da serimlediği dikkatle çekinme erdemini artık yavaş yavaş oluşturması gerekiyor. Kanaat insanı, dikkatli düşünme insanını, kuramsal Antonio'yu anlamamakta kendi açısından haklıdır; buna karşılık bilim insanının onu kınamaya hakkı yoktur, onu kavrar ve ayrıca belirli durumlarda onun kendisine sarılacağını bilir, sonunda Tasso'nun Antonio'ya sarılması gibi.

632

Çok değişik kanaatlerden geçmemiş ve ağına ilk düştüğü inanışa takılıp kalmış birisi, her koşulda tam da bu değişmezlik yüzünden geri kalmış kültürlerin bir temsilcisidir; (her zaman eğitilebilirliği[108] varsayan) bu eğitim eksikliği uyarınca katı, anlayışsız, dikkafalı, yumuşaklıktan uzak, sürekli itham eden, tereddütsüz, görüşünü kabul ettirmek için her yola başvuran, çünkü başka görüşlerin de var olması gerektiğini hiç kavrayamayan birisidir; bu bakımdan belki bir enerji kaynağıdır ve hatta fazlasıyla özgürleşmiş ve gevşemiş kültürlerde iyileştiricidir bile, ama sadece kendisine karşı olunması için şiddetle kışkırttığından ötürü: çünkü bu sırada onunla savaşmaya zorlanan yeni kültürün daha narin bünyesi de güçlenir.

633

Bizler esas olarak hâlâ Reform çağındaki insanların aynısıyız: nasıl başka türlü olabilirdi ki? Ancak görüşümüzün galip gelmesi için bazı araçları artık kullanamayışımız, bizi çağın üstüne çıkartıyor ve daha yüksek bir kültüre

ait olduğumuzu kanıtlıyor: şimdi hâlâ Reformasyon insanlarının tarzıyla, görüşlere karşı itham ederek ve öfke patlamalarıyla savaşan ve bastıran biri, başka bir çağda yaşamış olsa, karşıtlarını ateşte yakmış olacağını ve Reform karşıtı olarak yaşamış olsa, engizisyonun her türlü yöntemine sığınacak olduğunu belli eder. Bu engizisyon o zamanlar mantıklıydı. Çünkü tüm kilise alanında ilan edilmesi gereken kuşatma halinden başka bir şey değildi ve her kuşatma hali gibi (şimdi artık o insanlarla paylaşmadığımız) hakikate kilisede sahip olunduğu ve bu hakikatin, her ne pahasına olursa olsun her türlü kurban verilerek insanlığın kurtuluşu için korunması gerektiği varsayımıyla, elbette en aşırı yöntemleri kullanma yetkisi veriyordu. Ama şimdi artık hiç kimsenin hakikate sahip olduğu öyle kolay kabul edilmiyor: bilimsel araştırmanın sağın yöntemleri kuşkuyu ve özeni yeterince yaygınlaştırdılar; öyle ki, görüşlerini sözleri ve yapıtlarındaki şiddetle savunan birisine, şimdiki kültürün bir düşmanı, en azından geri kalmış biri gözüyle bakılıyor. Aslında hakikate sahip olunduğu hissiyatı elbette daha ılımlı ve sessiz olan, yeniden öğrenmekten ve yeniden sınamaktan asla yorulmayacak olan, hakikati arama hissiyatına oranla daha az geçerlidir günümüzde.

634

Ayrıca hakikati yöntemli bir biçimde arayış da, kanaatlerin birbirleriyle savaştıkları zamanların ürünüdür. Birey için kendi “hakikati”nin, yani kendi haklılığının önemi olmasaydı hiçbir araştırma yöntemi de olmazdı; ama değişik bireylerin mutlak hakikat iddialarının sonsuz mücadelesinde, iddiaların haklılığının sınanacağı ve tartışmanın uzlaştırılabileceği değişmez ilkeler bulmak için adım adım ilerlendi. Önce otoritelere göre karar veriliyordu, daha sonra karşılıklı olarak sözde hakikatin bulunduğu yollar ve yöntemler eleştirildi; bu arada karşı ilkenin mantıksal sonuçlarının çıkartıldığı ve belki de onların zararlı ve mutsuzluk verici bulunduğu bir dönem yaşandı: sonra buradan herkes rakibinin kanaatinin bir yanılgı

içerdiği yargısına varacaktı. Düşünürlerin kişisel mücadelesi, sonunda yöntemleri öyle keskinleştirdi ki, gerçekten hakikatler keşfedilebildi ve daha önceki yöntemlerin çıkmazları, herkesin gözünün önüne serildi.

635

Bir bütün olarak bilimsel yöntemler, bilimsel araştırmanın herhangi bir sonucu kadar önemli bir ürünüdürler: çünkü bilimsel akıl, yöntemi kavrayışa dayanır ve bu yöntemler kaybolsaydı bilimin tüm sonuçları, batıl inancın ve saçmalığın yeniden üstünlük kurmasını engelleyemezlerdi. Zeki insanlar bilimin ürünlerinden istedikleri kadar öğrensinler: konuşmalarında ve özellikle hipotezlerinde, bilimsel tine sahip olmadıkları fark edilir yine de; her bilimsel insanın ruhunda uzun bir alıştırma sonucunda kök salmış olan, düşüncenin yanlış yollarına karşı içgüdüsel güvensizliğe sahip değillerdir. Bir konu hakkında herhangi bir hipotez bulmak yeter onlara, böylece bu hipotezin ateşli savunucusu olurlar ve bu işin bittiğini düşünürler. Daha bir görüşe sahip olmak bile: bu görüşün fanatiği olmak ve bundan böyle o görüşe bir kanaat olarak yüreğinde yer vermek demektir onlar için. Açıklanmamış bir konuda, akıllarına ilk gelen ve bu konunun bir açıklamasıymış gibi görünen fikirle coşarlar: özellikle politika alanında sürekli en kötü sonuçlar doğar buradan. – Bu yüzden herkes en azından bir bilimi baştan sona öğrenmiş olmalıdır: o zaman yöntemin ne demek olduğunu ve son derece temkinliliğin ne denli gerekli olduğunu bilir. Özellikle kadınlara tavsiye edilmelidir bu: şimdi çaresizce tüm hipotezlerin, özellikle zekice, hayranlık verici, canlandırıcı, güçlendirici izlenimi bırakanların kurbanları olarak kadınlara. Daha yakından bakıldığında, tüm kültürlülerin en büyük bölümünün şimdi bile bir düşünürden sadece kanaatleri istediği ve kanaatlerden başka bir şey istemediği, sadece küçük bir azınlığın kesinlik istediği fark edilir. Birileri, böylelikle kendileri de bir kuvvet artışı elde etsinler diye güçlü bir biçimde sürüklenmek isterler; bu azlar ise, kişisel yararları ve sözü edilen kuvvet artışını hesaba katmayan,

nesnel bir ilgi duyarlar. Düşünür bir dâhiymiş gibi davranıp, kendini öyle gösterdiğinde, yani kendisine otorite yakışan yüksek bir varlık gibi baktığında, büyük ölçüde ağır basan o sınıfa güvenir. O türden bir deha, kanaatlerin közünü söndürmediği ve bilimin dikkatli ve alçakgönüllü bilincine karşı kuşku uyandırdığı sürece ve hakikatin bir taliplisi olduğuna ne kadar çok inansa da, bir düşmanıdır hakikatin.

636

Elbette tamamen farklı bir deha türü, adaletlilik dehası vardır; bu türü herhangi bir felsefi, siyasal ya da sanatsal dehadan daha az değerli bulma kararı da veremem. Bu dehanın tarzı, önyargının olaylar hakkında göz kamaştırdığı ve kafa karıştırdığı her şeyden içten bir isteksizlikle uzaklaşmaktır; sonunda kanaatlerin bir düşmanıdır, çünkü canlı ya da ölü, gerçek ya da düşünülmüş her şeye hakkı neyse onu vermek ister – bunun için onun arı bilgisine sahip olmalıdır; bu yüzden her şeyi en iyi ışığın altında tutar ve dikkatli bir gözle dolaşır etrafında. Sonunda, kendi rakibine kör ya da miyop “kanaate” (erkeklerin deyişidir bu: – kadınlar ise “inanç” der ona) gösterecektir neyin kanaat olduğunu – hakikat uğruna.

637

Tutkulardan görüşler doğar; Aklın üşengeçliği bunları kanaatler halinde dondurur. – Ne ki, özgür, durmaksızın devinen bir aklı hisseden, sürekli değişim yoluyla engelleyebilir bu donmayı: ve toplam olarak, düşünen bir çığ gibiyse, görüşler değil, sadece kesinlikler ve tam ölçülmüş olasılıklar olacaktır kafasında. – Oysa, karışık öze sahip olan ve kâh ateşle narlaşan, kâh akıldan donan bizler üzerimizde tanıdığımız biricik tanrıça olarak adaletin önünde diz çökmek istiyoruz. İçimizdeki ateş bizi genellikle haksız ve o tanrıça anlamında kirli yapıyor: bu durumda asla onun elini tutamayız,

onun hoşnutluğunun ciddi gülümseyişi asla bize bağlı değildir; utançla sunuyoruz acımızı ceza ve kurban olarak, ateş bizi yaktığında, tüketmek istediğinde. Akıldır bizi tamamen közleşip kömürleşmekten kurtaran; bizi zaman zaman adaletin kurban sunağından çekip alır ya da asbestten bir örtü serer üstümüze. Ateşten kurtulunca, aklın sürüklemesiyle dolaşırız sonra, görüşten görüşe, taraf değiştirerek, ihanet edilebilecek tüm şeylerin soylu ihanet edeni olarak – yine de duymayız hiçbir suçluluk.

638

Gezgin. – Aklın özgürlüğüne bir nebze ulaşmış kişi, yeryüzünde bir gezginden başka hiçbir şey olarak hissedemez kendini – nihai bir hedefe doğru giden bir yolcu olarak hissetmese de: çünkü yoktur bu nihai hedef. Ama elbette gözlerini dört açmak, dünyadaki her şeyin nasıl olup bittiğini görmek ister; bu yüzden yüreğini her türlü ayrıntıya bağlayamaz sıkı sıkıya; değişimden ve geçicilikten sevinç duyabilmesi için kendisinde de gezgin bir şeyler olmalıdır. Elbette böyle bir insanın yorulduğu ve dinleneceği kentin kapısını kilitli bulduğu kötü geceleri de gelecektir; üstelik belki de şarktaki gibi, çöl kapıya kadar dayanıyordur ve yırtıcı hayvanların uluması kâh uzaktan kâh yakından duyuluyordur, güçlü bir rüzgâr çıkıyordur, haramiler yük hayvanlarını kaçırıyorlardır. O zaman korkunç gece, çölün üstüne ikinci bir çöl gibi çöker ve yüreği gezmekten yorgun düşer. Sonra sabah güneşi üzerine doğduğunda, bir öfke tanrısı gibi kızgın, açılır kentin kapısı, o zaman burada yaşayanların yüzlerinde belki de kapının dışındakinden daha fazla çöl, pislik, hile, tekinsizlik görür – ve gündüz daha berbattır geceden. Elbette bunlar gelebilir gezginin başına; ama sonra, telafi olarak, başka yörelerin sevinç dolu sabahları da gelir, daha sabahın karanlığında, dağların sisi arasında Musa sürülerinin yanı başında dans ettiklerini gördüğü, daha sonra sessizce, kuşluk vakti ruhunun sakinliğiyle ağaçların altında dolaştığında ve bu ağaçların tepedeki dallarından ve yapraklarının kuytularından ona güzel ve aydınlık şeylerin, kendilerini dağda, ormanda ve

yalnızlıkta evlerinde hisseden ve onun gibi, kâh neşeli kâh düşünceli tarzlarıyla gezginler ve filozoflar olan tüm o özgür tinlilerin hediyelerinin atıldığı günler de gelir. Sabahın gizemlerinden doğarak, onuncu ve on ikinci çan vuruşu arasında nasıl da duru, aydınlanmamış, nurlanmış ferah bir çehreye bürünebileceğini düşünürler günün: – kuşluk vaktinin felsefesini arıyorlardır.

96 Ehern: Kesin, katı, değişmez anlamında. (ç.n.)

97 Kobold: Cücemsi ev cini. (ç.n.)

98 Geistreich: Düz anlamı, tin açısından zengin. (ç.n.)

99 Vor Lachen wiehern: Buradaki ‘wiehern’ kahkahayla gülmek ve kişnemek anlamlarına geliyor. Gülerken kişnemek gibi. (ç.n.)

100 İnsani komedya. (İt.) (ç.n.)

101 Savaş nedeni. (Lat.) (ç.n.)

102 Ehrfurcht: Nietzsche bu Almanca sözcüğü heceleyerek veriyor, (Ehr-furcht). Böylece sözcüğün kökenindeki saygıdan kaynaklanan korku anlamını vurguluyor. (ç.n.)

103 Faustrecht: Kendini zor kullanarak savunma anlamında. (ç.n.)

104 Herkesin herkesle savaşı. (Lat.) (ç.n.)

105 “Credo quia absurdum est” (Lat.): “İnanıyorum, çünkü saçma”, Aziz Augustinus’a atfedilen bir söz. (ç.n.)

106 “Engizisyon” sözcüğünün kökeni Latincede inceleme, araştırma anlamına gelen “Inquisitio”dur. (ç.n.)

107 Torquato Tasso (1554-1595): İtalyan oyun yazarı, şair. (ç.n.)

108 Almanca metinde “Cultur” ve “Bildung” sözcükleri, eşanlamlı olarak “kültür” anlamında kullanılıyor. Dolayısıyla, eğitilebilirlik (Bildbarkeit), kültürlenebilirlik olarak da okunabilir. (ç.n.)

Unter Freunden

Ein Nachspiel

1.

Schön ist’s, mit einander schweigen,
Schöner, mit einander lachen, –
Unter seidenem Himmels-Tuche
Hingelehnt zu Moos und Buche
Lieblich laut mit Freunden lachen
Und sich weisse Zähne zeigen.

Macht’ ich’s gut, so woll’n wir schweigen;
Macht’ ich’ s schlimm –, so woll’n wir lachen
Und es immer schlimmer machen,
Schlimmer machen, schlimmer lachen,
Bis wir in die Grube steigen.

Freunde! Ja! So soll’s geschehn? –
Amen! Und auf Wiedersehn!

***

2.

Kein Entschuld’gen! Kein Verzeihen!
Gönnt ihr Frohen, Herzens-Freien
Diesem unvernünft’gen Buche
Ohr und Herz und Unterkunft!
Glaubt mir, Freunde, nicht zum Fluche
Ward mir meine Unvernunft!

Was ich finde, was ich suche, –
Stand das je in einem Buche?
Ehrt in mir die Narren-Zunft!
Lernt aus diesem Narrenbuche,
Wie Vernunft kommt – “zur Vernunft”!

Also, Freunde, soll’s geschehn? –
Amen! Und auf Wiedersehn!

***

Dostlar Arasında

Bir Final

1.

Güzeldir, birlikte susmak,
Daha da güzeldir, birlikte gülmek, –
Gökyüzünün ipek örtüsü altında
Yaslanarak yosuna ve kayına[1]
Sevimli kahkahalar atmak dostlarla
Ve beyaz dişlerini göstermek.

İyi yaptıysam, susalım;
Kötü yaptıysam –, gülelim
Hep daha da kötü yapalım,
Daha da kötü yapıp, daha da kötü gülelim,
Kara toprağa girene kadar.

Dostlarım! Hu! Böyle olsun mu? –
Âmin! Ve hoşça kalın!

***

2.

Özür dilemek yok! Bağışlamak yok!
Neşeyi, gönül rahatlığını bağışlayın ona
Bu akılsız kitaba[2]
Kulak ve yürek ve bilgi!
İnanın bana dostlarım, bir lanet olmadı
Bana akılsızlığım!

Ne bulduysam ben ne aradıysam, –
Yazıyor muydu ki bir kitapta?
Deliler locasına saygı duyun şahsımda!
Öğrenin bu deli kitabından,
Nasıl gelirmiş aklın – “aklı başına”!

Peki, dostlarım, olsun mu? –
Amin! Ve hoşçakalın!

***

1 (zu Buche) kayına, (die Buche) kayın ağacı. (ç.n.)

2 Kitaba (in einem Buche), kitap (das Buch). Nietzsche, kayın (die Buche) ve kitap (das Buch) kelimeleriyle sözcük oyunu yapıyor. (ç.n.)

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi'nde
Yayımlanan Eserler

1. GURUR VE ÖNYARGI
Jane Austen
Çev. Hamdi Koç

2. GECEYE ÖVGÜLER
Novalis
Çev. Ahmet Cemal

3. BÜTÜN MASALLAR, BÜTÜN ÖYKÜLER
Oscar Wilde
Çev. Roza Hakmen-Fatih Özgüven

4. SEÇME MASALLAR
Hans Christian Andersen
Çev. Murat Alpar

5. KEREM İLE ASLI
Hazırlayan ve Çev. İsa Öztürk

6. YÜREK BURGUSU
Henry James
Çev. Necla Aytür

7. DUINO AĞITLARI
Reiner Maria Rilke
Çev. Can Alkor

8. MODESTE MIGNON
Honoré de Balzac
Çev. Oktay Rifat-Samih Rifat

9. KANLI DÜĞÜN
Federico Garcia Lorca
Çev. Roza Hakmen

10. HÜSN Ü AŞK

Şeyh Galib
Çev. Abdülbâki Gölpınarlı

11. YARAT EY SANATÇI
Johann Wolfgang von Goethe
Çev. Ahmet Cemal

12. GORGİAS
Platon
Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat

13. DEDEKTİF (AUGUSTE DUPİN) ÖYKÜLERİ
Edgar Allan Poe
Çev. Memet Fuat-Yurdanur Salman-Deniz Hakyemez

14. ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN
Gustave Flaubert
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

15. YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ
Gustave Flaubert
Çev. Sema Rifat-Elif Gökteke

16. PARİS SIKINTISI
Charles Baudelaire
Çev. Tahsin Yücel

17. YERGİLER
Iuvenalis
Çev. Çiğdem Dürüşken-Erdal Alova

18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ
Abdülbâki Gölpınarlı

19. SEÇME ŞİİRLER
Emily Dickinson
Çev. Selahattin Özpalabıyıklar

20. KAMELYALI KADIN
Alexandre Dumas Fils
Çev. Tahsin Yücel

21. DÖRTLÜKLER
Ömer Hayyam
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

22. YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR
Arthur Schopenhauer

Çev. Mustafa Tüzel

23. DENEMELER
Montaigne
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

24. DEVLET
Platon
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz

25. GARGANTUA
François Rabelais
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol-Azra Erhat

26. OBLOMOV
İvan Gonçarov
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Erol Güney

27. UTOPIA
Thomas More
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol-Mîna Urgan

28. TARİH
Heredetos
Çev. Müntekim Ökmen

29. KAYGI KAVRAMI
Søren Kierkegaard
Çev. Türker Armaner

30. ŞÖLEN-DOSTLUK
Platon
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat

31. BÜTÜN ROMANLAR, BÜTÜN ÖYKÜLER
Aleksandr Puşkin
Çev. Ataol Behramoğlu

32. SEVİYORDUM SİZİ
Aleksandr Puşkin
Çev. Ataol Behramoğlu

33. MADAME BOVARY
Gustave Flaubert
Çev. Nurullah Ataç-Sabri Esat Siyavuşgil

34. BABALAR VE OĞULLAR
Ivan Turgenyev

Çev. Ergin Altay

35. KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN
Anton Çehov
Çev. Ergin Altay

36. BÜYÜK OYUNLAR
Anton Çehov
Çev. Ataol Behramoğlu

37. CİMRİ
Molière
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

38. MACBETH
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

39. ANTONIUS VE KLEOPATRA
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

40. AKŞAM TOPLANTILARI
Nikolay Gogol
Çev. Ergin Altay

41. HİTOPADEŞA
Narayana
Çev. Korhan Kaya

42. MANTIK AL-TAYR
Feridüddin Attâr
Çev. Abdülbâki Gölpınarlı

43. HAGAKURE: Saklı Yapraklar
Yamamoto
Çev. Hüseyin Can Erkin

44. EŞEKARILARI, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR
Aristophanes
Çev. Sabahattin Eyüboğlu - Azra Erhat

45. SUÇ VE CEZA
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Mazlum Beyhan

46. SİS
Miguel de Unamuno

Çev. Yıldız Ersoy Canpolat

47. BRAND-PEER GYNT
İbsen
Çev. Seniha Bedri Göknil, Zehra İpşiroğlu

48. ARABESKLER
Nikolay Gogol
Çev. Mazlum Beyhan

49. TOPLUM SÖZLEŞMESİ
Jean Jacques Rousseau
Çev. Vedat Günyol

50. MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ
Adam Smith
Çev. Haldun Derin

51. MASALLAR
La Fontaine
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

52. GULLIVER'İN GEZİLERİ
Jonathan Swift
Çev. İrfan Şahinbaş

53. URSULE MIROUËT
Honoré de Balzac
Çev. Sabiha Rifat-Samih Rifat

54. RUBAİLER
Mevlânâ
Çev. Hasan Âli Yücel

55. MEDEA
Seneca
Çev. Çiğdem Dürüşken

56. JULIUS CAESAR
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

57. BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV
Jean Jacques Rousseau
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

58. KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ
Mary Wollstonecraft

Çev. Deniz Hakyemez

59. KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER
Henry James
Çev. Necla Aytür-Ünal Aytür

60. HOPHOPNAME (Seçmeler)
Mirze Elekber Sabir
Çev. İsa Öztürk

61. KARAMAZOV KARDEŞLER
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Nihal Yalaza Taluy

62. TOPRAK ARABACIK (Mriççhakatika)
Şudraka
Çev. Korhan Kaya

63. DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME
Jean Jacques Rousseau
Çev. Ömer Albayrak

64. AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER
Diderot
Çev. Sabri Esat Siyavuşgil

65. YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR
Johann Peter Eckermann
Çev. Mahmure Kahraman

66. PHAEDRA
Seneca
Çev. Çiğdem Dürüşken

67. ABEL SANCHEZ –Tutkulu Bir Aşk Hikayesi–
TULA TEYZE
Miguel de Unamuno
Çev. Yıldız Ersoy Canpolat

68. PERICLES
William Shakespeare
Çev. Hamdi Koç

69. SANAT NEDİR
L.N. Tolstoy
Çev. Mazlum Beyhan

70. III. RICHARD

William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

71. DİVAN-I KEBİR
Mevlana
Çev. Abdülbaki Gölpınarlı

72. BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI
Thomas De Quincey
Çev. Batu Boran

73. ATİNALI TİMON
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

74. AKIL ve TUTKU
Jane Austen
Çev. Hamdi Koç

75. ILLUMINATIONS
Arthur Rimbaud
Çev. Can Alkor

76. YÜCE SULTAN
Miguel de Cervantes Saavedra
Çev. Yıldız Ersoy Canpolat

77. SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ
David Ricardo
Çev. Barış Zeren

78. HAMLET
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

79. EZİLENLER
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Nihal Yalaza Taluy

80. BİNBİR HAYALET
Alexandre Dumas
Çev. Alev Özgüner

81. EVDE KALMIŞ KIZ
Honoré de Balzac
Çev. Yaşar Avunç

82. SEÇME MASALLAR

E.T.A Hoffman
Çev. İris Kantemir

83. HÜKÜMDAR
Niccolo Machiavelli
Çev. Necdet Adabağ

84. SEÇME ÖYKÜLER
Mark Twain
Çev. Yurdanur Salman

85. HACI MURAT
L.N. Tolstoy
Çev. Mazlum Beyhan

86. İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG
Galileo Galilei
Çev. Reşit Aşçıoğlu

87. ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Nihal Yalaza Taluy

88. SEÇME AFORİZMALAR
Francis Bacon
Çev. C.Cengiz Çevik

89. MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI
William Blake
Çev. Selahattin Özpalabıyıklar

90. YERALTINDAN NOTLAR
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Nihal Yalaza Taluy

91. BİZANS’IN GİZLİ TARİHİ
Prokopios
Çev. Orhan Duru

92. OTHELLO
William Shakespeare
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

93. IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ
Geoffroi de Villehardonin
Henri de Valenciennes
Çev. Ali Berktay

94. UPANİSHADLAR
Çev. Korkan Kaya

95. MİRZA ESEDULLAH HAN GALİB DİVANI
Mirza Esedullah Han Galib
Çev. Celal Soydan

96. ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ
Jonathan Swift
Çev. Deniz Hakyemez

97. FRAGMANLAR
Sappho
Çev. Alova

98. KURU GÜRÜLTÜ
William Shakespeare
Çev. Sevgi Sanlı

99. MAHŞERİN DÖRT ATLISI
Vicente Blasco Ibañez
Çev. Neyyire Gül Işık

100. GÜVERCİNİN KANATLARI
Henry James
Çev. Roza Hakmen

101. GEZGİN SATICI
Guy De Maupassant
Çev. Bertan Onaran

102. TROIALI KADINLAR
Seneca
Çev. Çiğdem Dürüşken

103. BİR HAVVA KIZI
Honoré de Balzac
Çev. Babür Kuzucuoğlu

104. KRAL LEAR
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

105. MURASAKİ SHİKİBU’NUN GÜNLÜĞÜ
Murasaki Shikibu
Çev. Esin Esen

106. EMILE

Jean Jacques Rousseau
Çev. Yaşar Avunç

107. ÜÇ SİLAHŞOR
Alexandre Dumas
Çev. Volkan Yalçıntoklu

108. RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ
İvan Turgenyev
Çev. Ergin Altay

109. SİVASTOPOL
L. N. Tolstoy
Çev. Mazlum Beyhan

110. YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT
Johann Wolfgang von Goethe
Çev. Mahmure Kahraman

111. DİRİLİŞ
L. N. Tolstoy
Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu

112. SUYU BULANDIRAN KIZ
Honoré de Balzac
Çev. Yaşar Avunç

113. PAZARTESİ HİKÂYELERİ
Alphonse Daudet
Çev. Sabri Esat Siyavuşgil

114. SONELER
William Shakespeare
Çev. Talât Sait Halman

115. KATIKSIZ MUTLULUK
Katherine Mansfield
Çev. Oya Dalgıç

116. BÜTÜN FRAGMANLAR
Ephesoslu Hipponaks
Çev. Alova

117. ECCE HOMO
Friedrich Nietzsche
Çev. Can Alkor

118. MÜFETTİŞ

Nikolay Vasilyeviç Gogol
Çev. Koray Karasulu

119. SİYASETNAME
Nizamü’l-mülk
Çev. Mehmet Taha Ayar

120. TILSIMLI DERİ
Honoré de Balzac
Çev. Volkan Yalçıntoklu

121. STEPANÇİKOVO KÖYÜ
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Nihal Yalaza Taluy

122. THÉRÈSE ve LAURENT
George Sand
Çev. Volkan Yalçıntoklu

123. ROMEO VE JULIET
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

124. TRAGEDYANIN DOĞUŞU
Friedrich Nietzsche
Çev. Mustafa Tüzel

125. AŞK SANATI
Ovidius
Çev. Çidem Dürüşken

126. MÜLKİYET NEDİR?
Pierre-Joseph Proudhon
Çev. Devrim Çetinkasap

127. PIERRETTE
Honoré de Balzac
Çev. Yaşar Avunç

128. KAFKAS TUTSAĞI
L. N. Tolstoy
Çev. Mazlum Beyhan

129. GÖKSEL KÜRELERİN DEVİNİMLERİ ÜZERİNE
Copernicus
Çev. C.Cengiz Çevik

130. TARAS BULBA VE MİRGOROD ÖYKÜLERİ

Nikolay Vasilyeviç Gogol
Çev. Ergin Altay

131. ON İKİNCİ GECE
William Shakespeare
Çev. Sevgi Sanlı

132. SAPHO
Alphonse Daudet
Çev. Tahsin Yücel

133. ÖTEKİ
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Tansu Akgün

134. PUTLARIN ALACAKARANLIĞI
Friedrich Nietzsche
Çev. Mustafa Tüzel

135. GERMINAL
Emile Zola
Çev. Bertan Onaran

136. KİTLELERİN AYAKLANMASI
Ortega y Gasset
Çev. Neyyire Gül Işık

137. BAKKHALAR
Euripides
Çev. Sabahattin Eyüboğlu

138. YETER Kİ SONU İYİ BİTSİN
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

139. ÖLÜ CANLAR
Nikolay Vasilyeviç Gogol
Çev. Mazlum Beyhan

140. LYKURGOS'UN HAYATI
Plutharkos
Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol

141. YANLIŞLIKLAR KOMEDYASI
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

142. DÜELLO –Bütün Öyküler–

Heinrich von Kleist
Çev. İris Kantemir

143. OLMEDO ŞÖVALYESİ
Lope de Vega
Çev. Yıldız Ersoy Canpolat

144. EV SAHİBESİ
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Tansu Akgün

145. KRAL JOHN
William Shakespeare
Çev. Hamit Çalışkan

146. LOUIS LAMBERT
Honoré de Balzac
Çev. Oktay Rifat-Samih Rifat

147. GÜLŞEN-İ RÂZ
Mahmud-ı Şebüsterî
Çev. Abdülbâki Gölpınarlı

148. KADINLAR MEKTEBİ
Molière
Çev. Bedrettin Tuncel

149. BÜTÜN ŞİİRLERİ
Catullus
Çev: Çiğdem Dürüşken-Erdal Alova

150. MASAL IRMAKLARININ OKYANUSU
Somadeva
Çev: Korhan Kaya

151. HAFIZ DÎVÂNI
Hafız-ı Şirazî
Çev. Abdülbâki Gölpınarlı

152. YAKARICILAR
Euripides
Çev. Sema Sandalcı

153. CARDENIO
William Shakespeare - John Fletcher
Çev. Özdemir Nutku

154. GEORGE DANDIN

Molière
Çev. Sema Kuray
155. GENÇ WERTHER'İN ACILARI
Johann Wolfgang von Goethe
Çev. Mahmure Kahraman
156. BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT
Friedrich Nietzsche
Çev. Mustafa Tüzel
157. KISASA KISAS
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku
158. SİSTEM OLARAK TARİH
José Ortega y Gasset
Çev. Neyyire Gül Işık
159. HAYAT BİR RÜYADIR
Calderon de la Barca
Çev. Başar Sabuncu
160. DİONYSOS DİTHYRAMBOSLARI
Friedrich Nietzsche - 5
Çev. Ahmet Cemal
161. ANNA KARENİNA
L.N. Tolstoy
Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu
162. GÜZEL DOST
Guy de Maupassant
Çev. Alev Özgüner
163. RESOS
Euripides
Çev. Sema Sandalcı
164. KRAL OIDIPUS
Sophokles
Çev. Bedrettin Tuncel
165. BUDALA
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Çev. Ergin Altay
166. KRAL VIII. HENRY

William Shakespeare

Çev. Hamit Çalışkan

167. KÖRLER ÜZERİNE MEKTUP

SAĞIRLAR ÜZERİNE MEKTUP

Denis Diderot

Çev. Adnan Cemgil - Dumrul Cemgil

168. AKIL ÇAĞI

Thomas Paine

Çev. Ali İhsan Dalgıç

169. VENEDİK TACİRİ

William Shakespeare

Çev. Özdemir Nutku

170. SILAS MARNER

George Eliot

Çev. Fadime Kahya

171. MUTLAK PEŞİNDE

Honoré de Balzac

Çev. Sabiha Rifat-Oktay Rifat-Samih Rifat

172. BİR YAZ GECESİ RÜYASI

William Shakespeare

Çev. Özdemir Nutku

173. MARIANNE'İN KALBİ

Alfred de Musset

Çev. Bedrettin Tuncel – Sabahattin Eyüboğlu

174. ECİNNİLER

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

Çev. Mazlum Beyhan

175. BORİS GODUNOV

Aleksandr Puşkin

Çev. Özcan Özer

176. HIRÇIN KIZ

William Shakespeare

Çev. Özdemir Nutku

177. DUMAN

İvan Sergeyeviç Turgenyev

Çev. Ergin Altay

178. ELEKTRA
Sophokles
Çev. Azra Erhat

179. NORTHANGER MANASTIRI
Jane Austen
Çev. Hamdi Koç

180. ROBINSON CRUSOE
Daniel Defoe
Çev. Fadime Kâhya

181. İKİ SOYLU AKRABA
William Shakespeare
Çev. Özdemir Nutku

182. SOKRATES'İN SAVUNMASI
Platon
Çev. Ari Çokona

183. İNSAN NEYLE YAŞAR?
L. N. Tolstoy
Çev. Koray Karasulu

184. EVLENME-KUMARBAZLAR
N.V. Gogol
Çev. Koray Karasulu